ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адмінїстрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 1 (13) жовтня. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниці 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 19.

Соняшний промінь.

Повість Василя Чайченка.

(Дальше.)

Проминув тиждень, — нїхто не нагадував про те, що було. Катерина нудилась дожиданням. Коли одного разу батько, зовсїм несподївано спитавсь у дочки:

— А що, викинула вже з голови своє вчителювання?

— Не викинула, тату, та й не викину нїколи! — одмовила Катерина.

Батько аж підскочив на стільці.

— То оце ти знов?! — скрикнув.

— Тату, я не дитина, щоб одміняти що-дня свої погляди та бажання.

— А мінї здаєть ся, що ти ще дитина та до того й нерозумна, котра сама не знає, що́ робить! — сказала мати, — її обурювала доччина спокійність.

— Я знаю, що я не дуже розумна, мамо, — одказала покірно дочка, — але все-ж у мене стече розуму, щоб не міняти щодня своїх бажаннів.

— Відкіля в тебе сей дух кроткої упертости? — спиталась трохи глузливо мати. — Не вередуй-бо, Катерино, — додала вона суворійш, — бо нїчого з того не буде!

— Я, мамо, не вередую. Я кажу те, про віщо довго думала і про віщо вже не передумаю.

— От ти й побалакай з нею! — озвавсь батько. — Ти хоч-би подумала про те, о скільки можливе твоє бажання.

— А чому-ж воно неможливе?

— Чому неможливе! Та ти знаєш, що таке школа?

— Знаю.

— Знаєш, бо колись раз була в нашій! Се ще не значить, що ти знаєш! А школа се ось що: се праця втомляюча з ранку до вечора, що пісьля неї й ніг не підволочеш; се мізерна плата — яких 15—20 рублїв на місяць, котрих до того ти по два, по три місяцї не одержуватимеш з управи; се тїсна, брудна твоя хатина, що на неї старшина з писарем по місяцю не даватимуть дров; се пьяний старшина або писар, що́ будуть ходити до тебе в школу та показувати, що вони твоє начальство; се...

Пан Городинський балакав палко, силкуючись впевнити дочку.

— І ти йдеш у цю школу? І ти все це перетерпиш на собі?

— Адже інші перетерплюють — чому-ж я — нї?

— Перетерплюють ті, що їм нїчого їсти, — сказала мати, — а тобі, здаєть ся, сього не бракує.

— Не бракує... Але-ж мінї бракує іншого — я чую, що мінї хочеть ся робити, а не сидїти, згорнувши руки.

— То пособляй матері по ґосподарству! — сказав батько.

— Що-ж я тут пособлятиму? У вас стільки клюшниць,

Наші артисти драматичні:

IV. Іван Гриневецький.

кухарів та всяких слуг, що мінї нема чого тут робити. Та й не цього мінї хочеть ся.

— А того, що хочеть ся, ти не матимеш! — перепинила її мати. — І нїколи не балакай про се зо мною!

— Мамо, — промовила зблїдши Катерина, — я буду балакати, бо я хочу мати його!

В Катрини вже обурювалась гордість, що її вона мала спадщиною од матері, та вкраїнська упертість.

— Я нїколи не покину про се думати! — сказала вона твердо.

— Думай, про мене, що хочеш, а балакати про се я не дажаю.

— Але-ж, мамо, чимсь треба се питання рішити.

— Ми з батьком його вже рішили: ти про його не повинна й балакати. Годї!

І пані Городинська велично вийшла з хати і кільки день не балакала й слова до Катерини, а та все вишукувала способу досягти свого.

Через кільки день мати дала Катеринї тільки оце одержаного листа й сказала:

— Радила-б прочитати уважно, — тут може знайдеть ся таке, що й тобі здасть ся.

Катерина почала читати. Лист був од Івана Дмитровича. Се була одмова на той батьків лист, що в йому старий Городинський писав синови про Катеринине бажання. Іван Дмитрович іронїзував з сестри та — без сорома казка — радив „владою батьковою та материною покласти край хімерним забаганкам моєї сестриці“. Катерина віддала матері листа мовчки.

— Що ти скажеш про сей лист? — спитала ся мати.

— Я думаю, мамо, що брат даремно його написав, а ви даремно дали мінї його читати.

— Чому?

— Тому, що все це нї трохи не одмінить моїх думок.

Мати склала руки на колїнах і пильно подивила ся дочцї у вічі.

— Скажи, будь ласкава, — почала вона, протягаючи кожне слово, — скажи, будь ласкава, о скільки серіозна уся ця кумедія?

Катерина почервонїла.

— Ви мене ображуєте, мамо, звучи кумедією те, що мінї дороге.

— Так се серіозно?

— Я давно вже се вам кажу, мамо.

— Добре. Відкіль-же залізли до тебе такі думки? Од кого ти їх почула? — питала ся мати таким голосом, яким вчитель допитує впійманого на шкоді школяра.

— Я сама до їх дійшла, — се-б то: до думки про школу.

— Я цьому не йму вірн, — сказала мати і ще пильнїйше почала дивити ся на дочку, ще довше почала тягти слова. — А ска-а-жи, будь ласкава, — ти не-е листуєш ся з тим... студен-том?...

Катерина спалахнула.

— Мамо, ви допитуєте мене, як сьлїдчий злочинця. Я не зробила нїякого злочинства, щоб мене так допитувано.

— Але ти не одмовляєш на моє питання, — тим-же тоном тягла мати.

— Я й не одмовлю вам нї єдиного слова, як що ви будете так зо мною балакати.

— Не в тім річ! одмовляй на питання!

— Я не одмовлю. Як що ви пообіцяєте ся, що так зо мною не балакатимете, то тодї одмовлю! — сказала Катерина зважливо і встала, щоб ітн.

Пані Городинська очам своїм не йняла вірн. Правда, пещена Катерина завсїгди не була дуже слухняна і завсїгди була недоторкана, але такої зважливости, такої твердости мати од неї не бачила.

— То ти так одмовляєш матері? — спитала ся вона, придержуючи дочку за руку.

— Вибачайте, мамо, як що я вас образила: я не хотїла.

Пані Городинська зрозуміла, що краще вдовольнити ся з цїєї одмови і почала вже трохи інакшим тоном:

— Ось сядь, будь ласкава, та побалакаєм гарненько. Ти зовсїм даремно спалахнула, і мінї се гірко й неприємно...

— Мамо... — почала трохи збентежена Катерина.

— Добре! добре! — перепинила пані Городинська, — я бачу, що ти не хотїла сього зробити. Але ти все-ж не одмовила на моє питання. Я тебе питаюсь не як сьлїдчий, а як любляча мати свою дочку.

— То й я скажу вам, мамо, що я з їм не листую ся.

— І не листувала ся?

— Нї.

Пані Городинська знала, що Катерина нїколи не казала неправди. Як що вона не хотїла чого сказати, то вона звичайно так і одмовляла, що про се вона нічого не скаже. І тепер пані Городинська не знала, що їй казати.

— Мамо! — почала Катерина тремтячим голосом. — Вислухайте і поймїть мінї вірн, що я кажу правду. Поймїть мінї вірн, що я іншого не скажу. Я не можу, цїлком не можу більш жити панянкою і цїєї осени я мушу піти вчителювати...

— Я не хочу більш балакати! — одмовила пані Городинська і пішла.

— А що, — спитавсь пан Городинський у жінки увечері, лягаючи спати, — яка була у вас розмова з поводу листу?

— Не дуже гарна, — одказала пані, — вона уперто держить ся свого.

— Що це значить? — спитавсь пан Городинський.

— І сама не знаю.

— Клопоту багато буде.

— Того не минеш. Шкода тільки, що я мушу все сама одбувати, а ти нїчим мінї не пособляєш?

— Та чим-же тут пособиш?

— Ти батько!

Чоловік та жінка трохи помовчали. Пан Городинський сидїв у шляфроцї на ліжкови і міркував. Нарештї він почав:

— Знаєш що?...

— Що? — спитала ся жінка, не одходячи од туалєту, де вона причісувалась.

— Я хотїв... Один пляи у мене є...

— Який?

— Чи не послухать нам її? — зважившсь відразу сказати пан Городинський.

— Це ще що таке? — і пані Городинська велично повернулась до чоловіка.

— А хіба краще буде, як що вона зробить це силоміць, без нашої волї?

— Цього не буде! — так саме велично одмовила пані.

— Ти дуже добре знаєш, що се може бути! — сказав чоловік. — Ти дуже добре знаєш, що вона дочка своєї матері, і коли ти уперта, то й вона так саме...

— Будьте ласкаві, — пані Городинська, як сердилась, завсїгди казала чоловікови *ви*, — будьте ласкаві, залишіть критичні розгляди мого характеру до іншого часу.

— Та хіба я... Я тільки казав... — почав чоловік, трохи збентежившись, бо він боявсь того *ви*: добре-бо він знав, що воно віщувало часто декільки день мовчання, погані обіди та ще поганїйшу хатню моркву потім. Але жінка не дала йому скінчити:

— Мінї зовсїм не цїкаво знати, що ви там казали. Я балакала про Катерину.

— Та й я-ж про Катерину! — трохи посьмілїйшав пан, бачучи, що жінка переходить до чергової справи, — я кажу про те, що вона вміє досягати свого і... і може так стати ся, що в один чудовий день ми Катрини не знайдемо. Де? Втекла вчителювати! Хіба тодї краще?

— Але-ж се скандал! — скрикнула пані.

— Запевне скандал, коли дочка втече з дому.

— Наша дочка — вчителькою в мужичій школї! Що про це скажуть?! Се несьвітський скандал!

— Але-ж коли вона втече, то буде скандал ще більший.

— Що ви все втече та втече! Ви батько і повинні добрати способу, щоб цього не було!

— Та не замикати-ж справдї її!

— Ах, одчепіть ся з вашими шуткуваннями! (Пан Городинський зовсїм і не думав шуткувати). Годї вже! ваш плян нездатний! — і пані знов одвернулась до сьвічада.

— Чому нї? — насьмілившсь іще раз пан. — Я сáме кажу

про компроміс, тільки ти мене не дослухала. Компроміс цей буде ось який: ми дамо їй дозвіл бути вчителькою в ґімназії.

— Ну, і що з того?

— Раз те, що ґімназія — не школа; а друге — здобути посаду вчительки у ґімназії дуже тепер не легко. Може протягти ся багато часу. А там... може це ще все й зникне...

Пані Городинська повернулась до чоловіка і трохи подумала.

— Може ти й правду кажеш... — з прóтягом промовила вона.

— А вже-ж — правду! — зрадів пан Городинський, найбільш того, що зникло *ви*.

— Подумаємо... спробуємо...

Другого дня батько почав з дочкою розмову про вчителювання і сказав:

— Дивую ся, що тобі дала ся та школа! Ось зовсім ще інше діло, як-би ти схотіла бути вчителькою в ґімназії. Не знаю, як мати, а я нічого не мав-би проти сього.

— Ні, тату! Я в ґімназію не хочу, — я буду вчителькою в школі, — одмовила Катерина.

— Ти кажеш: буду! — як неначе се діло вже зробило ся!

— Я, тату, вже наготувала прошення до інспектора і хотіла сьогодня сказати про се вам і мамі.

Пан Городинський зоставсь ні в сих, ні в тих і питаючим поглядом дививсь то на жінку, то на дочку. Але пані Городинська вийшла мовчки з хати.

— Таточку, голубчику, — промовила Катерина, уставши з свого місця і сівши біля батька та припавши йому на груди головою. — Зробіть мині сю ласку, не держіть мене! Ви добрі, таточку, я знаю, що вам самим шкода мене, — умовте-ж маму!

Пан Городинський дуже любив дочку і зовсім не міг встояти проти такої розмови. Скінчило ся тим, що він дав слово умовити матір.

— Таточку! любий! голубчику! — зраділа Катерина і почала цілувати батька.

— Любий, а покидаєш любого!... — докірливо проворкотів батько.

— Ой, таточку!...

— Та добре вже, добре! Але-ж ось що: з умовою! Ти їдеш тільки на один рік, а там дозвіл кінчаєть ся. Інакше я не можу зробити нічого.

Катерина розуміла, що мусить згодити ся на це, коли хоче досягти свого.

Послідком усієї цієї розмови було те, що пані Городинська два тижні звала свого чоловіка *ви*, як що їй доводилось йому що сказати, а здебільшого не балакала нічого ні з їм, ні з дочкою. Але-ж після двох тижднів прошення одіслано до інспектора...

Кінець літа минув Катерині в читанню педаґоґічних книжок та взагалі в лаштуванню до нової роботи. Дівчина навіть ходила в школу, щоб порадити ся про де-що з учителем, але він поїхав на літо до дому і ще досі не приїздив. Після Семена прийшла одмова од інспектора: Катарену настановлено вчителькою. Але інспектор, що мав під своєю владою не один, а два сумежні повіти, дав Катерині школу не в цьому, а в сумежному повіті. Пані Городинська спершу була запротестувала, але вже мусіла змовкнути.

Через тиждень Катерина виїхала в свою школу з дозволом на один рік, але з певною надією одержати його й на далі.

IX.

Одержавши згадану вже коротку звістку од Корнія, Марко і здивував ся, і замислив ся:

— Що се? Вона ніколи не висловлювала такого бажання. Се щось нове. Що-ж се таке?

— А що, як... Що як се вона одмінила погляди і пішла тією-ж стежкою, що й Марко?

Марко почув, як у його затріпало ся серце од цієї думки, але пяти їй віри він не міг.

— Вона сказала, що цього не буде ніколи, — думав він. І коли те, що пише Корній, і правда, то се могло бути просто якою модньою примхою. Ні, я не можу мати ніякої надії!

А про те — він написав листа до Корнія та до вчителя і в тих листах, проміж іншим, питавсь і про Катерину: Чи правда, що вона вчителює і чого се так стало ся?

Листи прождали одмови довгенько; але й одержавши її, не знайшов Марко у їй того, чого шукав: ні Корній, ні вчитель самі нічого не знали і могли тільки ствердити, що Катерина вчителькою, але навіть де — не знали.

А тимчасом життя посувалось наперед. Марко ходив щодня до ґімназії, що-дня балакав про латинське та про грецьке своїм учням і — сказати правду — не чув ніякої потреби се робити. Офіціяльна робота була така, що його не зацікавлювала. Надати-ж їй трохи живійший характер зовсім було неможливо: начальство гостро дивило ся за тим, щоб ніхто з учителів не одхилявсь од програми. Одного разу Марко, перекладаючи в клясі з школярами грецького автора, забалакав по грецьки республіки і похвалив старий республіканський лад в Атенах. Другого-ж дня директор зауважив йому, що він краще зробив-би, як-би республік не чіпав, бо його, Маркове, діло надежі, а не республіки. Марко зрозумів, що проміждо школярами є директорський шпиг, котрий доносить тому про все, що робить ся в клясі. В цьому ще більш впевнивсь Марко після одного випадку, що́ трапивсь незабаром.

В один день на останній лекції в ту клясу, де він учив, увійшов інспектор з двома догладачами і переказав тихенько Маркови наказ од директора зробити в клясі трус, бо директор довідавсь, що в одного з школярів є заборонені книжки.

— Дозвольте мині скінчити лекцію! — одмовив Марко понуро.

— Але-ж, — зашепотів інспектор, — тепер краще, а то...

— Вибачайте, мині треба докінчити лекцію! — сказав ізнов Марко і забалакав до школярів. Інспектор стиснув плечима і вийшов з доглядачами з кляси. Він перечасував у коритарі і, пославши до других учителів загад придержати на деякий час у клясах школярів, увійшов саме на кінець лекції у клясу до Марка. Марко мовчки узяв свій журнал і пішов з кляси.

— Куди-ж ви? — покликав його інспектор наздоганяючи. — І вам-же треба тут бути.

— Вибачайте! Се діло ви можете й самі зробити!

І він пішов швидко геть і в його на серці було невимовно тяжко. Він не сподівавсь, що йому доведеть ся так близько стрінуть ся з такими випадками.

Другого дня була педаґоґічна рада. Почав її директор промовою про вчорашній випадок. Він почав ту промову дуже дрочисто, надівши золоте пенсне на великий ніс і задерши вгору своє брезкле виголене обличчя.

— Трапилась річ, котру ми не можемо терпіти в ґімназії, — промовив він, — у одного з школярів знайдено вкраїнські книжки, котрі він приніс у клясу, щоб давати своїм товаришам читати. Цей факт... гм... гм... сьвідчить, що... ну, у всякому разі се небеспешна річ, і ми повинні як найшвидче запобігти лихови і не дозволить, щоб оця проказа — він швиргонув на стіл дві вкраїнські книжечки, — розповсюджувалась поміж дітьми.

Марко подививсь на книжечки. Одна була „Сїра кобила“, а друга — Шевченкові „Гайдамаки“.

— Так як, панове, на вашу думку, — що робити з цим учнем? — спитавсь директор. — На мою думку треба його сключити.

Всї вчителї мовчали поки, тільки Гайков зараз-же обізвавсь!

— Я цілком згожуюсь з цим! — і він любязно, трохи підводячись з стільця, перехилив ся на хвилину на директорський бік, а потім його швидкі очі забігали по товаришах-учителях.

— А ви, панове, як? — спитавсь у других директор.

— У всякому разї — хохлацьку пропаґанду треба знищити, бо це зло! — озвавсь Каншин, але я не знаю, чи маємо ми право сключати за се.

— А чому-ж не маємо? — скрикнув Гайков.

— Тому, — одмовив Марко, — що ні в якому законї не сказано, щоб сключати школяра за те, що він чита вкраїнські книжки. Вибачайте, Олександре Івановичу, — повернувсь Марко до директора, — я таки по правді не знаю,

з чого повстав увесь цей розрух і на що се діло з'явило ся на педаґоґічній раді.

— Як — на що? — спитавсь директор. — Вкраїнські книжки...

— Цілком розумію, на що, — додав Каншин, — ми не можемо дозволити хахляцької пропаґанди.

— А я, вибачайте, цілком не розумію, яку ви тут бачите пропаґанду. Книжки цензура дозволила і продають ся вони по книгарнях. Нікому з учнів купувати книжки закон не забороня. Хлопець пішов і купив. Його можна карати за те, що він приніс ці книжки в клясу, бо се заборонено ґімназіяльними правилами; але се річ така, що її може зробити кожен клясовий доглядáч, не займаючи педаґоґічньої ради.

— Правда! правда! — забалакали другі вчителі. — Нема ніякої рації робити з цього діла історію.

— Але-ж ми не можемо дозволити, щоб школярі збивали ся з пантелику, читаючи ті книжки, — сказав директор, — ще такі, як „Гайдамаки". Дивуюсь, як їх дозволя цензура.

— Не можемо дозволити! — скрикнув і собі за директором Гайков.

— Нема тут чого дозволяти, ні не дозволяти! — озвавсь старий учитель Загоровський. — Се не до нашої юрісдікції належить. Я цілком згожуюсь з Марком Петровичем, що ми можемо покарати школяра за те, що він приніс книжки в клясу, а не за те, що він їх чита. Нам звелено, щоб ми йому не давали тих чи тих книжок, а що йому д о м а дають, те не наше діло.

— Я з цим згожусь, що не наше діло, — сказав Каншин, — але-ж се вкраїнські книжки.

— То що, що вкраїнські? — спитавсь Марко. — Я не бачу в цьому нічого особливого.

— То ви самі вкраїнофіл! — підскочив Гайков до Марка. — Адже вкраїнофіл?

Марко глянув на Гайкова. — У того очі так і впили ся в Маркове обличчя: що, мов, скаже?

— А вам яке діло? — спитавсь Марко.

— Але-ж ви вкраїнофіл? — допитувавсь Гайков.

— Що ви, пане Гайков, узяли на себе ролю сьлїдчого? — спитавсь Марко і так подививсь на Гайкова, що той мусів одійти геть.

— Та як-же, панове? — спитавсь директор.

— А так-же, — одмовили вчителї, — покарать учня, щоб не носив книжок у клясу та й годі.

Директор розсердив ся і нічого не сказав. За те він потім накинув на того учня яку тільки міг велику кару.

А Маркови теж не минула ся дурно його оборона та розмова з Гайковим. Через декільки часу Марка покликано до куратора.

— До мене дійшла звістка, — сказав той, — що ви розповсюджуєте в ґімназії шкодливі ідеї.

Марко спитавсь, відкіля ці звістки.

— Се моє діло, — одмовив куратор, — але-ж перестерегаю вас, щоб цього більш не було.

Марко росповідав про цю розмову з куратором Загорському.

— Нема нічого дивного, — одмовив той, — адже Гайков кураторський шпиг.

— І він досі в ґімназії? І його досі не випхано?

— Випхано! Себе випхаєш, як що з їм зазмагаєш ся, а його ні. Не ті тепер часи, Марку Петровичу, — додав зітхнувши старий, — нема товаришування, солїдарности проміждо вчителями, — не можна нічого зробить.

— Я й сам бачу, що нема солїдарности, — сказав Марко, — але чому?

— Чому? — перепитавсь Загоровський. — Не зовсім зручно тут балакати, бо може де Гайков товчеть ся, або з школярів хто — в кожному клясї є шпиг. Скажу коротко: не той час!

— Але що-ж то значить: не той час?

— Який недогадько! Значить, що тепер царює шпиг та кулак — от що! — одмовив зло Загоровський на вухо Маркови. — Не дуже балакайте тепер, бо вже директор і так на вас оком накинув.

— За що?

— За те, що ви не Гайков, мабуть! — одказав Загоровський. — Та що тут балакать: час тепер не той!...

І старий пішов геть...

Марко й сам бачив, що тепер справдї „не той час"...

До сумного враження од ґімназії додало ся друге сумне враження. Се було те, що діялось у товаристві. Досі всїх книжок було видано тільки троє; гроші платили ся погано, поміж товаришами був нелад, були непорозуміння —

Не в один гуж всї тягнуть —

ці слова, казані про всю Україну, можна було прикласти і до сього невеличкого гуртка. Спірки були що разу, як збирало ся товариство, хоча деякі не платили вже з пів року своїх вкладок. Деякі так навіть зато́го зовсім кинули ходити на товариські сходини.

Але все-ж якось тягло ся. Прийшло 25 лютого, великий Тарасів день. Зійшлись, як і звичайно до старого Овсїєнка, зійшлось зато́го усе товариство. Спершу були в церкві, панихиду одправили, а тоді Овсїєнко закликав усїх до свого хлїба-соли.

Великий день мов дужче поєднав усїх, всї були щирійші один од одного, чуть було товариський дух.

Почали ся тоасти, випили за батька Тараса, за Вкраїну, а далї устав Семен і сказав промову. Він не готувавсь до неї, але казав з щирого серця, як вилило ся. Він казав про те, що гинули ми й гинемо тим, що розділяємо ся на ся, ворогуємо, ніколи не солїдарні між себе і з щирим запалом закликав потім до братернього єднання на полї праці для рідного краю. Семен скінчив свою промову Тарасовим словом:

Любіте ся, брати мої,
Вкраїну любіте!

Промова ця припала до серця всім. Дехто почав стискати Семенови руку. Шкляренко — він теж тут був — здаєть ся, найщирійше вислухав Семенові слова.

Потім устав молодий студент Гайденко. Він хотів одмовити Семенови. В його промові не було нічого надзвичайного, але вона теж була щира. Він казав про те, що добре зроблено, що нагадано Тарасів заповіт, що особливо тепер треба його не забувати, коли нас женуть „и рекутъ всякъ золъ глаголъ на ны лжуще", і скінчив словами:

— Блюдіте, да не порабощені будете.

Одначе ся щира промова не всім сподобалась. Дехто скривився, а найбільш Савчевський та Човгань. Марко помітив, але тодї ще не міг зрозуміти, що саме їм тут не сподобало ся. Тодї устав Марко.

— Слухав я вас, — почав він, — і серце моє радїло. Серед цих утисків, серед цього гонення почути такі слова — се цілюща вода на серце...

Але він не скінчив. Ту-ж мить до його підскочив Човгань: обличчя бліде, скривлене, сам аж трусить ся, як крикне:

— Як ви сьміете казать се там, де єсть люде, що́ служать у мінїстерстві народньої просьвіти.

Марко зупинивсь:

— Хіба що?

— А те, що ви кажете про гонення та утиски! А ви знаєте, що за такі розмови в нашому мінїстерстві не подякують.

Човгань аж трусивсь увесь з злости. Його невеличка постать з блїдим брезким обличчям з невеличкою рудою бородою здалась-би комічною, як-би те, що він казав, не було таке гидке.

— Чудне діло! — одмовив Марко, дивлячись на його, — я служу в тому-ж мінїстерстві, що й ви, і не бою ся казати те, що кажу, а ви боїте ся його слухати?

— Мало чого хто не скаже! — одмовив Човгань. — Вам байдуже за себе, так ви й лізете з криком!

— Та скажіть-же нарешті, — чого ви боїтесь? — скрикнув палкий Бійчевський. — Я теж учитель, але я згожуюсь не з вами, а з Марком Петровичем і питаю ся вас, чого ви боїтесь? Хто може довідати ся про се?

— Я по чому знаю! — одмовив Човгань, дивлячись на бік. — Тепер такий час, що кожного бій ся.

Дехто зблїд, дехто почервонїв. Бійчевський зробивсь білий як полотно і підступив до Човганя.

— Чи не були-б ви такі ласкаві, добродію, що узяли-б свої слова назад?

— Ідіть ви геть! — скрикнув Човгань. — Я не бажаю бути в товаристві, котре коли не сьогоднї, так завтра заберуть до тюрми. Я більш не член!

І він ухопив свого ціліндера та й подався з хати. Бійчевський постояв хвилинку, не знаючи, чи кинутись йому за Човганем, чи облишити справу, потім плюнув і сїв на своє місце.

Ту-ж мить піднявсь довгий Савчевський.

— Я... мм... я теж думаю, що... мм... краще нам кинути сї іграшки, бо вони небеспешні. Бувайте здорові!

І він велично пішов з хати туди-ж, куди й Човгань.

Деякий час тиша панувала в хатї. Трохи згодом старий Овсїенко устав з свого місця і хотїв говорити, але спершу не міг. Нарештї він набравсь сили і почав тремтячим од зрушення голосом:

— Панове товариство! До сивого волосу я дожив, а досї ще не бачив, щоб коли так робили щирі земляки. Бояли ся й ми дечого та й боїмо ся, є і в нас сїмья, ради котроїї іноді побережеш ся, та не було досї такого поганого дїла: нїхто не бояв ся казати свої думки серед щирих товаришів, нїхто не кидав на їх підозрювання в зрадництві. А сьогоднї стало ся те, чого двадцять, десять років назад сподївати ся не можна було. Скажіть ви мінї, старому, що воно за знак?

— Знак се поганий, батьку! — почав Марко. [Овсїенка, найстаріїшого вкраїнофіла в містї, часто звано батьком]. — А коли хочете знати, що воно таке є, то се дочасне затемнення розумів. Бачуть люде — сила панує, та й злякали ся, подумали, що нїколи тому панованню кінця не буде. І почали за власну шкуру бояти ся і не тільки дїла нїякого не робити, нїяких своїх думок не появляти, а ще й чужої думки бояти ся. Отже ми не злякаємось цього. Друзї й браті! випиймо ми, ті, що́ зостали ся, випиймо щиро за віру проміж себе та єдність! Випиймо на ознаку того, що не вважаючи на втїкачів твердо й міцно стоятиме на своєму місци наша невеличка громада!

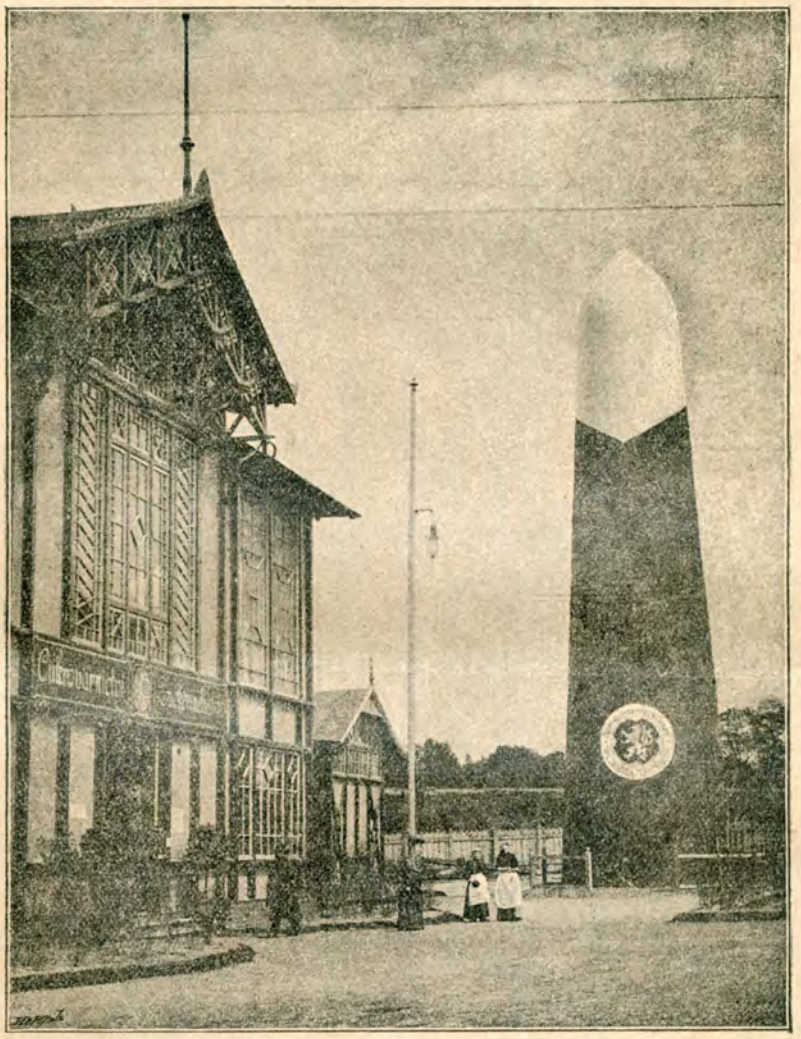

Земська ювілейна вистава в Празї. Павільон цукроварень і денний розхід цукру у видї великанської голови.

Ся промова підняла вгору пониклий дух. Всї випили, знов почали ся розмови, але нїхто вже не згадував про втїкачів, мов нїчого того й не було. Розійшлись усї, як здавало ся, по братерньому.

Отже, Марко та Семен, що́ думали так, дуже помилили ся. Надійшла недїля і товариство повинно було зійти ся в Овсїенка. Прийшовши туди Марко та Семен стрілн там тільки ґосподаря, Бійчевського та Гайденка з одним студентом. Побалакали сумно, сподіваючись якогось лиха, то про те, то про се та й розійшлись.

Другого-ж дня Марко йшов з Семеном і стрів на вулиці Тапчанського.

— А чого се ви не були? — спитавсь він у його.

— Бачите, — заметушився той, — нїколи було, робота... Та бачите — в мене тепер грошей обмаль, то я поки не можу бути в товаристві. Там... потім... А тепер поки не вважайте мене за товариша. Вибачайте, мінї нїколи!

Та й побіг од їх „у собачу ристь“, як висловивсь про його зараз-же Семен.

— Ходїм до Овсїенка, скажемо про се! — порадив Семен.

Марко мовчки кивнув головою.

Прийшли до Овсїенка, але не встигли й до краю до пуття росказати, а той уже каже:

— А в мене зараз були — він назвав прізвища двох членів — і теж сказали. А вчора я стрів Крамаревського — теж каже.

Сї слова мов прибили всїх. Всї троє посїдали і довго сидїли мовчки, похнюпившись. А далї Овсїенко каже:

— Оттако! страха ради юдейська всї розбігли ся! Що-ж тепер робити?

— Що робити? — спитавсь Марко, підводячи голову. — Нас шестеро: ви, Степане Гавриловичу, Бійчевський, Гайденко, Доценко, Семен Олександрович та я. Я певний, що ці шестеро не зречуть ся свого дїла. То-ж хай буде наше товариство й з шістьох душ — можна добро зробити й шістьом.

Ті слова сподобались і Семенови й Овсїенкови. В недїлю вони покликали Бійчевського та двох студентів і було постановлено, що товариство з шістьох душ буде істнїти і робити все, що зможе; нових-же членів приймать тільки людей дуже певних.

А в ґімназії тимчасом дїялось ще гірше, нїж перш. Марко почував там себе одиноким. Найсимпатичнїйшим з усїх був йому там Загоровський; але то був уже старий чоловік з великою сїмьею, — йому було не до молодих пориваннїв. Другі-ж учителї зато́го всї були просто урядовцї, котрі приходили в ґімназію, щоб вдовольнити офіцїяльним вимаганням і готові були за свою плату вчити, чого скажуть. Розмов про віщо небудь, опріч ґімназії та звичайної щоденщини, проміждо вчителями зато́го не було. Правда, було декільки чоловік з „образом та подобієм Божим“, з вищими інтересами, нїж карієрізм, але вони були залякані, вони ховали ся з своїми поглядами. Марко кільки разів забалакував з товаришами про літературу, про сьогочасні питання, але од його одкручувались загальниками, вертаючись до розмов про карти, а то й просто мовчали. Тільки Гайков був завсїгди балакучий, веселий, говіркий, балакав про все та про вся, пускав часом лїберальні фрази, маючи на метї піймати якого дурника, що́ озвав ся-б на ті фрази. В кожному клясї теж був свій Гайков. Все, що робило ся в клясї, ставало вівідомо директорови та інспекторови і ті, не маючи нїчого великого, з дрібниць робили історії. Школярі були теж деморалїзовані цим. Марко бачив, що він не вдержить ся тут, бо не може з таким ладом погодити ся. Несподіваний випадок поскорив справу.

(Далї буде).

ПЕНЯ.

Частенько між людьми буває,
Один свою вину на дру́гого звертає,
А іноді ще так крутне:
Не можна на людей, так він на біса спхне.
Щоб не наскочити на лайку,
Я розкажу вам байку.

* * *

Жив-поживав козак заможний Клим.
Вподобався він счасливій долї:
Де не повернеть ся, вона усюди з ним —
І дома і у полї.
Шановний, добрий чоловік,
За те йому ввесь вік,
Сказать до прикладу, кувало і плескало.
І коники були, і пари три коров,
І плуг волів, і овечат чимало,
За огородом млин молов.
Довге́нько щось, ще з-малечку у його
Оверко наймит жив;
Моторний парубок, дотепний хоч до чо́го,
Усе він знав, усе гаразд робив.
Нї який чоловік з гріхом не розминеть ся, —
І в селах так і в городах;
Хоч хо́дить кінь на чотирьох ногах,
Та й той нераз спіткнеть ся.
Тяглась пилипівка, усе було як слїд;
Прийшла Оверкови годинонька лихая:
Нїсчімний борщ йому обрид,
Капуста і рулї та ще кулага тая;
Скоромного сердега забажав;
Десь він од наничів чував,
Що ско́ром здоровійше
Та ще к тому й смашнїйше.
„Нехай-же, думає, яєць я напечу,
Як буду у млинї сидїти,
Наїм ся до-схочу́ —
Не буде так кортїти".
Дождавсь черги, пішов у млин
Та зараз-же і заходив ся
Зробить почин.
Із дроту де́ржальце скрутить він умудрив ся,
Туди яєчко примостив,
Недогарок в куточку засьвітив
І над вогнем давай яйце вертїти, —
Розумного не треба вчити.
Млин меле, стукотить,
Оверко думає: „не треба і вечері"....
Аж тут хазяін тиць у двері,
Роззявив рот, стоїть.
„А що се ти, Оверочку, готуєш?
Пилипівки укоротив?
Біду чи що на се́бе чуєш?"
Оверко й руки опустив.
„Я... далебі... і сам не знаю..
Зовсїм отуманїв...
Як воно скоїлось — і не вгадаю,
Се біс проклятий спокусив".
— „Та брешеш ти! я тілько перше бачу! —
Десь у горі озвалось чортеня:
Перемудрив чортячу вдачу,
А на мене уся пеня".

Леонїд Глїбів.

Зівяле листє.

VIII.

Так сталось! В трунї металевій нині
Ота рука поганая спочила,
Що́ ген-то, в добрій, чи лихій годинї
Нас розлучила.
Я бачив, як єї зашрібували,
Вложили в склеп і привалили камінь,
Цементом заліпили й прикопали —
Значить — і амінь!...
А ти стояла з близька, у жалобі,
Заплакана, хоч сльози ті лиш з ока
Текли, не з серця, й мисль твоя глибока
Не ту, в тім гробі.
Ще душно, я-ж стояв увесь холодний
Близь тебе й нїмо на сей гріб дивив ся.
Мов хмара з вихром, так в уяві бив ся
Засуд народний:
Хто вбив живую душу й перед смертю
За вбийство смертну не відтерпів муку,
Той по смерти з могили розпростерту
Простягне руку.
Із твоїх слїз, з лиця твого блїдого,
З очей, що́ скрились у важку жалобу,
Я хтїв дійти, чи та рука померша
Простягнесь з гробу?...

IX.

Я не жалуюсь на тебе, доле!
Добре ти вела мене мов мати.
Та-ж сли хлїб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінєм рвати.
Важко плуг скрипить у чорній скибі
І квітки зітхають у сконаню —
Серце рвесь, уста нїмі, мов в риби,
І душа вглубляєсь в люту рану.
А ти йдеш з сївнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрослі рани
Нове сїмя і нові надії,
І вітхнеш в них дух житя румяний.

ДЇТИ.

Люблю я дїточок маленьких
У перші роки жизнї їх,
Коли на губках червоненьких
Привітно сяє любий сьміх,
Та льлєть ся ангельськая мова
Без кривди, хитрощів, брехнї,
І від того сьвятого слова
Чудне́ щось дїєть ся в менї:
Та мова серце оживляє,
Єго чимсь любим напова,
З душею тихо розмовляє
І в нїй картину розкрива,
Страшну, докірливу картину,
Де скрізь неправда вдовж і вшир,
Котрій вклонятись без спочину
Навчив мене наш грішний мир.
І любий той напиток серця
Ляга вже камінєм на днї,
Гірчійше нїж полинь озветь ся
І посила докір менї.

* * *

Живи-ж усїм ти на пораду,
Усїх, миле дитя, вітай,
І всїм про кривду та про зраду
І день і нїч напоминай!

М. Школиченко.

БЕЗ ПРАЦІ.

(Казка Івана Франка).

(Конець.)

XVII.

Перше почутє, якого дізнав Іван, прокинувши ся досить пізно на другий день, то було почутє якоїсь дивної полекші. Здавало ся єму, що якісь тяжкі кайдани знали з него, що сьвіт нараз єму прояснив ся. Не знав зразу, що се значить, але швидко доторкнувши ся якось мимовільно правою рукою до лівої, почув, що нема перстеня на пальци. Зачудував ся безмірно, почав пригадувати, де міг єго згубити, але нїчого не міг вигадати. Пустив ся йти до дверей, щоби завідомити Нїну про сю пригоду, але двері були замкнені з надвору. Нараз роз'ясніло єму в голові.

— А! Так ось воно що! — скрикнув він. — Справдї не ошукало мене моє прочутє! Моя Нїночка справдї змовила ся з тим вітрогоном! Забрали мінї перстінь думаючи, що Бог зна' який скарб здобули! Ха, ха, ха, ха! Щасти вам Боже! А ми тимчасом стрібуємо, як смакує праця.

І взяв щітку, щоби вичистити своє убранє, але в тій хвилї почув, що чародійський вузлик знов завязує ся перед ним, що щось вихапує єму з руки щітку, обезсилює єго мускули — перстінь був знов у него на пальци.

— Ну, не хотів-би я в тій хвилї бачити лиць їх обох, — промовив Іван сам до себе.

Сила перстеня зараз відчинила замкнені двері. Іван увійшов до покоїв Нїни. Покої були пустїсїнькі, всї коштовні оздоби були позабирані.

— Ха, ха, ха! — з болем усьміхнув ся Іван. — Злакомили ся на блискучки і втекли! Ну, певно швидко вернуть. Піду їм назустріч.

Убравши ся гарненько і посьнїдавши, Іван помаленьку вийшов, сїв на фіякра і поїхав у той бік, куди перед кільканадцятьма годинами поторохтїли були Нїна і Едвін. Не проїхав Іван і пів години часу, коли на гостинци показав ся хлопський драбинний віз, а на нім, на околоті соломи сидїли Едвін і Нїна. Коли обі колїсницї порівняли ся одна з одною, Іван зупинив їх і промовив до Нїни, спокійно, як коли-би нїчогісїнько в сьвітї не стало ся:

— А не казав я тобі, Нїночко, що се буде зовсїм непотрібний захід? Адже-ж коли ти хотїла зробити собі прогульку, то можна було сказати мінї про се словечко.

— Мовчи, хаме! — в нетямі крикнула до него Нїна. — Як ти сьмієш так за панібрат говорити зо мною? Я княгиня, а ти простий мужик.

— Але-ж Нїночко, — з непорушеним супокоєм відказав Іван. — сама ти казала мінї так до тебе промовляти. А тепер прошу тебе, сїдай ось ту коло мене. Преціньже не яло ся, щоби ти на такім хлопськім возї в'їжджала до міста, виїхавши з него четвернею.

— Не потребую твойого фіякра! Поїду так, як мінї схоче ся, поруч з тим, котрому належить моє серце, котрому я віддала все... все, навіть....

— І котрий з того всего має зломаний феник! — з насьміхом докінчив Едвін. — Нї, пані, я думаю, що ви справдї лїпше зробите, коли повернете в обійми сего чесного і благородного братчика.

— Едю! — з виразом тяжкого докору скрикнула Нїна.

— Е, що там бавити ся чутливими витребеньками, — грубо відказав Едвін. — Адже-ж ви, пані, знаєте, що я голий, зруйнований. А той проклятий перстінь, котрий ви казали мінї зняти з пальця свойого братчика, отсе, як бачу, знов прикрашує той самий палець. А в тій самій хвилинї, коли щез перстінь, щезли також, як ви, пані, знаєте, всї ваші скарби і клейноти, навіть повіз і коні. Остало ся нам тілько те, що я вчора не програв в карти, а сего було дуже не богато, ледво вистарчило на те, щоби заплатити за вечерю і нічлїг, та винаняти ось ту препишну ляндару, на котрій я вже розтряс собі всї кости. І як-же ви, пані, воображуєте собі нашу дальшу подорож, нашу будущину? Мої дохідні жерела зовсїм вичерпані, ви, пані, маєте тілько скарбів, що турецький сьвятий, заробити собі також не потрафите....

— Буду заробляти, Едю! Переможу сама себе! Буду робити все, щоби тілько не бути для тебе тягаром, лиш не відтручуй мене! Я тебе люблю, Едю, а до него не хочу вертати.

— Нїно! — скрикнув Іван, до глибини душі зворушений сею сценою. — Рвеш ся від мене, як від свого найтяжшого ворога! А преціньже досить було одного твойого слова, щоб я вступив ся тобі з перед очей. Ти полюбила сего пана — я не хочу стояти тобі на заваді. Будьте щасливі! Радо я допоміг-би вам, коли-б се було в моїй силї, але тепер бачиш і сама, що все, що дає мій перстінь, дає тілько для мене; в руках інших людей усе те щезає. Так бувайте-ж здорові обоє! Сїдайте на мойого фіякра, він заплачений і не щезне під вами так як четверня. А я собі піду.

— А куди-ж ти підеш? — запитала Нїна, троха привстидана і зворушена єго мовою, бачучи, що він зліз з фіякра.

— Піду до дому, — сказав Іван. — Бувайте здорові!

І заким Едвін і Нїна встигли ще сїсти на фіякра, Іван щез їм з перед очей.

XVIII.

Яким способом се стало ся, сего Іван не тямив. Мабуть якесь таємне, єму самому невідоме бажанє кермувало в тій хвилї чудодійною силою єго перстеня. Досить, що в найблизшій хвилї по розстаню з Нїною він найшов ся в тім містї, з котрого колись вирушив у сьвіт повний рожевих надій і могучих бажань, найшов ся перед пишним палацом князя Довгорукого. Не дуже то пишний вид являв тепер той палац. Пусто довкола, ані душі живої. На брамі, на дверех, навіть декуди на вікнах поперек хрусталевих шиб поналиплювані були величезні, друковані, червоні, сині та жовті папері.

— Що се таке? Чума тут вибухла? Чи може яка нечиста сила закляла сю халабуду? — думав Іван, прохожуючи ся доріжками довкола будинків.

— А гей, хло! — крикнув на него з боку якийсь грубий голос. — А ти що за один? Що ту робиш?

Іван озирнув ся — і перехрестив ся. Ну, Богу дякувати, що хоч одна жива душа вирискала ся! Він пізнав старого вусатого вартівника, що стеріг князївського парку.

— Здорові були, Бантромію! — скрикнув радісно, підходячи до старого. — Що-ж то, не пізнаєте мене? Я Іван, князївський візник, той, що єго недавно приняли.

— Той, що з князем за границю поїхав? — спитав чудуючи ся Бантромій.

— Той самий.

— А який-же дїдько принїс тебе сюди? Чи може й князь приїхав?

— Нї, Бантромію, я сам приїхав, верхом на паляци.

— Ну, а князь? Де він? Що з ним?

— Не знаю.

— Не знаєш? Адже-ж він не нині-завтра має тут бути.

— Так? А то чого?

— Як то чого? Хіба-ж ти нїчого не бачиш?

І він виняв з кишені такий самий папір, як ті, що були поналїплювані скрізь на палацу.

— Бачити я бачу, ще, Богу дякувати, не заступило мінї очей. Але що значать сї цидули — бігме не знаю.

— Се, небоже, квітки, і значать вони, що нашому князеви з єго князївства остало ся як раз тілько, як сей папір варт.

— А богато-ж він варт?

Бантромій тілько посвистав, зімняв папір у жмени і зробив ним такий рух, що Іван, хоч і який неписьменний, відразу зрозумів єго значінє.

— Ой воно як! Ну, але що-ж се за папір і що на нім написано?

— Написано на нім, небоже Іване, що від нині за тиждень має відбути ся лїцітація і продаж от сего палацу і парку і всїх князївських добрів тому, „хто да вецця“.

— О, о, о! — дивував ся Іван. — Так як найпростійшого хлопа.

— А що-ж, небоже, право для всїх одно, і довг для всїх довгий, а віддай короткий.

— Ну, а є вже купці на ті маєтности?

— Го, го, чому-ж-би не було! Але кажуть, що нїхто нїчого не дістане, бо барон — там якийсь жидюга, проста пявка людська, за барона обібрав ся — так той барон, кажуть, все вже в кишени має. Навіть до лїцітації нїхто супроти него не виступить. Цїлий тиждень уже ту крутить ся, запопадає в судї, межи жидами — ади, се він наш палац так казав обмаїти! Порядкує вже тут, як у своїм власнім. Усю двірню понаганяв, щоби не годувати дармоїдів, тілько мене одного лишив як на памятку, тай-то мабуть швидко прийде ся й мині на старі лїта плентати ся в сьвіт по за очи. Швидко ту, небоже, не чути буде людського слова, а все тілько жидівське шваркотанє.

— Так барон тут є? — скрикнув Іван.

— А вже-ж, що не де. Волочив ся з князем, волочив ся по за границями, поки з него не виссав усїх соків, а тепер щось там межи ними випало, чую — посварили ся із за панни, та й отсе наш барон злетїв сюди, як крук на стерво.

— І нїкого нема, хтоби єго зігнав з того стерва?

— Єго? Барона? Снить ся тобі, небоже! Він сила! У него грошї. Як-би ти бачив, як тут усї припадають коло него!

В тій хвилї Бантромій нараз мов сполошив ся з місця і полетїв кудись, так полетїв, що Іван не думав навіть, щоби в єго старих ногах було ще тілько сили.

— Що се з моїм старим стало ся? — подумав Іван, і сьлїдив за ним очима, поки не побачив на кінци алеї якоїсь чорної плями, довкола котрої лїтало щось мов золота, блискуча муха. Іван швидко пізнав сю пляму. Се був барон, котрий ідучи по парку, махав елєґантською паличкою з золотою галкою на кінци. Старий Бантромій добігши до него задиханий, став перед ним смирно, як нїколи не ставав перед князем і відповідаючи на якісь баронові запитаня, за кождим словом кланяв ся низенько, мов складаний ножик.

— Агій! — подумав собі Іван, плюнув і скрутив у бокову доріжку, щоби не стрічати ся з бароном. По хвили прийшов Бантромій, завстиданий і радісний заразом.

— Ти небоже не дуже з мене сьмій ся, — сказав він обтираючи собі уста і розгладжуючи довжезні вуси. — Не гонірно то так падскакувати перед такою жабою, як барон, то правда, але що-ж зробиш, коли він сила. А при тім іще, небоже, чоловік і спекулює по троха. Видиш, що баронови се подобає ся, що він по кождій такій розмові нї за се нї за те червінця в руку тиць, ну, то й думаєш собі: що мині шкодить спину погнути? Вона не зломить ся, а червінець, небоже, на старі лїта найлїпша підпора.

— Ну, але що-ж вам таке наговорив ясневельможний пан барон? — спитав Іван, оминаючи дразливу розмову.

— О, нині барон був дуже ласкавий і веселий. Казав, що дістав із за границї якусь дуже радісну телєґраму, що зараз їде туди і не верне аж в день лїцітації, і здав на мене надзір над усїм отсим добром.

— Так коло вас можна тут буде й мінї притулити ся? — спитав Іван.

— Тули ся, небоже! Хоч у князевім ліжку спи, але тілько до лїцітації. Потому вже не моя воля. Потому може я тебе проситиму, щоб ти мене де при собі притулив.

— Добре! — скрикнув весело Іван. — Беру вас за слово. Потому я вас притулю!

Жалїсливо всьміхнув ся Бантромій, потрясаючи Івановою рукою.

— Будемо мабуть оба тулити ся так, як два голі у одній дїравій сорочцї. Ну, але ти певно голоден, може-би тебе чим погостити? Знаєш що, небоже? Ходїмо до княжої пивницї, там у мене в однім закуточку є дещо троха приховано, то побалакаємо не з сухими горлами.

Балакаючи то се то те, оба вони покріпили ся дечим, Бантромій вишпортав бутельочку доброго вина і вони сидячи на порожній бочцї балагурили далї.

— Що-ж ти думаєш робити, небоже? — питав Бантромій Івана.

— Не знаю ще, — сказав Іван. — Попереду усего я бажав-би зробити баронови якогось доброго збитка.

— Баронови? Ти? — протягнув голосом Бантромій і видивив ся на Івана як на тура.

— Може-би єму як небудь переборщити отсю лїцітацію? — задумчиво міркував далї Іван.

— Ти? Баронови? — лепотів уже майже в нетямі з дива Бантромій.

— Так і є! — сказав Іван рішучо. — Се, думаю, буде добре. Знаєте що, дядьку Бантромію, поможіть мінї в тій річи, певно не пожалуєте сего.

— В чім, в чім тобі помогти, ти безуме якийсь?

— Розвідати ся в судї, на які грошї буде та лїцітація і як-би до неї приступити.

— Але з тобою, таким нехарапутним наймитом, і говорити о тім у судї не будуть.

Іван не кажучи й слова, зірвав ся з місця, вийшов за стїнку, і по хвили явив ся перед Бантромієм убраний як пан, при золотім годиннику з товстим золотим ланцюшком, у перстенях з дорогим камінєм, держачи в руцї лїску з золотою головкою далеко більшою, ніж у барона.

— Ну, а коли їм оттак покажу ся, — мовив усьміхаючись Іван, — то чи схочуть зо мною говорити?

— Сьвят, сьвят, сьвят! — скрикнув хрестячи ся Бантромій. — А се що таке? Який нечистий в тобі сидить, Іване?

— Нїякий нечистий, дядьку, — сказав Іван, і в тій хвилї щезло з него все єго панство, — се тілько так, жарт. Так

Земська ювілейна вистава в Празї. Бальон на увязи. (Balon captiv).

оттакий жарт я хотів-би зробити й баронови. Допоможіть мінї, а певно не пожалуєте сего.

— Та хіба то така велика штука розвідати про лїцітацію? — сказав Бантромій, все ще не можучи охолоти з переляку і по троха підозріваючи, чи не підлазить отсе під барона якась нечиста сила, щоби єго взяти за старий довг. — А в тім, коли хочеш, щоби я тобі поміг, то і овшім. Мінї барон анї сват анї брат. Тілько, небоже, коли хочеш приступати до лїцітації хоч-би тілько на жарт, то треба в судї вадію зложити.

— Вадію? Що се за вадія?

— А, якусь чималу суму грошей.

— Е, про се не турбуйте ся, се у мене найде ся.

— Найде ся? Тьфу! Ану, перехрести ся, Іване!

— Що се ви, дядьку, видумали? Не вірите мінї?

— А вже-ж не вірю. Ну, перехрести ся, бо інакше й кроку з тобою не зроблю.

— І перехрещу ся, і Отче наш змовлю, коли вам сего треба, — сказав Іван хрестячи ся, — тілько ходїть!

XIX.

В кілька день пісьля сеї розмови приїхав князь. Він не їхав до палацу — важко єму було й дивити ся на те місце, що колись бачило єго панованє, а тепер пропало для него, бачилось, на завсїгди. Він замешкав у маленькім жидівськім готелю, в однім покоїку, що́ виходив вікнами на брудне, вонюче подвірє.

Довідавши ся про єго приїзд від Бантромія, Іван зараз пішов до него. Застав князя, що́ одітий лежав на пів сидячи на софі, курив люльку і, здавало ся, ні про що не думав. Він не чув навіть, як Іван застукав до дверей, як відчинив їх і як увійшов до покою. Іван побачивши єго, зразу подумав, що попав не в ті двері: той сивий, поморщений, зломаний чоловік, ся дряхла руїна, що без думки, без виразу на поблеклому лици лежала перед ним, кліпаючи осовілими очима — чи се міг бути князь Довгорукий, той самий, котрий іще так недавно плескав брава опереткови сьпівачкам та любував ся принадами шансонеток?

Побачивши Івана, він усьміхнув ся слабо і махнув рукою, не зміняючи свого положеня.

— Еге-ге, Іван, Іван, памятаю. Добрий візник, ге, ге, але кепський слуга. Втїк, ге, ге, втїк від мене, але нїчого не вкрав! Нї, не можу сего сказати. Ну, добре, добре! Вернув до краю? а? О жебрачім хлїбі, а? Так як і я, так самісїнько! — Тремтячою рукою він повів до очей, немов-би хотїв обтерти слезу, але очи єго були зовсїм сухі. Іван стояв перед ним, не зводячи з него очей і не можучи й слова сказати.

— Не можу, небоже, не можу тобі нїчого дати, — белендїв далї князь, з трудом ловлячи обривки думок, що мов пролїтаючі чмелї без ладу блукали ся в єго знесиленій голові — голий я, голїсенький, так само як ти. Все минуло ся. Все пропало. Моє колишнє щастє — ге, ге, небоже, зломало ногу десь по дорозї, коли спішило мене останнїй раз ратувати. І мої мене покинули, ге, ге! Як виклятого відбігли. Дочка пропала десь, може втопила ся... Княгиня вмерла. По секрету тобі скажу небоже, вона повісила ся в ночи над своїм ліжком, бідна жінка! А як-же! Але ми се в секретї задержали, казали, що вмерла... О, се він, той барон поганий доконав єї! Того самого дня, коли він почтою надіслав нам друковане оголошенє лїцітації наших дібр — ти видів ті папери? Кажуть, що весь наш палац ними облїплений. Я не їхав туди, не хотїв бачити, щоб і мінї не прийшла охота так як княгинї. Бідна жінка, еге-ге! Анї словечка не сказала, анї не скривила ся, але в ночи взяла, та й....

Іван стояв мов одубілий.

— Чого я сюда приїхав, питаєш? — говорив далї князь, хоч Іван нї про що єго не питав. — Сам не знаю. Не хотїло ся гинути на чужинї як собака під чужим плотом. Лїпше під своїм. А знаєш, в Локарно — а, ти не був в Локарно? гарна місцевість! так там колись стара ворожка казала мінї: коли вас крайна біда притисне, вертайте до дому, там вас щастє дожидатиме. От я й вернув, на остатнє стягнув ся і вернув. Ну, ну, бувай здоров! Іван, Іван — а прізвиска так і досї не знаю. Іван візник. Добрий візник. Розбійників батогом побив. Ага, ага, тямлю! І не вкрав нїчого. Ну, ну, бувай здоров, бувай здоров!

Сумний та невеселий ішов Іван вулицею, вийшовши від князя. Ну, сему вже нема що помагати. Сему хіба рискаль та лопата поможе. Про дочку очевидно нїчого не знає, а може й чув та не тямить. А варто-би знати, де то панна Нїна обертає ся.

В тій хвилї щось немов хопило єго за очи, немов силою обернуло єго голову на право. В гарнім повозї запряженім парою добрих коней їхали швидко в тумані куряви якийсь шпаковатий уже пан і молоденька панї. Пан оперши ся лївою рукою о лїску з золотою головкою, правою вказував в той бік, де стояв князївський палац. Панї сидїла свобідно, вихиливши в той бік головку і сьміючись голосно. Обоє тілько мигнули перед Іваном; повіз зараз скрутив у алєю князївського парку і щез між деревами, але Іван відразу пізнав, що ті панство — то барон і Нїна.

— Я так і думав, що їй не на довго стане любови з Едвіном, коли не буде що їсти. Але щоб вона добровільно пішла до барона, сему не повірю, — подумав Іван, ідучи в сьлїд за ними.

XX.

Надійшов день лїцітації. Перший явив ся барон в однім повозї з Нїною. Лїцітація відбувала ся не в палацу, а коло економічних будинків, на широкім пляцу перед економією, де стояли ще грубі колоди, на котрих ще недавно, за панщини гайдуки що суботи відлїчували підданим призбирані за тижневу роботу пів копи та копи канчуків. Нїна вийшла з повозу і сїла на ґанку, барон ходив по подвірю, дожидаючи судової комісії.

Надійшла комісія — урядники, возні з паперами і з молотком, а за ними валила густа юрба жидів, міщан, хлопів, їхало деяке цїкаве панство, прибув навіть пан староста для удержаня порядку. Барон глядїв на всїх весело, панів витав як знайомих, з старостою розпочав розмову про полїтику, але не скінчивши єї скочив до комісійного стола, де удари молотка дали знати, що розпочинає ся урядова дїяльність.

В тій хвилї товпа заворушила ся, зашепотїла і заклекотїла мов окріп, коли в него кинуть розпечений камінь. Доріжкою від міста над'їхав невеличкий возик, подібний до тих, у яких возять дітей, тілько з ручкою з заду. В тім возику сидїв згорблений, посивілий і поморщений чоловік з трупячим лицем і осовілими очима, а за возиком поступав пхаючи єго наперед себе, молодий парубчак в простім сїльськім уборі.

— Князь, князь! — шепотїла юрба. Комісія почувши сей шепіт, зупинила ся в своїм урядованю, поки возик з князем не надкотив ся до самого стола. Нїна сидячи на ґанку дрогнула, побачивши батька таким нещасним та безпомічним. Вона поблїдла, зірвала ся з місця, але зараз-же знов сїла, немов яка незрима рука взяла єї за плечі і силою придавила до давнього місця.

Почало ся урядованє. Судовий екзекутор почав з провола читати урядову формулу, а далї викрикувати імена вірителїв, котрих претенсії були вписані на гіпотецї князївських дібр. Тілько оден із них обізвав ся — барон. При кождій дальшій назві барон викрикував: — Заспокоєний! — і складав на стіл комісії поквітованє довжника з упевненєм, що до князївської маси жадної претенсії більше не має.

Остаточно показало ся, що остав ся тілько один вірителъ — барон, а єго претенсії рівні були сумі всїх претенсій давнїйших вірителїв. Сума виносила круглого пів мілїона.

Потому почало ся читанє довжезного витягу табулярного, де поданий був докладний опис дібр князя Довгорукого і оцїнена їх вартість. Хоч і як знищені і занедбані були ті добра, то все таки вартість їх була ще в троє більша від суми довгу.

— Іменем одинокого вірителя барона Шпіцкопфа подаю ясноосьвіченому князеви Довгорукому руку до згоди, — сказав голосно екзекутор судовий, звертаючи ся до візка з князем. — Пан барон готов відступити від лїцітації, коли князь Довгорукий зрече ся всякої дальшої претенсії до своїх дібр. За те барон готов дати єму почесне удержанє до смерти.

— Іменем немічного, спаралїжованого, але здорового на умі князя Довгорукого, — озвав ся в відповіди на те ясний, дзвінкий голос із за возика — заявляю, що князь таких условин не приймає і обстає при лїцітації.

Слова ті викликали на всїх зібраних вражінє мало що менше від удару грому з ясного неба. Барон так богато нагo-

ворив усїм про прихильність до него князя, про єго страх перед лїцітацією, про певність згоди з єго боку, що рішенє князя — обставати при лїцітації, було для всїх несподіване. Барон аж підскочив на місци, почувши ті слова, але зараз-же всьміхнув ся з погордою: окинувши оком усїх зібраних він побачив, що серед них нема нїкого, хто міг-би єму бути небезпечним при лїцітації.

Ще сильнїйше вражінє викликали ті слова на Нїну. Вона в голосї їх пізнала відразу Івана, котрого досї за батьковим возиком зовсїм не запримічала. Вона відразу поміркувала, що тут буде щось незвичайне, але що і до якої мети — не знала. Вся вона почала трусити ся. Чула від часу до часу, що на нїй спочивав погляд Іванових очей, але сама не сьміла й зирнути на него, і тілько з глухою трівогою дожидала кождого нового слова, яке роздасть ся серед загальної тиші з Іванових уст, так як-би дожидала на свої плечі болючого удару.

— Коли так, — голосив далї екзекутор, — то про згоду не може бути далї й мови. А затим виставляє ся на публичну продаж уся вище описана движима й недвижима маєтність вельможного князя Довгорукого, вартости „шацункової“ півтора мілїона, за суму викликаня 600.000, на заспокоєнє претенсій барона Шпіцкопфа в сумі 500.000, як також коштів поступованя судового і інших. Сума викликаня 600.000, хто дасть більше?

— Я дам 600.000, — сказав голосно барон і озирнув ся довкола як тріюмфатор.

— Я дам 700.000, — роздав ся нараз голос Івана за князевим возиком.

— Що за я? Хто такий? — скрикнув барон, мов опарений.

— Я, Іван Лїнюх, — спокійно відповів Іван.

— Ти? В імени князя?

— Нї, в своїм власнім.

— Прошу пана екзекутора викинути сего дурня, нехай не перешкаджає в урядованю, — обернув ся барон до екзекутора. — Він не має тут нїякого права говорити.

— Перепрашаю пана барона, — відповів чемно екзекутор. — Іван Лїнюх є ту зголошений до лїцітації, прошу подивити ся.

— Як? І вадію зложив?

— І вадію зложив.

— A Schlag soll ihn treffen! — скрикнув барон, не можучи спамятати ся зо злости.

Загальний сьміх публїки був відповідью на той мимовільний викрик.

— Отже Іван Лїнюх дає 700.000, хто дасть більше? — викрикував далї екзекутор.

— Я даю 800.000, — сказав відсапавши ся троха барон.

— Я даю 900.000, — сказав зараз Іван.

— Я даю мілїон, — люто крикнув барон, щоби тим словом мов громом прибити Івана.

Слово мілїон викликало серед публїки шепіт зачудуваня. Барон кинув ся до Нїни і почав щось живо з нею говорити, але вона не була в силї нїчого відповісти єму. Вона сїкла зубами і трясла ся мов у лихорадцї і ледво не ледво могла сказати баронови:

— Держіть ся! Він вас застрашити хоче! Він на мою душу важить. Держіть ся, бароне!

— Я єму покажу, як зо мною задирати ся! — гордо скрикнув барон, вертаючи назад перед стіл комісії, де возьний від давна вже калатав і кричав, щоби народ успокоїв ся.

— Я даю мілїон і тисячу, — сказав Іван, не рушаючи ся з місця.

— Ага, подає ся вже, подає ся, перелякав ся! — гомонїла товпа, в котрій люде мало на голови одні одним не лїзли, щоби придивити ся сему дивовижному купцеви в хлопській веретянцї, о котрім нїхто не знав, хто він, відки взяв ся і за чиї гроші купує.

— Я даю мілїон сто тисяч! — скрикнув барон.

— Браво, браво! — загуло в товпі жидів, котру возьний зараз кинув ся втишати.

— Я даю о тисячу більше, — сказав Іван.

— Я даю мілїон двісті тисяч.

— Я даю о тисячу більше, — мов машина повторив Іван.

— Я даю півтора мілїона! — ревнув барон почервонївши мов рак.

— Я даю о тисячу більше, — товк своє Іван.

Баронови почало робити ся моторошно. Сума, до котрої він вигнав ся, о много перевисшувала все те, на що він числив при сїй лїцітації. Він надїяв ся стати паном князївських дібр без нїякого дальшого торгу, загорнути все за довги, а тимчасом єму прийде ся або уступити і взяти свій довг а більше нїчого, або держати ся далї в тім шаленім торзї. Єму пригадали ся слова Нїни, і він добуваючи останнїх сил крикнув:

— Даю мілїон і шістьсот тисяч!

Нїякий голос не обізвав ся по сих словах. Уся публїка мов завмерла, ждала, що скаже далї Іван, але Іван мовчав і порав ся щось коло князя.

— За першим разом мілїон шістьсот тисяч, — кричав екзекутор. — Хто дасть більше?

Нїхто не обзивав ся.

— За другим разом! — кричав далї екзекутор.

Мовчанка.

— За третим разом!

Мінута мертвої мовчанки — і барон з гордого капіталїста був зруйнованим дїдичем князївських дібр. Він чув се докладно в тій хвилї. Вся єго готівка не вистарчала на те, щоби заплатити виторгувану цїну. Прийде ся затягати значну позичку, обтяжувати відразу гіпотеку тілько що набутих дібр. А ґосподарювати на тих добрах без накладового капіталу — се-ж значить з гори засуджувати себе на мілїони клопотів, гризот, розчаровань, а кінець кінців на руїну. От тобі й на! Отсе був той ґешефт, над котрим він запопадав цїле житє! Баронови почало робити ся холодно коло серця.

— Ну, пане бароне, — сказав до него насьмішливо Іван, — побороли ви мене. Так богато за ті добра я не міг-би був дати.

Барон тілько очима кліпав.

В тій хвилї Нїна легко мов серна збігла з ґанку і припала до возика, в котрім сидїв єї батько.

— Таточку! Ось я! Я твоя! — скрикнула вона, цїлуючи єго зівялі руки. — Прости мінї всї гризоти, яких я тобі наробила!

— Нїнка, Нїночка, еге-ге! — лепотів князь. — Моя дочка! Не втопила ся, ге-ге! Грошей богато потребує, але у нас тепер гроші є, го-го! Від барона виторгували!

Барон стояв недалеко, чув усе те і якось ідіотично всьміхав ся.

— А ти Іване, гнїваєш ся ще на мене? — обернула ся Нїна до молодого парубка з чарівним усьміхом. — Надію ся, що простиш мінї, що там було — з Едвіном — додала шептом. — Підла душа! Продав мене баронови.

Усе чув барон, та при остатнім слові захитав ся на ногах і упав до долу мов сніп. Нїкому було й піддержати єго. Поки привезено доктора, він уже був небіжчик.

XXI.

Не судило ся Іванови зазнати щастя при боцї Нїни. І хто єї зрозуміє, жіночу натуру. Тут сама набивала ся єму, трохи не на шию єму вішала ся, поки з нею одружив ся, а в кілька неділь по весїлю покинула єго з капітаном від гузарів.

Так само не дало єму щастя й пановане на князївських добрах. Колись, бувши ще сїльським парубком, він не міг здумати собі нїчого красшого і щасливійшого, як житє дїдича. Але тепер те житє остогидло єму за кілька неділь. Бачити довкола себе тілько людей, котрі працюють на тебе, а не могти самому нїчогісїнько робити — се для него було найбільшою мукою.

Трібував проводити зиму в містї, але містове житє ще менше приходилось єму до смаку. Забави навкучили єму, товариство було єму не до душі, а головно і тут убивав єго недостаток працї. Сох щораз більше і спадав із сил. Лїкарі порадили єму рух, зміну повітря. І ось він пустив ся пішки в дорогу по краю. Але чудодійний перстїнь не позволяв єму навіть на сей труд. Хоч здавало ся, що Іван іде піхотою по земли, то прецїнь він чув, що невидимі руки несуть єго в повітрі і не позволяють навіть доторкнути ся ногами до твердої

землї. В цїлій подорожи дізнавав Іван чутя того листка, котрим кидає буря. Воля єго ослабла, бо їй не приходило ся поборювати нїяких перешкод. Тілько тепер він пізнав основно, що праця — се не тілько твердий обовязок чоловіка, але прямо условина єго житя, конечна для житя так як повітрє до диханя. Пізнав, що без працї чоловік звільна перестає бути чоловіком, самостійною істотою. Недостачі тої людської самостійности не надгородять єму нїякі скарби, нїякі роскоші, бо все здобуте без працї являє ся чимось чужим для чоловіка, якимось привидом, холодною лудою, котра не насичує духа, а тілько єго знеохочує і затроює.

І почав Іван проклинати той чудовий дар, котрим колись так тїшив ся як найцїннїйшим придбанєм, а котрий тепер став ся не єго власністю, але єго невмолимим паном, всемогучим владником єго тїла і душі. І зовсїм природно: хто мінї все дає, від того я весь залежу, у того я весь в руках. На Іванову душу чим раз тяжше налягала чорна хмара того почутя, що він дуже грішить, уживаючи всего без працї. Він почав бояти ся сам своїх, навіть найневиннїйших бажань, щоби зараз не бачити їх сповненими. Цїлими днями мовчав, сидів в запертї і переносив пекольні муки, силуючись нїчого не думати, нїчого не бажати.

Інколи перебирав в думках своє минувше від тої хвилї, коли почув писк зачарованої мухи в дереві. Що принїс єму той перстїнь? Якого добра зазнав він із-за него? Що правда, він заспокоював єго звірячі потреби, але не в більшій мірі і не лїпше, нїж-би се могла вчинити служба у простого мужика. Противно, там на службі він хоч часом чув себе вдоволеним, сьпівав, спочивав по трудї, а головно — був здоров і сильний, а тепер!... Правда й те, що пізнав шмат сьвіта і людей, та і з сего яка єму користь? Сьвіт усюди один, бо люде одні, а пізнанє людей замість щастя, вдоволеня і роскоші дало єму пізнати і зазнати цїлу безодню горя, терпіня, брехнї та підлоти. Те знанє дуже сильно підкопало єго віру в людей, єго охоту до житя. Але найбільше болючим для єго щирого серця було те, що перстїнь єго не тілько не давав щастя єму самому, але не позволяв єму робити добро другим, помагати терплячим і потрібним. Все, що перстїнь той давав, служило самому тілько Іванови; в третих руках по якімось часї щезало без сьлїду, мов піна на бистрій воді.

— Нї, не хочу довше жити в такім пеклї і ще й носити те пекло з собою! — сказав одного разу сам до себе Іван. — Не хочу довше носити ся з тим перстенем. Не хочу бути на вид всемогущим а на дїлї невольником, на вид мати все чого душа забажає, а на дїлї не мати найпотрібнїйшого, без чого анї душа анї тїло жити не може. Хоч який малий сей перстїнь — додав він оглядаючи Дїдів подарунок на своїм пальци, — то все таки став ся він для мене більшим тягаром, нїж усе, що я двигав колись підчас моєї служби, надавив мінї тяженькі мозолї там, де-би їх не надавили нїякі мішки з зерном анї вязанки дров. Та годї терпіти! Піду на те місце, котре вказав мінї Дїд і віддам єму єго дарунок.

XXII.

Сонце хилило ся вже до заходу, коли Іван прибув на звісну нам полянку. В лїсї стояла врочиста тиша. Рої комариків і золотокрилих мушок бренїли і хвилювали в тїни дерев. Десь троха далї стрекотїла сойка, стукала жовна о сухе дерево. На серединї полянки пражило сонце, розходив ся запах розігрітого чябрику, похиляли ся до сонця високі вершечки тоненьких лїсових трав. Великий чорний гриб в понурій задумі стояв на гладкім, голім місци під смерекою.

— Дїду! Дїду! Дїду! — скрикнув Іван і тричі вдарив лїскою по смерецї.

На той окрик затремтїли трави, втихли мушки, а дерева подали собі Іванові слова з рук до рук, розносячи їх по ярах і лїсових заломах. Але луна дрімала. В тій хвилї гриб пробуркав ся зі своєї задуми, порушив широкою розплесканою головою і почав рости, рости. Швидко перемінив свій вигляд і перед Іваном став Дїд у своїй власній поставі.

— Ну, що-ж, синашу, прийшов ти таки! — сказав Дїд киваючи головою на привіт Іванови.

— Приходжу, Дїдусю.

— А швидко якось, небоже. Видно не дуже смачний мій дар.

— Швидко? — скрикнув Іван. — Але-ж я за той час пережив більше, нїж у сто лїтах звичайного житя.

— Ну, але-ж мій перстїнь сповняв свою службу добре? Надїю ся, що не кривдуєш собі на мене.

— Та що маю кривдувати, — сказав Іван. — Добре сповнював свою службу, се так. Тілько мабуть служба тота не на мої плечі шита, Дїдусю. Не можу довше витримати того добродїйства і приношу вам назад ваш дар.

— Я так і знав, що не видержиш, — усьміхаючи ся мовив Дїд і взяв перстїнь та застромив єго собі на палець. — Ну, але що-ж ти тепер будеш робити?

— Буду робити, працювати! — радісно скрикнув Іван.

В тій хвилї, позбувши ся перстеня, він почув себе в десятеро сильнїйшим, здоровійшим і сьмілїйшим, нїж був перед хвилею. — Тепер тілько я пізнав, яким добром для чоловіка є праця.

— Ну, але може хочеш іще дечого від мене в заміну за перстїнь?

— Нї, не хочу нїчого! — відповів Іван. — Бо і що-ж ви можете мінї дати? Того, чого мінї найбільше треба — щастя, внутрішнього вдоволеня — —

— Е, сего, небоже, я тобі дати не можу! — сказав Дїд.

— Знаю се, — мовив Іван. — А за все інше спасибі вам. Усе інше я собі здобуду працею — в меншій мірі, в більшій мірі — рїжниця не велика. Бувайте здорові, Дїдусю!

— Іди здоров, синашу! — сказав Дїд, і закрутивши ся млинком на однім місци пірнув у землю мов той свердель.

* * *

Що стало ся з Іваном? Здало ся єму нараз, що якась важка змора, котра досї держала єго в своїх лабах, відступила від него і позволила єму віддихнути свобідно і випрямити ся. Він віддихнув, підняв у гору голову — і пробудив ся.

— А! Що се зо мною було? — скрикнув схапуючи ся з пенька, на котрім сидїв дрімаючи. — Чи се сон був, чи й справдї я вандрував по чужих краях?

Оглянув ся довкола і побачив свою сокиру зарубану у пеньку.

— Тьфу, щезни маро! — скрикнув Іван. — І приснить ся-ж чоловікови диво! Певно я десь у таке дивне місце сокиру зарубав. Та гов, чи на правду се був лише сон? Але-ж Господи мій, то я мусїв довго спати! Адже-ж мінї бачило ся, що я що найменше рік часу прожив. Ну, але щом бачив сьвіта, том бачив, хоч у снї лишень, то на одно вийде!

І пригадавши собі всї свої пригоди, він зо страхом почав общупувати свої руки і ноги, чи справдї він не є такий ослаблений, яким чув себе перед хвилею. Та нї! Богу дякувати, був здоров, сильний і молодий. І хоч усї пригоди були тілько сном, але любов до працї, котру з него виніс, лишила ся у него на ввесь вік.

І він кинув ся зараз, нарубав дров, звязав здорову вязанку і завдавши єї собі з пенька на плечі, згорблений у двоє але вдоволений сам із себе потюпав до села.

Львів 1890—91.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[17. Иванъ Франко].

(Дальше.)

Незабаромъ ставъ Франко однымъ изъ головныхъ робôтникôвъ при редакціи „Друга“, письма для беллєтристики й науки, щó єго выдававъ (1874—1877) „Академическій Кружокъ“. З-першу пôдписувавъ вôнъ свои пйсьменій творы псевдонимомъ „Джеджаликъ“: компонувавъ деякй стихи, а вôдтакъ писавъ довшу повѣсть п. з. „Петрѣй и Добощуки“. Въ тôмъ часѣ бувъ вôнъ горячимъ

народовцемъ, а въ стихотворѣ „Напередъ“ зъявивъ ся великимъ противникомъ Польщѣ, по-за-якъ покликувавъ до братôвъ, щобъ „скрушили Ляхôвъ ярмо“, — ба, поетъ сказавъ рѣшучо въ запалѣ молодечôмъ: „Отъ днесь на Руси Польщи нѣтъ, ‖ мы днесь ю розвалимъ!“ („Другъ“, 1875; стор. 490).

Въ 1876. р. И. Я. Франко звеличивъ память першого зъѣзду общества имени Качковского въ Галичи, написавши стихъ п. з. „Всхôдъ сонця“, де мѣжь иншимъ заявивъ, що „нема межи народами братнои любови“, що „о любвѣ кождый мовить устами, але до дѣлъ — душа нѣма“. Вôдтакъ въ сему стихотворѣ озвавъ ся вôнъ ось-такимъ покликомъ до земляковъ: „Гей, вставайте, братя зъ сну, ‖ бо проклятый, кто засне!“ („Другъ“, 1876; стор. 18—19).

Франко каже въ автобіографіи (стор. IX), що въ спорахъ „кружковыхъ“ не гравъ майже нѣякои ролѣ, та що вôнъ, хочь у „Друзѣ“ мусѣвъ зъ-разу друковати свои творы „язычіємъ“, все-таки у себе писавъ фонетикою и народнымъ языкомъ. А коли въ половинѣ 1876. р. въ выдавництвѣ „Друга“ народный напрямъ взявъ верхъ и заманифестувавъ ся попередъ усего выданємъ альманаха „Днѣстрянка“[1]), то надруковано тутъ оповѣданє Франка зъ народного житя п. з. „Два приятелѣ“ (стор. 22—32), „Лесишина челядь“ (57—64), та й перекладъ повѣстки Емиля Золя п. з. „Повѣнь“ (99—128)[2]). Мѣжь-тымъ друковано въ „Друзѣ“ дальше єго сензаційну повѣсть „Петрѣ и Добощуки“. Тамъ помѣщено такожь єго стихъ Наймитъ“ (1876; стор. 312—313), де въ видѣ невольника авторъ зъобразивъ нарôдъ рускій, котрого-жь дожидає ще красша доля. Въ 1876. р. выдавъ Франко у Львовѣ „Баляды и розказы“, а въ 1877. р. почавъ вôнъ помѣщувати въ „Друзѣ“ картины зъ житя пôдгôрского народа пôдъ загальною назвою „Бориславъ“. Окремѣ-жь заголовки сихъ картинъ суть ось-якѣ: 1. „Рôпникъ“ („Другъ“, 1877; стор. 1—7; 17—18). — 2. „На роботѣ“ (ibid., стор. 18—23; 36—38). — 3, „Наверненый грѣшникъ“ (ibid., стор. 38—45; 66—74; 93—105).

Мѣжь-тымъ на редакторôвъ „Друга“ вплывавъ Михайло Драгоманôвъ, щобъ въ выданю своєи часописи придержувались народного языка, — щобъ въ загалѣ Галичане „писали по-своєму, по-народному“[3]). Тому-то въ автобіографіи звертає ся Франко до Драгоманова зъ отъ-сими словами: „Вы були першій и майже одинокій чоловѣкъ, що додавъ минѣ духа й охоты. Зъ Вашихъ листôвъ до редакціи „Друга“ я вычитавъ лишь тôлько, що треба знайомитись зъ сучасными писателями, й кинувсь читати Золя, Фльобера, Шпильгаґена, такъ якъ передъ тымъ уже зъ запаломъ читавъ Л. Толстого, Турґенева та Помяловського, а далѣ Чернишевського, Герцена и т. и.“ (стор. IX).

Про свôй побутъ университетскій пише вôнъ ось-що: „Въ тыхъ трьохъ рокахъ университетського житя я читавъ досыть богато, хочь безъ выбору, бôльшь беллетристики, нѣжь науковыхъ рѣчей. Лєкціѣ на университетѣ зовсѣмъ мене не заняли й не дали минѣ нѣчогôсѣнько, — анѣ методы, анѣ здобуткôвъ. Я слухавъ клясичнои фильольоґіѣ у покôйного Венцлевського й зѣвавъ, слухавъ руськои граматики й литературы у д-ра Огоновського“ (стор. IX).

Дивнымъ дивомъ марикує собѣ тутъ Франко, що на университетѣ не мôгъ нѣчого путнього навчитись. Вже-жь покôйный Венцлевскій бувъ професоромъ тямущимъ, и вôдтакъ зъ єго школы выйшло чи-мало добрыхъ учителѣвъ клясичнои фильольоґіѣ; та й мабуть у Омеляна Огоновского можна дечого навчитись, коли въ 1873—1876. р. найпильнѣйшимъ єго ученикомъ бувъ Олександеръ Брикнеръ, котрый теперь є професоромъ университету Берлиньского. Опроче професорамъ фильольоґіѣ годѣ займатись пытанями про соціольоґію, котрѝ Франкови вôдъ р. 1877. були по-нутру.

При кôнци другого року студій университетскихъ, въ червни 1877. р. постигло Франка велике лихо: єго арештовано за-для пôдозрѣня, що належить до потайного товариства; — вôдтакъ подержано єго въ слѣдствѣ звышь сємохъ мѣсяцѣвъ и засуджено на шестинедѣльный арештъ. Про сю подѣю пише вôнъ въ автобіографіи ось-таке: „Безтолковый процесъ, котрый упавъ на мене, якъ середъ вулицѣ цегла на голову, и котрый скôнчивъ ся монмъ засудженємъ, хочь у мене не було за душею й тѣни того грѣха, який минѣ закидували (анѣ тайныхъ товариствъ, анѣ соціялизму; я бувъ соціялистомъ по симпатіи, якъ мужикъ, але далекій бувъ вôдъ розумѣня, щó таке соціялизмъ науковый), — бувъ для мене страшною й тяжкою пробою. Девять мѣсяцѣвъ, пробутыхъ въ тюрмѣ, були для мене тортурою. Мене трактовано якъ звычайного злодѣя, посаджено мѣжь самыхъ злодѣѣвъ та волоцюгъ, котрыхъ бувало въ однôй камерѣ зо мною по 14—18, перекидувано зъ камеры до камеры при ненастанныхъ ревизіахъ та придиркахъ (се бачь, за те, що я „писавъ“, т. є. записувавъ на случайно роздобутыхъ карточкахъ паперу случайно роздобутымъ олôвцемъ — пѣснѣ та приповѣдки зъ устъ соузникôвъ, або й свои вѣршѣ), а кôлька тыжнѣвъ я просидѣвъ въ такôй камерѣ, щó мала тôлько одно вôкно, а мѣстила 12 людей, зъ котрыхъ 8 спало на тапчанѣ, а 4 пôдъ тапчаномъ для браку мѣсця. Зъ протекціѣ, для свѣжого повѣтря, соузники вôдступили минѣ „найлѣпше“ мѣсце до спаня — пôдъ вôкномъ насупротивъ дверей, а що вôкно за-для задухи мусѣло бути день и нôчь отворене, и до дверей продувало, то я що-рана будивъ ся, маючи на головѣ повно снѣгу, навѣяного зъ вôкна. Та не сама тюрма була для мене найтяжшою пробою: засудъ криминального суду, а особливо те, щó я опôсля заставъ на свѣтѣ, — що-разъ тяжшій и несправедливѣйшій засудъ усеи суспôльности, киненый на насъ[1]), страшенно болѣвъ мене“ (стор. IX—X).

Вôдтакъ ставъ Франко рѣшучимъ соціялистомъ и своє невдоволенє зъ порядкôвъ сучасного побуту суспôльного выражавъ въ письмѣ мѣсячнôмъ, а потôмъ періодичнôмъ, п. з. „Громадській Друъ“, „Дзвôнъ“ и „Молотъ“ (1878)[2]). Тутъ надруковано бôльшу єго повѣсть „Boa constrictor“ („Громадській Другъ“, Нр. II., стор. 98—109; „Дзвôнъ“, стор. 187—202; „Молотъ“, стор. 39—62), кôлька дрôбныхъ ескизôвъ и деякі стихотворы, мѣжь котрыми суть бôльшь

[1]) „Днѣстрянка“. Альманахъ съ Календаромъ на рôкъ звычайный 1877., выданый накладомъ руского товариства „Академич. Кружокъ у Львовѣ“, а заходомъ Ивана Белея, Антона Дольницкого, Володимира Левицкого и Ивана Франка.

[2]) „Повѣнь“, повѣсть Емиля Золя переклавъ Франко зъ тексту россійского, надрукованого въ „Вѣстнику Европы“. — Въ „Днѣстранцѣ“ надруковано ще стихотвôръ Франка п. з. „Хрестъ Чигиринській“ (стор. 64—66).

[3]) „Другъ“, 1876; въ статьи „Украинщина или Рутенщина“ (стор. 77—80).

[1]) Франка арештовано вразъ зъ цѣлою редакціею „Друга“.

[2]) Редакторомъ „Громадського Друга“, „Дзвона“ й „Молота“ бувъ Михайло Павлякъ.

замѣтнѝ „Каменярѣ“ („Дзвонъ“, стор. 232—233) и „Дума про Наума Безъумовича“ („Молотъ“, стор. 110—113).

Про ту збѡрку пише Франко ось-що: „Признати треба, що до выдаваня такои часописи, якъ „Громадськiй Другъ“, мы оба зъ Павликомъ були зовсѣмъ неприготованѝ, — не мали анѣ достаточнои пѡдготовки теоретичнонауковои, анѣ практичного знаня свого краю и людей. Старшѝ народовцѣ й попы насъ цурали ся, — при насъ стояла тѡлько горстка молодѣжи, тымъ-часомъ коли намъ самымъ треба було ще богато вчити ся“ (стор. X).

Мѣжь-тымъ Франко не покидавъ университету й слухавъ найпаче лѥкцiй д-ра Охоровича зъ психольоґiѣ, антропольоґiѣ й исторiѣ фильософiѣ. Слухавъ такожь одинъ курсъ лѥкцiй професора Бѣлиньского зъ економiѣ суспѡльнои, бувавъ на выкладахъ римского права проф. Зьрудловского, нѣмецкои литературы доцента Зауера, та не покидавъ и выкладѡвъ Огоновского.

По упадку „Молота“, коли Михайло Павликъ бувъ приневоленый выѣхати за границю, Франко почавъ (1878) разомъ зъ кѡлькома товаришами выдавати „Дрѡбну Бiбльотеку“, и задумавъ бувъ выдавати часопись „Нова Основа“, та се не вдалось. Ще въ 1878. р. покликано ѥго зъ Вѣдня до участи въ редакцiи „Славянского Альманаха“[1]). Тогдѣ написавъ вѡнъ кѡлька новель зъ житя народного: деякѝ зъ нихъ надруковано пѡзнѣйше („Мавка“, „Мулярь“), одну-жь напечатано въ другѡмъ томѣ „Славянского Альманаха“, але она не побачила свѣта, тому-що сей томъ сконфисковано. А вже-жь задумавъ вѡнъ тогдѣ въ цѣлѡмъ циклѣ новель зъобразити по змозѣ всѣ боки житя простого люду й интелиґенцiѣ: вѡднесины економичнѝ, просвѣтнѝ, правнѝ, политичнѝ и т. и. Въ 1878. р. за посередництвомъ Болеслава Лимановского дѡставъ вѡнъ доступъ до Львѡвского журнала „Tydzień literacki“, и помѣстивъ ту невеличку статью про французького повѣстяра Емиля Золя (стор. 123—124) и також ь три ескизы п. з. „Rutеńcy“, ŧуру i portrety galicyjskich ludzi (стор. 324—326; 347—349; 421—423), де въ сатиричный способъ зъобразивъ кѡлька фиґуръ окружаючои ѥго суспѡльности рускои. Вѡдтакъ дописувавъ вѡнъ до отъ-сихъ польскихъ часописей: „Praca“ (Львѡвъ), „Ziarno“ (Львѡвъ), „Prawda“ (Варшава), „Głos“ (Варшава), „Kraj“ (Петербурґъ), „Ruch“ (Львѡвъ) и и. Мѣжь-тымъ кѡнчивъ вѡнъ деякѝ давнѣйше позачинанѝ роботы, особливо перекладъ поемы Гайного „Deutschland“, траґедiѣ Ґетого „Faust“, Байроновои мистерiѣ „Каинъ“ и дечого иншого.

Въ першѡй четверти р. 1880. выѣхавъ вѡнъ въ гостину до Кароля Ґеника), щѡ живъ въ Березовѣ Коломыйского повѣту, та отъ, ѥго арештовано въ Яблоновѣ на пѡставѣ пѡдозрѣня о аґитацiю мѣжь селянами. Томуто явивъ ся вѡнъ пристѣбнымъ до процесу, щѡ вѣвъ ся въ Коломыи противъ сестеръ Павликѡвенъ и селянъ Фокшѣвъ. Сидячи въ арештѣ Коломыйскѡмъ Франко зѡбравъ чи-мало пѣсень, приповѣдокъ та иншихъ матеріялѡвъ етноґрафичныхъ, и написавъ такожь деякѝ стихотворы. По трьохъ мѣсяцяхъ выпущено ѥго зъ арешту, а по-за-якъ вѡнъ не належавъ до повѣту Коломыйского, то вѡдставлено ѥго пѡдъ ескортою полицiѣ на мѣсце уродженя. Про сю подѣю пише Франко ось-що: „Сей транспортъ по полицейскимъ арестамъ въ Коломыи, Станиславовѣ, Стрыю и Дрогобичи належить до найтяжшихъ моментѡвъ въ моѣмъ житю. Вже до Дрогобича я приѣхавъ зъ сильною горячкою. Ту впаковано мене въ яму, описану въ моѣй новеллѣ „На днѣ“, и вѡдти ще того-самого дня (черезъ протекцiю) послано пѣшки зъ полициянтомъ до Нагуєвичь. По дорозѣ насъ заскочивъ дощь и промочивъ до нитки. Я дѡставъ сильну лихорадку, проживъ тыждень дома въ дуже прикрыхъ обставинахъ, вернувъ до Коломыѣ, щобъ удатись до Ґеника, проживъ тамъ страшенный тыждень въ готели, написавъ повѣстку „На днѣ“, и на останнѝ грошѣ выславъ ѥѣ до Львова, опѡсля живъ три днѣ трьома центами, найдеными надъ Прутомъ на пѣску, а коли й тыхъ не стало, я заперъ ся въ своѣй комнатцѣ въ готелю и лежавъ пѡвтора дня въ горячцѣ й голодѣ, ждучи смерти, безсильный и знеохоченый до житя. Одинъ изъ моихъ соузникѡвъ, посланый Ґеникомъ, спасъ мене вѡдъ голоднои смерти“ (стор. XI—XII).

Опѡсля поѣхавъ Франко ще разъ до Дрогобича, взявъ собѣ пашпортъ и вернувъ до Коломыѣ, а вѡдтакъ пѡшовъ пѣшкомъ до Березова, де въ домѣ Ґеника проживъ кѡлька тыжнѣвъ, лѣчачись вѡдъ пропасницѣ. Але не довго мѡгъ пробувати въ Березовѣ. Староста Коломыйскiй дѡзнавъ ся про ѥго побутъ и наказавъ жандармамъ приставити ѥго до Коломыѣ, а що въ него не було грошей на пѡдводу, то жандармъ погнавъ ѥго туды пѣшкомъ. Якъ же староста побачивъ у Франка пашпортъ, то пустивъ ѥго на волю, але написавъ до намѣстництва просьбу, щобъ заборонило ѥму побутъ въ Коломыйскѡмъ повѣтѣ. Вѡдтакъ не дожидавъ вѡнъ уже другого примусового транспорту, и поѣхавъ до Нагуєвичь, вѡдки въ осени вернувъ опять до Львова и зновъ записавъ ся на выклады университетскѝ.

Вже вѡдъ р. 1878. ставъ Франко зноситись изъ Львѡвскими роботниками, и тогдѣ написавъ вѡнъ катехизмъ економичного соцiялизму, котрый выдали тѝ-жь роботники. Вѡдтакъ въ 1879. и 1880. р. выкладавъ вѡнъ економiю суспѡльну въ роботницкихъ кружкахъ самоосвѣты. Въ 1879. р. зладивъ невеличкiй елементарный пѡдручникъ економiѣ суспѡльнои на взѡръ сербскои компиляцiѣ Светозора Марковича, а въ 1883. р. частину того пѡдручника переробивъ и передавъ товариству „Просвѣта“, котре й выпустило сю перероббку яко окрему книжочку п. з. „Розмовы о Добровѡльскѡй читальни. I. Розмова про грошѣ и скарбы зъ предмовою о заложеню Добровѡльскои читальнѣ“ (Львѡвъ, 1883).

Мѣжь-тымъ почавъ вѡнъ (1881) зъ Иваномъ Белеємъ выдавати илюстровану литературно-политично-наукову часопись „Свѣтъ“, въ котрѡй помѣстивъ початокъ своѥи бѡльшои повѣсти п. з. „Бориславъ смѣѥ ся“ (1881., число 1—12; 1882., число 1—7), кѡлька статей науковыхъ (прим. „Мысли о еволюцiи въ исторiи людскости“; стор. 53. 71. 107. 128. 151. 176. 203. 247; — „Причинки до оцѣненя поезiй Тараса Шевченка“; стор. 158. 195. 221), деякѝ розвѣдки критичнѝ (прим. розвѣдку про „Хуторну поезiю П. А. Кулѣша“; стор. 267) и богато вѣршѣвъ оригинальныхъ та перекладеныхъ (прим. „Княгиня Трубецька“ зъ поемы Некрасова „Русскiя женщины“; стор. 66. 83).

А вже-жь не маючи зъ чого удержатись у Львовѣ Франко въ великiй пѡстъ 1881. р. вернувъ ся до Нагуєвичь, де зъ-разу живъ пѡдъ доглядомъ жандармскимъ, и тодѣ-то одинъ жандармъ радивъ ѥму вступити до монастыря Василiяньского. Живучи на селѣ Франко працювавъ коло поля, кѡнчивъ перекладъ першои части

[1]) Въ „Славянскѡмъ Альманаху“ надруковано (1879) въ мовѣ руско-украиньскѡй тѡлько пять думокъ Данила Млаки (стор. 67—74) и розвѣдку М. Царя про народнѝ обряды весѣльнѝ (стор. 74—118).

„Фавста“ Ґетового, лагодивъ статьѣ для „Свѣта“ и кореспонденцій для Кіевскои „Зарѣ“, котрыхъ же цензура не пропустила. Въ 1882. р. за пôдмогою Драгоманова надруковано „Фавста“ у Львовѣ осôбною книжкою, а швидко опôсля „Свѣтъ“ упавъ[1]). Зъ села писавъ Франко ще й дописи до „Вольного Слова“ въ Женевѣ, а коли Омелянъ Партицкій оголосивъ у Львôвскôй „Зорѣ“ конкурсъ на повѣсти, то написавъ вôнъ простору повѣсть п. з. „Захаръ Беркутъ“, за котру й одержавъ премію. Въ 1883. р. надруковано сю повѣсть въ „Зорѣ“ и такожь окремою книжкою.

Зимою 1883. р. приѣхавъ Франко до Львова саме передъ смертію Володимира Барвѣньского. Хоча-жь тогдѣ бувъ вôнъ соціялистомъ, то все-жь засумувавъ ся зъ-за смерти передового народовця и въ стихотворнôмъ некрольогу клявъ ся, що „дѣло, розпочате Барвѣньскимъ, не вмре зъ нимъ, — що примѣръ єго й слова єго грôмкіи додадуть намъ и силы й надѣѣ“[2]).

По смерти Володимира Барвѣньского працювавъ Франко въ редакціи „Дѣла“, але вже въ цвѣтни поѣхавъ до Вôкна, Скалатского повѣту, куды, за радою Корнила Устіяновича, запросивъ єго Володиславъ Федоровичъ. Сей поручивъ єму написати біоґрафію свого батька, котрый въ 1848. р. бувъ посломъ до Вѣденьского сойму. Въ Вôкнѣ пробувъ Франко кôлька мѣсяцѣвъ, и зôбравши дещо біоґрафичного матеріялу зъ архиву, поѣхавъ на село до Нагуєвичь, де занявъ ся читанємъ книгъ и праць до политичнои и экономичнои исторіѣ Галичины въ р. 1810 - 1848. Въ осени вернувъ ся вôнъ до Львова, щобъ користуватись библіотеками, и тогдѣ запрошено єго до редакціи „Дѣла“ и „Зорѣ“. При обохъ сихъ часописяхъ працювавъ вôнъ вôдъ осени 1883. до початку 1885. р.[3]).

Въ „Дѣлѣ“ друковано єго статьѣ про справы краєвѣ, экономичнѣ й громадскѣ. Вôдтакъ пише вôнъ въ автобіоґрафіи, що на статьѣ „Дѣла“ про справы краєвѣ почали звертати увагу й послы й Краковскѣ Станчики (стор. XIV). Саме-тогдѣ друковано деякѣ повѣстки Франка въ калєндаряхъ „Просвѣты“. Ось и они: 1. „Слимакъ“ („Калєндарь“ на рôкъ 1882; стор. 27—39). — 2. „Самъ собѣ виненъ“ (Иллюстрованый Калєндарь“ на рôкъ 1884; стор. 1—10). — 3. „Исторія моєи сѣчкарнѣ“ (ibid., стор. 10—16)[4]). — 4. „Лѣсы и пасовиска“ (ibid., стор. 24—35). — 5. „Гершко Ґольдмахеръ“ („Иллюстр. Калєндарь“ на рôкъ 1891; стор. 2 - 9). Одна зъ сихъ повѣстокъ („Лѣсы и пасовиска“) сталась навѣть причиною, що звѣстный посолъ Поляновскій въ соймѣ остро выступивъ противъ товариству „Просвѣта“ и радивъ вôдмовити єму субвенціѣ. Про иншѣ-жь повѣсти Франка, друкованѣ въ рускихъ часописяхъ (якъ въ „Правдѣ“, „Дѣлѣ“, „Зорѣ“) заявляємо, що вычислимо ихъ низше при оглядѣ белєтристичныхъ творôвъ сего письменника.

Дальше пише Франко въ автобіоґрафіѣ, що зъ кôнцемъ р. 1884. Партицкій обѣцявъ передати єму на власнôсть „Зорю“. Вôдтакъ поѣхавъ вôнъ до Вôкна до Федоровича, щобы ще разъ переглянути єго збôрники кореспонденцій зъ часу 1848—1870. Тогдѣ зôбравъ вôнъ богато матеріялу, а вернувши до Львова заставъ несподѣвану змѣну; Партицкій передавъ „Зорю“ товариству имени Шевченка. Небавомъ опôсля Франко выступивъ зъ редакціѣ „Дѣла“.

Весною 1885. р. поѣхавъ вôнъ до Кіева, бажаючи склонити тамошнихъ передовыхъ Украинцѣвъ, щобъ помогли єму засновати нову часопись литературну. Они згодились дати пятьсотъ рублѣвъ на першій рôкъ. Хоча-жь Кияне прислали єму триста рублѣвъ, то не прийшло таки до выданя часописи. Пôдъ кôнець того року ставъ вôнъ головнымъ помôчникомъ въ редакціи „Зорѣ“. Вôнъ пише въ автобіоґрафіи, що „мавъ узяти на себе редаґованє „Зорѣ“, але пôдъ цензурою одвѣчального редактора“. „Дѣло выйшло мертворожденне“, каже Франко, „тымъ бôльше, що мои кореспонденціѣ въ Prawdzie i Kraju, не цензуованѣ народовцями, мѣшали сему дѣлу на кождôмъ кроцѣ, и народовцѣ разъ-у-разъ всилувались и на тѣ кореспонденціѣ наложити свою цензуру“ (стор. XV), — значить, Франко бувъ головнымъ робôтникомъ въ редакціи „Зоря“, а мѣжь-тымъ выступувавъ противъ народовцѣвъ въ польскихъ часописяхъ, друкованыхъ въ Варшавѣ и въ Петербурзѣ.

Въ 1885. р. выдавъ Евгеній Олесницкій въ „Рускоукраинськôй Библіотецѣ“ (№ 12) у Львовѣ „Галицкѣ образки“ Ивана Франка (Серія перша). Въ сѣмъ збôрничку надруковано ось-якѣ повѣстки: 1. „Малый Миронъ“ (стор. 3 - 13). — 2. „Грицева шкôльна наука“ (14—25). — 3. „Оловець“ (26—48). — 3. „Schön-Schreiben“ (49—58).

Весною 1886. р. поѣхавъ Франко опять до Кіева й оженивъ ся тамъ зъ Ольгою Хоружиньскою. Въ осени-жь того року народовцѣ вôдставили єго вôдъ редакціѣ „Зорѣ“ за помѣщенє однои спѣвомовки Степана Руданьского и рецензіѣ Вôльхôвского, котрѣ они вважали неморальными. Вôдтакъ лѣтомъ 1887. р. вступивъ вôнъ въ редакцію польскои часописи „Kurjer Lwowski“, де працює до сего дня. Вôдъ того часу почавъ вôнъ головну часть своихъ робôтъ помѣщувати въ польскихъ журналахъ, галицкихъ и заграничныхъ[1]). И такъ въ часописи „Kurjer Lwowski“ надруковано вже въ 1887. р. єго повѣсть „Jać Zelepuha“ (№ 224. 227—231. 233—237), а въ журналѣ Львôвскôмъ „Przegląd społeczny“ помѣщено (1887) повѣсть „Dżuma“ (стор. 162. 251). Вôдтакъ у Львôвскôмъ письмѣ „Ruch“ напечатано (1887) ось-якѣ повѣстки Франка: 1. „W pogoni za biedą“ (стор. 6. 40)[2]). 2. „Jak Rusin tłukł się po tamtym świecie“ (ibid., 181. 202). 5. „Patryotyczne porywy“ (ibid., 299).

Двѣ изъ тыхъ повѣстей „Jać Zelepuha“ и „Dżuma“ надруковано такожь въ мовѣ руcько-украинськôй, — се-бъ-

---

[1]) Останнє число „Свѣта“ (6. и 7. за рôкъ 1882) надруковано 25. червня 1882. р.

[2]) На смерть Володимира Барвѣньского дня 22. лютого (3. сѣчня) 1883. р.

[3]) Въ Варшавскôмъ додатку мѣсячнôмъ до часописи „Przegląd tygodniowy“ находить ся перекладъ повѣсти „Boa constrictor“, а въ Варшавскôй „Prawdѣ“ надруковано 1884. р. ось-якѣ повѣстки: 1. Hrycio w szkole; 2. Lekcya kaligrafii; 2. Chłopska komisya; вôдтакъ въ 1885. р. напечатано тамъ повѣстку: Sam sobie winien, а въ 1887. р. — Murarz. Въ Петербурскôй же часописи „Kraj“ находять ся отъ-сѣ повѣстки: 1. Historya mojej sieczkarni; 2. Dwaj przyjaciele; 3. Dobry zarobek (1885. р.). — 4 Ślimak; 5. Ołówek; 6. Pojedynek (1886. р.).

[4]) Въ повѣстцѣ „Исторія моєи сѣчкарнѣ“ пôдписано Франка псевдонимомъ „Русланъ“.

[1]) Въ 1886. р. занявъ ся Франко редакцією отъ-сего збôрника: „Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Lolinie, powiatu Stryjskiego, zebrała Olga Roszkiewicz, — opracował Iwan Franko“. Kraków, 1886 (Tom X. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wydawany staraniem komisyi antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie).

[2]) Сю повѣстку надруковано въ нѣмецкôмъ перекладѣ п. з „Auf der Suche nach der Noth“ (Unterhaltungs-Beilage zu Nr 30—33 der „Gleichheit“. Wien, 1888).

то образокъ зъ Бориславского житя п. з. „Яць Зелепуга“ надруковано въ „Зорѣ“ 1887. р. (число 18 - 20, 23—24), а повѣсть „Чума“ помѣщено въ тôмъ-же литературно-науковôмъ письмѣ 1889. р. (число 13—17). Обѣ-жь сѝ повѣсти надруковано такожь по-россійски въ „Кіевскôй Старинѣ“, а то „Чуму“ (XXV. 1889; стор. 400—437) и повѣсть „Яць Зелепуга“ п. з. „Милліонеръ“ (XXIX. 1890; стор. 307 320 и 427—451).

Помѣжь статьями науковыми й экономичными, надруковаными 1887. р. въ польскихъ журналахъ вызначують ся ось-якѝ: 1. „Literatura rusińska w Galicyi za rok 1886“ („Prawda“. Warszawa, 1887; N⁰ 2. 6). 2. „Literatura rusińska w Galicyi w r. 1887“ (ibid., N⁰ 45 47. 49). 3. „Jak powstają pieśni ludowe“ („Ruch“. Lwów, 1887; str. 118. 145). 4. „Gmina i zadruga wśród rusińskiego ludu w Galicyi i na Bukowinie“ („Głos“. Warszawa. 1887; N⁰ 19).

Того-жь (1887) року выдавъ Франко вô Львовѣ збôрникъ своихъ поезій п. з. „Зъ вершинъ и низинъ“ и зладивъ въ перекладѣ отъ-сю книжку: „Нарисъ исторіѣ философіѣ. Часть I. Грецка натурфилософія вôдъ Талѣса до Демокрита“. Изъ нѣмецкого проф. Фрица Шульце („Наукова Библіотека“. Кн. I. Львôвъ, 1887). Въ литературнôмъ же збôрнику, щó єго выдавъ (1887) у Стрыю Василь Лукичь (Володимиръ Левицкій), надруковано повѣсть Франка п. з. „Мисія“ (стор. 63 - 90).

Слѣдуючого (1888) року написавъ вôнъ повѣстку „Гава“, котру выдало товариство „Просвѣта“ у Львовѣ. Сю повѣстку надруковано по-польски въ часописи „Kurjer Lwowski“ (1888; N⁰ 155 - 160), а по-россійски въ „Кіевскôй Старинѣ“ п. з. „Слава Богу, для начала и это хорошо!“ (XXIII. 1889; стор. 121—148). Того-жь (1888) року надруковано въ часописи „Kurjer Lwowski“ отъ-сѝ повѣстки въ мовѣ польскôй: 1. „Cyganie“ (N⁰ 2. 9. 16)[1]. 2. „Pantałacha“ (N⁰ 25—28; 31—33; 36; 38—42). 3. „Manipulantka“ (N⁰ 197—202; 204—209; 211). — Въ „Kurjer-ѣ Warszawsk-ôмъ“ помѣщено (1888) образокъ зъ натуры „Pierogi z czernicami“ (N⁰ 255)[2], а въ часописи „Dziennik Łódzki“ надруковано (1888) перекладъ повѣстки „На днѣ“, доконаный Маріею Сѣмашко за иниціятивою и пôдъ доглядомъ Елизы Оржешковои (N⁰ 24—27; 29—33; 35; 37; 39).

Крôмъ рôзныхъ науковыхъ и критичныхъ статей выдавъ Франко розвѣдку п. з. „Молодый вѣкъ Осипа Федьковича“ („Правда“, рочн. XIV; выпускъ I. II., жовтень и падолистъ, 1888; стор. 59—66, 125, 132), и оголосивъ друкомъ письмо Йосипа Федьковича до Данила Танячкевича („Товаришъ“, письмо литературно-наукове. Часть. I. Львôвъ, 1888; стор. 110—116). Въ „Товариши“ находимо мѣжь деякими иншими статьями Франка такожь оповѣданѣ „Домашній промыслъ“, котре написавъ вôнъ въ сѣчни, 1887. р. (стор. 3—13). Се оповѣданѣ надруковано въ польскôмъ перекладѣ въ Петербурскôй часописи „Kraj“ (1887; N⁰ 43). По-польски написавъ вôнъ „Szkice z dziejów literatury rusińskiéj“ („Głos“. Warszawa, 1888; N⁰ 2. 4. 5) и дещо иншого.

Въ 1889. р. выдавъ Франко мѣжь иншими отъ-сѝ творы, розвѣдки й статьѣ въ мовѣ руско-украинськôй: 2. „Нашѝ колядки“ („Дѣло“, 1889; N⁰ 278. 279. 281. 284. 286. 287. и окрема вôдбитка, у Львовѣ, 1890). — 2. „Перебендя“ Тараса Шевченка. Зъ переднимъ словомъ Ивана Франка. („Литературно-наукова Библіотека“. Книжка I. Львôвъ, 1889). — 3. „Смерть Каина“, легенда, ibid., кн. III).

Тутъ годить ся ще спôмнути, що за грошѣ, присланѝ зъ Украины на литературну часопись, розпочавъ Франко выдавництво литературно-науковои Библіотеки, надрукувавши розвѣдку про Перебендю. За тѝ грошѣ выдавъ вôнъ такожь працю Михайла Павлика п. з. „Про руcько-украинськѝ народнѝ Читальнѣ“ („Наукова Библіотека“, книжка II—III. Львôвъ, 1887).

Того-жь (1889) року надруковано деякѝ працѣ Франка въ „Кіевскôй Старинѣ“. И такъ крôмъ згаданыхъ двохъ повѣстокъ „Слава Богу, для начала и это хорошо!“ и „Чума“[1]) напечатано тамъ еще отъ-сѝ матеріялы для литературы й науковѝ розвѣдки: 1. „Воянцка пѣсня“ (XXIII. 1889; документы, стор. 143—148). — 2. „Замѣчательная колядка“ (XXIV. 1889; январь; документы, стор. 231—233). — 3. „Пѣснь о свѣтѣ“ (ibid., мартъ; док., стор. 741—744). — 4. „Иванъ Вишенскій“ (XXV. 1889; стор. 140—151). Въ додатку-жь до XXV. тому „Кіевскои Старины“ надруковано „Книжку Іоанна Миниха Вишенского отъ святыя аѳонскія горы въ напоминаніе всѣхъ православныхъ Христіанъ“. Сю „книжку“ выдавъ Франко по рукописи, яка зберегаѣ ся въ Василіяньскôмъ монастырѣ въ Пôдгорцяхъ. Въ 1890. р. надруковано въ „Кіевскôй Старинѣ“ крôмъ повѣсти „Милліонеръ“ статью п. з. „Сожженіе упырей въ селѣ Нагуевичахъ въ 1831. г.“ (XXIX. апрѣль, стор. 101 120); а въ 1891. р. помѣщено тамъ-же отъ-сѝ двѣ важнѝ статьѣ: 1. „Мистерія страстей Христовыхъ“ (XXXIII. апрѣль; стор. 131—154). — 2. „Іосифъ Шумлянскій, послѣдній православный епископъ Львовскій и его Метрика“ (ibid., іюнь, стор. 337—362; іюль, стор. 1—21)[2]).

(Дальше буде).

Оповістки і критичні замітки.

Чыя робота важча? — Кузьмина. — Тры бажання. Казки В. Чайченка. — Кіїв 1891 р., 16-ка, 16 стор., ціна 5 коп.

Усї три казочки суцільно народні; д. Чайченко переказав їх віршами і кожну з їх закінчив поученням, які звичайно, бувають в байках. В казочці „Чыя робота важча“ рівняєть ся чоловіча праця з жіночою і показуєть ся, що „всякий коточок віцай свій куточок“, — жіноча, мов, праця, неначе й не праця, а скуштуй її, то засьпіваєш іншої. „Кузьмина“ — забутий дурень і що де він не повернеть ся, скрізь невлад і всюди його за те бьють. Ся казочка дуже популярна як у нас, так і у Росіяи, і тут і там ходить вона по між людьми у віршах. У казці „Тры бажання“ описуєть ся лїнива пара — чоловік та жінка, щó робити не хочуть, а тілько знай нарікають на свою долю. Коли-ж доля прийшла до їх у хату і пообіцяла виповнити три бажання лінивої пари — жінчине одно, а чоловікових двоє, і тут ся пара не вміла скористуватись і наробила тілько собі лиха, але-ж за те побачила на дїлї, що справдї тре-

[1]) Ескизъ „Циганы“ надруковано въ первѣ въ „Дѣлѣ“, 1882. р., ч. 86—87; вôдтакъ въ россійскôмъ перекладѣ напечатано єго въ „Кіевлянинѣ“ 1887. р., а въ нѣмецкôмъ — въ часописи „Züricher Post“, 1889.

[2]) Повѣстка „Pierogi z czernicami“ є перекладъ руско-украинського тексту, надрукованого въ „Дѣлѣ“, 1884; ч. 47.

[1]) Того-жь (1889) року помѣщено въ Варшавскôмъ „Ateneum“ оповѣданѣ Франка п. з. „Jeden dzień z życia ulicznikôw Lwowskich“ (luty; стор. 303—316).

[2]) Статьѣ й розвѣдки Франка, надрукованѝ въ „Кіевскôй Старинѣ“, подписано псевдонимомъ „Миронъ“.

ба робити, бо лінивий і готовим щастям не сьміє скористуватись. Дуже добра річ наповнять такими книжечками народну ходячу книгарню, але шкода тільки що автор, користуючись народними сюжетами казок, трохи нагрішив, правда не багатечко нагрішив, але-ж грішок сей відразу кидаєть ся в очі. Д. Чайченко хотів звіршувати казочки на зразок народних дум — отут його і гріх! Народні думи розділяють ся по своєму надвірньому складу на́ двоє: одна половина дум (історичних, побитових і інш.) сьпіваєть ся кобзарями та лірниками, друга́-ж їх половина переходить з вуст в уста від прадідів до дідів і т. д. Коли придивитись до сього, то відразу можна побачити яка ріжниця в надвірньому складі між думами кобзарськими і некобзарськими. Д. Чайченко не звернув на це уваги і казки його вийшли якимись середніми: від літературних віршів та байок одскочили, а до народніх дум не доскочили. Перша казочка „Чыя робота важча“ складом своїм трохи таки ні сюди, ні туди. Чутке селянинове вухо зразу зауважило цей гріх, коли я прочитав чоловікови казочки Чайченка. Ось його власні слова: „І гарно, і якось чудненько: не то по книжньому, не то по кобзарськи, і ніби трохи скидаєть ся як от старі діди та баби росказують:

„Ой не кидайте ви мене братіки,
У землї басурманській,
У неволї турецькій!“

Від щирого серця витаємо казочки д. Чайченка, але раяли-б звернути увагу і на приведені нами слова селянина.

Мусій Ш—ко.

Чумакъ, або сыроту и осинке сонечко прыгріе. Оперета у 3-х діях. Слова и музыка В. М. Викторова-Пархомовича — Кіїв. Видання книгарні С. И. Гомолинського. 16-ка, 120 стор.. ціна 40 коп.

Автор „Чумака“ — провінціональний артист, і більше усього грає на сцені росийського театру, в ряди-годи тільки виступає на Українській сцені. Але 18-тирічня артистична діяльність дала йому повну спромогу досить призвичаїтись до сцени, того то „Чумак“ його в усіх подробицях виконаний до постанови дуже добре. Не можна взагалї докірливо віднестись і до змісту, мова теж добра, стрівають ся тілько русіцізми і безліч друкарских помилок, Сміленько тілько можна погримати за пісьні, не за всї, бо далеко більша половина їх або народні, або взяті з „Кобзаря“ Шевченка. Ті-ж пісьні, що́ власне скомпоновані автором дуже слабі, виключити з їх можна хіба тілько одну або дві, як наприклад на стор. 54. Недто вже автор дав волю і своїй фантазії описуючи картини обставин; правда вони виходять дуже хороші, але-ж надто вже багато в них і штучної поезії. Наприклад в першій картині чумака, опріч чудово намальованого села з хатками, церквою, стогами, соняшниками, тинами повитими в гарбузиння та пообвішуваними глечиками, ми чуємо ще звідусїль спочатку і до кінця дії, окрім поодиноких і гуртових сьпівів то тихших то голоснійших, багато ще дечого і іншого, наприклад: скрипку, бубон, сопілку, соловейка, зузулю, денеде гавкають собаки, озивають ся корови і перекликають ся півні. (Здаєть ся півні, сїдаючи на сїдало у вечері, не перекликають ся.)

Кожна дія в оперетні має свій власний заголовок. Так, перша дія названа „Празник у селї“, друга — „Місяць ізійшов“ і третя — „Несподіваний гість“. Оперетка починаєть ся поодинокими і гуртовими сьпівами на хороше обставленій вулиці. Опріч молодіжі, під хатами сидять і старі люде і, як водить ся, вмішують ся іноді одні до других, тут-же ми бачимо і завязку „Чумака“, зміст котрого такий: У село повернув ся чоловік — Семен Каракотько. уже не молодий, літ 45, він був довгий час на заробітках у Чорноморії. Назад тому років з двацять, Каракотько був у селї найкращим парубком і щиро кохав дівчину Катерину, а дівчина кохала його, окрім того не чула душі в Семенови ще й друга дівчина — Пріська. Тепер Пріська давно вже замужем і має молоденьку дочку Марусю, котра кохаєть ся з Іваном Безбатченком, сином тієї Катерини, що любив колись Каракотько. Самої-ж Катерини в селї нема, вона давно пропала бе́звісти, не маючи сили терпіти від селян, а особливо від Пріськи, докори, що придбала собі з молодим паном сина. Не любила Пріська і Безбатченка, взивала його панською дитиною найгірше митом і інше. І не так не любила вона Івана за те, що він Безбатченко, як за те, що він Катеринин син, тієї самої Катерини з-за котрої Семенове серце не лежало до неї, Пріськи, і вона мусїла з досади вийти заміж за придурковатого, але багатого — Степана Кандзюбу. Довідавшись про все оце, Семен Каракотько жалкує за Катериною і силкуєть ся якомога помогти Іванови висватати Марусю. Щоб Пріська не попрікала Івана наймитом, Каракотько приймає його до себе за сина, а в селї вже всї знали, що Семен повернув ся до дому багатим. Уже одно це подавало надію на згоду Марусиної матері, але-ж знаючи яка вона завзята, Каракотько додає ще хітрощів, а саме — удає з себе закоханого і цим способом прихиляє до себе Пріську. Пріська довго брикаєть ся, а далї починає жалуватись на свою недолю та на дурного чоловіка і потроху перестає попрікати Каракотька, що він тоді одвертав ся від неї, а тепер голубить ся. Одначе-ж коли дійшов ряд до сватання Марусї, то Пріська знову засьпівала другої Але тут стає у пригоді і сама Катерина, котра в образі подорожної причвалала у своє село і, коли Пріськи не було дома, попросилась у Марусї переночувати, та́ пустила її і положила у кімнатї спочивати. Коли-ж зайшла річ про сватання і про саму Катерину, вона виходить з кімнати і починає просити віддать Марусю за Івана. Пріська, нарештї, згоджуєть ся, а слїдком за сим і сам Каракотько заявлює, що відгулявши весїлля молодих, і сам він оженить ся на Катеринї.

Оперетка читаєть ся спочатку і до кінця вельми охотно і з цїкавостю. И хоть вона чимала собі, але читача не втомляє ні довгими монольоґами, ні скучною однаковістю. Монольоґів довгих нема нїгде, а також автор довго не гаїть ся і на чому небудь одному, а завжде неперериваючи звязку, уміло и жваво осьвіжає переходами з одного на друге і держить читача́ в своїх руках. Деякі місця в оперетцї змальовані дуже тепло. Особливо нам дуже подобалась та сцена, де хлопчик проводить подорожну до Кандзюбиної хати і вона посидївши трохи на перелазї, говорить про свою недолю. Катерина боїть ся завтрішнього дня, бо завтра мусить вона довідатись про свого сина Івана. А як-же син побачивши свою матїр, відсахнеть ся від неї, прожене з очей!.. і Катерина то підводить ся з місця і хоче піти до сина зараз, то сїдає знову. Тимчасом долїтає до неї пісьня:

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море,
Воно скаже де мій милий,
Бо його носило..

Пісьня нагадує Катеринї про Семена: „Отак і я, говорить вона, шукала тебе, Семеночку... думала знайду... знайду тебе мій порадніку, роскажу тобі все моє лихо, спокутуюсь перед тобою... проситиму благатиму тебе, Семеночку, щоб ти став заступником моїй нещасній дитинї, котру покинула я на поталу лихим людям... І де я тілько не ходила, де не питала про тебе?.“ Дуже хороше написана і та сцена, де стрівает ся мати з сином; добре обмальованний і придуркуватий Степан Кандзюба. Він стає неред нами живим чоловіком з доброю вдачею і чулим серцем, але помішаний на дзвонах, все йому здаєть ся що він дзвонить, і що за це навіть чортяки не злюбили його і навідують ся іноді в ночи, щоб задусити Степана; раз навіть, у ночи, Степан піймав одного чорта і почав його душити сам, коли-ж роздивив ся, аж то була його жінка. А про те, як Степан їхав з млина і чортяки спіткали його на містку він так росказує: „Еге-ж, хе, хе, хе! іду я через криві містки, грязюка не вилазна; от уїхав у саму грязюку, а нечиста сила взяла тай зупинила коня й віз... Се-б то усе через дзвіницю.., бов... бов... Не даєш коня з возом, так я зніму хамут... бов... бов... бов... От поліз я знімати хамут, зняв, а чортяка мене — хап! тай держить — жаль бач стало йому хамута... а я й кажу: Чортику, голубчику! пусти мене; я обмию хамут тай віддам тобі. А він, дурний, хе, хе, хе! і повірив, пустив; я вилїв, обмив хамут, обмив чоботи тай навтїкача, хе, хе, хе!“

Степан любить ще грати у „Северина“, є у його і своя любима пісьня:

Ой гоп-гоп — гопака!
Ріж бо жінко гусака;
Піджар його, я вкладу,
Той з дзвініцї не впаду!...

Бачучи-ж дочку, що вона плаче та журить ся за Іваном, Степан сумує і собі, жалуєть ся на свою жінку і на себе, що він безсилий. А коли побачив убогу Катерину і почув про неї, що може вона в нуждї та в горю, як казав про неї Каракотько, Степан повертаєть ся до неї з такими словами; „Може-б ти, Катрусю закусила чого, що Бог послав: оселедця, печеної риби? — їж, голубонько (крізь сльози) може ти давно не їла".

Як видно з помітки автора, оперета його „Чумак" дозволена цензурою до постанови ще в 1875 р., лютого (февраля) 14 дня.

Книжочка видана чепурненько.

Мусїй Ш—ко.

ЗАБУТІ ВІРШІ СТ. РУДАНСЬКОГО.

В книжцї Каленика Шейковського „Опытъ южнорусскаго словаря, томъ первый, выпускъ первый, Кіевъ 1861 г." находимо на стовпцях 144—147 під словом „Бусел" ось які слова: „По легендѣ, извѣстной у подолянъ, птица эта произошла изъ человѣка. Считаемъ умѣстнымъ привести здѣсь отрывокъ относящійся къ этой птицѣ изъ вполнѣ-народной и величественной поэми знаменитаго г. Руданскаго „Лірникові Думы". Замѣтимъ мимоходомъ, что народныя вѣрованія здѣсь уже измѣнены подъ вліяніемъ христіянства". Далї йде поміщена низше вірша, під котрою в скобках приписано: (Дума пята: X—XI). Із сих слів бачимо — лишаючи вже на боцї те, що д. Ш. зве в них Руданського, тодї ще студента медицини в Петербурзї, звісного в літературі ледви з двох-трьох віршів, знаменитим, а єго поему „величественною" — що Руданський в Петербурзї написав якусь поему чи радше (судячи з отсеї вірші) цикль віршованих оповідань п. з. „Лірницькі Думи", що твір сей обнимав що найменше пять частей, з котрих кожда мала по 10 або й більше роздїлів, значить, міг містити в собі 50 або й бїльше оповідань, котрих тема взята була з народних уст, і що д. Шейковський мав сей твір у руках, дуже єго вподобав і виписав з него одно оповіданє. Від того часу про „Лірницькі Думи" нїде нема анї згадки, сам Руданський нїчого з них не публїкував, і коли нема їх у звісних досї властителїв рукописів Руданського, то одиноким, хто міг-би про них подати відомість, є живучий у Елабузї д. Шейковський. Зачуваємо, що на Українї лагодить ся виданє повної збірки творів Руданського, і для того, передруковуючи тут віршу про бусла, звертаємо увагу ш. видавця на „Лірницькі думи", котрі коли-б віднайшли ся, певно мали-би велику вартість коли вже не поетичну то бодай етноґрафічну.

Іван Франко.

Загатив Бог греблї всюди,*)
Став і гад збирати,
Став збирати, замовляти
І в мішок складати.

І зібрав усї гадюки,
Які тілько були...
Петро з Павлом приступили,
Кінцї зашморгнули.

І Бог вибрав чоловіка,
Посилає в гори,
І мішок той з гори каже
Кинути у море.

„Не розвязуй лиш, небоже, —
Господь єму каже, —
А то гірко тому буде,
Хто єго розвяже".

І узяв він мішок з гадю,
Йде і розважає:
„Що-ж-то менї подивить ся,
Хто теє пізнає?"

І зайшов він між горами
Під йіден місточок,
Оглянув ся і нагнув ся,
І гризе шнурочок.

Пук шнурочок! А із міха
Як підуть гадюки!
А чоловік тілько ахнув
І заломив руки.

Аж надходить тут і Господь
І до него каже:
„Коли ти їх розпустивись,
То тепер збирай-же!"

І крилами стали руки,
Рогом ніс облив ся,
І з цїкавого сїроми
Бусель ізробив ся.

* * *

Ізробив ся з него бусель,
Да все розум має,
І чи добрі, чи злі люде —
Добре розважає.

І подякувати вміє,
І наробить горя...
Раз весною прилетїли
Буслї із-за моря.

Прилетїли і лїтали,
Місце добирали,
І у клунях двох сусїдів
Гнїзда збудували.

Йіден добре прийняв гостей,
Нїчого казати, —
В него любенько ходили
Буслї коло хати.

А у другого всї дїти
З клуні не злїзали,
Горобцїв в гнїздї шукали,
Яйця зачіпали.

І найшов сердитий бусель
До гороху стежку:
В темну нічку принїс з поля
З вогнем головешку.

І ще до-сьвіта до рана
Все вогнем там сїло!
А у другого сусїди
Було гинше дїло:

Там в ту пору принїс бусель
Калиточку злота!...
От така-то, добрі люде,
З буслями робота.

Ст. Руданський.

*) Правопись а по троха й інтерпункцію перемінюю відповідно до теперішніх вимогів. — *І. Ф.*

Де дівають ся наші історичні памятники?

В I. рочнику „Зорі“ в чч. 11, 12—16, 22, 24 подав п. Іван Е. Левіцький деякі письма руських Галичан до Михайла Погодина. Сї письма прояснюють нам чимало тодішні літературні і політичні обставини в Галичині, а а писем Д. Зубрицького дізнаємо ся, як сей учений пограбував архіви і бібліотеки Ставропиґийського Інстітута, Сьв. Онуфрейського монастиря у Львові, висилаючи з відтам дорогоцінні книжки, рукописи і грамоти московському професорови. Сего-ж року я впевнив ся, що Д. Зубрицький збогачував не тільки бібліотеку Погодина нашими дорогоцінними памятниками. Весною с. р. довелось мінї виїхати до Київа, щоб розглянути там деякі невидані ще документи історичні в архіві при університеті сьв. Володимира. При сій нагоді найшов я також оріґінальний документ Д. Зубрицького, писаний на чвертці звичайного формату сірого паперу, котрого копію отут подаю:

„*Роспись грамотамъ высланнымъ въ Кіевскую Археографическую коммисію.*

I. года 1332. Грамота Любарта Гедиминовича на села Рожище, Теремне и пр. для владики Луцкаго.

II. 1586. Іоакима Патріархи Антіохійскаго на братство церковное Львовское.

III. 1588. Іеремія Патр. Констан. о потвержденіи грамоты и правилъ Іоакима для тогожъ братства.

IV. 1588. Тогожъ Патріарха посланіе до Гедеона Балабана владики Львовскаго по случаю гоненія на братство.

V. 1590. Тогожъ вторая утвержденная грамота для Львовскаго братства.

VI. 1590. Тогожъ грамота на монастырь преподобнаго Онуфрія для тогожъ братства.

VII. 1590. Тогожъ на братство церковное въ Рогатинѣ.

VIII. 1590. Правая и утвержденная духовнаго берестейскаго собора по спорному дѣлу братства съ епископомъ Балабаномъ.

IX. 1590. Тогожъ собора правая на монастырь Онуфрейскій.

X. 1593. Іеремія Патріарха на патріаршеской Ставропигіонъ.

Львовъ $\frac{\text{5 мая}}{\text{23 апрѣля}}$ 1845 Денисъ Зубрицкій“.

Отсей документ стає певним доказом, що наші учені вели „расхищеніе“ архівів і бібліотек і опустошували збірки памятників нашої бувальщини не менше, як за „Нашествія Татарского“.

У Львовѣ 1 (13) вересня 1891.

Ол. Барвінський.

Прага і чеська вистава 1891 р.

Хто не чув коли про „Золоту Прагу“ — про її старинні памятники? про катедру на Градчині, про величаві, старі палати, препишні хороми, славний міст Кароля на Волтаві, що перестояв майже 600 літ аж до такрічної повени, про стародавний ратуш з його славним чудовим годинником, про старинні вежи, що нині, мов вікові дїдугани дивно споглядають навкруги себе на молодше поколїнє, і про багато інших забутків старинної минувшости, що пригадують давні часи сьвітлої і славної бувалщини чеської коруни?!.. Чувство якогось незвичайного поважаня проникає чужинця, що відвідує се стародавне препишне місто, і спонукує мимохіть до думки.

До кождого з тих сьвятих памятників прилягла традиція, переказ з давної минувшости, говорячи вимовно нїмими устами до потомків і розповідаючи їм про давні події. Не затерли ся ще слїди на Градчині варварських спустошень воєнних від Прусаків; — а частина старинної королївської палати удержує ся ще в давнім устрою; деякі комнати бачимо з давними простими деревляними меблями. І так — одну поменшу, котрої зворушені Чехи на початку 30-літної війни викинули через вікно секретаря Фабриція, що в простій деревляній скрини переховував тайні папери, а другу — більшу салю, з котрої в тім самім часї викинули через вікно тайних радців Слявату і Мартиница. Дивний єсть замок при скрини Фабриція, — такий самісінький, як у нас між руськими хлїборобами задержав ся з давнїйших часів і який ту ще нині можна подибати: ключ зелїзний подібний до серця. Крісла різані з дерева, прості, не оббиті і непокриті, похожі на наші старосвітські стільці, тілько, що вони мають високу опору, на котрій видрукований герб... В тій самій палаті є ще величезна, цїкаво збудована саля Лядислава Постута (з 15. віку), де відбували ся турнії... Костел св. Віта містить в собі також дуже цїкаві стародавні памятники; сей костел збудований прегарно в пізнїйшім ґотицькім стилю, але доси ще не викінчений. Чехі взяли ся тепер до відбудованя тої святині, після даяного пляну. Хто знає, що то єсть ґотицька будова, і як величезні суть розміри того старинного пляну, той мусить припустити, що при звичайних не дуже великих матеріяльних средствах викінченє тої великанської святині потріває з до сто років... Внутрішне уладженє катедри на Градчині вельми похоже на внутрішне уладженє катедри на Вавелю; — навіть при одній і при другій єсть дзвін імени Жигмонта, — лише що на Вавелю важить він 500, а на Градчині 300 сотнарів... Єсть тут також каплиця, в котрій крие ся славний скарб церковний старинний, дорогоцінний, пропамятний.

Міст Кароля, котрому повінь зірвала одну підпору і два луки, пригадує часи Вацлава Лїнивого з Яном Непомуком. Однак традиція про сего сьвятого єсть баламутна, як се виказали історики. Міст Кароля сполучає Градчин з Старою Прагою. Стародавна вежа стоїть на кінци сего моста. По битві на Білій Горі виставлено на прилюдний вид 21 голов постинаних чеських маґнатів, що брали участь в тогдішнім забуреню. В сали старого ратуша, дуже цїкавій своїм внутрішним устроєм, показують цїпи з гусицьких війн і инші старинні памятники.

Не без сумних думок опускаємо старинне місто, а переносимо ся до нової Праги, котра від 40 літ дуже змогла ся... Прегарні, величаві палати будівлї всілякого рода, довгі а широкі красні улиці, препишні і величаві вистави по склепах, незвичайний рух, харність і порядок в місті, прехороше осьвітленє нічною порою, — характеризують Нову Прагу, яко столицю краю богатого, могучого і просьвіченого. Не буду говорити про тоті прегарні променади, сквери, городи і паркі, — що служать для прикраси міста, і для вигоди та приємности єго мешканців. Трамваї, омнібуси, дорожки і фіякри за дешевою оплатою улекшують комунїкацію в найдальші сторони і околиці міста... Не знати справді, чим більше любоватись: чи старинним, поважним, в своїм роді величавим містом, чи новим, сьвіжим, хорошим, повним трискаючого житя, сили і волї, що пре до цїли що раз то вищої... В Новій Празї згадаю лише про дві величаві і препишні будівлї: про „народне дівадльо“ і про новий „Музей“. Не знати, котрій з них признати першенство; я признав-би „Чеському Музею“. Він дуже сподобав ся мінї з вигляду загального і викінчених, заокруглених форм одного стилю, а відтак, збудований на височині, на самім кінци площі св. Вацлава, що зносить ся горі, впадає вже здалека величаво в очи.

* * *

Чехі рухають ся від часу свого відродженя, і рухають ся сильно. Наслїдки сего руху суть дуже значні і видні. Вони взяли ся щиро до праці як на поли реальнім так і на науковім, і дійшли до великих здобутків. Розвинули ся рукодїльні, промисл, торговля, література, штуки красні всякого рода. Мова чеська очистила ся від напливу ґерманїзмів, котрими була переповнена, а нині їх слово пливе чистою, народною течією, широким руслом.. Тоті чуда витворив дух патріотичний, що їх одушевляє, розгріває і пре до всілякого чесного та великого діла. Той дух розвинув не в довгім часї в чеськім народї єго знамениті таланти у всілякім напрямі; він то виборов і виборює для Чехів що раз більші їхні національні права. Неспинений, нездержаний він без сумніву виборе для Чехів утрачену чеську корону...

Дух той чеській одушевляє і инші племена славяньскі, і ободрює їх до народного прямованя. Шафарик своєю „наро-

дописю“ розкрив очи, заморочені темрявою невіжи, інших славинських племен, і показав їм на ґеоґрафічній мапі славянської семьї. Братні племена славянські пізнали себе, урадовали ся, що їх так багато, та стали і собі роздумовати над собою і працювати на рідній ниві. Чехи перетворили Австрію з держави німецької на державу новочасну, де кожда народність має свої признані народні права. Чехи від часу до часу спрошують від р. 1848 до Праги збори славянські, розбирають справи славянські ї узнають щиро та ясно усїх Славян яко братних соплеменників. Вони радують ся, коли з якої небудь нагоди загостять до них братя Славяне, витають їх, як рідні брати з дружбою і любовю; — того всего, як знаємо, не робить ні один інший славянський нарід... Так було на з'їздї Славян в Празї р. 1848, так було, коли збудовали своє „народне дівадльо“, так єсть і тепер з нагоди „чеської вистави в Празї.

* * *

Дивне диво з тою чеською виставкою. Зі всїх усюдів пливуть Славяне до Праги, як на яке велике народне сьвято. А вони всїх витають і приймають щирим братним серцем. Як приймали Русинів з „Бояном“ на виставі в місяци липни, усїм добре звістно... Час був найвисшій, щоби Русини зблизили ся до Чехів, і щоби дали пізнати ся ширшому славянському сьвітови... Про нас Русинів мало хто взагалї знає докладно. Хто ми і шо ми — ледви знають добре деякі учені; про нас згадують тільки в ряди-годи; одні думають, що ми Поляки, а другі, що ми Москалї... Моя думка була від давна, щоби ми дали ся конечно пізнати ширшому сьвітови. Тому намовляв я і намовив, що виїхала наша руська депутація до Праги, коли збудовано нове „чеське дівадльо“. Тодї один з делеґатів підніс іменем Русинів тоаст. Чехи приняли з великим одушевленєм. Тепер довершило ся дїло: „Львôвскій Боянъ“ здобув для руського імени почесне місце; імена Шухевича і Вахнянина живуть і згадують ся дружно між Чехами, а красні Русинки в народних строях стоять їм заєдно у добрій памяти, — так менї о тім згадували Чехи на виставі. Нинї веде ся жива переписка між Русинами а Чехами, письма чеські голосять сьвітови про братів Русинів, і руско-українська народність вступила чесно і дружно в круг великої славянської семьї. Слава Вам руські „поломники“, що вибрались до Праги; слава Вам, що своїм сьпівом і поведенєм з'уміли здобути честь і дружну любов для руско-українського імени...

(Далї буде). **Денис.**

Наші ілюстрації.

Іван Гриневецький [на стор. 361].

25 нов. ст. сїчня 1889 умер в Перемишли довголїтний, знаменитий режісер, артист і директор руського народного театру — Іван Гриневецький. Наша рідна сцена потерпіла страшний удар, наша штука велику, невиджаловану втрату. Покійний вже від двох лїт був недужий на спаралїзованє в горлї. Перебувши якийсь час на клїнїцї в Кракові, вийшов з відтам здоровшим, але цїлий вигляд єго показував, що житє єго — то тілько блиманє лямпи, котра небавом погасне. Покійний немов не знав того, і не тілько щиро займав ся, як перед хоробою, справами театру, але і задумав подружити ся в сїм роцї. Смерть перетяла всї нитки єго думок і надїй скорше, ніж він надїяв ся. Помер в 39 роцї житя. В нїм було все, що становить чоловіка а разом артиста, був темперамент, була жива кров в жилах, було живе прямованє все вперед, все дальше. Яко артист визначував ся покійний особливо в ролях т. зв. характеристичних: пильно і уважно студіював свої ролї, увзглядняючи при тім гру інших знаменитих артистів (на пр. М. Кропивніцького); їздив за тим также окремо і на Україну. Яко режісер ї директор (артистичний) пильно і совістно дбав про добір штук і сил і про відповідну виставу штук на сценї. На нашій сценї виступив перший раз вже з початком 70-их років. — Покійний зступив з тяжкого боєвища тернистого житя не як звичайний спосібний актор, а яко справдїшний горячий патріот і чоловік ідеї, котрий душу і серце, цїле своє здоровлє і житє поклав на жертвеннику рідної штуки. Не для зарібку і не для слави, а з щирого, горячого патріотичного посьвященя трудив ся він для народної штуки; єго тверда рука поставила сьвятиню тої штуки на такім ступени розвитку, до якого вона без него не дійшла-б серед пануючих тяжких обставин. Була се душа щира, серце отверте і повне любови до України-Руси, був се чоловік високого артистичного знаня і осьвіти, був се керманич, якого не так скоро зможе мати наша сцена. Імя покійного запише історія рідної штуки незатертими золотими буквами.

Добре було-б, коли-би хто щó знав єго близше, подав єго житєпись.

Д-р Євг. О—ий.

ЛЇТЕРАТУРА і ШТУКА.

Виданє творів Василя Чайченка. Як вже звіщали ми давнїйше, товариство імени Шевченка приступило до виданя творів В. Чайченка. Поки що друкують ся нараз два томи єго творів белєтристичних. В том перший увійдуть єго оповіданя: Екзамен, Без хлїба, Сестриця Галя, Сама, зовсїм сама, З згадок про дитячі лїта, Хата, Непокірний, Нелюб, Зустріч, Каторжна, Утїкачка, Байда, Оповіданя про Павла Хлїбороба, Дрібнички [Чудова дївчина, У церкві, Верби, Квітки, Вітер, Лїс] і Дїти [Олеся, Грицько, Украла]. Том другий містити-ме єго повість: Соняшний промінь. Виданє друкує ся на звичайнім і на велїновім папери під наглядом Василя Лукича. Вийде в лютім 1892 р.

Ілюстрована Україна. „*Иллюстрированный Міръ*“ 1891. (Ч-а 23—32).

Пастушки въ полѣ — Вязьмітїнова (23).
Овчаръ въ степи (24).
Христа ради слѣпенькому! — Нїкітїна (24).
Разное зелье нарвала (знахорка) — Шамоти (24).
Рыбаки — М. Зотенка (25).
Кто кого обгонитъ? — Ровчинського (26).
Ни тпру, ни ну! — Ф. Боярського (27). Пробують коняку.
Поймали конокрада (31).
Кумушки судачатъ — М. Зощенка (32).

„*Сѣверъ*“ 1891. (Ч-а 12—20).

Свадьба въ Кіевской губ. — Н. К. Тимоненка (12).
Къ селу — Н. Сергієва (14).
Водовозы — Х. Платонова.

„*Всемірная Иллюстрація*“ 1891. (Ч-а 1164 -1171).

Водовозы (дїтваки) — Х. Плятонова (1164).
Свадьба въ Кіевской губерніи — Н. Пимоненка (1165).
Утро на Днѣпрѣ (Рибалки) — В. Орловського (1171).

„*Живописное Обозрѣніе*“ 1891. (Ч-а 19—36).

Рыбаки на Днѣпрѣ — В. Орловського (19).
Яблоня въ цвѣту — Ю. Клевера (19(.
Д. Л. Мордовцевъ.

Про його українські писаня знає вся Україна і Галичина. Поросийськи він писав дуже багацько: самих історичних романів більше, ніж 30; всї вони загально відомі та люблені в Росії.

Дѣти-водовозы — Х. Плятонова (22).
У воротъ монастыря — К. Трутовського (23).

Прочане купують хрещики, образки і т. і.

По дорозѣ къ селу (въ Малороссіи) — Н. Сергієва (25).
Въ ожиданіи судьи (Перед камерою) — А. Наумова (34).
Илья Муромецъ на пиру у князя Владиміра — В. Верещагина (35).

Обличчя та вбрання цїлком велико-руські.

Въ гостяхъ у пчельника — К. Трутовського (33).

Сїльський батюшка зайшов у гості на пасїку, де його вгощає хазяїн та вродниця-внучка. — Як констатує часопись, наш земляк-маляр обладує великими засобами гумору.

В. Е. Маковскій (36).

Уродив ся в Москві 1846 р. Тут одержав він і художницьке вихованнє. Дуже звісний він своїми українськими темами — з „благословенной Малороссіи“, як каже редакція.

А. Кримський.

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Руський народний театр під управою Ів. Біберовича гостив в Підволочисках, Гусятині, Копичинцях, Залїщиках і Городенці. Тепер дає вистави в Коломиї. — Товариство М. Старицького пробувало в липни в Москві [в театрі „Антей“ — сад Ермітаж], відтак в Орлї і в Ельцї. — Трупа М. Кропивнїцького дає тепер вистави в Симферополї (в лїтнім театрі). — Товариство під орудою А. Саксаганського давало вистави в Катеринославі, а тепер гостює в Севастополї. — Трупа М. Садовського пробуває в Харкові. — Товариство Мирова-Бедюха дає вистави в Саратові [з нових творів виставлено Тараса Бульбу].

Цензура драматична дозволила виставляти в театрах в Росії етюд в 1 дії М. Кропивнїцького: По ревізії [№ 120] і два водевилї в 1 дії Ф. А. Костенка: Закохані і Помирились [№ 176].

МУЗИКА.

Музикалія. *а) фортепян на дві руки.* [Дальше до Ч-а 14].

152) M. Moussorgsky. Гопакъ изъ неоконченной оперы „Сорочинская ярмарка“. (№ 190). Цїна 40 коп.

153) A. Rubinstein. Op. 93. Missellanées: N° 3. Deux piéces: a) Doumka G-moll. (№ 429). Цїна 75 коп.

154) А. Сѣровъ. Пляска Запорожцевъ, музыкальная картина (№ 89). Цїна 75 коп.

Музикалїя 152—154 можна набути в книгарнї: „Музыкальная торговля Василія Бессель и К-о. Петербургъ, Невскій проспектъ, домъ N° 54.“

155) B. Adolf. Op. 12. № 4. Chants d' Oukraine. Цїна 30 коп.

156) B. Adolf. Op. 12. № 6. Chanson d' Oukraine. № 2. Цїна 30 коп.

157) Запорожецъ за Дунаемъ. Малороссійскія танцы. Ц. 75 коп.

158) I. Ascher. Chant de l' Ukraine. Цїна 90 коп.

159) Вернарди. Малороссійскій козачекъ. Цїна 40 коп.

160) Д. Бонкоський. Де шляхъ чорный. Думка зъ Украины. Цїна 45 коп.

161) Г. Ходоровскій. Первая тетрадь малорусскихъ пѣсенъ аранжированныхъ для фортепіяно: 1) А, а, котку. 2) А в перепілки та головка болить. 3) Чи ти-ж мене любиш. 4) Гриць мене, моя мати, Гриць мене полюбив. 5) У городї калинонька. 6) Ой на дворі метелиця. 7) Та не бій ся матїнко. 8) Чи се-ж тії чоботи. 9) Та внадив ся журавель, журавель. 10) Закотилось сонечко на зелений гай. 11) Чого сидиш надулась. 12) Ой я того недоростка зроду не любила. 13) Нема в сьвітї правди. 14) Та моя-ж матїнко. — Всї повисшї пісьнї в 1 зошитї. Цїна 1 руб.

162) I. Czapek. Кажуть люде що-м щаслива. Пісьня з Украйни. Цїна 1 руб. 20 коп.

163) W. Czarnecki. Думка-полька. Цїна 50 коп.

(Далї буде).

БІБЛІОГРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Л. Ґерманъ и К. Петелѣнцъ. **Вправы нѣмецкій для третьои клясы школъ середнихъ.** Для рускои молодежи приладивъ Д-ръ Ом. Калитовскій. — Львів 1891 р. V+290 стор. 8°. Цїна 1 злр. 20 кр.

Д-ра Жигмонта Самолѣвича **Граматика латиньска для першои и другои клясы школъ ґімназіяльныхъ.** Пôсля другого выданя за дозволомъ автора на языкъ рускій переложивъ Романъ Цеглиньскій. — Львів 1891 р. 84 стор. 8°. Цїна 60 кр.

Книжочка миссійна Ч. 5. І. Молитвы щоденнй. ІІ. Катехизмъ. — Бережаны 1891 р. 32 стор. 32°. Цїна 3 кр.

Kolberg Oskar. **Chełmskie,** obraz etnograficzny. Tom II. Z materyałów pośmiertnych wydał D-r Iz. Kopernicki. — Краків 1891 р. VI+265 стор. 8°. Цїна 3 злр.

Chociszewski Józef. **Podręcznik geografii ojczystej,** zawierający treściowy opis ziem dawnej Polski, z uwzględnieniem dzisiejszych stosunków i podziału politycznego, dodana krótka wiadomość o Czechach i Rusinach. — Познань 1891 р. IV+283 стор. 350 ілюср. і 8 мапами ґеоґрафічними. 16°. Цїна 1 марка 25 фенїків.

Важнїйший матеріял лїтературний по періодичних виданях:

Дѣло [1891. Ч-а 118—216]. Оповіданя: Жіль Кляреті-Мак. — Бумбули (148). Мати (157). Стефана 5-ки — З практичної школи (163). Франсуа Копе-М. — Люїдор (187). Марка Твена-Мак. — Ґазетництво в Тенесе (189). Бролїса-Мак. — Маніяки (190). І. Мопасана-Мак. Хрестини (197). Всеволода Ґаршина-Мак. — Сигнал (201 і 202). — Лїтописні матеріяли до історії міста Сокаля від єго основання до 1890 року, укладу Василя Чернецького (118, 119, 121, 122, 124). Вінк. Косякевича — Лїтература моєї жінки (208). Ів. С. Тургенева — Пожар на мори (211 і 213). Жіль Лєметра — Найстарша (214 і 216). — Розправи: Ом. Партицького — Де була европейська правітчина Славян? історична студія (127—129, 131, 132, 134, 135, 137—140). Драґана — Перші проблески болгарського відродженя (159 і 160). Галицьке „общерусске єдинство языкове“ (167—169, 171, 172, 174—175), Сави Сливича — Дещо про Нїмців-кольонїстів в Галичинї (180, 182 і 183). Олександра Барвінського — Родина яко огнище національної сьвідомости (183 і 184). Житєписи: Бл. п. Олександра Огоновського (176 і 177). Павло Йосиф Шафарик (179)

Правда [Том ІІІ. Випуск IX. За місяць Вересень 1891 р. 137—184 стор. 8°]. Зміст: Українські гумористи та штукарі, етноґрафічна студія — Ів. Нечуя-Левіцького. Займанщина і форма займанщинського володїня на Украйнї — статя І. В. Лучицького. Галицькі вірші, критична статя В. Чайченка. Весїлє в Ковалївцї, етноґрафічні записки Н. Колцуняка. До О. В. Р. вірш О. І. Л-го. Вісти: З Одеси. Микола Колцуняк — посмертна згадка З. Грушкевича. Дїяльність руських товариств і інститутів. Матеріяли до історії українсько-руського письменства (Лист Ос. Бодянського до Т. Шевченка). Бібліоґрафічні замітки. Переписка Редакції і оповіщення на окладцї.

Народна часопись [1891. Ч-а 143—214]. Повісти і оповіданя: За хлїбом — Генрика Сінкевича. Переложив О. Мак. (149—156, 159—162, 166, 167, 169—172), От як петрували, гірський образок П-а Полажина (146 і 147). Як вона віддала свою доньку — гумореска з норвежського Л. Діаїнґа (163—165), Інґіябен-ель-Ґаді, арабська казка (175). Дедектів з Чікаго (176). Злодїйська амбіція — Мих. Балуцького (177). Партія шахів — М. Йокаи (178 і 179). Чародїйний кафтан — Кольомана Міксата (180—185, 187—190, 193—196, 200—202, 206, 208—210). Яблінка — Жіля Лєрміна (198 і 199). Розправи: Коломия (143—145, 148). Чи на зьвїздах суть люде? (157 і 158). Спадаючі зьвізди (173 і 174). Чілї (186). Де-що з ґіґієни або науки о здоровлю (191 і 192). Нечесть і простацтво в давних часах (197). Дарданелї і Константинополь (203—205). Добруджа і Січ Задунайська (211—214).

Кіевская Старина [Іюль. Томъ XXXIV. Стор. 1—170 і 49—64 в 8°]. Зміст: Іосифъ Шумлянскій, послѣдній православный епископъ львовскій, и его „Метрика“ — Мирона. Путешествіе имп. Екатерины II въ южную Россію въ 1787 г. — Г. В. Есипова. Азовцы — П. Короленка. Воспоминаніе о Н. И. Костомаровѣ. Записки Михаила Чайковскаго. (Садыкъ-паши). Нѣсколько данныхъ о школахъ въ правобережной Украинѣ въ половинѣ XVIII в. Переселеніе Запорожцевъ на Тамань — П. А. Іванова. Библіографія. Обозрѣніе журналовъ. Приложеніе: Дневникъ генер. подскарбія Якова Марковича.

Поправка похибки.

В ч. 18. „Зорі“ на стор. 356 в 12 віршу 1 пер. замість „Щобы плохіи послѣдствія.... представити“, — має бути: „Щобы плохіи послѣдствія.... предотвратити, синодъ“ і т. і.

Впорядчик части лїтературно-наукової **Василь Лукич.** За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Товариство імени Шевченка. З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адмінїстрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 15 (27) жовтня. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниці 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 20.

Соняшний промінь.

Повість Василя Чайченка.

(Дальше.)

Се було вже другого року пісьля різдвяних сьвят. Два школярі з пятої кляси були в публичній бібліотеці в читальні, де ґімназіястам заборонено було бути. Розмовляючи в клясї з товаришами, вони якось про це сказали. Другого-ж дня інспектор покарав і дуже тяжко тих двох учнів. Марко прийшов у клясу і побачив, що ці два дорослі хлопці, дуже гарні учні оба, стояли біля дверей.

— Сїдайте на місце! — сказав він.

Хлопці мовчали і стояли похнюпившись. Другі сказали:

— Вони покарані!

І вони росказали всю справу. Інспектор звелїв хлопцям стояти місяць біля дверей на всїх лекціях, коли не треба було писати, і опріч того записав їх у „штраховані“. Хлопці стояли і трохи не плакали, так було їм, великим, сором стояти біля дверей. Марко обурився.

— Сїдайте, — сказав він, — і на моїх лекціях не стійте.

Хлопці не знали, що робити. Вони боялись інспектора.

— Сїдайте! — промовив удруге Марко, — я не можу вчити, коли у мене в клясї хто стоїть. Я сам скажу про се інспекторови.

Хлопці сїли. Марко сїв собі за стіл, але не міг вчити. Він устав і почав нервово ходити по клясї. Учні мовчали. В клясї панувала тиша. Відразу Марко повернувсь до учнів і промовив:

— Панове, мині не довго випало щастя вас учити; але я сподіваю ся, що і того часу, що я з вами був, було досить, щоб ви впевнили ся, що я ніколи не вчив вас чому негарному, неблагородному! Я сподіваю ся — тремтячий голос Марків подужчав, — що од мене ви не чули такого слова, котре могло-б штохнути вас на думку вважати чорне за біле і навпаки. Тим-то я маю надію, що й тепер ви поймете мині віри, коли я вам скажу те, що думаю. Той, хто зраджує своїх товаришів, хто виказує на їх — падлюка!

Трохим Зїньківський.

Марко одразу сїв за стіл, розгорнув журнал і серед незворушимої тиші додав:

— Такий не повинен бути поміж чесними людьми!

Так-сяк дотягши до кінця лекцію, Марко пішов до дому з рішенцем у голові — кинути ґімназію. Тим-то він мало звернув уваги, як другого-ж дня директор напавсь на його мокрим рядном:

— Ви проповідуєте лібералїзм, — казав директор. — Ви псуєте нам учнів.

— Я вам скажу те, чого не сказав школярам, — одмовив Марко. — Я вам скажу те, що сістема шпигів та доносів така сістема, з котрою чесний чоловік не може погодити ся, і як-би я був шкеляром, то я порадив-би товаришам викинути з кляси ту негідь, що ганьбить нашу ґімназію. Але-ж як я вчитель, то я тільки можу сказати вам, що я більшь служить з вами не буду!

Марко повернувсь і пішов. Він більш не вертавсь у ґімназію і через тиждень знайшов собі іншу роботу — секретарювання у мійській часописи. Плата була невелика, але Марко дещо й писав в ґазету і мав з того чималий заробіток. Життя його зробило ся спокійне, бо він не обурювавсь і не роздратовувавсь що-дня тим, що бачив у ґімназії. І як-би тільки не одно, те, що ніколи не забувало ся, то Марко міг-би вважати себе за щасливого. Але-ж те справді ніколи не забувало ся

привабливий та гордий Катеринин образ не покидав Маркової душі.

Так поминула зима. В квітні, в суботу перед вербною неділею, Марко, прийшовши до дому стрів у себе Семена. Семен тепер жив од його нарізно: він мусів мати осібну домівку, бо скінчивши університет, мав лікарську практику, з того й жив. Він тепер складав гроші, готуючись до сімьового життя, бо він уже посватав Марусю Овсієнкову. В літку повинно було бути весілля, бо дівчина мусіла добути в школі академічний рік.

— А! здоров друже! — зрадів Марко. — Як ся маєш?

— Та так, потроху! Ось я тобі листа приніс.

— Од кого?

— Од моєї молодої. Чи не перебивати ти в мене думаєш, що листуєш ся з нею? Пише мині — віддай Маркови Петровичу листа, але що в йому, мині не каже.

— А може й так! — засьміявсь Марко, - хоча я, здаєть ся, твоїй молодій ще й єдиного слова не написав і не розумію, що міг-би визначати її лист.

Марко розірвав коверту і прочитав:

„Я сидю тепер біля ліжка хворої Катерини Дмитрівни. Вона вже другий тиждень не встає. Не знаю, чи вона й устане. Вона дуже бажала-б вас бачити. Як що ви схочете побачити її, — може в останне, — приїздіть просто в школу в с. Доділну".

Далі писало ся, як треба їхати і підпис: М. Овсієнкова.

Спершу Марко навіть до пуття не зрозумів листа. Він хотів читати вдруге, але тільки прочитав перший рядок, як усе відразу зрозумів.

— Що тобі? — скрикнув Семен, побачивши, як він зблід.

Марко мовчки простяг йому листа.

Семен перечитав його і глянув на Марка.

— Ти розійшовсь з нею? — спитавсь він.

Марко кивнув головою.

— Сей лист прислала мині Маруся, пишучи, що не знає твоєї адреси, тим і пише на мене. Його привіз з слободи чоловік. Їхати туди по зелізниці ніч. Завтра вранці ти будеш там.

Марко тимчасом уже вхопив свій чемодан і похапцем почав кидати в його щось. Семен зупинив його:

— Друже, заспокійсь! Поїзд іде тільки увечері і ти ще поспієш.

Одчинили ся двері; увійшла слугівниця з обідом і почала готувати його в другій хаті.

— Винесіть! Я не обідатиму! — промовив Марко.

Але Семен примусив його сісти за стіл і вийсти кільки ложок борщу. Потім Семен, що́ теж робив у редакції тієї ґазети, де й Марко, взяв на себе той час, поки Марко їздитиме, секретарювання, умовивсь про деякі дрібні справи і ввечері одвіз Марка на дворець зелізниці.

Марко балакав з Семеном, дививсь на людей, що́ метушились круг його по двірци, але все те було од його якось далеко. Він думав тільки про те, що завтра буде.

Ось воно! Прийшло! Прийшло те, про що він і в голови не клав. Вона хвора, вона, може, не встане! У його в голові туманїло, як він згадував слово „смерть" і він одпихав його од себе...

А Семен щось балакав до його, навкруги метушивсь народ. І всї про щось балакали, клопотались. Маркови здавало ся, що се десь робить ся не тут, десь за якимсь муром, котрий одрізняє його, Марків сьвіт од того їх сьвіту. Мур скляний і Маркови все видко й чуть, що робить ся на тому сьвітї. Он там Семен щось каже; якийсь товстий купець каже к р а м — це слово якось піймала Маркова увага; хтось щось кричить неначе; чи всї кричать? Маркови байдуже. На Марковому сьвітї є тільки двоє: Катерина та він і одна думка, одна річ — те, що він мусить приїхати до Катерини і побачити її зараз-же, швидко, бо вона, може, не встане. І знов туман облягає Маркову голову, і знов він нічого не бачить.

Ось гукають білєти брати. Марко згадує, що це має звязок з його сьвітом. Він покида Семена біля свого чемодану, а сам іде й бере білєт.

Ось дзвонять. Поїзд важко гуготить, аж дворець трусить ся, і підходить до платформи. Двері одчинено. Стовпище людське відразу посунуло у їх. Воно захопило й Марка з Семеном і винесло їх на платформу.

Увіходять, товплячись, у ваґон. Семен сидить деякий час, потім прощаєть ся, щиро стискаючи руку та йде. Марко зостаєть ся сам. Він сидить біля вікна і дивить ся у вікно. Там темно. Тільки вогні у великому містї мигтять низками у тій темряві. Та паровіз пробіг палаючи своїм лїхтарем. Хтось з лїхтариком перебіг проз ваґони й зник під поїздом. Стук-стук-стук! — щось підбивають на споді в ваґонї. Чи скоро їхати?

Людей все більшає та більшає. В ваґонї робить ся душно. Хтось закурив. Дихати важко. Чи скоро їхати?

Перебіга хлопець по ваґонови — розносить ґазети. Він вигукує вивчені назвища і каже, що все це дуже цїкаве. Здаєть ся, він і Маркови щось казав? Чи скоро-ж їхати?

Вдруге дзвонють. Хто не їде, прощаєть ся. Починають ся поцїлунки, обнїмання, стискають руки. Виходють і штовхають Марка. Та коли-ж се втретє дзвонитимуть?

А, ось і втретє. Ще пів хвилини. Коротке свистїння у повітрі. Трохи струснуло ваґон. Їде!

Міські вогні зникають у темряві. Тепер нїчого не видко, тільки сама темрява. Нї, пробігли проз зелїзнишну будку — миготнув на мить сьвіт з віконця. А далї знов темрява.

— Яка це стація буде? А скільки їх до Доділної? А там, здаєть ся, кіньми? Як се довго!

Довге товсте свистїння. Стація. Дехто виходить, знов увіходить. Якісь люде бігають по платформі, видко червону шапку стаційного начальника.

— Накладай швидче! — кричить хтось.

Дзвонять удруге і зараз-же втретє. Їде. Знов темрява з надвору. У ваґоннї ледви блимають дві сьвічки. Половина ваґону спить. Дехто балака. Троє Вірмен зараз-же збоку Марка гуляють у карти. Марко чогось дивить ся на їх уважно та довго.

— А што, милий челавєк, схатєл в карти іґрать?

Це до його, здаєть ся, кажуть? А може й не до його? Та хіба що?

— Што ти, милий челавєк, так смотриш на карти?

Марко розуміє, що се до його і одвертаєть ся до вікна. Промайнув червоний діск. Знову стація? Як швидко! Зупинились... Знов їдуть.

Марко вийшов з ваґону. Поїзд гуготить і рине, розриваючи темряву. Ось він завернув ся і стало видко паровіз і з його сяйнуло сьвітом. Дим вилетїв з димаря вогняно-червоними клубками. Вітер підхопив його, пошматував, розніс у темряві.

Марко дивить ся униз. Він бачить, як земля швидко біжить під ногами. Він довго дивить ся на неї і в його починає запоморочувать ся голова.

— Ґаспадін! а ґаспадін! — торка його хтось за плече.

Марко озираєть ся. Кондуктор з лїхтарем.

— Не дозволено стояти тут, як поїзд іде.

Марко покірно йде у ваґон і сїдає на своє місце. Їдуть... Спиняють ся. Стація. Знов їдуть. Знов, здаєть ся, стація. Чого-ж се так довго не рушають з неї. Марко дивить ся у вікно — люде метушать ся, жандар ходить. Господи, та чи скоро-ж рушать? Це мабуть жандар оцей держить поїзд? У Марка в грудях піднїмаєть ся зло проти жандаря. Здаєть ся, вже дзвонено втретє? Се їхати. Стрівай! Та яка се стація? Це-ж та стація, на котрій йому треба вставати, до Катерини їхати! Як-же се він так? Швидче! швидче! Він хапа чемодан, біжить до дверей. Але ту-ж мить поїзд одразу зривають ся з місця і лине страшенно швидко.

— Боже мій! стійте! стійте! — хоче скрикнути Марко і не може і... прокидаєть ся.

Він спав. Чи довго? Він ще памята пяту стацію. А тепер яка? У вікні вже сьвіт. Марко глянув на годинник: через пів години Доділна.

Як поїзд їде тихо, безбожно тихо! Марко жде, жде, жде і не діждеть ся. Це-ж немилосердно так робити — так тихо їхати. Чи це вже діск? Він! Ось і стація. Марко вибігає з ваґону перший.

— Підвезти, пане? — зараз-же хтось його питаєть ся.

— Везіть!

З рук у Марка вихоплено чемодан і Марко йде сьлїдком за високим чоловіком у чумарці, переходить стацію і ви-

ходить на другий рундук. Чоловік з чемоданом десь зникає. Марко дожидає його на рундуку. Через дві-три хвилини пара погане́ньких мужичих коней, запряжених у віз, під'їздить до рундука. Марко бачить на возі свій чемодан і розуміє, що на цьому возі буде він їхати. Він злазить на віз.

— Но! но! — кричить на коней чоловік у чумарці.

Коні біжать степовим шляхом. Сонце оце тільки вирина з-за обрію велике червоно-золоте. І траву, і коней, і чоловіка у чумарці воно робить червоно-золотим. Біла роса на траві почина займати ся сяючими колірами. Трохи по́холодно.

— Далеко до Доділної? — питаєть ся Марко, але візника його не чує, кричучи на коней: „Но! но!“ — Марко удруге питаєть ся, торкнувши візнику за плече.

— Га? що? — повертаєть ся той.

— Скільки верстов до Доділної?

— Шість — адже я вам казав! — одмовля чоловік і знов повертаєть ся до коней.

Марко зовсім забув, що йому про це вже казано. Але тепер він уже не забуває. Чоловік їде добре. Шість верстов — трохи більш, ніж через пів години, він побачить її.

Ця думка про те, що він побачить її, проймає його всього від ніг до голови якимсь гострим струсом, мов громовинна течія проходить йому крізь тіло. Він тепер уже не може заспокоїти ся ні на хвилину. Вся його істота направлена на одно — на дожидання. І він жде, затаївши духа, стиснувши руки.

Шлях усе вєть ся сірою смужкою поміж зеленою травою, денеде помішаною з жовтим цьвітом. Ось він заверта ліворуч, сходить трохи вниз. Вони в яру.

— Но! но! витягайте!

Коні швидко збігають на гору, і просто перед Марком з'являєть ся слобода.

— Невже Доділна? — думає Марко. Йому хочеть ся спитати ся про це у візника, але він боїть ся се зробити, щоб не почути: ні.

— Оце й Доділна! — байдуже говорить візника.

Коні швидко пробігають вигін, розгонючи корів та телят, що́ пасуть ся коло дороги. Починаєть ся слобода.

— Так вас, кажете, в школу? — питаєть ся візника.

Марко мовчки кива головою.

— До вчительки?

Марко мовчить.

— Кажуть-би то, — вона хвора... А ви-ж їй родич, чи як?

Візника, не маючи одмови, ляска коня батогом.

— Ось і школа!

Візника показує невеличкий будинок з соломяною покрівлею — обідраний, обшарпаний. Коні підбігають під рундук і стають. Серце у Марка в грудях відразу стрепенулось і стихло.

Марко швидко, чипляючись за полудрабки, злазить з воза. Він зараз-же оддає візникови гроші, хапа чемодан і сходить на рундук. Двері зачинені.

— Стукайте! — каже візника. Він не їде — хоче мабуть подивити ся, як прийматимуть Марка.

Марко стука. Зараз-же двері одчиня Маруся Овсієнкова. Така-ж невеличка з голубими очима, з кучерявим над лобом волоссям, як і перш. Вона не здоровкаєть ся, а просто каже:

— Слава Богу, що ви приїхали!

І вона веде Марка за собою через темні сіни у невеличку клясову хатку.

— Будьмо тут! — каже дівчина. — Сідайте! Вона тепер спить.

Марко хапа її за руки.

— Що з нею?

— Тихше! Сідайте! Я вам усе роскажу.

Марко сіда на школярський ослін, дівчина теж.

— Вона хвора. Дуже хвора. Вона не сподіваєть ся встати. Учора я послала телєґраму до батька та до матері її. До вас я послала листа, бо однак ви раніш не могли виїхати, а з чоловіком післати — певнійше.

— Але-ж чого ви мині не кажете, чим вона хвора? Чого занедужала?

— Чого? Багато казати та нічого слухати! Ви знаєте, які школи в нас. У мене школа гарна — я тут за три верстви вчителюю — а як приїхала я вперше до Катерини Дмитрівни, так аж злякала ся — ще гірше. Гляньте самі! — і вона показала на низеньку тісну хатку, з трьома невеличкими вікнами, в котрих половина шибок була побита та залїплена папером, з земляною долівкою та з пообдираними рудими мокрими стінами. — Бачите, яке! А тут робота — день-у-день кричи — заболять груди. А ще — знаєте, може, наше сільське начальство? Йому ото як допекти нещасну вчительку, так більш нічого й не треба. І дошкуляють так — ні за те, ні за се. Бачите, які вікна, а на зиму других не було. Холод такий, що вода замерза в клясі. А вони не дають чим топити. Та ще й того мало. Вам ось не видко було, — за нашою школою зараз-же в цьому дворі й волость. Найняли одного сторожа і на школу, і на волость. Звісно, сторож старшини та писаря слухаєть ся, а не вчительки. Не звелїли вони йому ні топити, ні воду носити.

— Та за що-ж це все?

— Катерина Дмитрівна сказала їм, що пожаліють ся на їх за те, що вони їй школи не полагодили. От вони й уїли ся. Доводилось так, що як школярі води не принесуть, то хоч сама носи. І ходила колись Катерина Дмитрівна сама за відром... Можете зрозуміти, як їй легко тут було, їй, що́ звикла зовсім не до такого життя! Скінчило ся тим, що оце по весні застудилась. У грудях запалення зробилось. Приїздив лїкар земський, лїчив. Я їй радила до дому написати, але вона не схотіла, — боялась, що як дізнають ся про все батько та мати, то не пустять на другий рік у школу. Ну, лїкар вилїчив, вона ходити почала та й знов таки не береглась ні трохи. І ото далі — кашель, груди болять і сили ніяк нема. То приїздила, або й приходила часом до мене — ми з нею щиро зійшлись, — а то вже бачу, що нема, — сама я до неї. Вона лежить, нездужає і встати. Я тоді зосталась коло неї... Довго вона, бідна, кріпилась, а далі попрохала до вас листа написати...

Голос у Марусї затремтів і на очех блиснула сльоза. Марко спитавсь тихо:

— Запевне вона вам казала... ви знаєте, яка вона мині дорога... Скажіть-же щиро, не ховаючись, що́ з нею?

— Бог його знає... — одмовила якось непевно Маруся. — Лїкарів вона не хоче кликати, а хвора дуже.

З тієї хати почувсь кашель.

— Прокинулась, мабуть, — прошопотїла дівчина. — Посидьте тут, — я піду подивлюсь.

Вона тихо, навшпинячки, пішла до дверей і прислухалась. Чуть було що хвора прокинулась. Маруся пішла туди. Почулась тиха розмова. Марко силкувавсь пізнати у їй Катеринин голос і не міг. На душі в його було чудно. Він і не боявсь, і не сподівавсь — він бажав тільки одного — самому побачити її.

Проминуло з чверть години. Без краю довгою здалась вона Маркови. Нарештї Маруся вийшла.

— Їй сьогодня краще, — прошопотїла вона. — Я їй сказала, що ви запевне сьогодня приїдете, — я ще не казала, що ви приїхали, щоб відразу не вразити. Ще трошечки підождїть!

Вона пішла знов у ту хату. Знов з чверть години проминуло, поки вийшла Маруся.

— Ідїть!

Марко перейшов клясу і увійшов у одчинені двері. Маруся зачинила їх за їм і сама зостала ся в клясї.

В невеличкій хатинї з одним вікном стояло ліжко, біля його столик та стілець. Але сього не побачив Марко за тим блїдим схудлим дорогим обличчям, котре він уздрів на тому ліжкови на білій подушці.

— Милий мій! — і вона простягла до його руки.

Небесною музикою здали ся Маркови ті слова з її вуст, сказані рідною мовою. Її руки обвили ся круг Маркової шиї, Маркові вуста припали до її гарячих сухих вуст.

— Милий мій! щастя моє! ти приїхав! Ти не забув!

— Я не міг тебе забути, моя кохана! Я не міг тебе забути, бо ти, тільки ти те щастя, що́ судило ся мині на сьвітї. Як-же я міг тебе забути?

— Нї, нї, — я знала, що ти мене не забудеш! Така впевненість у мене була. Але-ж як я тебе дожидала, як я боялась, що ти спізниш ся!

*

— Голубко моя, не кажи так! Скажи мінї, що з тобою?

— Я й сама не знаю, що зо мною. Я була дуже хвора, така хвора, що думала, що вже вмираю. Але тепер я чую, що я оджила, що нова сила влилась у мою душу, в мої груди, як я побачила тебе, мій милий, мій коханий, мій єдиний... Ти не покинеш мене? Ти не можеш мене покинути.

— О, доле моя!...

— Нї, нї, цить, цить! Я хочу сказати все. Я не хочу, щоб ти мене покинув. З того часу, як ти поїхав, я тільки тобою й жила, тобою й дихала. Ти навчив мене любити Україну, ти показав мінї мету в життї, ти мене напоїв коханням, котре тодї вмре, як я вмру. Ти все це зробив і я твоя, уся твоя, і я не хочу, щоб ти мене покинув, поки я жива! Я так довго тебе дожидала!...

— Не покину моє щастя, моя доле! Як я можу тебе покинути, коли стомилась, змучилась по тобі уся душа моя, коли я жив згадкою про тебе, коли я нїякої розваги не міг знайти без тебе.

— Дивись мінї в вічі, мій коханий! Я так люблю твій погляд. Часом соромлючись я зазирала тобі в вічі і потім червонїла. Тепер я можу дивити ся в твої очи, що́ зазирають аж у моє серце.

— Мила! не будемо багато балакати: тобі це шкодить.

— Не будемо! не треба! Сиди тут і дивись на мене! На що балакати? Ми й так розумiємо одно одного.

Її рука лежала у його руцї, їх погляди не розминали ся і вони мовчки дивили ся одно на одного, і їм уже нїчого не треба було казати...

. . . . . .

Хвора сидить на ліжкови, за спиною в неї подушки. Біля її ліжка сидять Марко та Маруся. Катеринині очи сяють життям та щастям. І Марко, й Маруся забороняють їй балакати, але слова так і рвуть ся у неї з вуст.

— Любий, — каже вона, — коли я досї не вмерла, то за се мусиш дякувати моїй дорогій, моїй любій Марусї.

І вона вдячним поглядом дивить ся на почервонїлу Марусю.

— Як-би не вона день і нiч коло мене панькалась, може ти вже мене й не побачив-би.

— Годї! годї! — перепиня її Маруся, — тобі не можна багато балакати.

Хвора на хвилину стихає, а далї починає знов:

— Чом не можна мінї багато балакати? Я чую, що в мене сили більшає, що я оживаю. Я хочу балакати, бо я довго мовчала. Я була нещаслива і тодї я мовчала; тепер я щаслива, і я хочу балакати.

— Еге! я щаслива, я цїлком щаслива! Мінї тепер не жалко вмирати.

— Голубко! що-бо ти кажеш! — перепиня її Марко.

— Я кажу те, що думаю. Але ти не лякайсь. Я ще не вмираю. Я ще поки не вмру. Я чую, що я житиму, чую, що я вертаю ся до життя.

— Вертайсь, моя люба! — говорить Маруся і підсува їй за спину подушки.

— Я тепер не боюсь, що не діждусь татка й мами. Але чому вони довго не їдуть? Як ви стрінете ся, милий? — питаєть ся вона трохи турботно Марка.

— Було-б краще, як-би спершу приготувати їх до цього, — говорить Маруся.

— Нї, краще відразу скінчити дїло, щоб швидче, швидче було все гарно, було все любо.

. . . . . .

(Далї буде).

З САМОТНИХ СЬПІВ.

На прогулянках.

I.

Зачарований лежу я
Під березами край гаю;
Вітерець мене цїлує,
Шум беріз мене впещає.
Нї хмари́ночки немає
В небі яснім і привітнім;
Воно землю обіймає
Звідусїль шатром блакитним;
По́гляд тоне у просторах,
Що́ синїють в сяйві дня,
І аж дух росте у го́ру —
Що за шир і глибиня́!

Нї хмариночки немає
В небі яснім і привітнім;
Воно землю обіймає
Звідусїль шатром блакитним,
А земля — скорбо́т осе́ля,
Правди й волї орешта́рня!
А земля — лїсна пусте́ля,
Чи мертву́ща буздига́рня!
Дух тут гине вiд тїсно́ти,
Думка людськая в кайда́нах!
Гину й я тут вiд нудо́ти,
Трачу цьвiт надiй коханих!

І задуманий лежу я
Під березами край гаю;
Вітерець мене цїлує,
Шум беріз мене впещає,
А із серця жаль зринає
Й невдово́лені бажання:
І мінї вже докучає
Й тихе вітра цїлуванє;
І ласкавий листя шум,
Замiсць щастя-милува́ння,
Наганяє тільки сум,
Витиска з грудей зiтхання....

1884 р.

II.

В хмарах, на пiвнiч летю́чих,
Місяць блискучий ниряє:
То поринає вiн в тучi,
То на блаки́т виринає.
Місяцю я́сний, блиску́чий!
Серцем з тобою я маюсь:
Вкупi зникаю у тучi,
Вкупi й із хмар вибиваюсь.
Образ твiй чи́стий і я́сний
Серця надiю ввижа́є:
В хмарах, як ти, вона га́сне,
З хмар, як і ти виника́є.

В хмарах, на пiвнiч летючих,
Місяць зуси́льно ниряє:
Дляєть ся в темних вiн тучах,
Й ви́рнувши, знов поринає...
Ось величе́зная туча
Пащу до його простерла...
Сти́снулось серце, болючи —
Місяця ту́ча поже́рла!
Мрака на землю упала,
Місяця-ж більш не діждати!...
Темно й на серденьку стало...
Час мінї ма́буть до хати!

1887 р.

Вас. Лиманський.

ОСЇНЬ.

Мла, негода, холод, осiнь.
Наболїле серце спить;
Вже старе, проте ще й досї
Про колишнє гомонить.
Знов весна на сьвiтї буде,
Знов квiтками зацьвiте;
Та-ж земля і тiї-ж люде,
Та у серцi вже не те:
Не прокинеть ся вже знову
Хворе серце до життя;
Так.... Хiба зведе розмову
На колишнє почуття.

Кость Ухач-Охорович.

Зачарована скрипка.

Праведник.

Всї люде знають, хто се...
Пошарпане убрання...
Сей старець, що́ не просе
Нї в кого подаяння,
А божим духом ситий;
На вид такий сердитий...
Блискучі очи, хмурі брови...
В душі-ж нїчого, пріч любови.
Він учить, як любити
І правду шанувати,
Як чесно в сьвітї жити
І чесно працювати.
І сьвітять ся ті очи
Мов зорі серед ночи.
Жорсткі слова його розмови...
В душі-ж нїчого, пріч любови.
У велемудрих мира
Сердито він питає:
Де-ж правда ваша щира?
Мов щось її немає....
Чи в мур замуровали?
Чи може закували
В крїпкі які окóви?
Куди ви дїли дух любови?...
А тих, котрі не знають
Нї щастя, анї долї,
І тих, що́ пропадають
Безвинно у неволї
І труть свої кайдани,
Він тїшить: ждїть, настане
Ось інчий час, нові основи —
Час вiри, правди і любови!...
І Праведника всюди
Слабі благословляють;
А сильні в сьвітї люде
Ненавидять і лають,
І жмуть його і давлють
Усї, що́ миром правлють...
На голові вінець терновий, —
В душі-ж нїчого, пріч любови.

Цезар Білило.

Запорожець.

Раз опівночи весною
Їхав на конї
Запорожець над рікою
В синім жупанї.
Біля боку два пістолї,
Шабля, наче скло,
Під ним кінь басує в полї
Гризе удило.
Білий місяць із за хмарки
Крізь туман сьвітив...
„Швидче коню, до шинькарки!“
Коник полетїв.
Ось і хата. Біля ґанку
Привязав коня...
Пригорнув свою коханку
І пішла гульня!...
Веселились, погуляли,
А тиждень минув, —
Карі очи заридали
Милий в Сїч майнув.

Я. Жарко.

До України!

Побачить ся знов з Вкраїною рідно́ю
Бажав на чужи́нї я в тя́жкії днї, —
До дому вернувсь, а немає спокою
Від болїсти давньої, лютїй менї:
Завжди дожидаюсь я з о́страхом ночи,
Бо серце заснути нїяк не дає.
Зімкнути хотїв-би утóмлені вічи,
Щоб тїло могло відпочити моє.
Роди́но, сьвятая та лю́бая мати,
Від смерти зратуєш мене тільки ти,
Пособиш па працю свобідную стати
І втрачену силу, і долю знайти!

С. Бердяїв.

Батьківське право.

Оповіданнє.

(Присьвята Василеви Лукичу).

„Син я твій, а розум у мене свій“. (*Приказка*).

— Ой, ратуйте, хто в Бога вірує! — крикнула з усієї сили дївчина Настя і прожогом подрала до дверей у сїни.

Дїло дїяло ся в пекарнї панів Ручицьких.

Горпина, що́ була за куховарку в цих панів, погнала ся за дочкою і потягла до себе. Настя ухопила ся обома руками за верхнїй одвірок невисоких сїнешних дверей та так і повисла в горі: її мати втримала її за ноги і взяла лупцювати нещадно.

На роспучливий крик дївочки вибігла в кухню уся родина Ручицьких: батько з матїрью, два сини і три дочцї.

— Що ти робишь, Горпино?! — гукнув хтось із панів. Та впустила доччині ноги і зоглядїла ся позад себе. Настуня тим часом шебернула у двери і цибнула на подвіря.

— Що це таке?! Що ти коїш із нею?! — з жахом почали роспитувати в Горпини Ручицькі. Вона тільки долонь-ми затрусила:

— На лишенько моє породило ся на сьвіт це клятоване дївчиниско! — занила вона, озирнула ся і як стій набрала ся нової лютости: — Подала ся! Вже не спобити! — воркнула вона. — Ну, не тепер то в четвер, а добью!.. Це не дитина, а якеєсь звірча! Шанования рідної матери в неї анї на шаг! аби заїдати ся зо мною!

Горпина пхикнула і обтерла сльози. — За що мене Господь сьвятий нею покарав?!... Оце приходить до мене сюди в кухню Салієнкова. Я їй винна три карбованцї і вже давно обіцялась оддать, але зажде ще! Ба то вона й говорить: „Ну, а що-ж із моїми грішми буде?“ — „Ой, серце“, кажу: „Присяй Богу, я до вас сама ладнала ся занести цими дняи, але-ж як стій занедужала, ото слабувала, і по всїх грошах. Заприсягну, як що ви віри не ймете! спитайте ся навіть Настунї, що цьо́му щирая правда. Не собача-ж губа, щоб брехати“. Та й такечки звертаю до неї, щоб посьвідчила, а воно напудрило ся, як сич на сову, та й плеще: „Нї, мамо, я не бачила, щоб ви лежали в хоробі.“ Господи сьвятий, і бувають такі дїти!? Пішла Салієнкова, я давай паскудити Настуню: „Значить ся, ти менї добра не приймеш!?“ Лаю, а воно знов: „Як я сьвідчитиму, коли це підмана?“...

— Я — лупити її, а вона товче своє: „Це брехня, брехня, а Салієнчисї аж ґвалт потрібні гроші.“ Я шустрю її, без пощади, — вона сцїпила зуби, мовчить, неначе не її, а яке бере́вело бито! Далї оце як заскавчить! Скавло́ собарне!...

Ручицькі усї мовчки слухали оповідання.

— І хіба це першинка!... Та й сказати-би, що у страху́ вона ще не була, дак нї! Мінї аж остигло лаяти ся та бити ся, а вона нїякого бо́ю не має: усе шкваріньчить, язиката! зїньське щеня! От учора узяла за щось суперечити ся зо мною: я слово, вона дві, — зовсїм мене забелькотала. — „Яке ти маєш право, з'їдителько, усе казать і робить в сукор? Щоб ти при́ймом про́пала: „кажу: и чи не тямиш, що я твоя мати?“ „То що з того? Коли-ж на цей раз моя правда!“ — „Але я мати! Ти не сьмієш проти матери кирпу гнути, хирю́ща дївчина!“ — „Чому?“ пита вона!! Я аж остовпіла: „От коли я одсахну ся од тебе, побачимо, що́ дїятимеш!“ — „Піду в найми.“ — „Який шалений тебе візьме?“ кажу я з пересердям: „тобі-ж тільки десять год!“ Вона перво нї чичирк, а потім: „Чому-ж, коли ви мати, я мушу геть в усьому вас слухать?“ Я знов вищирила ся на неї: „Як то чому?! Та я-ж тебе зродила на сьвіт! Я тебе годую!“ — „Дуже я вас прохала, щоб ви мене на сьвіт порожали!

Може, воно було-би й гарнійш, як-би що я зовсім не родила ся! А сами породили, то мусите й годувати.“ Господи, Господи!!! — Горпина знов обільняла ся слїзми.

— Що-ж? — понуро проворкотїв старший син Кость: Мабуть, чи не Настунина правда.

Пан Ручицький зиркнув на сина лютим поглядом. Мати з сестрами й другим братом боязко подивили ся на обох.

— А я от що скажу тобі, Горпино! — сердито проказав пан: З якої речи до тебе що дня находить у кухню цїлий собор знайомих? Що́ це за знак? Затям, мінї воно зовсім не до вподоби! — Трошки ізігнавши свій гнїв на наймичцї, він вийшов із пекарнї до свого кабінету і знов злісно поглянув на Костя.

Почала виходити й панї з трома дочками. Всї три сеструнї чепляли ся матері на шию і весело джеркотїли: — А, правда, мамуню, Настя добре каже? Ото й ви обовязані дати нам гарне при́дане! А правда дасте велике? — Вони (усї ще підлїтки) торзали руку і плечі панї Ручицької і лащили ся до неї. Мати шутковиво одпихала їх, буцїм сердита. Батько йдучи почув позаду себе цеє щебетання і на лоб його понабігали зморшки.

Позаду усїх пішли брати ґімназіяєти, Кость і Гнат. Гнат мав дванацять років і тільки один іще год вибув у ґімназії. Кость був у семій клясї ґімназіяльній. Тепереньки їм були вакації.

— Костю, чого це ти перед татом говориш оттакечки? — спитав несьміливо Гнат. — Чи тобі не в замітку, як тато образив ся.

— Хай ображаєть ся на здоровячко! — насьмішкувато одрік брат: — А що-ж? Хіба це не правда? З якої речи ми обовязані любити і поважати батьків виключно за те, що вони батьки? З якої речи ми мусимо бути їх рабами? Невже за тее, що нас годують?! Женив ся, — знав, на́що женив ся, знав, що будуть дїти, котрих муситимеш викохувати: отож сам себе тепер і винувать, а не вимагай од дїтей того, на́ що не маєш морального права!

Кость мав у ґімназії стипендію і через те став майже незалежний од батька, тим більше, що жив у дома з татом не раз-у-раз, тільки на вакації. Чуючи себе непідляглим, він за́любки (іменно в остатнї два роки) користав із усякого випадку, де можна було сказати батькови ущипливу правдоньку. О проче він був у тім віцї, коли чоловік допіру починa розмишляти і читати серіозні книжки: с в о ї х власних гадок і засад він іще не встигне виробити, але з позиченими, з вичитаними заносить ся крий Боже як високо, і кожного старшого — батька, вихователя — вважає за людину, неодмінно дурнїщу, нерозумнїщу од себе. Тим часом цї „дурні люде“ мали силу, і Кость був під їх властью! Хлопцеви уся їх власть здала ся як найважчим гнетом, котрий допіру почала відчувати його дума, збуджена книжками. Книжки виразно доводили, що старші повинні обмежити свої права над дїтьми; запевне, його власне чуття за́любки приймало такі еманціпуючі ідеї, а навкруг себе Кость бачив повне заперечене тих теорій, панованне авторітету, переступанне всякої справедливости. Зірко він постерігав кожну помилку „поганців-старших“, кожне надужиття власти: погорда мимоволї вдерала ся в його душу і викликала крайню, болїзну ненависть. Не раз говорячи правдиві речі, Кость мав наклін і переінакшити та виставити в поганїйшім сьвітлї собі й товариша́м всякий ступінь, всяке слово і раду ненавидних „старших“; кола можна було, він в розмову з ними вносив багацько настирливости, жорсточности та зухвальства, а надто з батьком, од деспотизму котрого він побачив себе одзволеним через стіпендію. Може бути, що хлопчина несьвідомо пімстив ся за той час, коли, дякуючи татусеви, він уважав його немало за бога.

Гнат задумливо слухав мову брата.

— Але-ж це наш батько, — проказав він: Ми мусим в усьому корити ся йому...

— З якої-такої рації?!

— Так Бог звелїв, тихесенько вимовив Гнат, нїби чогось соромлячись, або боячись їдкого поглуму Костя.

Кость подивив ся на братїка і злісно, якось погано зареготав ся.

— Бог! — кепкуючо вимовив він. — Знайшов сьвідоцтво!... Але коли хочеш таки покликати ся на Бога, то я тобі нагадаю слова його: „Отцы, не раздражайте чадъ своихъ“..... слова Чи, може, цї слова тобі не важні? Кость стиснув кулак і гірко продовжав: А от нашому батюшцї Євангелія за приборканнє батьків не сподобали ся, і він звелїв нам у клясї вивчити з катехізму тільки тії тексти, де кажеть ся за беззглядний послух дїтей батька́м, старшим, усяким „наставникам“ та Государю. Певно що я з тих текстів жадніснїнького не вивчив. На екзаменї-ж я саме витяг білєт: „Пятая заповѣдь“, ну, й усенькому екзаменаторському соньму навів тексти Христа тільки за обмеженнє власти батьків, а за послух дїтей так і не сказав анї о́дного... А тобі я от що зговорю іще: опа́суй ся покривдити слабійшого, нижчого суспільним становищем, усякого менчого й то що, а старших образити — не лякай ся. Обіда слабійшого — то підлота, обідити-ж сильнійшого — то знак самостійности, то ступінь до визволеня себе й других молодших.— Кость говорив палко і нервово, з зовсім недитинячою гіркотою.

Він пішов од брата у другу кімнату, а Гнатко зостав ся на самотї, дуже замислений. Нова гадка глибоко порушила його душу і не виходила звідтїля.

* * *

Ручицький-батько похожав по своїому кабінетї і усе роздумував за відносини до дїтей.

— Ну, та й Кость оцей! Чиста болячка на оцї! — думав він із гнївом: — Геть розледащів! Куди тільки він не сова свого носа! Став настирливий такий, нїколи не змовчить! аби йому як шпорну́ти батька. Та, певно, і других дїтей намовляє: тільки й тямить у сїмьї зво́ди зводити, не́рест робити! Їй Бо', наче він і не син мінї, а я не батько йому! — Він посупив брови і міркував далї:

— Инчому дїти бувають на втїху, а мінї... ой нї! нїяк у сьвітї вони мінї не на втїху! І маю я дїти, нїби́ не маю. А диви: до матери так і горнуть ся, до мене-ж чогось такі холодні, обонятні! — ну, правда, ще не такі вони, як Кость, що́ вже зовсім наче не моя по́рідня, але не бачу я щирої дитинячої любови і в Сонї, і в Ганї, і в Вірі, ба й потім у Гнатка, — сахають ся од мене! Чудно́та!

Ручицький почав ще швидше маширувати по кімнатї і докопував ся причини цїєї холодности дїтей.

— А чого це таке?! Шукай, шукай, а не знайдеш підстави. Може через те, що коли вони були трохи менчі, я їх карав різками? Дак нї, не у різках вага: он і в Михайленків колись уживало ся різок, а про те-ж дїти усе зибули. Аж любо подивити ся на лагоду в їх сїмьї: як чималі уже дїти кохають батьків! Які вони щирі до їх!... Ох!.. Ну, а я, я? хіба-ж не сьмію вимагати любови і щирости од дїтей?! Хіба-ж не маю права?! Маю! Бо справдї, я їх так кохав... еге ж, так любив!... Чи, може, нї?

Батько глибоко вдумував ся і зазирав в тайники своєї душі, щоб дати собі відповідь,

— Таки любив! Хіба-ж я не горював на сїмью, як вiл? Або я не годував, не зодягав їх? Хіба не платив у ґімназію навіть за того собарника-мерзеного Костя? А ... Гнатка й зараз плачу́! Ну? Не виповнив я, може, усї свої обовязки? Значить ся маю, маю повне право требувати, щоб і з їх боку була до мене прихильність і щирість!

Все воно правда, добродію, але й дещицю ви покинули. Працювали ви на дїти, „мов вiл“, кажете, — еге-ж! але заразом ви завше говорили, що ось мовляв, як я труджу ся, години просьвітної нема мінї, а все на вас! („А все на вас — жерунів!“ знехотя чуло ся вашим дїтям). Чи, може ви нїколи не виявляли (коли не просто, то околично), що дїти — тягар вам на шиї? Забули ви теж, що були не батьком, а правдивим хазяїном своїх дїтей; що ви усе важили ся і умами їх володїти? І де-ж ту дивниця, що дїти так і впадають коло матері, котра завжди була задля їх рівнею, а сахають ся од такого „люблячого“ татуся, як ви?...

Рипнули двері, і до кабінету увійшов Гнат з маленьким зошитом у руках.

— Тату, там у нас нема вже чорнила, я тут писатиму, — попросив ся він. Батько кивнув головою і усе ходив по кімнатї. Гнат розіклав ся і узяв писати; йому і в замітку не було, що звернув на себе пильну увагу татка.

Татко поглядав на хлопчака, як він водить пером по папері. Пан Ручицький відав, що його син пише, бо чув іще учора, як Гнат на запитання Костя одвітив: „Мій дневник“. Він знав це і не міг байдужно дивити ся на цеє писання сина: батькови так і кортїло підійти, узяти той дневник і пізнати його зміст. Нервово крутив він свої пальці, разів зо два наміряв ся справдити свою гадку, але щось його перепинало. Пан Ручицький полюхнув у крісло, але сидні йому не було: саме рипання пера дратувало його душу.

— Що-ж, може й тут я не маю права? — носило ся в його голові. — Але-ж мушу знати, що в мене за син, для того, щоб одвернути його од будь-чого шкодливого, коли таке йому на думці. — Рівночасно нагадали ся йому слова Костя: гадка чоловіка — його власність, — ніякий начал не має над нею права. — Ото! вважатиму на плеканнє якогось блазня, дїтвака! — вспокоював себе батько, але трохи несьміливо підвів ся і наближив ся до сина.

— Дай мині оте, що ти там пишеш! — приказуючо-нервовим тоном вимовив він.

Гнат звів очи на батька і подивив ся нетямлючим поглядом. Ручицькому було чогось ніяково, він відчував, що

У двійку. (Пісьля образу Фр. Шпехта).

чинить щось погане, і даремно силував ся підбодрити себе. Здаєть ся, як-би що Гнат подібно старшому братови вступив ся за своє право і рішучо відмовив ся дати дневника, тато не гурт наполягав-би на його.

— Давай сюди свій дневник, — якось тихійше сказав батько, зовсїм чуючи себе кепсько. В ту хвилину рішуча оппозиція з боку сина була-б йому навіть жадана. (Але-ж то тільки хвилина!).

Гнат, сам себе не тямлючи, скрутив зошит і кріпко притиснув до грудей. — Тату?! Татусю?! — ледві чутно шопотів він і скинув на батька благаючий погляд.

Це надало Ручицькому сили, бо син виглядав немов винний.

— Чи тобі заложило?! Давай сюди! — грізно крикнув він.

— Татуню! Милий татусю! — заридав Гнат і ще дужче притиснув дневника до себе: — Не одбирайте його!!.. Я буду вас повсігда, повсігда геть в усьому слухати, тілько не відбирайте! — Хлопець жалібно, жалібно заплакав.

Пан Ручицький смикнув дневник із рук сина. Той ніяк не пускав, бурхав ся, боронив ся своїми слабесенькими пальцями і знов упрохував:

— Любий, дорогий тату! Їй Богу я зараз подеру, спалю той дневник, більше ніколи не писатиму, на віки присягаю ся вам, тільки оддайте!... Оддайте, тату, оддайте!... На очах ваших подеру. Ой!.. болїзно скрикнув він,

Дневник був уже у руках батька, котрий вигідно сів у фотелї і розгорнув тую книжочку. Гнат на хвилю був як одубілий, далї знов гірко заридав і порвавсь бігти.

— Куди?! Стій тут, рево, та не скимли! — гукнув батько.

— Я не мо-жу, тату, бути тутечки, коли ви... читатимете! Я не можу, бо мінї... — З плачем говорив Гнат. — „Бо мінї соромно буде!“ хотїв ти сказати, сірómo? Нї, чого тобі тут соромити ся? краще хай стидаєть ся себе хтось инший.

Батько не міг зрозуміти, чого-б то синови не можна було стояти тут само, підчас коли читатимуть ся його записки. Через те Гнат мусїв лишити ся в кабінетї; він спер ся спиною об стїну і плакав, але вже не голосно, а тихими слїзми, тільки груди час од часу движіли.

Ручицький перегортував одна за 'дною неакуратно написані прихапцї картки зошита; поки що він не знаходив нїчого цїкавого, аж ось надибав таке:

„Я сьогоднї перелїз через тин у сад Хомека і накрав повну пазуху груш та назбирав падалиць-яблук. Вони дорідні й солодкі, але з нашої грушї, мабуть, кращі, тільки що татком попріщено їх рвать. З'ївши їх, я довго чогось нудив ся і бояв ся, що вкусив гріха. А може, воно й не гріх, що я поліз за грушами в чужий город, бо в того Хоменка груш несчисленна сила“.

Ручицький єхидкувато подивив ся на сина. Той собі плакав і поглядав, як батько перевертає сторінку за сторінкою. Він знав, що далї-далї має надійти така, що він її єдину не хотїв-би нїкому показати. На нїй було нашкрабано слїдуюче:

„Од того часу, як я удома, я не дуже згадую за Маню, а подумаєш, який я був закоханий, коли був у Київі! О, я її і тепер вірно люблю, але чогось не так палко як тодї“..

Гнат з роспукою бачив, що іще дві картцї — і батько дійде до цього місця. Він кинувсь цїлувати татка, впав навколїнки і знов молив, щоб той не читав далї. Батько сердито його одпихнув.

Хлопець знов порвав ся бігти, але знов грізний приказ батька спинив його:

— Що ти крутиш ся, як чортяка перед службою?! — почув син і застановив ся.

Ось, ось зараз та картка! Сльози знов люнули дощем. — Кинутись до батька, вихопити дневника і подати ся з хати? — ворушить ся гадка. — Де там! Батько спобіжить і лиш набє! Ага он на столї ніж! Вхопити його мерщій та й зарізати батька, щоб не читав? Справдї, що перебиває?

Гнат поглянув на тата і почув, що він не зможе його зарізати: таки щось перебиває... Ой, тато вже чита' запись того дня! Хлопець заплющив очи, защумив вуха, аби нїчого не бачити й не чути...

— Господи-Боже! — молив ся він гаряче: — Зроби чудо! Знищи той зошит, щоб тато його не читав! Ти казав, що коли з вірою звелїти горі рухнути ся, вона рухнеть ся. Боже, бачиш щирість моєї молитви! — Нїколи Гнат так щиро не молився, як оце...

— Ха-ха-ха! — зареготав ся батько, поклав дневник на столї, спер ся спиною об крісло і реготав, глядаючи на сина. Гнат очамрів, йому здало ся, що земля движить під ногами, і сам він підхитуєть ся. Хлопчак весь поломінїв і раднїйший був-би, щоб земля його зовсїм поглинула.

— Хто та Маня? спитав батько.

— Він іще питає! з болещами думав син і слабо вимовив: То... там... у Київі... Тут він запикнув ся, голосно заридав і зараз-же ущух.

Батько знов засьміявсь.

Читачі мої, поглузуймо й ми вкупі з ним! Або нема чого? Любов дванацятилїтнього хлопчиняти! Ха-ха-ха! Далебі, сьмішно!

Батько читав далї, а синови голова ходором ходила. — Може, цього й нема нїчого? Може, це сон? — навіть подумав він і пильно озирався навкруги. — Нї, нї, не сон! В повітрі немов ще й досі лунає регіт батька. А онде й досї він читає той зошит.

— Вмерти, вмерти-б тепер! не жити! — роїть ся гадка в Гната, і він на міть справдї забуває, де він. Гнат бачить себе вміраючим; татусь зна', через кого син конає. Осьдечки він молить в сина прощення, плаче тій кривдї, яку наробив. Вже Гнатови й шкода кидати сьвіт; він немошним голосом прощає винного батька і далї-далї вмре...

Сувора дійстність перебила фантазію. Пан Ручицький впять вичитав шось собі не до смаку і злосливо кахикнув. Справдї, ось що написав Гнат:

„Усей день тато сьогоднї сварився із мамою. Не знаю я, чи то мамина завсїгди правда, чи то я маму більше кохаю, нїж тата, але в усїх таких суперечках я раз-у-раз більше на боцї мамунї.“ А на останцї, під сьогоднїшньою дниною було записано усю пригоду Настунї з Горпиною і додано: „Кость сказав, що Настуня говорить справедливо, а я щось нїяк не розумію і опасую ся, як-би не надумати чогось грішного та поганого. З Костем я не годив ся, а сам з собою у гадках я знайшов, що, коли ми дїти маємо по Євангелію бути слухняні, то так само по тому-ж Євангелію сьміємо требувати й од батьків повної справедливости до нас. А от недавно-ж я бачив, що моя була правда, а татко був неправий, а проте-ж він покрикнув мінї, щоб я замовк і не сьмів змагати ся з ним. Ой, на що такі злі думки залазять мінї в голову?! А тим часом їх нїяким способом не виже“... Тут кінчала ся рукопись.

— Знов Кость! — подумав пан Ручицький: Їй Богу, далї не видержка! Це чиста пошесть! аби ще всї дїти не заметили ся од його! Усїх згидить! Заразом його сердило і обурювало, що таке маля, як Гнатко, осьмілило ся писати такечки за свого батька. — Та, може, не тільки написав, але й мав балачку з кимсь про це?! — думало ся йому і він ще більше обурювавсь.

— Злодюжка! — сказав він зневажно Гнатови, підводячи ся з-за столу: Ну, можеш ійти, не держу тебе, таке золото! І на кого це я так гірко працюю, з моци вибиваю ся?!

Гнат одійшов і нагадав, що в його ще є один зшиток давнїйшого дневника. Навчений досьвідом, він побіг переховати його, бо вже опасував ся, що батько возьме робити трус.

Пан Ручицький зістав ся на самотї і почав зважувати свій вчинок. То він гнївив ся на сина, то знов таки докори совісти вказували йому на всю погань, яку він сам тільки що вдїяв. Дарма ставив він собі рацію, що уся ця пригода мусить вийти на користь Гнатови, з котрого інакше міг-би зробити ся Бо' зна який злочинець, — він почував, що поступив мерзено й гидко.

З зошитом в руках пішов він до жінки і прочитав їй дневник, бажаючи бодай в цій не гурт едукованій женщині знайти собі підпору. Але жінка, не одержавша високого вихованя, не збагнула в сїх високорозумних та псїхольоґічних основ свого чоловіка. Вона раз-у-раз була прихильнїйша до дїтей нїж до його.

— Ой, як треба було тобі знати, що він там маже в своїх писульках? Він якось давав мінї на схоронення цю книжочку, то мінї й накрихту не замануло ся заглядїти її, —

сказала вона: — Коли-б ти побачив, що́ з ним коїло ся, як він гірко плакав, ідучи проз мене через кімнату: страхіття й дивити ся!

Пан Ручицький невдоволено здви́гнув плечима.

— Повір, що я краще за тебе знаю, чи тра, чи не тра вважати на його сльози і примхи. А то зуздріла-б на старости-літах сина — злодіяку! Він усе натискував на крадіж; про те, що його найбільше розсердила думка сина за особу батька, він не казав.

— Ет, велика вага в тому, що зірвав жменю груш у Хоменка!

— Жменю груш! Говориш, що й купи не держи́ть ся! Инчі хлюсти з голки чи шпильки починали: спершу голка чи груша, далі копійка, далі пятак, карбованець, а там і тисяча, та й пішло, пішло! Як спонадить ся та впустить ся, то вже неодзвичаїш! Далі зробить якийсь лож — на векселі підмітку, чи що, ну й га́йда до Сібіру! Розумієш, чим пахне!

— Ач який уклада́ливий! сказала жінка. Муж намірив ся щось сказати, коли у кімнату увійшов Кость.

— Ви, тату, на що одібрали дневник од Гнатуся? — похмуро спитав він. Хоч і який зухвальний був досі Кость, але такий допит і тон був батькови ще новина й не по знаку́.

— Вибачайте, синку, в вас дозволу не спитав ся!

— Не в мене було питати ся дозволу, а в брата! Сами-ж знаєте, що на чужий дневник, записки, лист — ніхто в сьвіті не права, жадний батько. А надто гадки, написані у дневникови, для себе, ніколи не сьміє ніхто читати! — Ба пишучий за їх і не одвічає. Одповідь за гадки! Це чудово!

— Не маю намірення розглагольствувати з тобою! Не встромляй носа туди, де не твоє ді́ло! Твого дневника, того скарбу неоці́неного, певно що не візьму! Не дуже він міні на очи!

— Хоч-би й як на очи, дак не візьмете, бо я, зачинаючи од сьогодні, свій дневник і листи буду переховувать у скриньці під замком.

Кость вийшов.

Батько обмінив ся на лиці од пересердя, але мовчки переміг себе. Гнів його окоши́в ся на жінці, котрій він почав зараз докоряти, що це вона своєю пота́чкою довела дітей до роспусту. Потім вийшов у пекарню і загадав Горпині покликати Гната.

З'явив ся Гнат, весь принижений, не сьміючий очей звести, і зупинив ся перед татуньом.

— Слухай ти! — остро промовив до його пан Ручицький: Оцей твій дневник я переховаю і оддам тобі, коли ти виростеш. Тоді ти побачиш ту кручу, що ти над нею стояв, і я тебе з неї виратував. Побачиш, що був кандидатом на шибеницю. А тим часом я сьогодні тебе нічим не покараю,— великодушно додав він. — Ну, йди собі.

— За щож іще карати? — подумав Гнат і вийшов на подвіря. По-за цебриною криниці, в кутку між брусами і парканом, та за купою трісо́к і оцу́пків сиділа Настуня, уся зні́тившись; вона нацу́дрила ся, мов їжак, і боязко-вовку́вато дивила ся наперед себе. Панич поглянув на неї і зараз пригадав собі ранішні її слова. Ще тяжче стало йому.

Він пішов, заліз далеко по-під шуру, де його ніхто не міг заглядіти, і важко-важко плакав: він простер ся на землі, закопав ся лицем в сіно, яке було намощено в кутику, і то на хвилину вгавав, то знов ледві чутно́ плакав і стогнав. Одна гадка, що доведеть ся стрічати ся й дивити са на батька, приводила його до одча́ю: пальці аж хрупотіли, як він їх ламав. — Господи, Господи! плакав ся Гнат: Я-ж тебе молив, я так горячо благав, і Ти мене не спас од усієї ганьби!... Ти дозволяєш батькам без пощяди збиткувати ся над дітьми!... — мало не іронічно думав він. Перед хлопцем миттю повстала глумлива усьмішка брата і пригадав ся вираз, з яким брат вимовив: „Бог!“ Через час Гнат навіть залишив плакати і ніби чув злословий регіт Костя.

Хто знає, може власне тепер впало в молоду душу хлопця перше насіння безвірства?

— Клятий татко, поганий татко! — знов уже з люто́стю і плачем шопотить Гнат: йому живо ввиді́ло ся й обличчя батька, одбираючого дневник. — Жадний на чужі записки! Ухопив, як собака обме́тицю! — розразив він свою рану, і разом з патьоками сліз із очей, в душі його заклекота́ла безсильна злоба. — У, як я тебе нена́вижу! І повік, повік нена́видітиму! — обрікав ся він.

Ні, на що повік? Змине рік... навіть і те ні... — змине місяць, і син забуде усю ненависть проти батька, але вже певне, ніколи і нічим не приверне до себе батько один раз загублене довірье сина...

Звенигородка (в Київщині) 1890 р. 31 мая.

А. Кримський.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[17. Иванъ Франко].

(Дальше.)

Лѣтомъ 1889. р. Франка зновъ арештовано вразъ зъ Россіяниномъ Деґеномъ и зъ двома Украинцями, Кистяковскимъ и Маршиньскимъ[1]). Про сю подѣю пише вонъ въ автобіоґрафіи ось-що: „Мене держано десять тыжнѣвъ, але за що́, якій фактъ минѣ закинено, сего я не мо́гъ до́знати ся й доси не знаю“ (XVI). Въ тюрмѣ написавъ вонъ рядъ поемъ зъ оповѣдань арештантовъ, головно жидовъ, водтакъ оповѣданє „До свѣтла“[2]) и рядъ тюремныхъ сонетовъ.

Водъ 1890. р. почавъ Иванъ Франко зъ Михайломъ Павликомъ выдавати орґанъ руско-украиньскои радикальнои партіѣ п. з. „Народъ“. Въ першомъ числѣ сего орґану сказано водъ редакціѣ мѣжь иншимъ ось-таке: „За по́двалину всякихъ заходовъ мѣжь свѣтлыми Русинами мы маємо того, хто насъ усѣхъ своєю кервавицею згодувавъ, — народъ, простыхъ робо́тныхъ людей... Наша перша й остатна цѣль була зъ-давна, помочи двигнути матеріяльно та справдѣ просвѣтити нашъ народъ, и за-для того мы й теперь будемо пильно та безсторонно додивляти ся, черезъ що́ нашъ народъ бѣдный та темный, що́ въ нѣмъ само́мъ є доброго, а що́ злого, що́ доброго чи злого хто для него робить и якъ бы єму, по нашому, зъ того лиха добути ся. На те вказувати-мемо приклады зъ житя другихъ, освѣченѣйшихъ народовъ, на заходѣ Европы та въ Америцѣ, на всесвѣтнѣ здобутки людскои думки й працѣ и, въ дорогихъ для всѣхъ людей справахъ, будемо накликати до згоды зъ прихильными намъ людьми зъ иншихъ народностей, особливо зъ нашими сусѣдами, якъ Поляками, Москалями и др. Зъ такого погляду, по нашому, самѣ собою рѣшають ся всякій иншій рускій справы, черезъ котрѣ интелиґентнѣ Русины довго грызли ся, а то й теперь єще грызуть ся мѣжь собою, якъ на пр. справа рускаго письменства та належности Русинобъ. Теперь уже всѣ Русины въ Галичинѣ переконанѣ, що для кореня рускои народности — для простого народу треба писати такъ, якъ вонъ найлѣпше розумѣє, т. є. такъ, якъ вонъ говорить, по-народному, по-руско-украиньски. Щобы-жь водъ

[1]) Деґенъ бувъ учителемъ французкои мовы въ Кіевѣ; Кистяковскій и Маршиньскій були студенты Кіевского университету. Вразъ изъ Деґеномъ арештовано такожь двѣ єго сестры.

[2]) Оповѣданє арештанта „До свѣтла“ надруковано въ „Зорѣ“, 1890; стор. 17—21; 33—36.

нашого народу не вôдрывало ся молоде поколѣнє въ школахъ, и щобы зъ тыхъ шкôлъ плывъ для народу безпосередный хосенъ, то доконче треба, щобы й у всѣхъ школахъ середъ нашого людства вчено по-такому-жь — по-народному. Въ интересѣ народного поступу, а то й самои интелиґенціѣ лежить такожь, щобы въ загалѣ всѣ єи духовѣ плоды були якъ найдоступнѣйшѣ для народу, хотьбы навѣть прийшло ограничити ся на шкôльне и такъ назване простолюдске письменство, на котре мы, правда, зовсѣмъ инакше дивимо ся, якъ бôльша частина интелиґентныхъ Русинôвъ, бо бажали-бысмо, щобы воно було цѣкаве й навчаюче и для интелиґентного чоловѣка, т. є. щобы стояло на высотѣ теперѣшнои всесвѣтнои науки. Розвиваючи такъ народъ, мы тымъ самымъ якъ найлѣпше розôвѣмо й нашу мову и наше письменство. Тодѣ й рѣшить ся справа про те, якою мовою будуть колись говорити всѣ Русины, и чи будуть вони чи не будуть одно зъ Москалями. А до того часу, до цѣлковитого двигненя народу въ добрѣ й освѣтѣ, интелиґентнѣ Русины, поступаючи такъ по-педаґоґичному, вы́грають те, що самѣ не вôдôрвуть ся вôдъ народу та не пропадуть марно, для него и для себе. Тодѣ-жь настане для Русинôвъ часъ узяти ся и до высокополитичныхъ справъ, бо буде на кôмъ оперти ся и що́ зъ кимъ зробити, — буде маючій, свѣтлый, самосвѣдомый народъ. До того-жь часу, по нашôй думцѣ, треба головно й выключно займити ся долею простого народу, и мы переконанѣ, що, якъ-бы всѣ свѣтлѣ Русины твердо й безповоротно стали на ту пôдвалину, на котру вказано, на народъ, и якъ-бы мали на цѣли тôлько єго добро, то про якусь незгоду мѣжь ними не було бы й бесѣды“...

Въ сѣмъ письмѣ „вôдъ редакціѣ“ сказано, що интелиґентнѣ Русины перестануть грызти ся мѣжь собою, коли стануть на тверду и безповоротну пôдвалину, — на народъ. Але-жь Русины-народовцѣ стоять саме на такôй пôдвалинѣ и вôдси вызначують ся назвою „народовцѣвъ“. Тому-то редакція орґану радикальнои партіѣ не сказала тутъ нѣчого нового, — она переймила частину проґрамы Русинôвъ-народовцѣвъ про вôдносины ихъ до народу. Та й опôсля сказано въ „Народѣ“ (I, стор. 232), що „теоретичнѣ основы для новои радикальнои партіѣ не выходили зъ-разу зовсѣмъ по-за рамки такъ названои народовскои, чи тамъ украинно-фильскои партіѣ“. Въ загалѣ-жь ходило обомъ редакторамъ найбôльшь о теє, щобъ зъєднати собѣ прихильникôвъ и мѣжь народовцями, и мѣжь москвофилями, и про-те на-разѣ не выступили они ворожо противъ народовцѣвъ, а супроти москвофилѣвъ заняли становище выжидаюче й доволѣ приязне, заявляючи, що ажь тогдѣ, коли розвине ся нашъ народъ, рѣшить ся справа про теє, якою мовою будуть колись говорити всѣ Русины, и чи будуть они, чи не будуть одно зъ Москалями.

Вже въ тôмъ письмѣ „вôдъ редакціѣ“ заявлено, що редакція буде рускому людови вказувати „на всесвѣтнѣ здобутки людскои думки й працѣ“. Вôдтакъ въ „проґрамѣ“ руско-украинъскои радикальнои партіѣ (I, стор. 301) читаємо мѣжь иншимъ, що „въ справахъ культурныхъ партія радикальна стоить на ґрунтѣ позитивнои науки, за раціонализмомъ въ справахъ вѣры й реализмомъ въ штуцѣ, и що домагає ся, щобы всѣ здобутки культуры й науки стали ся власностію всего народа“. Въ статьи-жь „Безпроґрамовôсть народовцѣвъ и ихъ будучнôсть“ (I, стор. 232. 247. 292. 312. 392)) сказано, що „космополитичнѣ идеѣ и змаганя, се й є змѣстъ въ розвою кождого народу, а націонализмъ є лишь єго формою“ (стор. 297).

Опôсля въ вôдозвѣ, яку выдавъ до „громады“ (1. лютого 1891. р.) выконуючій комитетъ руско-украинъскои радикальнои партіѣ передъ выборами до Рады державнои, читаємо мѣжь иншимъ ось-що: „Бачите зъ того, що „дотеперѣшнѣ“ нашѣ партіѣ показали ся немôцными въ ногахъ, бо хилять ся туды, вôдки мужикамъ усе вѣтеръ въ очи вѣє. Значить, одна рада для васъ, панове громада, стати на свои власнѣ ноги й самымъ дбати про себе. Привôдъ до того хоче дати нова хлопска партія, що́ недавно завязала ся у Львовѣ та назвала ся радикальною“ (II, стор. 55—56).

Крôмъ деякихъ статей проґрамовыхъ и суспôльно-политичныхъ и крôмъ „тюремныхъ сонетôвъ“ надруковано въ „Народѣ“ 1890. р. ось-якѣ стихотворы Ивана Франка: 1. „У цадика“. Оповѣданє жидôвки (I, стор. 6—7). 2. „По любвѣ“. Оповѣданє конокрада (I, 64—67; 80—82). 3. „По людски“. Оповѣданє онучкаря (I, 117—118; 130—131; 162—164). Въ другôмъ роцѣ выдавництва сего орґану почавъ вôнъ друкувати „нарисъ исторіѣ Австріѣ вôдъ р. 1840. до 1890. п. з. „Пôвъ столѣтя“ (II, 118—120; 147—151).

* * *

Иванъ Франко почавъ свою литературну дѣяльнôсть въ 1874. р., друкуючи въ „Друзѣ“ свои стихи п. з. „Народніи пѣснѣ“, сонетъ (стор. 51) и „Моя пѣсня“ (67—68). Почавши вôдъ 1875. до 1877. р. проявлявъ вôнъ у своихъ стихотворахъ напрямъ романтично-національный. Такъ у стихотворѣ „Двѣ дороги“ каже вôнъ, що „во вѣки до заслуги двѣ ведуть дороги, и двѣ короны чести жизнь намъ може дати; — одна: трудитись духомъ и калѣчить ноги, а друга: зъ тиховъ въ серцю молитвовъ страдати“. А вже-жь молоденькій поетъ мабуть не бажавъ ще тогдѣ ступати на першу дорогу, коли сказавъ: „Йдучи зъ молитвовъ тиховъ мы зносѣмъ недолю, — ступаймо къ свѣтлу-щастю въ згодѣ й любвѣ“ („Другъ“, 1875; стор. 120). А въ стихотворѣ „Божескость людского духа“ звернувъ ся вôнъ до Бога зъ ось-якою апострофою:

Духъ нашъ родомъ зъ духа Твого,
Вѣчно звязаный зъ Тобовъ,
А тѝ вѣчніи огнива:
Творчôсть духа и любовь!
(„Другъ“, 1875; стор. 546).

Вôдтакъ въ „Балядахъ и розказахъ“ спѣвавъ поетъ (1876) про деякѝ подѣ зъ княжого періоду нашои исторіѣ, якъ: про данину козарску (стор. 4—6), про Аскольда и Дира пôдъ Царгородомъ (8—10), про князя Олега (12—14) и Святослава (17—19), а мѣжь иншими поезіями ориґинальными й перекладеными надрукувавъ вôнъ въ сѣмъ збôрнику стихотвôръ „Хрестъ Чигириньскій“ (24—27), котрый кôнчить отъ-сими словами:

— Ци коли настане якій щасливый часъ?
Ци появить ся єднôсть и згода й миръ у насъ? —
Богъ знає! Но мы смѣло въ гору взнесѣмъ чоло!
Миръ мирнымъ! На враждующихъ самъ Богъ и хрестъ [його!

Опôсля пôдъ вплывомъ думокъ Михайла Драгоманова ставъ Франко (вôдъ р. 1878.) прихильникомъ соціялизму, и въ „Друзѣ громадськôмъ“ проявивъ своє невдоволенє зъ истнуючихъ порядкôвъ въ житю людскôмъ,

Такъ у стиху „Товаришамъ зъ тюрмы“ каже мѣжь иншимъ, що вôнъ зъ товаришами ступає до бою нового, не за царство тиранôвъ-царѣвъ, анѣ то-жь за попôвъ, нѣ за Бога, нѣ за панство, несытыхъ панôвъ!“ Цѣль товаришѣвъ є „людське щастє и воля, верхъ розуму надъ вѣровъ слѣповъ, и братерство велике, всесвѣтне, вольна праця и вольна любовь!“ Тôлько-жь дивно, що проявляючи такѝ думки крайного радикализму Франко каже, мабуть-то зъ такими змаганями єго й товаришѣвъ на землю йде „царство боже“, — дармá, що вôнъ покликує до товаришѣвъ, щобъ не молили ся вже бôльше до Бога, „бо молитва слаба ту пôдмога, де розумнои працѣ лишь тре“! (стор. 1 - 2).

Такѝ думки приходили Франкови ачей въ тюрмѣ, коли вôнъ „живый у могилу зарытый, глядѣвъ на свѣтломъ облитый, на вольный, веселый той свѣтъ“ (стор. 97).

Сензаційнымъ являє ся вôдтакъ стихъ „Каменярѣ“[1]). Тутъ оповѣдає поетъ, що єму снило ся, мабуть-то вôнъ зъ тысячами товаришѣвъ стояли прикованѝ ланцомъ зелѣзнымъ пôдъ гранитною скалою. Они, невольники, добровôльно взяли на себе пута, стали рабами, — „на пути поступу они стали каменярѣ!“ Они, „ломлять скалу, рôвнають правдѣ пути“, але „щастє всѣхъ прийде ажь по ихъ кôсткахъ!“ — Тутъ являє ся се неимовѣрнымъ, що тѝ товаришѣ взяли добровôльно на себе пута, хотячи доборотись до волѣ! Вже-жь такѝ борцѣ розрываютъ пута, а не приковують себе ланцомъ нôдъ скалою!

Меншь радикальнѝ думки высказавъ Франко (1881—1882) у своихъ поезіяхъ, надрукованыхъ у Львôвскому „Свѣтѣ“. Тутъ спѣває вôнъ по-найбôльшь думы скорбнѝ, кажучи, що „не виненъ вôнъ тому, що сумно спѣває; — не радость слова єго родить, — єго й народа неволя — то мати тыхъ скорбныхъ думъ“ (стор. 4). Поетъ зъявляє любовь для всѣхъ, „щó ллють свôй пôтъ и кровь, — для всѣхъ, котрыхъ давлять оковы“. Ба, вôнъ каже, що „хто не любить всѣхъ братôвъ, якъ сонце боже, всѣхъ зарôвно, — той щиро полюбить не вмѣвъ тебе, любимая Вкраино!“ (стор. 25). Вôдтакъ въ стиху „Всюды нѣвечить ся правда“ радить вôнъ землякамъ, щобы въ серцяхъ своихъ для правды святои сильный збудували оплôтъ, — щобъ тамъ огонь невгасимый чеснои мысли палили!“ (стор. 29). А вже-жь у стиху „Картка любови“ каже поетъ що зближає ся часъ, коли, подôбно єму, по довговѣчныхъ бояхъ, мукахъ, люде прокинуть ся, гнилый розмечуть трамъ, щó ихъ дѣливъ, и що щиро грудь до груди, уста до устъ притиснуть, мовь браты приязнымъ, щирымъ словомъ заговорять, позбувшись путъ незнаня, темноты й зависти и людовладства и горя“ (стор. 102). Вôдтакъ у стихотворѣ „Филѣ“ заявлає вôнъ, що тѝ довговѣчнѝ боѣ будуть кровавѝ, що „зъ миліонôвъ серць, мовь божій грôмъ, закута правда бухне и застылѝ шкарлущѣ свѣта розбрве на нѣмъ“, — але-жь „въ кровавыхъ филь навалѣ не згине думка, правда й добро, а краще, ширше розôвѣться далѣ; — не людскости ядро здавить та буря, а суху лупину, — она пукне, а кôлець розростесь безъ впину“ (стор. 207). Се-жь спасенє людей по думцѣ поета прийде вôдъ Заходу Европы. Ось-щó каже вôнъ у стиху „Веснянка“ (стор. 259):

Гримить! Благодатна ся хвиля зближає,
Природу роскôшная дрожь пронимає,
Жде спрагла земля плодотворнои зливы,
И вѣтеръ надъ невъ пролѣтає шумливый,
И зъ заходу темная хмара летить....
Гримить!
Гримить! Тайна дрожь пронимає народы:
Либонь благодатная хвиля надходить?
Мильйоны чекаютъ щасливои змѣны....
Тѝ хмары — плôднои будущины тѣни,
Щó людскôсть, мовь красна весна обновить....
Гримить!

Подôбнѝ гадки про будущину людскости высказавъ Франко въ стихотворѣ „Думы пролетарія“, вкладаючи въ уста пролетарія ось-якѝ слова до судьѣвъ:

А ще скажѣте, якъ сей ладъ
Перевернути хочемъ мы?
Не збруєю, не силою
Огню, зелѣза и вôйны,
А правдою и працею
Й наукою. А якъ вôйна
Крова понадобить ся,
Не наша буде въ тôмъ вина![1])

А въ „Пѣсни будущины“ каже вôнъ, що прийде часъ до найтяжшого бою, послѣднього, за правду й волю, та що прогнила стара будова розвалить ся[2]).

Тôлько-жь самъ поетъ мабуть не все вѣривъ въ тее, щó вѣщувавъ въ „Пѣсни будущины“, коли въ однôмъ сонетѣ ось-що сказавъ:

Смѣшный сей свѣтъ! — смѣшнѣйшій ще поетъ,
Щó все въ нѣмъ хоче серіозно брати,
Щó въ тôй погони до незвѣстныхъ метъ
Розумну думку радъ бы вôдшукати![3])

Тому-то думаємо, що невдоволенє зъ сучасныхъ порядкôвъ у свѣтѣ вытворювалось въ души Франка найпаче тогдѣ, коли сидѣвъ въ тюрмѣ й коли страдавъ изъ-за наслѣдкôвъ тои неволѣ. Тогдѣ-то вважавъ вôнъ свѣтъ „малою горстью неробôвъ“, — тогдѣ казавъ вôнъ, що въ сему свѣтѣ окрôмъ зла годѣ глядѣти правды й розуму[4]).

Хоча-жь Франко видить у свѣтѣ тôлько лихо й бѣду, то не вказує наглядно причинъ страшныхъ невзгодинъ. Тому-то рецензентъ збôрника „Зъ вершинъ и низинъ“ (Григорій Цеглиньскій) пише ось-що въ сѣй справѣ: „Якѝ-жь причины сего невôдрадного стану на свѣтѣ? Правда, що якъ рôзнородно умѣє поетъ малювати людску бѣду, такъ въ причины, бодай одноі, не входить близше. Ту выстають поетѣ загальники, якъ: неволя, тьма, дармоѣдство панôвъ-богачѣвъ, неправда и т. и. Ба, чи звертаєсь хочь разъ поетъ до тыхъ загальныхъ причинъ людского горя зъ словомъ гуманного упôмненя, до панôвъ, щобъ не „ссали людскои крови и людского поту“, — до старшихъ, освѣченыхъ братôвъ, щобъ занялись бездольною долею люду? Нѣ, анѣ разу! Чому? Бо вôнъ якъ и вся теперѣшня поступова фармакольогія не любить средствъ спеціяльныхъ, — вôнъ має на всьо средство универзальне, оденъ-одинокій чарôвный тализманъ. — Тымъ средствомъ универзальнымъ на все людске горе єсть — революція!“...[5])

---

[1]) Дзвôнъ, стр. 232. Стихотвôръ „Каменярѣ“ надруковано въ нѣмецкôмъ перекладѣ з. „Die Steinbrecher“ („Die Heimath“. Wien, 1879).

[1]) „З вершин і низин“. Збірник поезій Івана Франка. Львів, 1887; стор. 40.

[2]) ibid., стор. 61. — [3]) ibid, стор. 58—59. — [4]) ibid.

[5]) „Зоря“, 1887; стор. 241.

Мы-жь додамо до сихъ слôвъ рецензента ось-яку свою замѣтку: Правда, що теперь є въ свѣтѣ тяжкѝ невзгодины, але-жь се велике пытанє, чи по сподѣванôй (поетомъ) страшнôй катастрофѣ настане вже рай на земли? — чи „надъ обновленымъ, щасливымъ свѣтомъ, надъ збратаными, чистыми людьми земля зацвите новымъ пречуднымъ цвѣтомъ“?[1]) Люде остануть ся все людьми, — вже-жь въ маленькôй семьи нашого праотця Адама найшовъ ся Каинъ!...

Коли-жь поетъ глузувавъ изъ идеалистôвъ и про нихъ сказавъ, що они „пôдъ пнемъ перегнилымъ въ болотѣ гнилому вертять ся, клублять ся мовь дрôбнѝ черяки“[2]), то дивнымъ дивомъ опинивъ ся вôнъ иногдѣ й самъ мѣжь идеалистами, якъ втихомирилась єго зворушена душа, страждуща зъ-за лихолѣтя въ житю. Въ такôмъ спокôйнôмъ настрою душѣ зладивъ вôнъ стихотворне оповѣданє „Панськѝ жарты“[3]).

Идеальнымъ типомъ являє ся тутъ старенькій пôпъ, не-абы-якій батько панщиняныхъ громадянъ. Вôнъ ставъ у себе дома вчити сѣльскихъ дѣтей и нахиляти людей до тверезости. Та ба, такѝ просвѣтнѝ змаганя не вподобались пану Микуцкому, щó вмѣвъ хлопôвъ тиснути, щó деръ данины безпощадно та бувало говоривъ: „Хлопъ має вмѣть орать, косити и дѣвкою въ танци носити, та „вѣрую“ та „отченашъ“, — письма не треба хлопу знати!“ (стор. 86). Се бувъ типъ пана-недолюдка за часôвъ панщиняныхъ. „Що бувъ богачь, громада гола — то славили паны довкола, що добре господарювавъ. Неразъ зимою, якъ у поли нема роботы, а въ стодолѣ все зроблено й лѣсъ не тнуть, — щобъ панщины не дарувати, вôнъ каже було лѣдъ орати!“ (85). Коли-жь панъ Микуцкій довѣдавъ ся, що громадяне хочуть будувати школу та що пôпъ радить имъ, розстати ся зъ шинкомъ, то загорѣвъ ся гнѣвомъ на попа, кажучи, що вôнъ громаду „бунтує“. Але по сторонѣ громады стоявъ комисарь-Нѣмець, щó панамъ добре дававъ ся въ тямки й боронивъ мужикôвъ вôдъ ихъ напасти. Колись-то сватавъ вôнъ дочку въ пана, „такъ єму не тôлько вôдказали, а ще й оказію таку єму зробили середъ гостей, що бѣдолаха мало костей втѣкаючи не поломавъ. Такъ вôдъ тодѣ на всѣхъ панôвъ нетайный а завзятый гнѣвъ комисарь въ своѣмъ серци мавъ“. „А бувъ вôнъ у циркулѣ сила, трохи-що старостѣ рôвня!“ Ажь ось оповѣстивъ вôнъ громадянъ, що цѣсарь хоче ихъ зробити вôльными. Якъ они про се дôзнались, то всѣ валóмъ повалили на попôвство и заявили панъ-отцеви, що хочуть на волю заслужити, та що всѣ присягнуть Богу, не пити вôдъ нынѣ до вѣку вѣчного. Але старенькій пôпъ порадивъ имъ, выждати ще два мѣсяцѣ до нового року, бо „присяга то не жартъ!“ И дôждались громадяне того нового року. Ось якъ гарно описує поетъ сю подѣю:

Ще сонце ясне не сходило,
Ледво на днину зазорѣло,
И спало въ тьмѣ село, коли
Зъ звôницѣ звоны загули
И на всеночне людъ ззывали.
Вôдъ звонôвъ гомону кругомъ
Въ хатахъ будили ся, вставали,
Немовь зôрки вôконця сьяли,
А далѣ зъ-вôльна пóвагомъ
Въ кожухахъ и шапкахъ смушковыхъ,
Въ великихъ чоботахъ пасовыхъ
До церквы люде потягли.
Далеко чутно, якъ скрипить
Замерзлый снѣгъ пôдъ ихъ ногами
И пара зъ вôддыхôвъ клубами
Несесь, на вусахъ мовь иглы
Понамерзали въ одну мить.
Идуть купками, громадками,
Та тихо такъ, не гомонять,
Немовь збирають ся зъ думками
Щось дуже важне предпринять.
Воно й не диво: адже-жь нынѣ
Є новый рôкъ, присяги день!
И наче воякъ, щó въ огень
Иде, такъ кождый тутка чує,
Що та присяга имъ зготує
Чи-мало лиха, що повинни
Чи-мало вражихъ силъ зломить,
Чи-мало горя перенести,
И панськихъ каръ, жидôвськой мести.
Та всѣ рѣшились будь щó будь
Все вытерпѣть и грудь о грудь
Ити, и головы зложить,
Щобъ лишь свободу заслужить (стор. 143—144).

И прийшли громадяне пôдъ церкву та побачили, що дверѣ запертѝ; — вôдъ паламаря-жь довѣдали ся, що прилетѣвъ изъ двора атаманъ и ключѣ вôдъ него вôдобравъ. Тогдѣ зворушивъ ся народъ и велѣвъ дзвонити на трѣвогу. Ажь ось надлетѣла ватага паньскихъ посѣпакъ зъ нагайками! И крикнувъ атаманъ, щобъ усѣ розходились, — се-жь не свято, а будна днина: панъ казавъ людямъ и попови йти на панщину — рубати лѣсъ! Миръ не стерпѣвъ и хотѣвъ кинутись на посѣпакъ, коли ось явивъ ся пôпъ та ледве-не-ледве влагодивъ колотнечу сказавши ось-що:

Сли панъ намъ нынѣ наказавъ
На панщину, то видно, дѣти,
Самъ Богъ йому сю мысль пôславъ,
Йому дозволивъ розгордѣти,
Щобъ незадовго самъ вôнъ въ сѣти
Своєи гордости попавъ.
Такъ отъ, щó я сказать вамъ мушу:
Схотѣвъ панъ взяти грѣхъ на душу,
Схотѣвъ у свято рокове
Намъ церковь Божу замыкати
И насъ на панщину всѣхъ гнати, —
Най буде й такъ! Хто поживе,
Побачить, щó то зъ того буде!
Мы-жь, дѣти, бунтôвъ не робѣмъ,
И за-для панськои гордынѣ
Въ додатку ще й на себе нынѣ
Грѣха тяжкого не берѣмъ!
Мы силѣ власти покорѣмъ ся
Въ покорѣ, дѣти, покажѣмъ ся
Мы достойнѣйшими, нѣжь вôнъ! (154—155).

Саме-тодѣ розшалѣлась буря люта, коли мужики ѣхали до лѣса, „та ба, сильнѣйша панська воля, нѣжь та метѣль посередъ поля!“ Коли глядь, ажь и зъ попôвства ѣдуть сани, на саняхъ пôпъ, два атаманы й слуга. Вôдтакъ станули сани передъ дворомъ, а въ брамѣ явивъ ся

[1]) „З вершин і низин“, стор. 61.
[2]) ibid., стор. 43. — [3]) ibid, стор. 76—251.

Микуцкій. Вôнъ ставъ згнущатись надъ попомъ, щó мовь добрый пастырь иде туды, де йде и стадо. Але старенькій панъ-отецъ сказавъ єму смѣливо, що въ свѣтѣ безъ рôзниць усе свои границѣ маєе, и що нѣхто такихъ границь безкарно не переступає! (168). — Въ лѣсѣ стали люде дрова рубати; вôдтакъ крикнувъ атаманъ, щобы пôпъ тягнувъ дрова на купу. Та отъ, слабосильный старець знемôгъ ся зовсѣмъ и мовь скипка впавъ у снѣгъ зъ патыкомъ. Коли-жь посѣпаки штуркали й пôднимали єго, то кинулись на нихъ громадяне зъ сокирами. Ажь ось посѣпаки наче зблѣдли й понѣмѣли, та кинувшись людямъ до нôгъ просили ихъ о пощаду. „Господь зъ вами!“ покликували они, — „щó робите? Хиба-жь се мы зъ охоты власнои самѝ те робимо? Хиба-жь надъ нами не той самъ панъ, щó й надъ вами?“ (172). Та отъ, появивъ ся мѣжь людьми самъ панъ и ставъ зъ нихъ глузувати, що сейчасъ рвуть ся до сокиры, дармá, що вôнъ тôлько „жартувавъ“! А вже-жь знемагаючій пôпъ озвавъ ся до недолюдка въ-останнє ось-якимъ вѣщимъ словомъ:

— За жартъ той, пане,
Я скаргу передъ Божій судъ
Заношу; нынѣ ще тамъ стане
Мôй духъ, а твôй, нѣмъ рôкъ сей кане
У вѣчнôсть — то-жь туды зазвуть!
Добро твоє въ злодѣйськѝ руки
Пôде, й слѣду не буде знать
Твого бутя, — сыны и внуки
Сей жартъ твôй будуть проклинать! (178—179).

И повезли громадяне слабого панъ-отця домôвь: житє плыло изъ устъ єго струйками крови, — ввесь вôнъ уже холодный ставъ и прощаючись зъ людьми прошептавъ: „Прощайте дѣти! И простѣть йому, — лишѣте кару Богу! корѣть ся тьмѣ, якъ довго тьму Богъ на погибели дорогу не выведе!“

Опôсля люде робили панщину смирно, все ждучи, щó то зъ всього того буде. Трохи перегодя приѣхавъ въ село староста зъ комисаромъ для слѣдства. Почали тягнути людей, та незабаромъ показалось, що староста у двôръ не даромъ заѣхавъ: зъ паномъ бавивъ ся и полювавъ, а въ вольныхъ хвиляхъ бивъ-катувавъ хлопôвъ и силувавъ свѣдчити на паньску корысть. Вже хлопы думали, що якъ староста пôшле свôй протоколъ до Львова, то запруть ихъ въ тюрму. Ажь ось порадивъ имъ нишкомъ комисарь, щобъ сейчасъ всю правду добре пописали й пôслали до Львова плєнипотентôвъ вôдъ громады. Але панъ велѣвъ плєнипотентôвъ половити, вôдтакъ по приказу єго катували ихъ и замкнули у шпихлѣрь. А хлопамъ сказавъ панъ, що теперь будуть добре знати, якъ вмѣє вôнъ скоботати. Нехай не вѣрять комисареви, котрый набрехавъ имъ, що швидко цѣсарь дарує имъ панщину. „Нѣ царь, нѣ самъ изъ неба Богъ не маєе права те дарувати, щó моє!“ гукнувъ вôнъ гордовито.

Минула зима, якъ ось комисарь приѣхавъ въ село и прочитавъ громадѣ патентъ цѣсарскій про свободу й волю. Вôдтакъ пôшовъ вôнъ у двôръ, щобъ и Микуцкій про се дôзнавъ ся. Але злющій панъ казавъ „шваба“ замкнути въ псарню, щобы псамъ патентъ свôй прочитавъ! (207). Та ось тутъ кинули ся псы на бѣдного комисаря й були-бъ єго зажерли, якъ бы громада такому жартови страшному не вдѣяла кôнця. Опôсля комисарь просивъ людей, щобы повели єго до Микуцкого, по-за-якъ за таку забавку хотѣвъ бутного пана арештувати. Але Микуцкій змѣривъ ся на него стрѣльбою и крикнувъ: „Бачишь се? Тѣкай вôдъ мене, швабській сыну, бо быстра кулька за хвилину тобѣ погибель принесе!“ (214—215). Дарма, що комисарь грозивъ єму арештомъ, Микуцкій кричавъ зъ наругою: „Ходи сюда! бери мя! на!“ — и разомъ зъ кождого вôкна заблысли цѣвки стрѣльбъ. Тогдѣ заворушились громадяне й хотѣли пôдпалити двôръ, та лишь на просьбу комисаря втихомирили ся. Опôсля минали они мовчки паньскій двôръ та поставили вартовыхъ, щобъ зъ-дали двора й пана стерегли.

Ажь ось дôждала ся громада Великодня. Поетъ вкладаючи цѣле оповѣданє въ уста якогось тямущого свѣдка тыхъ „панськихъ жартôвъ“, описуєе воскресенє народне ось-якъ чудово:

Великдень! Боже мôй великій!
Ще якъ свѣтъ свѣтомъ, не було
Для насъ Великодня такого!
Вôдъ досвѣта шумъ, гамôръ, крики,
Мовь муравлисько все село
Людьми кишить. Всѣ до одного
До церкви пруть. Якъ першій разъ
„Христосъ воскресе“ заспѣвали,
То всѣ мовь дѣти зарыдали,
Ажь плачь той церквою потрясъ;
Такъ бачилось, що вѣкъ мы ждали,
Ажь дотерпѣлись, достраждали,
Що вôнъ воскресъ — посередъ насъ!
И якось такъ зробилось намъ
У душахъ легко, ясно, тихо,
Що бачилось готовъ бувъ всякій
Цѣлôй земли и небесамъ
Кричать, спѣвать: минуло лихо!
Найзлѣйшѝ вороги прощались,
Всѣ обнимались, цѣлувались,
А звоны звонять, не стають!
А молодь бѣгаєе мовь пяна,
Кричить щó силы въ кождый кутъ:
Нема вже панщины, нѣ пана!
Мы вольнѝ, вольнѝ, вольнѝ всѣ!
Ба й дѣтвора, щó въ старшихъ баче,
Й собѣ выгукуєе, неначе
Перепелята по вôвсѣ..,. (219—220).

До історії українсько-руського письменства.

Кілька слів про Василя Мову.

Минуло лїто занадто тяжко вбізвало ся на нашому письменствѣ: трохи чи не за один місяць Україна-Русь насипала чотири сьвіжих могил: в Таврії, на Чорноморщинї, в Коломийщинї і у Львові. З померших письменників про Василя Мову була досї тілько коротенька звістка в „Зорї“ (Ч° 14) М. Уманця. Спасибіг йому за те: коли-б не він, нехай здоров буде, то так-би й невідали ми про смерть Мови... Чорноморці — властиво Катеринодарцї щось чи заніміли, чи може край славного Якова Кухаренка так зубожів духом, що там звели ся письменні люде, навіть такі, щоб спроміжні були подати коротенький некрольоґ, про свого видатнійшого чоловіка! — А може у Катеринодарців і на се „бракуєе часу“? Здаєть ся — що останнє; бо я запевне відаю, що в Катеринодарі єе кілька людей таких, щó скінчили не що давно

університет і вміли тоді по нашому писати... Хіба-ж таки за 3—4 роки позабували??... Але-ж „хто матір забуває, того Бог карає“... Е! мабуть чи не певнійша буде гадка, що Катеринодару треба якогось Німця, щоб росказав їм „чиї вони діти“... Та чи сяк, чи так, а того сорому якого придбали собі Катеринодарці, не обмиєш, хоч-би на обмивання ужив усю воду з Кубані. — Можна лишень спокутовати сей гріх лінивства, взявшись до праці і роботи.

А доки то те буде — нагадаймо Чорноморцям: хто був Василь Мова; а чей-же вони прокинуть ся та спорудять житєписи і Мови і, ще важнійше Кухаренка: отсї дві житєписи стали-б нам добрим зеркалом історії національно-культурного і осьвітного розвою Чорноморщини, чи те, пак, „области Кубанскаго казачего войска“...

З початку р. 1876 заходив ся був я видавати періодично альманахи і скласти „Хрестоматію“ українську (читанку) завівши до неї видатнійші твори наших письменників, починаючи з Котляревского і додавши до кожного письменника його житєпись і обличчя. Але житєписьного матеріялу тоді у нас зовсїм бракувало. Єдиним жерелом, де його хоч трошечки бренїло, була читанка Олександра Барвінського; тай той матеріял був занадто вбогий, — а де інде — і очевидячки непевний. Кажу отсе не на те, щоб докорити тим упорядчика читанки: ні! деж було д. Барвінському й розжити ся на докладний і певний матеріял житєписний? Єдина про те спроміжність була особисті зносини: так які тоді були зносини Галичини з Україною! — До початку рр. 70-их Галичане коли знали особисто двох-трох Українців — то й добре. І у нас по Україні житєписного матеріялу, не тілько зібраного до куши, а хоч-би й пороскиданого по журналах те-ж — не було... Став я його збирати, вдаючись листами до наших письменників, щоб вони запомогли, присилаючи твори до альманахів власні автобіографії, звістки про житє померших вже письменників; вказували менї жерела з яких можна-б менї набрати матеріялу потрібного про житєпись до хрестоматії. Та разом порадити мене власними думками про мої заходи. Між інчими написав я і до Мови просячи, аби він подав свою коротеньку автобіографію і зібрав звістки про житє небіжчика Якова Кухаренка. Видатнійші наші письменники, як Іван Левіцький-Нечуй, Данило Мордовець, Глїбів Леонід і інчі — небавом вволили мою волю; інчі-ж з другорядних — почали питати ся про „гонорар“ за автобіографії і твори. Се вельми цїкавий епізод за для історії нашого письменства і для характеристики нашого „піклування“ коло розвитку нашого слова; але я веду річ не про його а лишень про небіжчика Василя Семеновича. Тут додам тілько, що перша частина Хрестоматії: письменники до початку рр. 60-их була зовсїм виготовлена, але постиг закон 18 мая р. 1876 і не пустив її на сьвіт божий. Перший альманах „Батьківщина“, зложений відповідно нашому закону, з самої лишень „изящной словесности“ і написаний правописом наказаним тим-же законом, подав я до цензури 23 вересня р. 1876, але цензура 21 лютого р. 1877 № 721, відозвою підписаною професором В. Григорьевим, відповіла, що „Батьківщину“ вона заборонила друковати і манускрипт „какъ запрещенный препровожденъ въ С. Петербургско цензурный комитетъ для удержанія“...

От слово-в-слово ті звістки, що́ подав до мене Мова про своє життє: „родив ся я, писав він, року 1842 сїчня 1-го дня в хуторі над Солодким Лиманом. Батьки мої: Сотник війська чорноморського, стародеревянківського куреня, Семен Мова і жінка його Меланія. Бачте — яка то старовина — „сотник війська“!... „курінь“... Та треба Вам сказати, що у нас сотник значить не те, що колись було на Україні. Се просто: другий з ряду офіцерський чин (Перший хорунжий, третій — есовула.) Куренями звали ся до реформи р. 1842 козацькі селища, а реформа переіменовала їх у станицї... Учив ся в Катеринодарській Військовій ґімназії, а потім в Харківському університеті на військовий кошт. Спершу йшов по фільольоґічному факультеті, але з третього курса перейшов на юридичний і скінчив його „кандидатомъ правъ“. Потім був три роки учителем „словесности“ в Катеринодарському Маріїнському женському училищі“, далї три роки „судебнымъ слѣдователемъ“, а потім мировим судьею... Віршувати почав я „во дни юности“, але з часом, як увіходив я в лїта, починав мене брати сором за своє писанє: дещо наївне, дещо недодумане, а дещо і зовсїм негодящим здавало ся і почав я шпарґали свої шарпати; а як перехилило менї за 30 лїт, та оглянув ся я, так зістало ся зовсїм не богацько такого добра!... і отсе в останнїй раз дещо пошарпав. Тимто передаю Вам небогатечко утворів, що схочте — те з ними й зробіть. Ще менше знайдеть ся годящого до альманахів, бо в деяких утворах стирчать таки гостренькі тенденції... Коли що, — ихнїть їх у „Правду“, підписуючи під ними „В. Лиманський“...

З того невеличкого зшитку, що́ переслав тоді до мене Мова, дещо було пішло до „Батьківщини“, а дещо до Галичини і було надруковане в „Правдї“ — 1876 р. — „Кістяк“, інче в „Сьвітї“, а дещо побачило сьвіт божий і на Україні в альманасї „Луна“.

„Брав ся я, писав до мене потім того Мова, і до прози. Ото се хоча тут і нїчого ще невідважив ся пошарпати, але, придивившись, бачу, що у мене богацько є роспочатого, а доведеного до кінця навіть зовсїм не має. Дуже я нехапкій, навіть лїнивий, та отсе візьмусь таки і дещо викінчу“.

Пісьля того, лїтом 1878 р. Мова приїхав у Київ. Отодї ми спізнали ся особисто, і я спостеріг, що дїйстне душа його — душа поета, і що не йому замикати людей в тюрмі! — Оглядаючи Київ — він цїлїсенькі днї впивав ся його красею: цїлі години сидїв він дивлячись з гори на Днїпер“.

Яке враженння зробив на вас Київ? — спитав я його, як сидїли ми з ним у мене в садку під кленом.

— „Київ — добре, вельми добре! краса його причаровала мене; але Кіяне! - не подобались менї!... щось в них сухе, піндючне, гороїжливе... Не хотїв би я тут жити; бо без людей — жити не можна, а з такими людьми було-б менї тяжко... щирости мало у ваших людей.“

Тодї-ж він перечитав менї дещо з своїх творів прозою: памятаю: — першу дїю драми „Лихо з дїтьми“ і оповідання: „Хуторянка“ і „Ткачиха“. Про драму, вже потім того 3 серпня р. 1883 він писав до мене з Ейського: „Переписую скінчені вже драматичні картини „Лихо з дїтьми“ і також переписую оповідання: „Три Мандрьехи“. — „Хуторянку“ і „Ткачиху“, він лишив менї на альманах. Я подав був їх до „Луни“; але не судило ся їм бачити сьвіт. Обидва оповідання не були добре викінчені, але читали ся зайлюбки. Перегодом я питав ся у Василя Семеновича, чи не згодив-ся-б він дати їх до „Ради“ Старицького, зробивши в них деякі переправки. На те він відповів 8 червня р. 1883 „між грїхами молодого мого віку, які я одіслав до Вас, були „Хуторянка“ і „Ткачиха“. Перечитавши їх тепер, я аж злякав ся, подумавши — що як вони будуть де надруковані! такі вони недороблені, не докінчені. Я збираю ся цїлком їх перештопати. Будьте ласкаві — не друкуйте їх“...

Вже останнїми роками, мабуть чи не 1889 писав він до мене, що у його виготовлена ще одна драма і зложені записки „Мирового судьї“; але „чи відважу ся їх коли надруковати“. — І дїйсне не відважив ся!... Не дали йому того, раз — бажання, яко мога лїпше „обробити“, а друге — зайва обережність. А через те й письменство наше досі не побачило нїчого з прозаїчних творів небіжчика. Треба сподївати ся, що не на віки-ж так; може з смертью Василя Семеновича не погибли його твори і поетичні і прозаїчні і значна праця його коло Словаря“... Де, у кого усе те лишило ся? Не вже-ж таки у Катеринодарі не було біля Василя Семеновича такої близької живої душі, щоб зібрала його твори, упорядкувала їх і пустила між люде?!

Не тямлю я: чому досї не поталанило і віршам його „На Степи“?*) Я доручив їх в Галичинї, не памятаю кому властиво ще року 1885.

Небіжчик Мова — земля йому пером! був людина щира, глибокий патріот; але сонна Чорноморщина, коли не зовсїм заспала, так доволї таки приспала і його; закутала і йо-

*) Надруковані в літературно-науковій збірці Василя Лукича, котра тими днями вийде в сьвіт, на стор. 53—57. Ту (на стор. 51—53) надрукована також єго поезія „Заколисна пісьня“. — Ред.

то в хмару зайвої обережности. Він і сам добре се тямив, та, мабуть, не було біля його такої жвавої душі, щоб розігнала ту хмару, надала йому бадьорости духу. „Певна річ, — писав він до мене, — що ми неробимо навіть того, що можна робити. Оброблювання літературної мови — се найпильнійша, найважнійша, найгорячійша наша нужда. Поки інтеліґенція наша буде без літературної і наукової мови, поти зневажатимуть нас по праву.*) А коли доживемо до того часу, що буде у нас хоч кілька сот чоловіка таких, що не лізтимуть кожного разу у кишеню, щоб знайти слово для думки, або чутьби (почуття) цивілізованого чоловіка, дак тоді мусять нас поважати, бо зробимось ми — силою, дотепною до культурно-активної ролї. Бачите тепер, що Ваші думки — мої думки.“ Отсї думки і примусили небіжчика взяти ся до праці коло росийсько-українського словаря. Не відаю чи богацько зробив він з того словаря; але в листах р. 1883 він писав, що робота йде туго, бо нудота не дає багацько робити. „Я живу в такій самотї, — писав він в серпнї 1883 р., що кожен лист від земляка робить менї сьвято!“

В усякому разї небіжчик Мова був той талант і та сила, що стають дїйсними і добродійними тілько в гуртї з другими, в товаристві; котрі вимагають товариського заохочування... Се був той талант — той патріотизм якими Українцї не з'уміли покористувати ся!... На лихо і на превеликий жаль — се в нас не вперше, та, певна річ, — і не в останнє... Є — в нашій вдачі якась занадто не добра, лиха, злюча риса: замість того що підбадьорити чоловіка, заохотити до працї, до роботи — ми злорадно гнобимо і ганьбимо... „Критиків у нас багато, а робітників нам бракує“, мовив колись на зборах львівської громади д. Н. Вахнянин: велика се правда, як правда й та страшенна ростич, що опанувала нас від Тиси до Ґї!. Коли ми її позбудемо ся? Певна річ, не позбудемо ся доти, доки ждатимемо „щоб минуло лихолїтте“... А вже-ж — не було-б у нас ростичі, так не нудила-б людей самітність, і не гинули-б у нас майже без слїду такі щирі роботяги, як Мова.

О. Кониський.

Чайченко і Франко.

„Де два бють ся, — третій не мішайсь!“ каже нам наша приказка. Хоч я і памятаю цю приказку, отже умішуюсь оце до справ наших поважних письменників Чайченка і Франка. Правда, бійки у їх ще нема, але-ж Чайченко де кого вщипнув, а Франко замахнув руку. За що почала ся між ними суперечка, читачі „Зорі“ цее знають, а того я і почну прямо з того, що і Чайченко і Франко, по моїй думці винуваті обидва. Вина їх не в тому, що зачепили вони цїкаву річ про чистоту нашої мови, а в тому, що зачепили не так як треба: Чайченко заявив, що писатиме свою критику тілько на користь язику, коли-ж почав писати, то з'їхав на авторів і не пошановав їх авторського самолюбства. Спіткавшись з цим Франко зараз-же спалахнув і, хоч сказав, що не буде заступатись ні за кого, заступив ся і за себе і за своїх товаришів по письменству. Заступаючись не вдержавсь, щоб не шпигонути Чайченка, от і вийшло з цього не користь язику, а тілько причінки та докори. Чи слїд-же так названим письменникам вести річ про чистоту мови? — Звичайно що не слїд! А що дбати про чистоту мови треба, то про це мабуть змагатись нїхто не буде. Не змагаєть ся про це і Франко, але-ж розгнівaний на Чайченка, дає право говорити тілько фільольоґам. Ось його слова: „Є на Україні кружок пуристів язикових, людей звичайно молодих, та не думайте що вони фільольоґи, фахові язиковіди! Де там! Вони знають, звичайно, тілько одну мову — московську, котрою вчили їх у школах. Менше докладно знають свою українську, бо сієї треба було вчитись „з власної пильности“. Добр. Франко не знає, певне, що в Росії учать окрім московської і іншим мовам, а того слова його розуміють ся так, що коли чоловік і має університетську осьвіту, і коли навчили його в ґімназії московській, нїмецькій, французькій і іншим мовам, але свою українську учив він тілько „з власної пильности“ і не зветь ся фільольоґом, то такий, чоловік не сьміє вмішуватись в язикові справи. В цих словах д. Франка ми бачимо велику несправедливість! — Язик виробляєть ся не фільольоґами, а письменниками і взагалї всїєю національністю, а коли так, то наш сьвятий обовязок запомагати розвою мови всїм і фільольоґам і не фільольоґам, бо коли ми цїлком покладатимем надїю тілько на фільольоґів, то хто знає коли то мова наша виробить ся так добре, що не буде похожа на „калїцьку Русь.“

Я певний, що коли-б д. Чайченко, починаючи свою критику тілько на користь мові, так повів її і далї се-б то не чіпав авторів, а брав тілько слова та вирази, не показуючи кому вони належать та подавав на їх місце другі кращі і суцільно народні слова та вирази, то певне і д. Франко загомонів-би інакше, у його мові не процьвітало-б так багато розжевреного авторського самолюбства. Д. Франко забув ще й про те, що критика Чайченкова зовсїм не зменшає собою популярности галицьких письменників, бо кожний читач бачить у згаданій критицї не письменників з їх напрямками, думками і т. і., а тілько поодинокі слова та вирази і такі з якими не згодитись не можна. Д. же Франко не хоче дивитись на це так, як воно є, а говорить: „Які-б там не були недотепні галицькі поети, а все таки порівнавши їх з сучасними поетами украінськими, ми можемо сказати одно: вони серіознійше дивлять ся на своє поетичне ремесло, ставлять собі вижчі, серіознійші завдання і дали в руки галицької читаючої громади і „Фавста“ Ґете, і „Каїна“ Байрона і т. д., а ви, Українцї дали тілько: „грає, грає, воропає!“ Я не буду говорити чи се правда, чи нї, бо дивлю ся на галицько-українську літоратуру як на єдину неділиму, та сьмішно було-б і розділяти її, бо українські поети хоть і дали тілько „грає, грає, воропає!“ але не вважаючи на те, коли-б оддїлити їх від Галичини, починаючи від Котляревського, Квітки, Шевченка і сьогодняшній день, то ще хто його знає хто-б тоді хвалив ся — чи Галичане, чи Українцї?

З усього написаного мною видно, як чудно відніс ся д. Франко до критики д. Чайченка, і яка лишилась користь з зачепленої, надто цїкавої речи про чистоту мови. Добре, коли на цьому тілько й скінчить ся, коли не перейде все оце на ґрунт самолюбства, а піде доброю стежкою у тому-ж таки напрямку, т. є. очищати нашу мову заміною поганеньких слів хорошими. Д. Франко каже, що викидати з нашої мови слова для того тілько, що у інших Славян є подібні, се значило-би добровільно оскубувати свою мову, — але з цим згодитись не можна. Слова викидати треба не того, що такі самі є у других Славян, а того, що богато де-яких слів устаріло, багато теж, як справедливо зауважив д. Франко, викованих на Україні, тоді саме, як народ має власні, не ковані, чудесні слова, але письменники не шукають їх, і не хочуть шукати. Давно вже, напр., вживають ся в нашій літературі такі слова, до котрих більшість звикла, а народ зовсїм не розуміє їх. Ось вони: „Видав.“ Слово це народ розуміє так: був у одному преступному дїлї, а потім і видав своїх товаришів, в помислї-ж видав книжку, говорять впорядкував, напечатав, надруковав.

„Переклад“ — Пере́каз.

„Завіса“ — За́навісь, а коли річ про залїзний бігунець біля дверей, тоді кажуть — зави́ски.

„Дія“ — Спра́ва, вчинок.

„Ява“ — Вихі́д.

„Мотів“ пісні, вживав народ словом голос, а тепер уже маєм тїснійше слово — по́спів.

„Збірник“, це слово народ розуміє, як зборщики податків, а зібрану книжку зве складкою, має на цю річ ще і такі слова: скі́пщина, ску́пщина.

Так само д. Франко наводить ще слово „невіста“, опираючись на народну пісню. От на такі слова і слїд-би не звертати увагу, бо у нас на Україні це слово назове усякий хто хочте, московським, у Галичині-ж воно вживаєть ся як

*) Підкреслене в оригіналї

своє рідне і означає собою слово жінка, а коли вже стара — баба. Церковно-славянське-ж слово „невѣста“ — молода, а у Москалів воно без усякої одміни — невѣста. Д. Франко опираєть ся ще на кращих українських письменників і каже: Кому-ж і вірити як не їм? Це правда, але віримо в слїд не цїлком, бо часи не стоять, а йдуть і виробляють мову, і коли, напр., у Шевченка 30—40 років назад було якесь слово дуже добре, то сьогодня воно зробило ся старим і його народ заміпив новим, кращим.

Під кінець своєї одповіди д. Чайченкови, д. Франко ще так говорить; „Мова, хоч і який коштовний скарб, не є все таки найвижчим скарбом; житє народа і його розвій, придбання економічні, громадські і духові є скарби далеко важнїйші, для котрих мова є тілько одним із способів“. Може д. Франко і правду каже, але-ж я з цим не зовсім згоджуюсь. По його думцї вихо́дить, що про мову можна дбати і не дуже то, а менї здаєть ся, що мова дуже, дуже головна річ! Мова, і тілько єдина мова, будить національне самопізнання і становить його на непохібний ґрунт. Де нема язика, там нема духового розвою, нема науки, нема національної сили, нема і самої національности. Язик клясифікує чоловіка і робить з його сїмьянина вістимої національности. Язик помагає перенятн умогляд народу, сотворившого цей язик, помагає зрозуміти заховані в його найвижчі, ледві досягаємі ворушіння розуму, а також і самі найтонші окремности власного умогляду, злитого з чоловіком природою орґанічно, язик помагає чоловікови дїлитись впечатками, вихопленими з найвужчих, всесьвітніх справ, з другими людьми і цим самим допомагає їм робити поступ, язик вабить одного чоловіка до другого, мимохіть находить своїх братів там, де чоловік і не шукає; язик робить рідного брата з чужою мовою чужим чоловіком і на виворот — зовсім чужого чоловіка робить нам рідним братом, коли чоловік такий звернеть ся до нас на чужині на нашій рідній мові. — У язику майже виявляєть ся ввесь чоловік!

Кого недоля не засмоктала у чужу національність з кістками, той знає цїну язику і нїколи він не скаже, що не в язику національність, а в ідеї, того чоловіка усюди вгадаєш хто він і про яку національність дбає. Чим більше в національности таких людей, тим ширше стоїть і громадський духовий розвій, і наука і все, що хочете! І моя думка: дбай про духовий розвій, про економічний побит, про всї громадські справи як найщирійше, але ще більше дбай, щоб ожило національне самопізнання, національна сила, а речі цї ожившя і становить непохібно на ноги єдиний язик.

У нас-же на Україні і Галичині інтелїґентного Українця-Русина можна пізнати не по мові, а тільки роспитавшись і докладненько роспитавшись хто він. Може це того так і ведеть ся, що всї ми хоч і зве́мо язик коштовним скарбом, але звертаєм на його увагу не дуже, думаєм, що ми і без рідної мови Українцї, що і без рідного язика поставимо себе і всю темну масу на вижчу культурну ступінь. Се-б то будуємо покрівлю, стелю стїни і аж тодї вже згадуєм про основу будівлї, — про підвалини!

М. Школиченко.

Прага і чеська вистава 1891 р.

(Дальше.)

Переходимо до самої вистави.

Два мости через Велтаву удержують комунїкацію межи містом а виставою. Від рана до пізного вечера вивозять і привозять трамваї, омнїбуси і т. і. численних гостей на виставу і з вистави. Більше як два мілїони гостей відвідало доси виставу. Всї одушевлені, всї розрадувані, — немов-би то вони їхали не на саму одну промислову виставу, але на якесь вилике народне сьвято... Чехи приймають і витають всїх приїзжих дуже радо, а бідним улекшують приїзд до Праги. Менї оповідав один Чех, що для бідних дротарів-Словаків і для Чорногорців складали ся Чехи по 4 зр., щоби їм заплатити дорогу та харч, і що для бідпїйших гостей постарали ся о помешканя по сусїдних селах і т. і... Товариство „Меркур“ має викази дешевих помешкань і радо дає до них адреси та сказівки... Чи дехто видав або чував, аби те все робив який инший нарід або край?... Тож Чехи привязують до своєї вистави крім того, щоби показати сьвітови, що́ уміють і що́ мають, ще і друге велике значінє, а то єсть: оживити патріотичного духа і в найнизших верствах свого народу, і зробити Прагу осередком моральним усїх славянських племен. Мило бачити, як і найбідпїйші селяне тягнуть з далеких сторін до Праги на виставу з дітьми і з жінками; радість і одушевленє малює ся на їх лицях, а по салях, по павільонах найдуть ся все люде осьвічені, що селянам пояснюють, чого-би вони не розуміли. В полудне тоті люде сїдають собі де в закутку, розвязують принесені вузлики і живлять ся божим хлїбом, сиром, маслом і ковбасою. Подібно роблять і менше заможні кляси, що́ відвідують виставу.

Вступаєш через величезну браму на виставу, а твій погляд паде на прекрасні зелені травники, прикрашені чудовими ґазонами ріжнобарвних цьвітів. За ними красує ся величавий головний павільон, а по боках з переду по при ґазони цьвітні — два другі павільони, по лївій руцї павільон з малюнками і різьбами, а по правій з старинними викопалисками, знарядами, памятниками старинного промислу і штуки. Дальше тягнуть ся на далекім просторі всїлякі другі павильони, в котрих розміщено добутки чеської працї, чеського ґенїя і чеської культури. Обзір тих ріжнородних павільонів, преріжної форми і стилю, — з котрих деякі справдї дуже гарні і артистично та вкусно збудовані, єсть дуже займаючий. А усюди повно людей, житя і руху. Всї майже павільони суть прикрашені цьвітами вкусно і красно. Згадаю про два павильони для виробів зелїза; один з римськими аркадами, з вкусними цьвітками і з невеличкою фонтаною, — другий зараз побіч тамтого, пишає ся величаво своєю красною високою вежою з копулою; недалеко від них бє знов в очи павільон для паперу, в формі єгипетської паґоди і з єгипетськими малюнками і т. і... Але хто-би їх там всїх описав або вичислив. Поїдь та побачь! Досить що вони гарні і орiґінальні... Там грає музика болгарська в синих мундурах народні пісьні, там дудар виграває на кобзї, в іншім місци сьпівають Чехи: „Где домов мой!“ а нарід з ентузіязмом оплескує сей сьпів, — в іншім боцї грає мальчик на скрипках а дїдусь товаришить єму на цимбалах і т. і. В однім місци знову на краю вистави горнуть ся люде до державного оріґінального домку, лїзуть по сходах на перший поверх, тиснуть ся до каси, купують білєт за 10 кр., щоби проїхати ся оріґінальним поїздом. Се — „склюзавка“ (Rutschbahn. Кондуктор відобравши білєти, всаджає гостей до невеличкого ваґону, замикає дверцї і пускає поїзд, разом з гостями, в долину. Летом стрїли спускають ся вони по шинах, в долину, — часом учуєш з ваґону аж крик переполоху за-для дуже скорої їзди, — відтак вихапує ся поїзд до гори, відтак спускає ся знов в долину, і знову вихапує ся горі, де на хвилину зупинює ся, — а опісьля вертає ся знову тою самою дорогою аж на місце, звідки єго кондуктор був пустив. Гості вилазять, а на їх місце сїдають інші, — і так йде дальше аж до вечера. Нїколи не хибне тут дітей, цїкавих тим поїздом проїхати ся, — старих і молодих, мужщин і женщин... Поміж павільонами розміщені реставрації, каварні, ковбасарні, пивярні — дорожші і дешевші; всюда услуга привітна, по найбільшій части з гарних дївчат, всюди гомін, радість і веселість.

Вечером, коли сонце зайде, грає музика на площи перед головним павільоном, котрий тодї гарно осьвітлюють. Цїла площа хорошо ілюмінована, а павільон з винами сіяє цїлий, від гори до долини сьвітилами; на верху того павільону сіяє сьвітилами чеська коруна... Ще мине хвилина, сумрак вечірний обняв довкола землю, — нарід тисне ся зі всїх боків до фонтани, котру мають пустити. Єсть то прекрасна фонтана з головною течією водною, що́ стріляє високо горі, і з чотирма побічними течіями. Нараз, біла тота фонтана, осьвітлена з долини електричним сьвітлом, прибирає преріжні барви, то червону, то фіолєтову, то зелену, то жовту, то синю, — а відтак мінить ся у всїх барвах нараз. Се справдї чудовий

чаруючій вид!... Гості одушевлені, плескають в долоні, — а відтак вдоволені і розрадовані вертають домів на дожидаючих на них трамваях, омнібусах, фіякрах і т. і. Повно тут гамору, руху, сьміху, радости і утіхи, — а мимо так численного натовпу, нема ніколи бійкі, сварні, непорядків. Мужчини чемні радо і услужно помагають женщинам і дітям... Лише одному бальонови єго воздушна плавба якось не удає ся.

* * *

Тільки що до внїшної вистави; — а тепер заглянемо троха в середину павільонів.

* * *

Все висказати і оцїнити, що криє ся в павільонах, не наша сила анї завданє. Досить сказати, що все, що тілько видумав людський промисл культурного народу находить ся на чеській виставі в Празї. Нашим завданєм було і єсть порівнати промисл чеський з промислом інших культурних народів, і видати о тім суд загальний. Бо пісьля того оцїнимо, яке місце займають Чехи, та їх край між культурними народами в Европі. З гори скажемо, що вони займають дуже високе місце. Всї галузи промислу низшого і вишого, рукодїльного і фабричного, реального і артистичного суть тут заступлені. Почавши від виробів шовкових, бавовняних, вовняних, льняних, а скінчивши на деревлянних, шкіряних, зелїзних, камінних, порцелянових, фаянсових, глиняних, золотих, дротяних та паперових, — почавши від виробів цукроварнї, виробів знаменитого пива і виварів спірітусових, а скінчивши на виробах машин великих і поменших всїлякого рода, парових і водних і машинах ручних, — почавши від рільництва, пчільництва, садівництва, — а скінчивши на лїсництві, копальнях соли, нафти, камінного вугля, — почавши від шевства, кравецтва, столярства, а скінчивши на уладженю сальонів, на цьвітництві, сальонових строях, на виробах з перел, ґранатів, бриляитів і інших дорогоцїнних камінях, які суть в Чехах, та на знаменитих інструментах як музичних так і фізикальних, — все тут знаходить ся... Роботи чеські суть точні, викінчені і вкусні. В одних хіба шовкових роботах, в диванах, ґобеліїнах, біжутеріях, а може і в повозах та меблях, що до елеґантности і вкусу, — пісьля мого скорого і поверховного погляду, — (про красні штуки будемо опісьля говорити), — недорівнують Чехи Віденчикам. Французи, — очевидно, — стоять в тім зглядї і в кождім іншім, на висотї, для других народів недостижній. В цукрових, ї в скляних виробах стоять Чехі на дуже високім ступени; а також і що до елеґантного кравецтва. Я бачив в однім павільонї чотири дамські сукнї [працї пані Людмілї Господар], хоч з матерії не аксамітної, не шовкової, а з вовняної, — одного і то не яскравого кольору, так вкусно, так шиковно, так елеґантно викінчені, як небудь поєдинчо без непотрібних додатків, — що і у Відни перший кравець не вдасть нїчого красше... Мебльовані сальони представлені на виставі, як небудь, дуже вкусні і красні, як що до самих меблїв, так і що до цїлого укладу сальону, — однак вони не можуть зрівнати ся анї що до числа нї що до вкусу і елеґантности з сальонами віденськими, виставленими у Відни на елєктричній виставі. А преціньі три сальони пана Скрамліка на чеській виставі в однім і в другім зглядї можуть іти в заводи з найкрасшими віденськими.

В павільонах, іменно в павильонї головнім, містять ся превеликі дорогоцінности. І так оглядалисьмо три шнурки білих перел, не конче великих, от як дрібонький горошок, а рівних, рівних, чистих і круглих без найменшої скази, — в цїнї 400,000 злр.; бачилисьмо стрій бриляитовий дамський в цїнї 250,000 злр. і т. і... Вироби скляні з рисунком дуже вкусним, різаним і випалюваним суть дорогі; бачилисьмо один такий таріль в цїнї 80 злр., суть і дорожші, по 100 зр. і більше; так само річ має ся з виробами артистично-столярськими з вкладаними барвними цьвітами. Де у нас таке найдє ся!... Бідні ми та темні, тай годі! Покину дальше описувати, бо жаль серце тисне, — та перейду до огляду двох павільонів, про котрі передше згадав я, то єсть до павільону з старинними викопаними і другими промисловими добутками і до другого павільону з різьбами та малюнками.

Входимо до павільону з старинними річами. На першім місци при входї подибуємо викопаний кістняк чоловіка з періоду передпотопового, в скляній скрини, — такий самий, як нинїшні людські кістняки. Дальше ідуть орудя і знаряди, споруджені з костей звірюк, а дальше з каменя а відтак з глини та з бронзу, — горшки виліплені без точила рукою людською, а відтак на точилї, — що раз красші і лїпші. Се представлений розвій людскости передісторичної... Чоловік нередісторичний жив зразу межи дикими зьвірюками, котрих поборював не своєю фізичною силою, але промислом, розумом, котрим стояв висше понад них. Отже зразу був чоловік ловцем; — відтак земля змінила ся, клїмат став лагіднїйший, тож і зьвірі змінили ся. На місце печерських медведїв (Höhlenbär), львів, мамутів, — став в середній Европі пануючим зьвірем рен. Та і чоловік змінив ся; з ловця став пастирем і рибаком. Невдовзї проявлює ся вівця а з нею не відступний товариш — пес... Поволи проявлює ся роговий товар, — а чоловік переходить з житя несталого, в стале, він стає хлїборобом. Будує собі хати серед озер на палях (Pfahlbauten), — котрі за підмогою рухомого мостика лучить з берегом озера; — бо лише тим чином міг остерегти ся перед дикими зьвірюками і напасливим чоловіком, коли місток здїйняв і забрав до хати. По останках відпадків людських, по шкаралупах і костях, які винайшли не знищені в тих озерах, можна пізнати, які рослини управляв передісторичний чоловік, якими живив ся, і котрі зьвірі усвоїв собі. В сім періоді мав чоловік знаряди і начиня з бронзу, — отже той період називає ся бронзовий... По нім настає період зелїзний вже історичний.

Поминувши дїл передісторичний, приступаємо до другого, не менше цїкавого. Суть то знаряди, начиня і прикраси, котрі в Чехах розвивали ся. Дальше ідуть монети всїлякого рода і всїлякої форми; відтак церковні і свіцькі з прикрасами, рисунками і малюнками, дальше церковні образи, а відтак збруя зачіпна і відпорна. Що межи тими всїми предметами суть річи дуже цїкаві і поучаючі, нема сумнїву, — однак о тім всїм годі зробити докладне справоздане. Згадаємо лише про інфулу св. Войтїха з X. віку про хрест з виправленими склами з XI. і про чашу з XII. віку. Цїкавий єсть розвій в промислї чеськім, іменно в склї і в начиннях; не обійшло ся також при тім без впливу чужини, іменно з Нїмеччини, з Італії в 18. а з Франції в 17 і 18 столїтю... Поговорю троха о образах церковних. Малярство в Чехах, як і всюда проявило ся насамперед на церковних образах; — маємо таки образи з 14-ого столїтя і пізнійші. Видно в них вплив візантийський: раз що вони мальовані на золотім тлї, а відтак, що постаті суть досить сцїпенїлі, без руху, майже без житя. Однак в них пробиває ся вже щось самостійне, західне. Лиця мають ріжні нахили, троха живійший погляд, так само в складї тїла можна достерегти певні свобіднїйші рухи, — а відтак фалди риз не суть так одностайні, як на візантійських малюнках. Вік 14 (вік Кароля) представляє вже поступ; образи сего віку суть найлїпші з середних часів; в віку 15 видно упадок замісць поступу... Годить ся згадати про один дуже оріґинальний образ 16. віку. В тім часї прикрашувано вишиті ризи перлами а твар або лице роблено з матерії і вкладано, в спосіб пізнійше не практикований. Один такий образ, прикрашений багато перлами, представляє Ісуса Христа на возї, котрий тягнуть два баранки. З заду воза ідуть: Чорт, смерть і Ева, звязані за шию мотузом, котрого кінцї держить в руках Ісус Христос. Лице смерти побореної дуже скривлене, виражає велику моральну біду: біль, жаль, розпуку, боязнь. За ним поступає Ева з великим яблоком на голові, котре придержує; — перед обома тими постатями іде Чорт, звернений до Еви, котрій покривляє ся, виставивши до неї свій язик, і з котрої посьмішкує ся... Образ той робить комічне вражінє. (Конець буде).

Наші ілюстрації.

Трохим Зіньківський [на стор. 381].
Посмертну оповістку про нього подали ми в Ч. 14. „Зорі“.

Зачарована скрипка [на стор. 385].

Семен був круглим сиротою. Тому девять літ назад прибув він у село проводжаючи слїпого дїда-скрипника, що виграваючи чудово ревні мельодії на своїй витертій скрипцї, заробляв на проживу собі і хлопцеви. Нараз замовкла скрипка, смичок випав з мертвої долонї, дїдусь попрощав сей свїт. Семенови лишилась в спадщинї скрипка, витерта сукмана, кій і торба та — могила на кладовищи. Хто він був, анї сам не знав, анї не допитував ся нїкого. Так виріс хлопець вислугуючись за хлїб-сіль, кому попало, на парубка, а вдав ся гарний, що в селї не було ёму рівного. Та не мав щастя до дївчат, бо був сумовитий — от звичайно сирота. А ёму припала до вподоби Параня, війтова дочка. Полюбив він ёї цїлим жаром молодечого чутя, бо була-ж собі дївчина гарна як мальованє. Але їй то байдуже. Жаль переймав бідного Семена, а туга гнала го в поля, на самоту, ажь в бір до хати пасічника, у котрого переховував скрипку, свій найбільший скарб. Став так раз вигравати, а голос плив що раз сумнїйше, що раз нїжнїйше по глухім степу. Аж нараз виходить наче причарована русалка з поза корчів Параня, і заслухавшись в чудову мельодію, стала і не ворухнеть ся. „Чи се ти Семене?“ озвалась по хвили; але Семен не озвавсь, а тілько глянув з докором на ню, та граючи дальше пустив ся в лїс. Дївчина стала тепер просити, щоби і ёї взяв з собою, і з тої хвилї стало ся, що одно без другого жити не могло. Не помогли гнївні війта, нї ёго угрози, не шкодило зависнє завзятє парубків супроти приблуди — всї ворогованя приглушив чарівний голос скрипки, про котру стали говорити, що в нїй хиба нечиста сила сидїти мусить. Оперла ся справа аж о пан-отця та закінчилась ёго доброю радою, що не винувати би скрипку, а лиш радїти, що така гарна пара добралась. І стало на тім, їх повінчали, та не було щасливійшої пари над Семена і Параню.

ЛЇТЕРАТУРА і ШТУКА.

Дрібні вістки. К. Устиянович помістив в Ч-ї 207 „Дѣла“ свою імпровізацію: Чехам! — „Дѣло“ почало друковати в „Бібліотецї найзнаменитших повістей“ яко том XLI. повість з ірляндського житя Ганни Кірі під заг. Замок Делї. — Вийшов дальший аркуш (5) Гомерової Одисеї — частина друга [стор. 65—80] коштом редакції „Правди“. — З поміж надісланих проєктів грамот для членів товариства „Просьвіта“, — приняв центральний виділ проєкт нашого земляка артиста-маляра з Монахіюм Миколи Івасюка. Принятий проєкт справдї гарний і ілюструє дуже добре завданє „Просьвіти“. — В Перемишли засновано товариство сьпівацьке Боянъ перемискій, а в Самборі в Бродах і в Камінцї струмиловій філії товариства „Просьвіта“. — Центральний виділ „Просьвіти“ рішив зробити фотоґрафічні знимки з портрету Т. Шевченка, мальованого на папері сепією ним самим в 1850 р. в Оренбурзі; сей портрет даровав поет Олександрови Венґжиновському, тепер він належить до д-ра Йосифа Корженьовського в Кракові.

Василь Лукич.

Ювілєй Л. Глїбова в Чернигові. 50-лїтнїй ювілєй нашого знаменитого поета-байкара обходжено дня 11. нов. ст. жовтня в Чернигові. На стрічу ювілятови виступив з привітною бесїдою і подарками вїд усїх, що зібрали ся, А. І. Ханенко. Коротку теплу промову свою А. І. Ханенко закінчив тим, що обняв ювілята а всї були глубоко порушені, видячи, як обіймали ся ті два мужі, що потрудились чимало в житю і вложили свою ленту в руську історію і літературу. Від початку до кінця обіду виголошували ся привіти в честь ювілята то віршами то прозою. Леонід Глїбів відповідав всїм віршами, і кождий з присутних був здивований тою твердостью, остротою духа і прегарною формою, якою Глїбів відповідав. Підчас обіду, на жаданє присутних, відограла військова музика кілька разів пісьню: „Стоїть гора высокая“, написану Л. Глїбовом а уложену в ноти М. Лисенком. По обідї сам ювілят, взявши ґітару, даровану йому в той день, відсьпівав кілька народних пісень і акомпаніював хорови, зложеному з присутних. Відтак в простих, сердечних словах дякував зібраним, що сьвяткували ёго ювілєй і розпращавшись з ними, удав ся до дому в супроводї більшости зібравших ся на обід. — Дуже просимо, щоби хто з присутних наших земляків на ювілєю Чернигівськім описав ёго нам докладнїйше і подав зміст промов та докладні тексти відповідей Вп. ювілята.

Ілюстрована Україна. „*Нива*“ 1891 (Ч-а 34—40).

На улицу не пускаютъ — А. Котляревського (34).

Зображена на рисункови дївчина чимось-то провинилась, і мати а може і сам батько не пустили ї̈ на вулицю.

Престольный праздникъ въ малороссійскомъ селѣ. — Ижакевича (36).

Гарний сей рисунок дїлить ся на пять частин: 1. Вихід з церкви 2. Обід. 3. На вулиці. 4. Перед хатою. 5. В шинку.

Все мое! — Ижакевича (37).

Річ дїє ся в садї, де зривають грушки. Братчик росплакав ся, що сестричка дрочить ся і не хоче дати ёму грушок, кажучи: Все моє!

Любимый цвѣтокъ — Котляревського (37).

У заводскихъ воротъ въ день получки. Жены ожидающія своихъ мужей — Ф. Козачинського (38).

Жінки дожидають своїх чоловіків, що пішли в контору рахуватись, бажаючи взяти заробітки та відтягнути їх від шинку.

Василь Лукичь.

ТЕАТР.

Руський народний театр під управою Ів. Біберовича пробуває тепер в Коломиї. З новостей заповідає дирекція виставу творів: „Мартин Боруля“ і „Сто тисяч“ — Карпенка-Карого, „Пилип Музика“ і „Вихованець“ — М. Янчука. До „Мартина Борулї“ і „Пилипа Музики“ старає ся дирекція о нові декорації. Окрім новисших творів приготовляють ся дві новости, а то опера Россіні „Цирулик Севільський“ і драма Фульде „Утрачений рай“. Не знаємо тільки з чийого пера вийшов перекладъ сих творів? Надіємось, що львівська Руська Бесїда зверне на се пильну увагу і не позволить на виставу, наколи переклади не вистачані поправною мовою. — Теперішний режісер театру М. Янович, на котрого всі покладають чималі надії, привіз з України від тамошних наших труп театральних взірці мужеських і жіночих українських костюмів. До виготовленя жіночих костюмів замовила вже дирекція потрібний матеріял в „Гуцульській Спілцї“ в Коломиї. Се дуже добре, бо дотеперішні українські костюми на нашій сцені не були етноґрафічно вірні, на що знавці нераз звертали увагу. Дальше треба піднести дуже цїкаву и приємну вістку: персонал театру постановив завязати свою читальню на статутах і статути мав вже відіслати до намісництва для потвердженя. Читальня, розумно поведена, багато зможе причинитись до фахової і загальної осьвіти наших артистів і артисток, скріпляти почуте народне і патріотизм, а окрім того піддержувати згоду, приязнь і солїдарність персоналу театрального.

На конкурс розписаний галицьким видїлом краєвим на рускі твори драматичні для одержаня трьох премій (300, 250 і 200 злр.) вплинуло кілька штук до виділу краєвого. Речинець вже скінчив ся з кінцем вересня, а до розсудженя приступить комісія [котрої склад подали ми в Ч-ї 6] в місяци грудни с. р.

В справі „Михайлової премії“ в сумі 500 злр., зложеної в касї тов. „Просьвіта“ а призначеної на преміованє оріґінальної драми або траґедії, вибрав центральний виділ

„Просвіти“ комітет з д-ра Ом. Огоновського, яко голови товариства, д-ра Степ. Стоцького, професора університету в Чернівцях, В. Б. Антоновича, професора університету в Київі, Олександра Конiського, літерата в Київі, Наталя Вахнянина, професора руської гімназії у Львові і Григорія Цеглинського, директора руської низшої гімназії в Перемишли. Прислані три драми передано до рецензії проф. д-ру Ом. Огоновському, котрий перечитавши їх передав проф. Н. Вахнянинови.

МУЗИКА.

Музикалія. *а) фортепян на дві руки.* [Дальше до Ч-а 19].

164) M. Dietrich. Op. 26. Theme de l' Ukraine. Ціна 60 коп.

165) M. Dietrich. Op. 39. Hanka chanson d' Oukraine. Ціна 60 коп.

166) Ig. F. Dobrzyński. Op. 64. Souvenir d' Oukraine morceau de salon. Ціна 60 коп.

167) A. Gerke. Мене мати за те лають, щоб козака не кохати. Пісня. Ціна 90 коп.

168) Елисавета Якубовичъ. „Соловей“. Кадриль изъ малороссійскихъ пѣсень: 1) Ой у саду соловей щебетав. 2) Спать мінї не хочеть ся. 3) Сонце низенько, вечір близенько. 4) Ой одчини, дівчино, одчини. 5) Ой дівчина Полтавка. 6) Сидить Москаль на прилавку. Ціна 75 коп.

169) M. D. Jasiński. Ukrainka. Ціна 40 коп.

170) А. Іедличка. Op. 12. Воспоминаніе Полтавы. Большая фантазія на мотивы Малороссійской оперетты „Наталка Полтавка“. Souvenir de Poltawa. 1-ére grande fantaisie sur des airs Petits-Russiens „Наталка Полтавка“. Ціна 1 руб. 20 коп. (Далї буде).

НАУКА.

Русини в Австрії. В Statistische Monatschrift за місяць серпень і вересень с. р. подано розвідку під заг.: Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. В тій розвідці, написаній на основі урядових дат конскрипційних, читаємо, що в р. 1890 уживало мови руської (малоруської, українсько-руської, ruthenische Sprache) яко товариської в Австрії 3,101.497 людей, а тим самим число Русинів в Австрії в порівнаню з р. 1880, в котрім останний раз переводжено конскрипцію, збільшилось абсолютно о 308.830, або о 11·06%. [В р. 1880 начислено 2,792.667]. Що до віроісповіданя, то в р. 1880 греко-католиків було 2,533,323, — а в 1890 році начислено 2,814.072. В рр. 1869—80 оказує ся приріст їх 8·16%, а в рр. 1880—90 приріст 11·82%. Згадані вище цифри годі приняти за цілком вірні, бо як звістно конскрипцію в Галичині списували Поляки, котрі не поводились обєктивно. В дійсности ті цифри суть значно вищі.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Оліверъ Твістъ повѣсть Кароля Дікенса. [Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей „Дѣла“. Томъ XL]. Львів 1891 р. 398 стор. мал. 8°.

Не шукай долї за морями. Написавъ Єронимъ Луцыкъ. [Выдавництво народне у Львовѣ. Рôкъ X. Книжочка 7. Мѣсяць Липень]. — Львів 1891 р. 40 стор. 16°. Ціна 10 кр.

Справоздане зъ дѣяльности головного выдѣлу руского товариства педаґоґічного у Львовѣ за часъ вôдъ 1881 до 1890. — Львів 1891 р. 16 стор. вел. 8°.

Катальоґъ дѣлъ рускихъ зô всѣхъ галузей літературы, котрыхъ можна набути по зниженыхъ цѣнахъ въ книгарни антикварскôй Льва Бодека у Львовѣ улиця Вôрменьска, число 3. („Народный Дôмъ“). — Львів 1890. Стор. 12 в 12-ку.

Изъ украинскаго уголка. Повѣсти и разсказы П. А. Чугуевца. — Харків 1891 р. Ціна 1 руб. 25 коп. [В книжці 7 оповідань: 1. Улыбнулось счастье. 2 Актеры-пѣшеходы, жизнь ихъ и искуство. 3. Старое старится, молодое растетъ. 4. Романъ въ хатѣ. 5. М. Ф Бабичевъ, авторъ малороссійскихъ пьесъ и основатель театра въ Сумахъ. 6. Обирайловъ и Надувайловъ, — і 7. Отъ нечего дѣлать — стрѣльба въ людей на желѣзнодорожной станціи].

Освобожденіе крестьянъ въ царствованіе императора Александра II. Хроника дѣятельности комиссій по крестянскому дѣлу Н. П. Семенова. Томъ III, часть I. — Петербург 1891.

Домра и сродные ей музыкальные инструменты русскаго народа: балалайка, кобза, бандура, торбанъ, гитара. Историческій очеркъ съ многочисленными рисунками и нотными примѣрами Ал. С. Фаминцына. — Петербург 1891 р. Ціна 3 руб.

Исторія новѣйшей русской литературы (1848—1890) А. М. Скабичевскаго. Изданіе Ф. Павленкова. — Петербург 1891 р. [Майже в кождім відділі книжки поруч з письменниками московськими приходять і українські на пр. Марко Вовчок, Шевченко, В. Г. Короленко и т. п.].

Важнїйший матеріял літературний по періодичних виданях:

Дзвінокъ [1891 р. Ч-а 13—18]. *Поезії*: Сервантеса-Мирона — Пригоди Дон-Кіхота (13—18). Лесї Українки — Вишеньки (14). Ол Колесси — Пісьня вакапійна (15). Скринька (15). Шевченка — Багате село (15). *Оповіданя, казки і записки:* Івана Нечуя-Левіцького — Вітрогон (13 і 14). Амічіса-Шумила — Записки школяра (13—18). М. Коцюбінського — Харитя (16). Ол. Пчілки — Збаночок (17). *Життєписи:* М. Лисенка (13), Івана Котляревського — нап. В. Чайченко (16—18). *Розправи:* Пінгвін (14). М. Коцюбінського — Нюренберське яйце (15). Колька (18).

Народ орган руско-української радикальної партії [1891 р. Ч-а 7—19]. *Поезії*: Лесї Українки — Ридання (7). Бідні люде В. Гіго (10—12). *Оповіданє:* Оксани 5. V. 1891 (13—18). *Розправи:* М. Драгоманова — Чудацькі думки (7, 9—14, 17 і 18). Івана Франка — Пів століття; нарис історії Австрії від 1840 до 1890 (7 і 9). *Критика:* Ів. Франка — Нове виданє Шевченка (7) і Болгарські працї М. Драгоманова (15, 16 і 19). Євг. Левіцького — В потї чола (7).

Батьківщина [1891. Ч-а 11—40]. *Вірші:* Вас. Булика — Голос до дрімучих братів (11). Туга жида (18). Думка про лиху долю (25) і Зітхненє матери-Руси (39). Теод. Яїцького — Ой коби то! (16). М. Рихвіцького — Великдень (16). Дан. Мекелити — Подяка тов-у „Просьвіта“ (20) і Як втяв по пироги (32). *Оповіданя і образки:* Стефана Пятки — Раз ликнули і раз заплатили (12 і 14). Юрко Бубень (16 і 18). Щаслива бабуня (20 і 22). Спиритко Бруццакъ (26, 28, 30 і 32). Громадські промисловці (38 і 40). Подорожного — Старий учитель (34 і 36).

Кіевска старина [Августъ. Томъ XXXIV. Стор. 171—356 і 65—80]. Зміст: Азовцы — П. П. Королевка Записки Мих. Чайковскаго (Садыкъ-паши). Илья Ѳедоровичъ Тимковскій, педагогъ прошлаго времени — Н. В. Шугурова. Путешествіе имп. Екатерины II. въ южную Россію въ 1787 г. — Г. В. Есипова. Публичная библіотека въ Житомірѣ (по поводу ея 25-ти лѣтія). Число крестьянскихъ дворовъ находившихся во владѣніи козацкой старшины въ половинѣ XVIII в. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложеніе: Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

Сентябрь [Томъ XXXIV. Стор. 357—520 і 81—96]. Зміст: Полтавщина въ XVII вѣкѣ — Ал. М. Лазаревскаго. Илья Ѳ. Тимковскій і т. и Путешествіе имп. Екатерины II. і т. и. Ѳедоръ Лисовскій 1709—1722 (Очеркъ изъ внутренней исторіи Малороссіи въ 1-ой пол. XVIII ст. — С. П. Моравскаго. Реформы въ Малороссіи при гр. Румянцевѣ — Н. В. Стороженка. Записки М. Чайковскаго. Документы і т. и. Библіографія. Приложенія: Портретъ П. Ѳ. Тимковскаго и Дневникъ генер. подскарбія Якова Марковича.

Поправка похибки.

В Ч-ї 18 на стор. 346 в поезії В. Чайченка „В. А—чу“ в 9 віршу з долини замість „українська“ має бути „вкраїнська“.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцію відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 1 (13) падолиста. | Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. (для заграниці 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 21.

Соняшний промінь.

Повість Василя Чайченка.

(Дальше.)

X.

З того часу все посуваєть ся надзвичайно швидко. Потім, як уже все скінчило ся, в Маркових згадках цей час ніколи не уявляв ся інакше, як поскореним бігом подій, що́ поспішались одна за однією невпинно-швидко. Вони так скоро приходили й проходили, що, здавалось, кожна з їх не має з другими звязку, що це просто нарізні картини, що́ постають перед очима одна по одній, сяєвом своїм душу осяваючи або в темряву її вгортаючи; повстане одна, блисконе в душі, і зараз геть зникає, щоб дати місце іншій, ще виразнійшій та вразливійшій. Звязок був, — се десь далеко-далеко чуло ся в душі, — але блискучість, виразність та вразливість тих картин примушували не помічати його.

Памятає Марко один ранок. Се було в суботу під Великдень. Катерина забажала, щоб Марко їхав з ними — з нею та з батьками — до їх і щоб пробув там Великдень. І ось тепер Марко тут, знов у Городинських — уже третій день. У його в душі починає прокидатись надія на краще...

Катерина устала. Вона ледві ходить і все сидить, але, не вважаючи на всі вмовляння, вона не хоче лягти і каже:

— Я чую, що одужую. Я не можу лежати.

Наші артисти драматичні:
V. **Марко Кропивніцький**,
директор українського театру.

І справді, видко було, що з нею робить ся щось надзвичайне. Бліде обличчя зачервоніло ніжним румянцем, очи засяли яснійше, і в їх съвітилась така сила життя, що всім було зрозуміло, що Катерина одужує.

І в Марка є надія...

В суботу вранці, як тільки Марко встає, до його в хату увіходить пан Городинський. Він якийсь через лад ввічливий, хоча, здаєть ся, йому щось ніяково. Розмову, з котрою прийшов він, починає незручно, якимись уривками, і Марко спершу не розуміє його. Нарештї розбіра: пан Городинський дума, що проміж Марком Петровичем і його, пана Городинського, сімьєю повстали якісь особливі відносини, котрі не можна назвати цілком нормальними; і ось він, пан Городинський, бажав-би так чи інак вияснити цю справу. Пан Городинський, звісно, не додає, що прийшов він сюди після двох вечірніх розмов з панією Городинською, що пані Городинська вже навіть і *ви* сьогодні йому не каже. Він тільки додає, що бажав-би почути, який погляд має Марко Петрович на ту справу, про котру він каже.

— Мині здаєть ся, — починає Марко, що ці відносини досить вияснені...

— О, ні, вибачайте, зовсім ні! — похапцем перепиняє його пан Городинський. — Сподіваю ся, що те, що було ка-

зано тоді, біля ліжка хворої, котру не можна було турбовати, роблячи або кажучи що навпроти неї... сподіваю ся, що ви не вважаєте того за яку формальну обіцянку...

— Я ніколи й сам не забалакав-би про се біля ліжка хворої, — говорить Марко. Але ви знаєте, що сама Катерина Дмитрівна почала сю розмову і бажала рішинця. Я сказав, що я люблю Катерину Дмитрівну. Про інше я навіть не міг думати, маючи на увазі те, в якому становищи Катерина Дмитрівна. Але ви також і те знаєте, що сама Катерина Дмитрівна забажала, щоб я ставсь її зарученим і ви з Марією Семенівною згодились на це. Я не знав, як ви дивились на свою згоду, але я дививсь на неї — і дивлюсь серіозно, — так саме, як і Катерина Дмитрівна, запевне.

— Про Катерину Дмитрівну нема чого балакати: вона хвора і тим ненормальна. Що-ж до тієї обіцянки, до нашої згоди, то я вже казав, чого так стало ся. Сподіваю ся тепер, що ви зрозуміли мене... Зрозуміли моє і Марії Семенівни бажання...

Пан Городинський змовка.

— Вибачайте, — зовсім не розумію, — каже Марко.

— Велика шкода... Я... я бажав-би, щоб ви кинули всякі претенсії і сьогодні-ж виїхали з цієї господи, — зважуєть ся нарешті пан Городинський.

— Вислухайте мене до краю, шановний Дмитре Івановичу, — каже Марко, і тоді скажіть по правді, що́ я мушу робити. Ось як стоїть діло. Ви, яко батько, і Марія Семенівна, яко мати, маєте право бажати, щоб я облишив усе. Але уявіть собі, що з цього буде. Ви бачите, яка Катерина Дмитрівна. Невже ви не розумієте, що коли ви скажете їй те, що кажете мині, то це її в б ь є?

Це довід, про котро́го пан Городинський нічого не може сказати, бо бачить сам, що це непохитна правда.

— Еге, це її вбье, — каже далі Марко. — І невже це буде краще батьковому та материному серцю?

Пан Городинський мовчить і тільки сльоза ско́чуєть ся у його з ока. Він не може сперечати ся. Він каже сумно:

— Не знаю... Чую, що нещастя впало на мою голову. Не обвиновачую вас, хоча як-би не ви, то не пішла-б Катерина у вчительки і не лежала-б тепер хвора.

— Я розумію вас, Дмитре Івановичу, і не можу вам висловити, як болить моє серце з того, що так стало ся. Але-ж нїхто цього не бажав, і я Бо' зна що віддав-би, щоб Катерина Дмитрівна не була хвора. Та навіщо-ж ми будемо ще додавати лиха? Ви добре розумієте, що я, поки Катерина Дмитрівна хвора, не можу й думати, щоб справдити те, в чому ми всї тоді обіцяли ся, хоча — скажу щиро — я люблю її і ніколи і нїза́що не зречу ся її, як що доля судила мині безкрає щастя побачити її здоровою. Але-ж поки мусимо робити у всякому разї те, чого вона хоче, і ви знаєте, що́ було-б, як-би я послухавсь вас і поїхав відціль.

Пан Городинський маха рукою:

— Зоставайтесь поки!... Я побалакаю з жінкою...

Він виходить.

. . . . . .

Великдень. Убраний стіл. Сонце сяє у вікно, осяває хату і тонку Катеринину постать. Вона сидить біля вікна. Вона ще трохи знесилена, але каже, ще вона одужала зовсім і що тільки набиратиметь ся сили. Батько й мати приїхали з церкви. На столї вже стоїть сьвячена паска. Усї лагодють ся сїдати за стіл. Тоді Катерина бере Марка за руку і вони вкупі підходять до батька та до матері.

— Тату й мамо, сьогодні велике сьвято, — зробіть-же, щоб воно було нам ще більшим...

Як через декільки хвилин щедро сяє сонце та обливає своїм сяєвом Катерину та Марка, що́ сидять поруч...

. . . . . .

Вони йдуть, узявшись за руки, по сяючому сьвіжим молодим листом саду. Завтра вінчання в селянській церковці, і на його мають приїхати Семен та Маруся. Дивлячись у вічі своїй коханій, починає Марко малювати їх будучину...

— Коханий мій, — перепиня його вона, — на що ти про се кажеш? Я не хочу думати про те, що́ буде. Я щаслива, через лад щаслива тим, що́ тепер є, і не хочу згадувати ні про що інше. Прийде той час, тоді й буде те інше.

— Добре, моя зоре! — говорить Марко, вкриваючи їй руки поцїлунками.

А її голова схиляєть ся йому на груди, і вони обоє нїчого не бачуть і не чують.

На що їм бачити, як сяє сонце, коли в їх у серцї сяєво ще яснїйше? На що їм почува́ти, як пахнуть квітки, коли кохання сповня їм своїми пахощами всю душу? На що їм чути, як сьпівають пташки, коли в їх у серцях дзвенить чудова пісьня? на що?

. . . . . .

Далї — маненька домівка в містї. В ній усього три хатки, але в цих трьох хатках живе щастя. Марко гляне на стїни з простенькими шпалєрами, на портрети по стїнах, на білі завіси на вікнах, на свій стіл, що за їм він звичайно робить, і йому здаєть ся, що все те повите якимсь сяєвом од щастя. І він бачить тут її, ту, що розлива те сяєво. Він бачить за чаєм уранцї її тоненький, ще досї схудлий пісьля хвороби, стан, одягнений у просту сукню; пишного волосся вона не встигла ще заплести, тільки пристебнула шпилькою, і воно розсипалось по плечах, обрямовуючи дороге Маркови обличчя з блискучими „гордими“ очима, що дивлять ся тепер на Марка зовсім не гордо; Марко любить її з так росчісаним волоссям. Він сїдає біля неї і, користуючись з того, що руки в неї роблять дїло — наливають чай — бере волосся в руки і цїлує його раз, двічі, тричі.

— Не пустуй! — сьмієть ся вона.

— А чому-ж не можна пустувати?

— Адже ти, як був учителем, забороняв своїм школярам пустувати?

— Але-ж у їх не було такої спокуси!...

І він хапа її руки, котрими вона хотїла була одігнати його од волосся, і починa виціловувати кожен палець.

Годї тобі, бо чай уже простиг і ти спізниш ся в свою редакцію!

Марко жалібно кривить ся і береть ся до чаю. Справдї пізно, — вже 8½ годин, а звичайно в 9 починаєть ся робота в редакції. Треба поспішати ся. Стакан чаю випиваєть ся на швидку. Марко дивить ся на годинника: вісїм годин і тридцять пять хвилин. До редакції дійти — десять хвилин, пять хвилин на роздягання і таке інше; коли так, то він має десять хвилин вільного часу.

— Я мушу скористувати ся з його! — каже він поважно.

І він бере Катерину і садовить її до себе на колїна.

— Що ти робиш! — пручаєть ся вона.

— Те, що треба робити доброму чоловікови! — каже він, тулячи її до себе.

Але вже час іти, і Катерина немилосердно прогонить його.

— Прощавай, люба, зірко, серце!

Він доходить до дверей, озираєть ся і стрівaєть ся з її очима. Вона т а к дивить ся, що він не може не вернути ся...

— Та підеш ти нарешті!?...

— Іду!

Він виходить у сїни, зараз-же вертаєть ся. Чи-ж він винен, що забув книгу?...

— Я вдруге замикатиму за тобою двері зараз, як тільки ти ступнеш за поріг! — каже Катерина, хочучи „зробити“ сердитий погляд і справдї прого́пить його.

Шість довгих годин у редакції!!...

Вона стрiва його біля дверей, бо чує, як він іде. Тека чи книжки летять з його рук геть, а її руки вже обвивають ся йому — круг шиї.

Пісьля обіду вдвох — тільки вдвох — яке щастя! — година одпочинку. Вони сидять укупі на дивані і балакають усяку нїсенїтницю, інодї читають ґазету, але так, трошки: читати так скучно!...

Потім Марко мусить сїдати робити. Вони вдвох ідуть у манюсїньку Маркову хатку, всю заставляну понад стїнами книгами. Вона завсїгди сїда на канапцї у куточку, чита зрідка, більш шиє та дивить ся на його. Марко чує на собі цей погляд, йому хочеть ся одірвать ся од писання, щоб поцїлувати її, але це суворо заборонено. Марко мусить дописати ту частину своєї роботи, що її призначено на день, і тільки тоді має право робити що хоче. Марко слухаєть ся сього наказу.

одгонить од себе грішні думки, силкуєть ся робити щиро, і справді на деякий час його захоплює праця. Перо швидко бігає по паперу, бік за боком, картка за карткою списують ся. Ось і остання картка, потім останній бік. Скінчив! Марко кида перо, одсува зшиток з українською роботою.

— Годі! тепер моя воля!...

— Та годі вже тобі! — одбиваєть ся Катерина. — Кажи краще, чи багато написав! До чого дописав?

Він каже, до чого дописав, і потроху починаєть ся в їх розмова про ту роботу, про інші роботи, про вкраїнську літературу, про долю рідного краю. Марко справля Катеринину мову: вона ще помиляєть ся в літературній українській мові.

— Де ти так гарно навчив ся мови? — питаєть ся Катерина. — Адже-ж не в ґімназії тебе у́чено!

— Моя мати балакала по вкраїнському добре — од неї я й навчивсь мови.

— Тим-то в тебе вона така й гарна, а не роблена, як у Семена, — говорить сьміючись Катерина, що́ дуже любить веселого та щирого Семена і тільки не може погодити ся з його справді іноді чудною вкраїнською мовою.

— Він, бідний, не чув її в сімьї, — говорить Марко. — Тяжке лихо, що наша інтеліґенція вироста змалку на московській мові! Як буде в нас син або дочка, — додає Марко, — то не рідної хай з книжок вчить ся, а московської, як що схоче її вчити. Правда, моя дружино! — зазирає він Катерині у вічи.

Катерина червоніє і каже:

— Правда! — і далі додає: — Еге, на собі чую, як се погано. Але стрівай: прийде інший час. Підросте література, вбьєть ся в силу, тоді запанує рідне слово і поміж інтеліґенцією.

— Шкода тільки, що ще довго це становище не одмінить ся: так незмірно мало робітників на нашій ниві! — каже Марко.

— Це правда. Але є й щирі робітники. О такі робітники, що за їх щирість я поцїлувала-б їх! — говорить Катерина і справді цїлує Марка, а тоді, сховавши голову у його на грудях, шепоче:

— Любий мій! все віддала-б я на сьвітї, аби тільки ти був щасливий і міг з ясною душею віддавати своє життя на працю рідному краєви.

— Мила, — одмовля Марко, — ти кажеш тільки про моє щастя і забуваєш про своє.

— Та чи можна-ж бути щасливійшою, ніж я тепер? — говорить Катерина. — Я й у ві снї ніколи не марила про таке щастя!...

. . . . . .

Сьвятками, або здебільшого по неділях, приходять гості. Семен, Шкляренко, Бійчевський, ще де-хто. З жінок ніко́го нема, і Катерина царює сама. Які гарні, щирі вечори!

Згадуєть ся один вечір.

Гостей тільки троє: Семен, Шкляренко та Бійчевський. Семен завсїгди був у цій господі своєю людиною, а ті два теж зато́го вже зробили ся своїми. Щоб гурт був повний, нестає ще Марусї: вона й досї в своїй школї, але швидко, як одбуде екзамен, має приїхати. Читають нову вкраїнську книжку. Читання робить сумний вплив: книжка така, як більшість нових українських книжок: ні хисту, ні мови — нїчого! Ледві-ледві дотягли до краю.

— А хай їй цур! Бодай-би такого й до віку не читать! — скрикує Семен.

— І друкують-же люде таку погань! — додають другі.

— Чим-би пісьля такого добра закусить? — питаєть ся Семен.

— А ось ми закусимо трошки музикою, — каже Катерина та й іде до роялю.

— Оце добре! — скрикує Бійчевський, що́ страшенно любить музику, і може слухати її не втомляючись кільки годин. — Тільки заграйте нам чого вкраїнського, бо сьогодні щось не хочеть ся чужого.

Через кільки хвилин урочисті звуки: „Гетьмани, гетьмани...“ льлють ся у хатї. Всї затихають слухаючи. Всї чують, як ті звуки проходять у душу, забирають її всю, напувають її одним почуванням — любовью до рідного краю і невимовним жалем над його долею. То муза поезії махнула на всїх своїм крилом і піднесла всїм душу вгору. Марко дивить ся на Катерину, на її рівний, як виточений профіль, на її сяючії очи, і йому здаєть ся, що це вона — та муза.

— Се моя муза: се моя муза, що́ надиха мінї в душу все добре, що своєю поезією кличе мене до висо́кої мети, — дума він. — Відкіля і за що мінї се щастя — мати дружиною її — мою музу?

А Катерина все грає. Вона переграла „Гетьмани, гетьмани...“ і почала грати народні вкраїнські пісьні, стиха підсьпівуючи їм голосом. Вона іноді підводить очи од роялю і тоді вони стрівають ся з Марковими очима. Але се на мить — і вона знов грає ще щирійше, ще краще.

Останнїй акорд і все тихо.

Всї дожидають, всїм не хочеть ся кінчати.

— Ще! ще! — шепоче Марко тихо, боячись голосним словом розмаяти чари, що́ повили всїх. — Ще, мила!

Катерина згляда на його:

— Ти хочеш ще? — тихо каже вона і гра знову:

Що се таке? — Марко не чув його нїколи, але воно займа йому душу зглибока. Сумні, сумні згуки. В їх таке горе, безнадійне, безпросьвітне! Зникає щастя! зникає надія! Отже нї! Щось інше чуєть ся в високих акордах. Чуючи їх забуваєш те горе, що оце тільки зараз почував, забуваєш і починаєш почувати втїху. Та втїха виросла на ґрунтї того горя, але вона дужча, але вона вища од його. Хочеть ся плакать і благословляти і віддавати себе на жертву. Останній високий акорд і все стихло

Нїхто не промовить спершу й слова. Всї непорушні. Нарештї Катерина гучно зачиня рояль і встає.

— Що це ти грала? — питаєть ся Марко в неї.

— Так собі! власну фантазію! — одмовля вона, сяючи очима.

— Одначе, я й не знав, що ви композіторка! — скрикує Бійчевський. — Чудова річ!

Усї хвалють, але Катеринї мов не подобаєть ся те хваленя. Вона одміня розмову.

Другого дня Марко вертаєть ся з роботи. Він увіходить у передпокій і чує, як Катерина гра, і знов тї-ж згуки, що́ вчора так його вразила, вражають його й сьогоднї. Він зупиняєть ся і не йде в хату, боячись перепинити грання, бажаючи його дослухати. Ще кільки акордів і Катерина починає сьпівати. Маркови виразно чути слова:

У грудях смерть! Я знаю — вмру,
Життя кінчаєть ся моє;
Але-ж на долю у душі
Жалю у мене не встає.

Я знаю — вмру, та на руках
Умру в коханого мого;
А поки я іще жива, —
Не засмучу нїчим його.

І щастя все, що можу дать,
Я дам цїлком тепер йому,
На горе, сльози та журбу
Й хвилини в його не візьму.

О, милий мій! Недовгий час
Судив ся вкупі жити нам;
Але-ж, ще поки я живу,
Усю себе тобі віддам!

Сьпівання стихло, акорди вмерли... Марко вбіга у хату.

— Люба моя, що це ти сьпіваєш?

— А ти чув? — питаєть ся вона, ласкаво всьміхаючись.

— Чув.

— Не гаразд підслухать! Я сьпівала слова на ту фантазію, що грала вчора.

— Але-ж відкіль ти взяла ці слова?

— Відкіль? Ви казали вчора, що я композіторка — мусить-же бути лїбретто до моїх композіцій.

— А хто ж склав це лїбретто?

— Сама! Тільки не тепер: ці слова я склала тоді, як лежала в школї хвора і ти до мене приїхав.

— Мила моя! — каже Марко, — я вже був злякав ся.

— Чого?

— Ти не хвора?

— А нї трохи!

— Але-ж я помічаю, що ти за останній час збліднла.

— То може тобі так здаєть ся.

— Ні, не здаєть ся.

— У мене за останній час голова часто болить. Але-ж се таке, що зараз минеть ся. Годі про це балакати, мій любий. Ти голодний — ходім обідати.

І, побравшись за руки, вони йдуть до столу.

Минає тиждень, другий. Через тиждень Марко матиме місяць одпочинку. Вони вдвох поїдуть на село до Катеринного батька. Се вже давно в їх така умова. Катерина хоче побачити ся з своїми та їй таки треба й повітрям сільським трохи подихати: за останній час вона збліднла, хоча й каже, що вона не хвора, що се так тільки.

Марко одного разу навіть дуже лякаєть ся. Вона балака і відразу закашлюєть ся дужим кашлем. Через день Маркови знову доводить ся почути той кашель. Він каже про лікаря, але Катерина цілком не згожуєть ся на те і каже, що вона не вийде до лікаря, як що він прийде.

— Чому-ж так, моя люба?

— Тому, що я здорова зовсім.

— Але-ж ти змарніла за останній час.

— Се звичайні наші жіночі недугування — не звертай, любий, на те уваги. А от краще я тебе про інше попрохаю.

— Кажи, моя голубко!

— Поїдемо на літо в Крим!

— А ти-ж хотіла до дому?

— Хотіла... Та то можна потім — заїхати на кільки день пісьля Криму.

— Чого-ж се ти так одмінила своє бажання?

— Чого? дуже проста річ: мині хочеть ся бути тільки вдвох з тобою.

— Люба моя!

— Мині хочеть ся виїхати з душного міста. Куди-ж ми поїдемо, коли не до дому? Тільки в Крим. Я хочу глянути на море вдвох з тобою!

— Добре, моє серденько! Я й сам радий твоєму бажанню. Я думаю, що кримське повітря матиме дуже гарний вплив на щічки моєї любої дорогої дружини.

І він цілує її трохи збліднлі щоки.

. . . . . .

Вони в Криму.

Висока скеля знімаєть ся вгору. Сіре величезне каміння, то йде рівною стіною, то виганяєть ся наперед, нависаючи над землею. Здаєть ся — ось-ось воно впаде, страшно грюкóнувши, і розмізчить усе, що попаде під його. Але се тільки здаєть ся, бо воно висне тут сотні років усе таке-ж страшне, таке-ж непорушне.

Спустившись на кільки сяжнів стрімкою кручою, скеля ховаєть ся у буйних зелених виноградниках. Попід виноградниками вьеть ся стежка. Вона йде понад морем: трохи оступись і вже море плеще тобі на ноги.

Вони вдвох ідуть по тій стежці.

Він обняв її рукою за стан, вона схилила до його на плече голову. Вони йдуть мовчки повні щастям од свого кохання, од цієї чудової картини, щó розгортаєть ся навкруги перед їх очима. Їх очи потопають у безкраій блакитній морській площині, осяяній ясним соняшним промінням. Та чудова площина тягнеть ся далеко-далеко, — краю їй не видко.

— Як гарно, що море здаєть ся безкраїм! — говорить Катерина.

— Чому, моя зоре? Дивлячись на се, ще дужче віриш, що не край життю на цьому сьвіті, що життя — без краю.

— Шкода тільки, що очи тут одурюють.

— Нехай тут і одурюють очи, але є справжня безкраїсть. Вона простяглась над цим морем, над нами. Дивлячись на ту блакить, ти не скажеш, що очи одурюють, — що за цією блакиттю вже й межа.

І Катерина підводить свої очи і довго дивить ся на блакитне небо.

— Милий, ти ймеш віри в тогосьвітне життя?

— Хотів-би няти віри, голубко, і... мабуть віритиму...

— Вір! — її очи трохи засмучують ся. — Вір, любий, — без цієї віри не можна жити. А з цією вірою так гарно, так легко жити на сьвіті.

— Правда, люба! Я сам знаю, який я був щасливий, як не розуміючи, вірив. Але потім прийшов час страшного аналізу і дитячу віру вбито. Як я плакав, як уперше зрозумів, що я не можу тепер знаходити оборону в вірі! Я шукав заспокоєння у всяких фільозофських і нефільозофських теоріях і не знайшов. А потреба вірити була велика, була пекуча. І я повірив. Еге, я вірю в Бога і сподіваю ся, що віритиму в друге життя.

— Вір, вір, коханий! Я не можу не вірити. Не вірити, що в мене є щось вище, ніж оце нужденне тіло? не вірити, що пісьля смерти я знов стріну ся з тобою на тому сьвіті? Ні, я не можу!

— Але чого це в тебе такі сумні думки сьогодні?

— Сумні? Не сумні, а радісні. Я рада, що почуваю себе не шматком мяса, а частиною всесьвітнього духа. Я завсігди так дивлюсь на людину; але почувати себе такою можна не завсігди, і я невимовно щаслива, коли це буває.

І вони знов змовкають і йдуть тихо, а в їх коло ніг плеще море, високо над їми знімаєть ся скеля, заквіччана виноградом, а ще вище сяє сонце і безобмежно простиляєть ся вічнеє чистеє небо, впевнячи їх в безкрайости людського життя.

. . . . . .

Вони на морі. Вони виїхали вдвох: ні він, ні вона не хочуть, щоб проміж їми був третий. Однорушно хвиля їм човен хитає. Марко держить весло в руках і дивить ся на Катерину, щó напів лежить у хисткому човникови.

— Чого це хмари набігають? — питаєть ся вона.

І вони обоє дивлять ся на небо, де недавнечко ще сяло сонце. І тепер ще видко, що воно сяє, але його вже затлумила ще поки невелика хмара.

— Як-би дощу не було! — каже Марко і поверта човен до берега.

Але-ж природа швидче од його рук. Небо що-хвилини насуплюєть ся все дужче та дужче; сяюча морська блакить чорніїшає все більше та більше. Вітер почина зривати ся, човен почина хитати.

— Голубко, тобі не страшно? — питаєть ся Марко.

— З тобою? о ні! — каже Катерина, і Марко дивить ся їй у вічи і бачить, що їй справді не страшно. Він наляга з усієї сили на весло, і ось уже забілів перед їми побережний пісок. А хмара зовсім облягла небо, а вітер уже почина лютувати. Величезна хвиля підхоплює човен і підкида його на своєму гребіні. Але Марко добре пильнує весла, і Катерина бачить, як його дужі руки з напруженими жилами, здержують човен і через мить він переліта через хвилю і врізуєть ся у пісок.

Треба ще йти поки водою, — Марко бере на руки Катерину і несе її.

— Пусти, я піду! — каже Катерина, як він виходить на сухе.

Але він пригорта її дужче й дужче і не дума спускати до долу. Вітер розмаяв волосся у неї... з голови прихиленої до Маркової, і волосся обвило їм обом голови, звівши їх до купи.

— Пусти! — сьміеть ся Катерина.

— Не пущу! — шепоче Марко. — Я тебе донесу, моя пташко, до дому.

І він затуля їй губи поцілунком і несе її швидко та легко до дому. А на небі вже грюкоче грім, блискавка роздира чорні хмари.

— О милий мій! який ти...

Страшний грюкот громовий не дає Маркови почути Катеринині слова. Він ще дужче пригорта до себе свою дорогу вагу і не давши першим важким краплям дощу впасти на неї, уносить її в хату. В хаті їм подають телеґраму: Семен звінчав ся з Марусею і вони вдвох радіють щастю своїх друзів.

. . . . . .

Знов сяє сонце, знов вони вдвох коло моря. Хвиля за хвилею ласкаво плеще в беріг. Ласкаво та гарно на душі. Але якась темна смужка пробіга по радісному Катеринину обличчю.

— Милий, і над оцим морем, таким чистим, таким гарним стогнали наші невольники, складаючи свої плачі? І отут лила ся наша кров?

Гуцули сплавлюючі дерево на Черемошу.

— Тут, моя голубко.

— Як все одмінило ся! — шепоче вона. — І як все не по правдї одмінило ся! Ми полили цю землю своєю кровью і вона поважна була-б бути нашою. А вона не наша, та й нашу в нас однїмають... Сумно одмінило ся!...

— Правду кажеш, моя зоре! Але-ж ми повинні покласти все своє життя на те, щоб одмінити се так, як воно мусить бути.

— Еге, — каже Катерина. — Без надїї на будуччину хіба можна було-б жити? Я вірю в те, що наша правда переважить. Я вірю і нїщо в мене не злама цієї віри! — говорить вона щиро, палко. — Я вірю, що такі борцї, як ти, зроблять своє дїло, зроблять — і подужають!

Марко дивить ся в її ясні очи і каже:

— Як-би на Вкраїнї було більш таких муз, як ти, то ми вже давно-б подужали.

— Таких, як я? А хто-ж мене зробив такою, як не ти, моє кохання, мій пророче, мій обновителю? Ти і тільки ти се зробив, і я не знаю, чим я можу тобі заплатити за твоє кохання і за те, що ти зо мною зробив.

— Ти вже мінї заплатила моя музо, — заплатила тим, що зробила мене щасливим на віки своїм коханням. І плата ця більша, нїж...

— Годї, коханий, годї! не кажи про це!

І їх серця зливають ся в одному великому сьвятому почуванню, котрим держить ся все життя на землї, без котрого не було-б нїчого того, чим живе душа людська, і од котрого йде все, що квіччає життя; котре є джерело всякої поезії на сьвітї і котре зветь ся коханням. І небо, і море, й земля поміж ними — усе, їм здавалось, на той час злило ся в високую пісню, у гимн поетичний, і в йому сьпівалось про одвічнє й довічнє сьвятеє з'єднання двох серць закоханих, що в ту мить злили ся до купи і стали одним — з кохання сьвятого палаючим серцем!

. . . . . .

— Мила моя, чого ти змарнїла така зробилась? — питаєть ся Марко в Катерини. — Ти хвора?

Катерина лежить на канапі. Вона схудла ще дужче, очи в неї позападали, горять якимсь гарячковим вогнем, на блїдому, аж білому обличчю на обох щоках червонї плями. Еге, вона хвора і тепер вже не ховаєть ся з тим, що хвора.

— Еге, милий, я хвора, але не будемо про се балакати.

— Як не будемо балакати? — скрикує Марко, страшенно стурбований. Тільки тепер він помітив, яка вона хвора. Спянїлий з кохання, з веселощів та любощів, котрими Катерина повивала його за останнї днї, він легко вірив її впевненням, що вона зовсїм здорова. І тепер він скрикує: — Ти дуже хвора, — треба лїкаря! (Конець буде).

ПЕРВИЙ СНЇГ.

Ще вчора сонечко так гріло,
Чабан з отарою бродив,
Озиме пишно зеленїло
І лист у лузї гомонїв.
Сьогодня-ж степ увесь неначе
Застлав срібнастий оксаміт
І вітер жалїсливо плаче
І сонце льлє не той мов сьвіт.

* * *

От так і серце моє вкрите,
Мов снїговий на нїм покров,
Бо вже тепер йому не сьвіте
Анї надїя, нї любов.
Учора-ж як воно втїшалось!
Не знало счастячку де край...
Усе, усе йому всьміхалось
І скрізь здавав ся сьвітлий рай.

Ів. Манжура.

ДО НАТУРИ!

Натуро матїнко! Я на твоєму лонї
Дитячі радощі і горе виливала,
І матерью тебе я щиро звала,
З подякою свої складаючи долонї.
Ти искру божую збудила в моїх грудях;
Надїя, котрій першу пісню я сьпівала,
Мінї провідною зорею стала,
І з нею буду я добра шукати в людях.
Коли-ж почую я, що промінь погасає
Надїї милої, — тодї, Натуро ненько
Прийми моє знебулеє серденько,
І промінне нове нехай єму засяє!

Леся Українка.

В ДОРОЗІ.

На захід вже сонечко сїло,
В повітрі так тихо стає,
Залїзниця тілько стукоче
Та згуки ген-ген віддає.
Дивлюсь я на ниви роскішні, —
Хвилює їх тихий вітрець
І нїби шепоче ласкаво:
„Рости зелененький хлїбець!...“
— Рости колосистий, високий,
Рости наше щастя та спій, —
Десь глибоко в серцї моєму
Шепоче тут голос і мій...
Роскішнії ниви зелені,
Я серцем дивлю ся на вас,
Та тілько те любе враженя
Зникає від часу — на час,
Бо видно у вікна і села,
Вони потонули в садках,
Що́ пишно тепер розцвіли ся
І хати ховають в квітках.
Білїють садочки вишневі,
Неначе окуті в срібро,
Подумаєш — раю не треба! —
Усе тут — і рай, і добро,
І щастя, і спокій, і доля, і воля,
Але я не можу себе піддурить,
Не можу, бо досить садочки ті знаю,
І як у тім раю доводить ся жить.
В садочку вишневім ходить мене вчили,
У біленькій хатї родивсь я і жив,
На пятому роцї у поле роскішне,
За матїрью воду я в пляшцї носив,
У неї колиска була за плечима,
Та двоє маленьких несла на руках,
Край пояса хустка гойдала ся з хлїбом,
А нива була в трьох веретах.
До заходу сонця робили ми в полї,
Моя була праця — дїтей забавлять,
А ввечері знову вертались до дому,
В господу ішли ночувать.
Ой, душно було в тій хатинї,
Що́ пишно стояла в садку,
І в то́му, хорошому раю,
Я думав вже думку гірку:
І чом ми коняки не маєм,
Щоб легисенько в поле ходить?
Куди від нас батько поїхав,
Що нїкому жита косить?
Чого наша хата низенька,
Чом майстер високу не склав?
Чом вікон таких не поставив,
Як-он у панів повставляв?...
— „Хто, мамо, нам хату построїв?“

Звертав ся я матїр питать.
— „На що тобі, сину?“ — „Та так-би
Хотїлось про це мінї знать“.
— „Умер уже, сину, той майстер“.
— „А той, що панам майстрував?“
— „Того і сама я не знаю...“
Такую я одповідь мав.
Не знав я тодї, що на сьвітї
Майстрів ще таких не було,
У котрих-би хати високі
Навчило ся строїть село.
Нема їх і досї на сьвітї...
Коли-ж то настане той час,
Що тії майстри превеликі
Приїдуть у гостї до нас?
Коли нашї хатки низенькі
Високими будуть стоять?
Коли замість вікон маленьких
Великі ми будем вставлять?
Коли на садочки зирнувши
Та серце вповївши своє,
Хатина, зирнувши на тебе,
Відразу тих чар не убє?
Коли?...

М. Школиченко.

Сто тисяч.

Комедія в 4 дїях Карпенка-Карого.

[Дозволено цензурою для вистав в театрах Росії 20 квітня 1890].

ЛИЦЕДІЇ:

Герасим Нїкодимович Калитка, багатий крестянин.
Параска, його жінка.
Роман, їх син.
Савка, кум Герасима, крестянин.
Бонавентура, копáч.
Невідомий, жид.
Гершко, фактор.
Мотря, наймичка.
Клим, робітник.

ДІЯ І.

[В хатї у Калитки].

Ява 1.

Роман, а відтак Мотря.

Роман (в дверях). Мотре! Та йди-бо сюда!
Мотря. Чого там, нема мінї часу.
Роман. Та нам мабуть не буде часу і вмерти. Іди-бо! Зашиєш мінї сорочку, геть розпанахав рукав, а мати десь пішли. Хочеть ся мінї з Мотрею побалакать, та нема за чим у хату йти, то я нарошне, розірвав рукав. (Входить Мотря). Заший! (Показує).
Мотря. Де це ти так розпанахав?
Роман. Зачепив ся за вила. (Мотря зашива, Роман її цїлує).
Мотря (бье його кулаком). А це що? А тпруськи!
Роман. Хіба не можна? Ми-ж в осени поженимось, чула, що батько казав?
Мотря. То тодї й цїлувать ся будемо, а тепер зась! Може ще батько шутковав, а ти вже й губи розпустив.
Роман. Нї, це не шутки. І мати казала, і батько казав, що кращої невістки не треба, а ти-ж мене любиш, еге?
Мотря (одкушує нитку). Іди собі, я не маю часу теревенї править, та он вже батько приїхали.
Роман. Батько! Справдї. Ходїм...

Ява 2.

Роман, відтак входить Герасим.

Герасим. А ви чого тут збіглись, роботи нема, чи що?
Роман. Та я розірвав рукав... Мотря зашивала.
Герасим. А мати-ж де?
Роман. Пішли до попа.
Герасим. То йди-ж до роботи, бо там роти порозявляють тай стоятимуть. Нехай коней розпряжуть, а збрую зараз односи в комору, щоб якої реміняки не порізали на батоги. (Роман пішов). Слава Богу справив ся з дїлами: совершив купчу і земельки прибавилось. (Розглядає купчу і плян землї). І бумага зелена, мов земля укрита рястом!... Ох, земелько, сьвята земелько, Божа ти дочечко! Як радісно тебе загрібати до купи, в одні руки... приобрітав-би тебе без лїку!... Легко по своїй власній землї ходить: глянеш оком навколо — усе твоє: там череда пасеть ся, там орють на пар, а тут зазеленїла вже пшениця й колосуєть ся жито: і все то гроші, гроші, гроші!... Кусочками, шматочками куповав, а вже і у мене набралось тепер чимало — маю двісті десятин — шматочок кругленький! Але що-ж це за шматочок? Он у Жолудя шматочок, так-так, однієї шпанки ходить дванадцять тисяч, чотири, чи пять гуртів випасає ся скоту, та що й казать?... Свиней одних мабуть з тисяча, бо то-ж зимою тілько біля свиней шість чоловіка день при дні працює!... І яким побитом Жолудь дістав таку силу грошей — не зрозумію... Я сам памятаю, як Жолудь купував баранцїв, сам їх різав, торгував мнясом у різних, а тепер богатир! Де-ж воно набралось! Неіначе як нечистим путем! Тут не доїдаєш, не допиваєш, день при дні працюєш, жінка з дїжі рук не виймає, і тілько-ж всего-на-всего 200 десятин, а то-ж мабуть і в десять тисяч не вбереш... Не спить ся мінї, не їсть ся мінї... Під боком живе панок Смоквинов, мотаєть ся і сюди і туди — заложив і перезаложив — видко, що замотав ся: от-от продасть, або й продадуть землю... Ай кусочок-же! 250 десятин, земля не перепахана, ставок рибний і поруч з моєю — межа з межею! Що-ж? Капіталу не хватає... Маю пять тисяч, а ще треба не багато — не мало: пятнадцять тисяч! Де ти їх візьмеш? Прямо як іржа точить мене ця думка! Де їх взять?... Де?... Хіба послухать жидка, піти на одчай, купить за пять тисяч Сто тисяч фальшивих і розпускать їх помаленьку: то робітникам, то воли купувать на ярмарках... Мужик не дуже то шупить в грошах, йому як розмальована бумажка то й гроші. Страшно тілько, щоб не влопатись... Обіцав жид сегодня привезти на показ — побачу.

Ява 3.

Герасим. Входить Савка.

Савка. Здрастуйте, куме! Добре, що я вас дома застав.
Герасим. А навіщо-ж-то я вам так пильно потрібен?
Савка. Відгадайте!... Шкода, не відгадаєте... Грошей позичте, куме! Карбованцїв з сотню до Семена.
Герасим. Я-ж кажу, що так!... Виходить: не довго думавши — давай! Хіба у мене банк, чи що?
Савка. Та до кого-ж ти і вдариш ся? Жид злупить такого проценту, що нїяк не викрутиш ся потім.
Герасим. Хто-ж тепер, куме, не лупить? Лупи та дай!
Савка. То вже лупіть краще ви, куме, та дайте!
Герасим. Нема! Хоч носа відкрути, то й десятки зайвої не витрусиш, — всї віддав за землю.
Савка. Де-ж ті гроші, куме?
Герасим. Та Господь їх знає. Я й сам не раз, не два над цим думав.
Савка. Чув я, куме, що Жолудь нечисті гроші має, від самого, не при хатї згадуючи, сатани. Та тілько де-ж він з ним познайомив ся і як? От що цїкаво! Вже-ж і я не полохливого десятка, пішов-би до него в гостї у саме пекло — надокучило отак раз-у-раз позичати, нехай-би дав іродів син! Чи душу йому люцїперови треба, то нехай-би брав, бо без душі мабуть легче, як без грошей... Я вам, куме, признаюсь, що сам ходив під Івана Купайла, як мінї казано на роздоріжжя... Повірите, звав, нехай Бог простить, Гната Безпятого! Так що-ж? Не вийшов, тілько налякав.
Герасим. Цїкаво! Розкажіть будь ласка...
Савка. Знаєте, за третім разом як я гукнув: „Вийди до мене Безпятий, я тобі в ніжки уклоню ся, до смерти слугою твоїм буду...“ А він, і тепер моторошно, зайцем мимо

мене, тілько, фа! аж свиснув, та — хо! хо! хо!... То я тїкав з того місця, мало дух з мене не виперло... Прости, Господи!... Дві неділї слабів: бувало тілько що терхне, так увесь і затремчу і волося на голові піднїметь ся... На превелику силу одшептала Гаврилиха.

Герасим. Не надіяв ся, щоб ви такі сьміливі були...

Савка. Ну, а що-ж його робить, коли грошей треба день-у-день! От і тепер: пісьля завтрього строк платить Жолудю за землю — держу у него шматок, — а тут не вистача; договір-же такий: Як грошей в строк не віддам, хлїб зостанеть ся за Жолудем без суду. Та що там балакать!... От єй правду вам кажу, куме: як-би знав що за цим разом дасть, знову пішов-би кликать, — так грошей треба!...

дасте мінї сто карбованців і запродажню я розірву, а як не віддасте, то я візьму воли... Так коротча справа.

Савка. Це добра справа!... то й воли до вас вести, чи як?

Герасим. Нї. Ви підїть у волость, то писар знає і напише таку запродажню, як слїд; а ви запродажню принесете мінї, то я вам грошї дам.

Савка. Та візьміть, куме, векселя, навіщо вам ця плутанина?...

Герасим. Нї, куме, я переконав ся, що запродажня надійніще векселя.

Савка. Так?... Ну, добре. То вже-ж мабуть завтра принесу. А ви дома будете завтра?

Герасим. Дома.

Савка (на бік). Е, куме, мабуть і у тебе нечисті грошї, і в тебе душа вже не своя. (Зітхає). Прощайте! (Виходить).

В Татрах.

Герасим. Сьміливі, сьміливі ви, куме, з вами і не такі дїла можна робить.

Савка. Ха! Чого там боять ся? Страшно тілько без грошей, а з грішми, сказано-ж, і чорт не брат.

Герасим (на бік). Треба це на вус закрутить.

Савка. Та може-ж таки найшла ся-б у вас там яка сотняга? Позичте! Батьком буду величать.

Герасим. Що його робить?... Хіба от що: я, знаєте, сам позичив оце у Хаскеля для домашнього обиходу; тільки плачу пять процентів у місяць. Коли дасте пять процентів, то я подїлю ся з вами, так вже для кума.

Савка. Пять?!... Та що маєш робить... і за це велике спасибі, давайте!

Герасим. Принесїть-же мінї запродажню запись на воли.

Савка. Як, хіба-ж я вам воли продав?

Герасим. Вийде так, ніби продали.... Нїби! розумієте? А я ті самі воли віддам вам до Семена, а на Семена ви від-

Ява 4.

Герасим сам.

Герасим. Ідїть здорові! Одважний чоловік! До чорта ходив і на все піде за грошї, а я візьму з него вексель — найшов дурня! Продай воли, бери грошї. Не віддаси грошей — давай воли, бо то-ж мої, я вже їх купив, я вже не буду править грошї, а воли давай. Так надійнійше.

Ява 5.

Герасим. Входить Копач, одягнений в дїтне старе вицвівше з латками другого цьвіту пальто, сорочки й гальстука не видно. В петлицї медаль за Севастопольську кампанїю. Бриль старий сильно саяложений. В руках щуп, то есть свердел — два з половиною аршина завдовшки. Штани в чоботи. Чоботи прості. Борода і волося давно не бачили гребінка.

Герасим. От чортяка принесла! Пів обіда сам з'їсть...

Копач. Здоровенькі були! Як поживаєте, що поробляєте, кого виглядаєте хе, хе, хе!

Герасим. Хоч голий — так веселий!... Здрастуйте!

Копач. Безподобная у вас вода, зараз пив. І містечко у левадї, біля верби гарне. Отам-би каші наварить, з таранькою, та попоїсти по чумацьки хе, хе, хе!

Герасим. Мабуть голодний, бо змаху про кашу забалакав.

Копач. Хе! Я зразу все обняв оком! У вас новий забор і добре зроблений, тілько-б ще треба по одній дошці дать, а то скотина буде закладать під лату голову, то позриває. Опит хе, хе, хе! Тілько гляну — зараз бачу.

Герасим. Я й сам бачу, та грошей нема.

Копач. Так, так! хе, хе, хе! Грошей нема, а земелька росте й росте! Люблю за предприїмчивість! Так, так, Нїкодимович! Скуповуйте помаленьку, скуповуйте! Ей Богу! Чого ви? Думаєте шуткую? Які тут шутки: хозяйственний мужик — велике дїло! Ворушіть ся, ворушіть ся! Крутіть головою: купили у Борща, купуйте у Смоквинова, а там у Щербини... Пани горять, а мужики з пожару таскають. Це не пустяк! Ви як полагаєте? Вони привикли: омари там, шампанськоє, от грошики й ухнули, а там і імініє ахнули! А ви галушечки, картопельку, кулешик, чехоньку та й то не щодня, а воно жирок і наростає. Гляньте навколо: Жолудь — 10 тисяч десятин, Чобіт 5 тисяч десятин, Пузир 3 тисячі, а тут і ви помаленьку та полегеньку прикуповуєте, та прикуповуєте.

Герасим. Що там я купив? і балакать не варт.

Копач. Одразу-ж не можна! Ви візьміть примір з свинї: от вона ходить на подвірьї: худа, обдрїпана, а закинули ви її в саж, стали харчі кращі давать, то вона помалу й отягнеть ся, а там і сало наростає, так і ви... Опит — велике дїло!

Герасим. Спасибі! То це ви мене з свинею рівняєте?

Копач. Не в тім річ! Ви не обіжайтесь — це примір, примір. Ви не взирайте! Помалу, помалу і у вас сала набереть ся доволї, тодї порівняєтесь з Чоботом, а може й з Жолудем... На все свій час, своє время — не можна-ж зразу, в тім і примір. Практика, опитность — велике дїло: вас вже не обманиш, ви самі всякого обманите, а це велике дїло, коли не тебе за чуба держать, а ти других, за чуба держиш. А ви як полагаєте? Хе, хе, хе! Ви глянули коняцї в зуби і наскрізь її бачите — опит! Від того у вас лошата он які! Ви не купите чорт батька зна чого? Е! а воно й виходить, що скрізь іде на користь. А то повидумували: ячмінь-галак, а він родить не так; озимий рїпак, а сївач дурак; пшениця-кримка, а в штанах дірка, жито шампанське — баловство панське... Хе, хе, хе!

Герасим. Ох, Бонавентура Бовтурович, все то добре, що ви кажете, тілько речі ваші не гроші, за них земельки не купиш, а тут грошей, грошей, грошей треба. Ось під боком лежить земелька, а я слину ковтаю. Та яка земля? Не перепахана, ставок рибний і з моєю межа з межею.

Копач. Потрошку, потрошку — памятаєте мій примір. От ви-б самі ставочок тут у низу викопали, рибу розвели: лини, карасї... Нема краще, як мясо свинина, а риба линина... Хе, хе, хе!

Герасим. Викопаєм. Може ви вже грошей знайшли, то позичили-б на хазяйство.

Копач. І це дїло таке, що одразу не можна, ще не наскочив! Я вам по секрету скажу: тут єсть один предмет... нї не буду говорить — я вас повезу, самі побачите. Це не пустяк: дїло важне; приміти такі, що не можна сумнївать ся — вірте!

Герасим. Ет!... Ви тілько хвалитесь... Тридцять лїт шукаєте грошей, а нїчогісїнько не знайшли.

Копач. Як не знайшов!... а дерево окамянїле ви не бачили? От поїдемо, я вам покажу; стоїть подивить ся: пудів пять важить, всї листочки, всї вiти, так як напечатав! А ступку мідну, червоної міди — тілько товкач перебитий... А сковороду: отака сковорода... Запорожська — видко жидків на нїй припікали... хе, хе, хе! випитували де грошi, а може ковбаси піджарювали... предмети інтересні для науки, як їх одіслав одному професорови, забув як фамілія, він кургани розкопує...

Герасим. Чорт зна що, аж нудно слухать!... Ви грошей давайте!

Копач Я чую, що аж тут моя доля розрішить ся. Всякому своє — вірте, що провидїнієе не дурно указало мінї цей путь — будуть і грошi. Отодї зашумить Бонавентура Копач...

Герасим. Що-ж ви зробите, як викопаєте грошi?

Копач. Зараз поїду в Париж.

Герасим. Чого? Щуп оцей показувать... Та ви-ж і балакать по іхньому не вмієте.

Копач. О я їм скажу... Та все одно ви не зрозумієте.

Герасим. Е, бачите не вмієте, та вже й круть, верть.

Копач. Не вмію?... Вів ля Булянже; вів ля ельзас, аба ельман! Олє куто ля фуршет!... Олє кашон, ля пом де тєр, вів ля патрі!... А що?...

Герасим. Та хто його знає що! Чую тілько що не по нашому лопочете.

Копач. В тім сила! Ви собі думаєте, що це дурак який ходить?

Герасим. Та хто його знає.

Копач. То то бо й є! А я мовчу і таки свого добью ся... О тодї і будете руками об поли бить — хе, хе, хе! Наука, Нїкодимович, наука, можна пожаліть, що ви сина не вчили. А я-б коло него був позаняв ся і він-би знав французького язика не гірш мене — длятого є самоучитель.

Герасим. Що там наука? Забавка дитяча, на біса йому здало ся отак лопотать язиком, як ви оце лопотїли, хіба индиків дражнить? Я придивив ся: як тілько вчений, так і голодрабець: нї землї, нї грошей і таки дурень дурнем; застав його коняку запрягти, то й не запряже; він зараз полїзе по тих рехметиках шукать, як це робить ся.

Копач. Практики нема! А от я запряжу вам в яку хочете збрую: хоч в затяжний хамут, хоч у шори... хе, хе, хе А от в шори і ви не запряжете.

Герасим. Що нї, то нї. Я їх і не бачив, які вони.

Копач. Хе, хе, хе! От бачите! І тут наука... опит... Нї, ви против науки не йдіть! Без науки, без струменту, без опиту, куди не поверни ся, нїчого не зробиш. От і в службі я був первий в цілій дівізії! Хто найкращий їздок? Копáч! Хто хрунтовик? Копáч! Хто службу зна, як свої пять пальцїв? Копáч! Хе, хе, хе! Мамині синки в картишки грають, на тройках розїжджають, а Копáч в караулї за уставом сидить, всяку службу за них справляє, від того, не то що, а і сама наровиста коняка, коли на неї сїдав Копáч, чула, — в шенкелях чула — опит і науку, і як дитина покірно ходила перед фронтом!... Нї, ви Нїкодимович проти науки не йдіть.

Герасим. Вчений поки Бога змалює, то чорта з'їсть. Та це все чорт зна що ми балакаєм, краще ви скажіть мінї: Чи не знаєте багатої дївчини для мого Романа? Ви по сьвіту ходите, то повинні знать, де є багаті дївчата.

Копач. Знаю. Як не знать — знаю... От хоч-би й у старшого Пузиря — дві дочки на возрастї. Я у них як дома.

Герасим А скільки Пузир дасть приданого за дочкою, грішми? Як думаєте?

Копач. Не скажу. А тимчасом спрос не біда. А знаєте що? А ви кажіть що? А от що! Поїдемо ми завтра з Романом до Пузирів... так нїби поросят купуваги — у них завод добрий. Там кабани, прямо хоч лягай на спинї. Круп отакий... ребра круті, ніжки коротенькі, як добре угодуєш — пудів вісім сала! Вам таки треба парочку поросят таких купить. Свинї ґрунт у хлзяйстві: і сало, і ковбаси, і окаряки — та й продать можна. Пузир продав двадцять годованих кабанів і згріб тисячу карбованцїв.

Герасим. Тисячу? Оце ґрунт, що гроші можна загрібать, а окаряки; то нїмецька вигадка.

Копач. Ой не кажіть! Як-би оце окаряк, та гірчиця, та горілки чарку, — як-би ви смакували!

Герасим. Ви таки мабуть любите по панськи: хоч не їсти, то побалакать про смашну страву...

Копач. Не в тім річ! Заговорили за дівчат, а звели на свиней. Що ви скажете на моє предложеніе: їхать до Пузиря на оглядини.

Герасим. А що-ж, з Богом! Хіба нам коней наймать, чи що?

Копач. Жаль тілько, що Роман французького язика не знає, а то ми-б там з ним жуків пускали: жеркотали-б по французькому, хе, хе, хе! це важний предмет.

Герасим. Та це чорт зна що! Ви ударяйте на гроші. Гроші всему голова. (Входить Роман).

Ява 6.

Герасим, Копач, Роман, а відтак Клим.

Роман. Здрастуйте!

Копач. Здоров, здоров лє козак!

Роман. Ідіть, тату, обідать. Ми вже пообідали.

Копач. Ходім, ходім, а то я нагадав окаряки та так розтривожив апетита, що аж слина котить ся.

Герасим. Ну, ходім, замісць окаряка борщу та каші попоїмо, а ти, сину, сходи до Московчука, нехай він тебе підстриже під польку.

Роман. Длячого?

Герасим. Тут таке діло, сину: завтра неділя, то збери ся раненько, поїдеш з паном Копачем до Пузирів. Запряжеш пару сірих жеребців у нового хвурґона і сам одягни ся по празниковому.

Роман. А чого-ж я, тату, туди поїду?

Герасим. А ось чого: там є дівчата, а вони люде багаті, то ми зашлем до них старостів. Так попереду треба, щоб Пузирі побачили тебе, а ти щоб побачив дівчат. А щоб було тобі зручніще поводить ся, то ти удаси ніби приїхав на завод купувать парочку свиней.

Роман. Та ви-ж самі хотіли, щоб я женив ся на Мотрі.

Герасим. Тьфу, на твої речі, дурноватий! То я шутковав, щоб вона старалась у роботі.

Роман. Гарні шутки і ви шуткували, а ми з Мотрею покохались.

Герасим. Чорт зна що балакаєш! Хазяйський син повинен шукать хазяйську дочку з приданим, а не наймичку.

Роман. Мотря така дівка...

Герасим. Мотря не Пузирівна, а Пузирівна не Мотря.

Роман. Та нехай вона вам сказить ся та Пузирівна, я її не знаю.

Герасим. Ой, гляди! Може чого накоїв з Мотрею? Тілько прийдеть ся платить, то я тебе живого облуплю. Тепер такий сьвіт: сама вязне, а потім плати...

Роман. Нічого я не зробив поганого. І Мотря не з таких — вона дівчина чесна.

Герасим. А грошей у неї багато є?

Роман. Де-ж вони у неї візьмуть ся? Вона й без грошей до душі мині.

Герасим. До душі, та не до кишені.

Роман. А ви думаєте, що у Пузирів поживетесь грішми? Як раз! Так візьмемо, як наш зять узяв у нас: обіцали пять тисяч, а пісьля весільля дали дві пари волів, десяток овець, пару коней, фурґона і дві корови.

Герасим. Обіцянка — цяцянка, а дурневи радість.

Роман. Та ще на придачу всі гуртом попобили зятя, та й вирядили.

Герасим. А нас хіба не били? Били й нас.

Копач. Цікаво. І зятя били? Я дещо чув, але мало чого люде не набрешуть, а ну розкажіть будь ласка.

Герасим. Та що ви його слухаєте! (Входить Клим).

Клим. А йдіть хазяїн, дайте коням оброку.

Герасим. Зараз. (До Романа) Іди лиш вимаж збрую гарненько, то краще буде. (Виходить, за ним Клим).

Ява 7.

Роман і Копач.

Копач. Поспієш ще збрую вимазать. Я тобі поможу, а ти роскажи, тим часом, як тут було діло на весільлі.

Роман. А, як було? Так було: зараз сват Іван зчепив ся з батьком, щоб давали обіцяне придане, а батько одмовили своєю поговіркою: Обіцянка — цяцянка... Сват назвав батька мошенником, батько свата за бороду, а він батька; я кинув ся оборонять батька, а сват Панас вчепив ся мині в чуба — саме отут на виску, я почав викручуватись... Отак шкура з волоссям витягнулась, а я кручусь, та до того крутив ся, поки добрий жмут чуба не зостав ся у свата Панаса в руках, а таки викрутив ся.

Копач. Викрутив ся?

Роман. Викрутив ся.

Копач. Молодець, Запорожець! Ну і що-ж потім?

Роман. Тим часом у другім кутку наші мати зчіпили ся з свахою Горпиною і розчіпчили ся; тут підступив зять наш, щоб розборонить, виходить, матір і тещу, а дядько Олекса, не розбираючи діла по уху його; а він дядька... Ну й пішло й пішло (Входить Герасим).

Ява 8.

Копач, Роман і Герасим.

Герасим. Чорт зна що слухаєте! Хіба ви не бачили як бьють ся?!

Копач. Та не в тім сила... Тут опит получаєть ся... От я не знав як викручувать ся, коли тебе схоплять за висок, а тепер знаю... Вік живи, вік учись... Ну, ну?

Роман. Вмішались всі родичі і пів дня били ся: оце наче й вгамують ся, дивись: слово по слову знов счепились. Отаке то придане! Нарештї батькови два зуби вибили!...

Герасим. Та брешеш, бо одного, а другий випав сам на третий день.

Копач. То це прямо сраженіе було!

Роман. А то-ж. Волосся літало по хаті, як павутина в осени. Доволї того сказать, що як роз'їхали ся свати, то в хаті назмітали волосся на землї цілу куделю.

Копач. З такої вовни добрі-б були рукавиці.

Роман. Щоб дурно не пропало, то я зробив з того волосся аж два квачі.

Копач. І це по хазяйськи.

Роман. І досі ними вози підмазуємо.

Копач. А хто-ж битву виграв?

Герасим. Виграв я, бо пять тисяч зосталось у калитці — не дав таки зятеви.

Роман. Отакого й нам Пузирі дадуть приданого, як ми дали за сестрóю.

Герасим. Ну то ще побачимо! Я не такий дурень, що-б мене обманили... Я обманю хоч кого, а мене чорта лисого обманить хто.

Копач. Нїякого обману не треба, я на ці діла майстер... Опит — велике діло! Висватаємо і денежний договор — винову запись зробимо! Олє куто, пом де тер, ля табль, ля фуршет, вів ля Булянже! Так, Герасим Нїкодимович!

Герасим. Та годі вам индиків дражнить, ходім обідать.

Копач (бере щупа). Хе, хе, хе! Досадно що самі не вмієте.

Герасим. На чорта воно мінї здало ся? (Ідуть).

Копач. Еге, та не забалакаєте!... Альбом!

Герасим. Тьфу!

Копач. Хе, хе, хе! (Пішли).

Ява 9.

Роман (сам).

Роман. Наче й розумний, а дурний! І все він зна — тілько нічого не робить. Це вже певно Копач заколотив сватать Пузирівну, йому аби язиком теліпать! Що-ж? Оглядини не вінчання... Поїду!... Воно й цікаво послухать, як Бонавентура буде язиком дзвонить. А мінї що? Куплю парочку свиней, подивлюсь на дівчат, та й до дому. (Входить жид).

Ява 10.

Роман і Невідомий жид.

Жид. Здрастуйте!

Роман. Здоров!

Жид. Чи це хата Герасима Нїкодимовича Калитки?

Роман. Це.

Жид. А де-ж сам хазяїн?

Роман. Він скоро прийде, підождіть.

Жид. Мінї нема часу, покличте його пожалуста.

Роман. Ось я зараз. (Виходить).

Явa II.

Жид (один).

Жид. Охо-хо-хо! Трудно теперички жить на сьвітї! А через чево й трудно? Через тово, що багато розумних понаставало... Усї торгують і торговлї нема — один убиток... Тепер-же: шинка не держи, землї не держи, а чим-же жить? Теперички я сїбє видумав новую комерцію. Добрий будьот гендель, єжелї удасть ся, попробуєм.

Явa I2.

Жид і Герасим.

Жид. Здрастуйте вам!

Герасим. Здрастуй! (на бік) Той самий жид, аж мороз по за шкурою пішов... Ну, що?

Жид (озираєть ся). А нїчого...

Герасим. Принїс?

Жид. Є.

Герасим (зітхнув). Показуй.

Жид (оглядаєть ся кругом, загляда у вікна, потім виймає гроші, все нові, несе до столу, розклада на столї). Теперички пізнавайте, почтенний, де тут фальшиві, а де настоящі?

Герасим (довго розгляда, придивляєть ся на сьвіт). От так штука... От так штука... Не вгадаю! (Розгляда). Не вгадаю!

Жид (знову зазира у вікна). І нїхто не вгадає. Я присягну на біблію, шо всякий прийме! Это робота заграничная..., это первий сорт. Ми не робимо такой дряни, як другі... Їх роблять у Англичан і Англичан їх возить, а я у нього аґентом.

Герасим. Ну й зроблені, ну й зроблені — прямо настоящі, і не кажи... Як дві каплї води всї однакові... руб — руб, три — три — однаковісїнькі! Покажіть, будь ласка, котра фальшива?

Жид. Оце одна — руб, а це друга — три.

Герасим. Оцї-о? оцї? Та ти давай мінї таких грошей, хоч лантух прийму. Як-же ти їх розбираєш?

Жид. Ми? Это секрет. На що вам усе знать? Товар нравить ся — візьміть, не нравить ся — не беріть. Ми не нуждаєм ся в покупателях; ми їх розпустили і розпускаємо може мілїони і всї благодарять... Ви знаєте, теперички этих денєґ скрізь доволї, може і у вас у кишенї єсть такі самі.

Герасим. Ну так! Звідкіля вони у мене візьмуть ся? Хіба дав хто справдї! А-ну, глянь! (Показуе свої гроші).

Жид (розгляда). Как нема, коли є!... От одна трех-рублевая, от друґая... Хе, хе, хе! Это усе нашей фабрики.

Герасим. Сьвят, сьвят, сьвят! Та ти брешеш!

Жид. Побей меня Бог.

Герасим. Диво! От так штука є! Оце кажеш фальшиві? Це я взяв від Жолудевого прикащика. Виходить їх і у Жолудя доволї є... Он як люде багатїють. Я їх помічу, надірву краї... Ото тілько одно мінї дивно: чом-же ти сам не торгуєш на цї гроші, а тілько другим наділяєш.

Жид. Ви все любопитничаєте. Ну, а от чего ви не продаєте фальшивих денєґ?... Видите у всякого своя комерція. У нас фабрика на весь сьвіт, друґой такой фабрики нема; ми продаєм тисячу за пятьдесять рублїв. Разлї это не торговля по вашему? Ми заробляємо мілїони, а люде в двадцять раз больше... Ну, а як-би ми самі за эті денґи товари купували, хто-б тодї так дешево робив гроші?

Герасим (розгляда гроші). І то правда. Не надивуюсь! Настоящі, натуральні! Помічу й цї (надриває краї).

Жид. У нас порядок: фірма почтенная. Товар з Льондона прямо ідьот в кожаних мішках. Єжелї возьмете, то скажіть, скілько вам нужно, я буду телеґраму пускать у Одесу і Англичан сам вивезе їх на нашу стацію.

Герасим. Розпалилась до них моя душа... Сто тисяч візьму!

Жид. Нехай вам Бог помагає! А коли вивезти?

Герасим. Сегодня у нас субота.,. У понедїлок можна?

Жид. Можна. Зачим не можна, усе можна.

Герасим. А цї дві бумажки ти дай мінї. Може я пробу зроблю: куплю на них що небудь.

Жид. На віщо, коли у вас свої є?... А между прочим візьміть. Так у понедєльник у вечері ви будьте на вокзалї у том містї де для мужчин і для дам... Розумієте?

Герасим. Розумію, розумію...

Явa I3.

Жид, Герасим і Копач.

Копач (входить). Ура! Тепер суд гласний, накрива жидків пристав частний! Хе, хе, хе!

Жид. А ви разлї частний? Не похожі!...

Копач. Не та рожа? Хе, хе, хе!

Герасим От чортяка принесла його.

Жид. Що воно за чоловік?

Герасим. Нї Богови сьвічка, нї чортови кочерга. Ходїм у клуню, там побалакаємо. (До Копача). У нас дїло є.

Копач. Ага! Секрет. Ой! Нїкодимович, Нїкодимович! Бережіть са, бо секретні дїла не доводять до добра тепер:

Нема в сьвітї правди
Сам сьвіт став зрадливий,
За гривню брат брата
Готов обідрати...

Герасим. Та одчепіть ся! Нема часу чорт зна що слухать. Ходїм!

Копач (у слїд). Це мої стихи, я колись вам всї прочитаю... Поучительні стихи, хе, хе, хе!

ЗАВІСА.

(Далї буде).

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[17. Иванъ Франко].

(Дальше.)

Коли громадяне стали святкувати празникъ народного воскресеня, саме-тогдѣ селомъ вели жовнѣрѣ пана Мигуцкого, звязавши єму руки. Кôнцѣ-жь шнурôвъ, щó оплѣтали паньскѝ руки, державъ гайдукъ, немовь мужикъ, щó гнавъ вола на торгъ, — а по-заду всѣхъ ѣхавъ Нѣмець-комисарь на вôзку. Якъ сей похôдъ порôвнявъ ся зъ людьми при церквѣ, то сказавъ имъ комисарь, що панъ-дѣдичь иде въ гостину, пити пиво, щó наварив для себе самъ. Громадяне, побачивши Мигуцкого, мовчали, — радôсть, жаль и страхъ мѣшали ся въ ихъ серцяхъ; вôнъ же стоявъ, понурившись, мовь бы почувавъ, що й єго ткнувъ палець божій. Але нѣ одинъ крикъ ворожій, нѣ згôрдный смѣхъ, анѣ проклôнъ не выйшовъ зъ-помѣжь товпы.

И минули вже свята. Дивно було якось людямъ: вже въ робучій днѣ атаманъ не стававъ въ вôкнѣ, не стукавъ костуромъ, не лаявсь, не гнавъ на панщину. У снѣ часомъ атаманъ ще имъ ввижавъ ся, але на явѣ все пôшло противно. Працювали люде по поляхъ самѝ собѣ, — а якъ згадали, що они свобôднѝ, то спѣвали собѣ веселу пѣсню й були вдоволенѝ своєю долею. — И повели Мигуцкого до арешту, а въ дворѣ лишилась єго недужа жôнка зъ дѣтьми. Се-жь була добра людина, щó громадѣ неразъ въ бѣдѣ помагала, ба й свого мужа слѣзми й словами старалась вгамувати въ єго паньскихъ вытребенькахъ. Теперь она горювала, що мужь єи попавъ ся въ тюрму, и що служба розносила паньске добро. И спонукавъ вôйтъ людей, щобы для нен за-дармо працювали,

ажь доки не повернувъ бы панъ. Коли-жь панѣ подужала, то скликала громадянъ до двора, и завдяки за ихъ помôчь угостила ихъ дружнымъ пиромъ та й сказала: „Пропали вже рабы й паны! намъ треба мирно, спôльно жити!“ Вôдтакъ зглянувшись надъ нещасною панею, сказавъ ѣй вôйтъ, що кôлькохъ изъ громады поѣде зъ нею до комисаря, бо вôнъ теперь старшій въ окрузѣ, — то чей схоче пана пустити на волю.

Мѣжь-тымъ Мигуцкій сидѣвъ въ келіи тѣснôй и темнôй, та не мôгъ дôждатись нѣ слѣдства, нѣ суду. Коли-жь єго разъ выпустили на прохôдъ, то побачивъ вôнъ комисаря, що́ зъ чотырма гайдуками до него наближив ся. Той поглянувъ на вязня насмѣшкувато, и вôдтакъ враженый Мигуцкій, не чекаючи, що́ скаже комисарь, кинувъ ся на него и потрясаючи єго за грудь кричавъ: „Кровопôйце! враже! — Чи ще ты моихъ мукъ не сытъ? Коли не сытъ, такъ доконай же мене вôдъ разу!“ (стор. 246). Тогдѣ наляканый комисарь закричавъ, щобъ єго ратували, а якъ гайдуки спôймали Мигуцкого, то гукнувъ вôнъ: „Ану тамъ, чуйте, панъ керкермайстеръ! Bank heraus! А коли Мигуцкій въ трѣвозѣ заявивъ, що вôнъ шляхтичь, то комисарь озвавъ ся: „Теперь у насъ конституція! И противъ права й противъ бука всѣ рôвнѣ! Хлопцѣ! legt ihn platt! — и всыпте двайцять пять!“ — Дармо панъ пручавъ ся, кричавъ, — прийшло ся въ конституційный часъ закоштувати чого, чимъ самъ колись такъ щедрый бувъ для громадянъ.

Вставъ Мигуцкій пришибленый, немовь той трупъ блѣдый, — въ ярости погрожувавъ „швабови“, що сего єму не подарує, — що се буде смерть єго! Тогдѣ комисарь вôдказавъ спокôйно, що Мигуцкій своєю шляхецкою пыхою самъ собѣ все лихо наробивъ. Вже-жь комисарь прийшовъ сюды, донести єму добру вѣсть, що хлопы прийшли зъ єго жôнкою, просити за него. Вôдтакъ сказавъ комисарь Мигуцкому: „Идѣть же, пане, геть вôдтôль, и забувайте, що́ пропало!“

Але тѣ слова, що́ сповѣщали єму волю, не вменшили єго болю, — вôнъ заплакавъ, — за-пôзно порушилась въ него совѣсть! Грижа и тюрма пôдточили єго здоровлє такъ, що за радою лѣкарскою треба було шукати ратунку пôдъ теплымъ небомъ въ Италіи. А по за-якъ у Мигуцкого не було вже грошей, то ставъ єму въ пригодѣ Мошко, давнѣйшій паньскій вѣрникъ. Панъ и не спамятавъ ся, якъ контрактъ зъ жидомъ пôдписавъ. И поки жнива ще настали, поѣхавъ вôнъ зъ жôнкою въ Италію. — Рôкъ минавъ, — вернула панѣ вже вдовою, — панъ умеръ десь на чужинѣ. Опôсля Мошко державъ село въ посесіи, а якъ ще кôлька лѣтъ минуло, зôбралась панѣ й десь кудысь помчалась. И слѣдъ за нею замело, — а Мошко закупивъ село.

Се поетичне оповѣданє звеличивъ Г(ригорій) Ц(еглиньскій) великими похвалами, написавши ось-що въ „Зорѣ“: „Паньскѣ жарты суть окрасою не тôлько поезій Ивана Франка, але рускои поезіѣ въ загалѣ. Мы не вагуємъ ся сказати, що вôдъ Шевченка немає красшои поемы въ литературѣ рускôй. Пôдъ смирною написію „оповѣданє“ крыєсь ту епична поема перворядноі красы и перворядноі цѣны. Поетъ нѣбы оповѣдає подѣю одного села, але се подѣя зъ житя цѣлого народу; єго село, се лишь спецификованый типъ цѣлого народу малоруского, єго терпѣня й гуманнôсть, — се черты не одного села, а цѣлого народу. Панъ Мигуцкій — се живѣсенькій типъ всѣхъ панôвъ зъ бл. п. часôвъ панщиняныхъ, а типы, якъ комисарь, живѣсенькій типъ Нѣмчика, що́ вôдтрученый гордою шляхтою стає на перекôръ єи по сторонѣ мужика. Такого чудового типу, якъ пôпъ-апостолъ въ „Паньскихъ жартахъ“, не було ще до-теперь въ литературѣ нашôй, — типу, що́ зрôсшись одною долею зъ народомъ, словомъ своимъ и правдою своєю наче въ рукахъ держить єго волю, єго пульсъ, єго кровь!... Всѣ типы поемы: Мигуцкій, пôпъ, комисарь, староста, — а надо все нарôдъ, зъ котрого поетъ не пôднимає жадного въ типъ осôбный, а представляє всѣхъ, яко типъ громадный, — се правдивѣ типы нашѣ, але достойнѣ станути побôчь найкрасшихъ типôвъ Гомеричныхъ“... („Зоря“, 1887; стор, 242).

Хоча-жь мы высоко цѣнимо „Панськѣ жарты“, то все-жь думаємо, що професоръ Цеглиньскій похвальну згадку про сей твôръ трохи „пересоливъ“. Вже-жь годѣ казати, що Франко стоить побôчь Шевченка, — що „єго типы достойнѣ станути побôчь найкрасшихъ типôвъ Гомеричныхъ“! Такому величному порôвнаню ачей не схоче притакнути самъ Франко, по-за-якъ въ загалѣ звѣстно, що на Руси-Украинѣ нема другого Кобзаря, та що клясичнѣ типы Гомеровѣ зовсѣмъ суть вôдмѣнныѣ вôдъ галицкихъ образкôвъ.

Въ „Паньскихъ жартахъ“ поетъ зладивъ стихотвôръ зъ деякими прикметами идеализму, а по-за-якъ вôнъ попереду заявлявъ неразъ думки крайного радикализму, то вложивъ се оповѣданє въ уста мужика, самовидця тыхъ „жартôвъ“, бо не хотѣвъ бути неконсеквентнымъ супротивъ попереднього свого свѣтогляду. Тôлько-жь тутъ не зберѣгъ ся вôнъ подекуды неимовѣрного складаня поетичного. Се бо хотѣвъ вôнъ, щобъ невченый мужикъ выголосивъ довге оповѣданє про „Панськѣ жарты“, та щобъ прикрасивъ єго гарными описами природы й поетичными образами. Такъ отже невченый мужикъ оповѣдає складно, неначе-бъ читавъ изъ книжки; — вôнъ знає про давныхъ, маловченыхъ попôвъ, що́ ихъ святили въ Холмѣ, чи въ Луцку, — вмѣє розказати про побутъ Ценґлевича въ Куфштайнѣ и про смерть Вишньовского на „гицлѣвскôй горѣ“ у Львовѣ, про зруйнованє Парижскои Бастиллѣ въ часѣ французкои революціѣ и т. и.

Опроче замѣчаємо, що, коли вдача старенького попа-мученика є идеализована, характеристика Мигуцкого являється зъображена барвами искравыми, по-за-якъ авторъ хотѣвъ представити два екстремы людскихъ змагань. Менше вдатною вважає ся характеристика Нѣмця-комисаря, котрый не-въ-мѣру мстивъ ся панови за нечесть, яку єму колись заподѣяно при сватаню паньскои дочки. А вже-жь сумнѣваємо ся, чи въ тыхъ часахъ абсолютизму, коли цѣсарскій комисарь великою повагою тѣшивъ ся въ окрузѣ, могла єму лучити ся така притычина, щобъ єму середъ гостей таку „оказію“ зроблено, що „бѣдолаха втѣкаючи мало костей не поломавъ?“ Вôдтакъ неимовѣрною є ява єго зъ чотырма гайдуками въ арештѣ, коли хотѣвъ Мигуцкому звѣстити єго волю, та коли за напасть велѣвъ єму „всыпати“ двайцять пять букôвъ.

Хоча-жь въ цѣлôмъ оповѣданю добачаємо богато окрасъ поетичныхъ, то все-жь є въ йому такожь чи-мало прикметъ прозаичного писаня, зъ-за чого сей твôръ являється денекуды римованою прозою. Вкôнци запримѣчаємо, що авторъ непотрѣбно велѣвъ Нѣмцеви-комисарю корыстуватись дивнымъ жарґономъ, вкладаючи єму въ уста ось-якѣ слова й выразы: прав*т*а (прав*о*а), *пут*увати (*бу-*

дувати), вôтпирати (вôдбирати), сросумѣла клюпа кльопа (зрозумѣли глупй хлопы), топра пашає цѣсарь (добра бажає цѣсарь) и т. и. Хоча-жь Нѣмець и мôгъ такъ говорити, то все-жь довшй єго мовы, списанй такимъ жарґономъ, не дуже мило вражають читача, дарма́, що такимъ писанємъ комичнôсть бесѣды подекуды пôдносить ся.

* * *

Высшу поетичну стôйнôсть має лєґенда „Смерть Каина“. Авторъ навязавъ єѣ до мистеріѣ Байрона „Каинъ“, и про-те сю лєґенду можна вважати дальшою рѣчю твору Байронового.

Въ тôй мистеріи читаємо, що, коли Каинъ убивъ свого брата Авля, ангелъ звѣстивъ єму проклятє боже, зъ-за чого треба було єму втѣкачемъ блукати по земли. Єго жôнка и сестра вразъ, Ада, взяла зъ собою дѣти та й пôшла зô скитальцемъ на схôдъ вôдъ Едему. Отже въ лєґендѣ Франка бачимо Каина, що́, вбивши свого брата, блукавъ по свѣтѣ. Ада дѣлила зъ проклятымъ чоловѣкомъ прокляту єго долю. Ажь ось разъ въ темныхъ пралѣсахъ ночували они въ скалистôй печерѣ. Ада заснула, а Каинъ розложивъ огонь и сѣвъ по-біля него, въ поломя втопивши очи. Фантастичнй сцены й явища разъ-поразъ выринали зъ огнистыхъ языкôвъ, и ловлячи ихъ своимъ поглядомъ Каинъ немовь задрѣмавъ ся. Сну тихого, правдивого давно-давно не знали вже єго повѣки! А якъ настало рано, Каинъ дармо чекавъ, коли Ада встане зъ постелѣ, — бѣдна страдниця вмерла. Видъ смерти немовь пôдтявъ всю єго волю й силу, — вôнъ сѣвъ надъ трупомъ, и весь день, всю нôчь сидѣвъ недвижно. А на другій день знявъ ся, наносивъ въ печеру сухого листя, вкрывъ тѣло своєи дружины й камѣнємъ заваливъ вхôдъ печеры.

Опôсля пôшовъ въ пустыню, — де? куды? по-що єму йти? про се давно вôнъ не думавъ. Всюды бувъ сумъ однакій, самота однака й однаке горе люте! Вôнъ минувъ лѣсъ, коли сонце хилилось до долу. Ажь ось на самôмъ сукрайку, де звôдъ неба зъ пустынею зливавъ ся, выдвигло ся щось высоке, рôвне, мовь хрусталь блискуче. Се були стѣны, котрыми обведено рай. — „То рай!“ застогнавъ Каинъ, „гнѣздо утраченого щастя, що́ наче сонъ майнуло и пропало! То жерело безбережного горя, що́ такъ пристало до людського роду!... (стор. 9)[1]). И вôдвернувъ ся Каинъ вôдъ Едему, щобъ геть ити, та отъ, якійсь глибокій, безмѣрный сумъ обнявъ єго, — єму забажалось, ще разъ поглянути на захôдъ, а коли минула нôчь, то якась сила тягла єго туды, де бувъ рай. Вôнъ самъ не знавъ, чого єму туды йти, — нѣчого тамъ не ждавъ, не надѣявъ ся, — а все-жь ишовъ на захôдъ. И ось заходяче сонце вказало єму зновъ вчорашній видъ чудовый: хрустальнй стѣны, золотй башты, — та такъ далеко-далеко, що, бачилось, до неба було въ-двоє близше. Але Каинъ не жахавъ ся далекои дороги; — вôдъ смерти брата вôнъ стôлько лѣтъ блукавъ безъ меты, — ажь ось першій разъ мета єму заблисла!

День за днемъ ишовъ вôнъ, — бачилось єму, що йшовъ може й сотнѣ лѣтъ. Врештѣ дôйшôвъ до цѣли: продроглый, хорый и нещасный станувъ Каинъ пôдъ райскою стѣною, и отъ, першій разъ по смерти брата вôнъ притулившись до стѣны заснувъ тои ночи. Тôлько-жь и тогдѣ не найшовъ супокою: страшнй сны томили єго всю нôчь. А рано вставши чувъ себе ще бôльше нещаснымъ, нѣжь доси: стѣна гладка, мовь лѣдъ, и высоченна сягала мабуть ажь до неба, — нѣгде не було нѣ проходу, нѣ брамы, нѣ нарôжниць, — рôвно-рôвно простягалась она, мовь-бы весь свѣтъ на-двоє хотѣла перерѣзати на вѣки вѣчнй. Въ нѣмôй розпуцѣ бивъ вôнъ головою о ту стѣну, бивъ кулаками, грызъ зубами, поки знесиленый не впавъ неначе трупъ. Три днѣ отакъ вôнъ бивъ ся; крикъ єго, мовь ревъ звѣря раненого, трѣвоживъ мертву тишу пустынѣ, — инколи вôнъ намагавъ ся молитись, але зъ устъ єго лились гордй, богохульнй речи. А далѣ втихомиривъ ся вôнъ и сказавъ: „Нехай и такъ! Проклятый я, се знаю! — кровь брата на моихъ рукахъ! Я стративъ дѣдництво раю!... Та за весь бôль безмѣрный, за всѣ тй муки безъ кôнця, що́ знѣсъ я и зносити буду, одного лишь бажаю, о Боже! Дозволь лишь разъ єще, лишь на хвилину, хочь зъ-далека заглянути въ рай!“... И сквапно пôшовъ вôнъ по-узъ стѣны, але годѣ було найти вхôдъ до раю, — стѣна тяглась мовь въ безконечну даль. Але Каинъ уже не вôддававъ ся розпуцѣ, не клявъ, не рвавъ ся... Вôнъ ишовъ и йшовъ, ажь разъ побачивъ середъ пустынѣ высоченну, остру гору, що́ шпильомъ купала ся въ небесному блакитѣ. Каинъ рѣшивъ ся вылѣзти на ту гору, бо дôзнавъ ся, що для него мабуть замурована брама райска. Вôнъ забажавъ вылѣзти на вершокъ тои горы й зъ-вôдтамъ побачити рай.

И не довго роздумуючись пустивъ ся Каинъ въ дорогу. По довгихъ, дуже тяжкихъ трудахъ станувъ на самôмъ вершку: скелетъ нужденный, ранами покрытый й ледво ще живый. Але вôнъ не спôчнувъ, — глянувъ въ даль безмѣрну, туды, де въ пурпуровому промѣню купавъ ся величный ясный „городъ божій“. И що-жь побачивъ въ йому? — Пусто скрôзь, лишь дерева стояли сумовито, а крôмъ нихъ не було нѣгде анѣ живои душѣ... Та нѣ! посередъ раю, на майданѣ стояли два дерева найвысшй, — се на право — то дерево житя, а те на лѣво — дерево знаня добра й зла. Дерево житя розтрѣскано небеснымъ громомъ, але оно не рѣшилось своєи живои силы; пôдъ деревомъ же знаня клубило ся гадє, а на гôлькахъ єго понависало богато плоду. Той плôдъ блищѣвъ-манивъ, та отъ, повѣявъ вѣтеръ, и овочѣ посыпались на землю, та всѣ вôдъ разу огнемъ розпрысли, попеломъ розсѣлись...

И бачить Каинъ далѣ: въ мглѣ рожевôй щось заворушилось мовь комашня. Придивлює ся, — се люде! — се тысячѣ й миліоны людей, що́ товплять ся на-въ-круги дерева знаня, щобъ захопити хочь одну кисличку. Потоки-жь крови й море слѣзъ значать ихъ путь, бо всякій, хто вкусить того плоду, стає лютый, мовь звѣрюка, — палить, руйнує все, мовь божевôльный. Мѣжь-тымъ до дерева житя нѣхто не рве ся. На йому плодôвъ не богато, — они заховались мѣжь листємъ та терньомъ, то-жь и не ласить ся нѣхто на нихъ, а якъ часомъ хто, вôдбившись вôдъ товпы, до сего дерева наверне ся, и вкусивши плоду чудового, почне гукати на другихъ, щобъ ишли туды, то тй кидають ся на него й бють та мучать єго, мовь за найтяжшу провину.

Побачивъ Каинъ и два звѣрѣ, що́ стояли на майданѣ: одинъ засѣвъ пôдъ деревомъ знаня, — величный, зъ лицемъ жôночимъ и зъ тѣломъ льва. Єго обсѣли люде, мовь бы про щось пытали, але звѣрь мовчавъ, и вôдтакъ роѣ людей рвались за плôдъ дерева знаня, и зновъ вертались до сеи потворы. А другій звѣрь засѣвъ пôдъ деревомъ житя: зъ крылами лилика, зъ хвостомъ якъ пава,

[1]) „Смерть Каіна“. Лєґенда Івана Франка („Літературно-наукова Бібліотека“. Книжка 3. Львів, 1889).

зъ кôгтями орла, зъ тѣломъ хамелеона й зъ жаломъ змиѣ. Вôнъ манивъ до себе всѣхъ, и всѣхъ вôдводивъ вôдъ дерева житя. А хто за нимъ на-слѣпо бѣгъ, той розбивавъ ся о камѣнь, або опинявъ ся въ тернахъ, ярахъ глибокихъ... Тому-то кричали люде, що дерево житя — се химера й брехня!

Глядѣвъ на се все Каинъ и мовь-то ножемъ рѣзало єго по серцю. Вôнъ закрывъ своє лице руками й скрикнувъ: „Охъ, досыть, досыть, о Боже! Не хочу бôльшь глядѣти на сей видъ!“ Хоча-жь опôсля пôтьма лягла на землю й закрыла рай, то въ души Каина оставъ ся тяжкій бôль, — вôнъ не жалѣвъ за раємъ, — и чимъ-скорше пустивъ ся горою долôвь. И думавъ вôнъ: „Такъ отъчимъ Богъ дуривъ вôтця, мене й всѣхъ людей! — Хто-жь роздеръ на двоє житє й знанє, и ворогôвъ заклятыхъ изъ нихъ зробивъ? Чи-жь не його се дѣло? Тодѣ, коли осôбно въ раю вôнъ отй два дерева садивъ, закимъ ще создавъ Адама, вже проклявъ його, вже назначивъ весь рôдъ його на муку, на вѣчне горе! Бо коли знанє є врагъ житя, то по-що-жь намъ бажанє знаня? — Коли хотѣвъ, щобъ мы живй були, чому-жь зъ-першу намъ не казавъ, поѣсти плодôвъ изъ дерева житя?“... (стор. 31—32). Вôдтакъ сказавъ собѣ Каинъ, що знанє не є врагъ житя, — що оно веде къ житю, вбезпечує житє, — що жереломъ житя є чутє, любовь... А далѣ дôйшовъ до сеи думки, що „житє мы маємъ въ собѣ, и не треба намъ въ рай тиснутись, щобъ його дôстати“ (стор. 36). Се-жь „въ той часъ, якъ Богъ изъ раю насъ выганявъ, вôнъ самъ у серце намъ вложивъ той рай и давъ намъ на дорогу!“

Опôсля жалкувавъ ся Каинъ, що Богъ страшнй, могучй покусы порозставлявъ людямъ въ дорозѣ. Ось бо при мизернôмъ знаню сидить загадка и тьма на стражи, а ту дорогу, щó веде до серця, до щирои любови, загородила химера быстрокрыла, котра манить, и найяснѣйшу правду въ привидъ, уману пусту змѣняє. И отъ, люде рѣжуть и мордують однй другихъ, рыють ся въ земли, до неба рвуть ся, плывуть за море, шукаючи раю, щастя, супокою, — шукаючи того, щó лишь въ серци своємъ, въ любвѣ взаимнôй можуть знайти. Вкôнци-жь звернувъ ся Каинъ ось-якими словами до людей: „Покиньте плакати по стратѣ раю! Я вамъ його несу! Несу ту мудрôсть, котра поможе вамъ його здобути, — у власныхъ серцяхъ рай новый створити!“ (49).

Такъ думавъ Каинъ, и зъ серцемъ, повнымъ теплои любови до людей наближивъ ся до села, котре розсѣлось въ тихôй затоцѣ на паляхъ, повбиваныхъ у дно озера. Въ сѣмъ озерѣ рыбалки ловили рыбу, а супротивъ села на узберѣжю гуляла на майданѣ молодѣжь: однй бѣгали на взаводы, другй танцювали, иншй натягали лукъ и стрѣляли до меты, — деякй-жь обступили старого дѣда, щó брязчавъ на струнахъ и щось спѣвавъ. Каинъ бачивъ се все: сей видъ бувъ єму сто разъ милѣйшій, нѣжь недавный привидъ раю. Ажь ось мѣжь дѣтьми зробивъ ся крикъ: у лука порвала ся струна. — „Дѣду! дѣду Лемехъ! направте лукъ!“ крикнувъ якійсь хлопець. И дѣдъ покинувъ грати й взявъ лукъ у руки. Хоча-жь вôнъ бувъ слѣпый, то напявъ струну на роговый лукъ, вôдтакъ сказавъ дѣтямъ, що вôнъ ще готовъ, помѣряти ся зъ ними при стрѣльбѣ. И зрадѣли дѣти, що дѣдъ Лемехъ хотѣвъ зъ ними стрѣляти до меты. Ажь ось побачили Каина, щó наближавъ ся на край майдану. — „Горе!“ закричали дѣти, — „хтось чужій иде! — розбôйникъ! лѣсовый дикарь! Ратуйте, дѣду!“ Здрогнувъ ся дѣдъ Лемехъ и спытавъ ся суворо, де є той дикарь? И вôдповѣли, що вôнъ изъ-за кедра выйшовъ та до нихъ иде. Лемехъ вложивъ тогдѣ на лукъ нову стрѣлу й выстрѣливъ. — „Стôй! Лемехъ, стôй!“ роздавъ ся голосъ. „Я-жь твôй прадѣдъ Каинъ!“ Та остра стрѣла попала Каиновi прямо въ серце. Коли-жь Лемехъ про се дôзнавъ ся, то вжахнувъ ся, и пôшовъ прямо туды, куды пустивъ стрѣлу, ажь поки не єпôткнувъ ся й не впавъ на трупъ Каина. — „Се вôнъ! се вôнъ!“ мовь божевôльный скрикнувъ Лемехъ. — „Дѣти! пропали мы, пропавъ увесь нашь рôдъ на вѣки вѣчнй! Каинъ смерть принявъ изъ моихъ рукъ!“

Незабаромъ збѣглась громада зъ села й довѣдалась вôдъ Лемеха, що се предокъ ихъ Каинъ, проклятый Богомъ за убійство брата! И велѣвъ Лемехъ прокляте тѣло прикинути камѣнємъ, та засыпати пѣскомъ. Мѣжь-тымъ лежавъ Каинъ мовь дитя, вколысане до сну, зъ лицемъ спокôйнымъ, яснымъ, на котрому, здавалось, и по смерти тлѣла ще несказана утѣха и любовь. Та швидко купою камѣня покрывъ ся трупъ...

Въ сѣй лєґендѣ зъобразивъ поетъ прегарно Каина въ єго величнôмъ змаганю, побачити ще разъ бодай здалека утраченый рай. Ся частина стихотвору (стор. 8—25) має справдѣ высоку стôйнôсть художницку. Вдача Каина являє ся тутъ демоничною: природа могла єго мучити, але смерть боялась єго! Хоча вôнъ убивъ свого брата, хоча клявъ Бога й себе, то все-жь являє ся вôнъ нещаснымъ страдальцемъ, що йшовъ свѣтами може й сотнѣ лѣтъ, щобъ тôлько добитись до Едему й побачити ще разъ утраченый рай. А вже-жь пôзнавъ вôнъ вкôнци, що проклятый єго голосъ не доходить до Бога. — „Самъ я виненъ, що небо не вôдповѣдає менѣ!“ промовивъ вôнъ зъ резиґнацiєю на свою тяжку долю.

Але-жь въ другôй частинѣ сего твору бачимо деяке неимовѣрне складанє поетичне. Поетъ каже, що Каинъ станувъ на вершку горы, котра высша була вôдъ райскои стѣны; — та-жь стѣна була такъ высока, що Каиновi здавалось, мабуть то она ажь до неба сягала! И дивнымъ дивомъ мôгъ вôнъ зъ такои высокои горы все бачити, що долѣ дѣяло ся въ раю: мôгъ видѣти людей, щó, горнулись до дерева знаня й житя, — ба, на звѣрю, щó засѣвъ пôдъ деревомъ житя, узрѣвъ Каинъ крыла лилика, хвôстъ павляный, кôгтѣ орлиний, жало змiине, тѣло хамелеона! Вже-жь того всего не мôгъ вôнъ видѣти зъ тои высоченнои горы, — се бувъ тôлько привидъ. Коли-бъ же єму таке привидѣлось, то фантастичнй образы не мôгъ вôнъ уважати дѣйстностiю, и про-те непотрѣбно дорѣкавъ Богу, що той дуривъ Адама и всѣхъ людей. Тому-то думаємо, що Байронъ у своѣй мистеріи мôгъ Каиновi въ розмовѣ єго зъ Люциферомъ вложити въ уста такй докôрливй слова супротивъ творця свѣта, але у Франковôй лєґендѣ переспѣвъ такои Байроновои хрiє являє ся неконче доладнымъ.

Опроче деклямацiя Каина про дерево житя й дерево знаня нáтякає на схолястерію, котрои не мôгъ проявити Каинъ. Ба, въ лєґендѣ Франка высказує Каинъ такй думки, котрй собѣ противорѣчать: разъ мовить, що Богъ роздеръ на двоє житє й знанє, та зробивъ зъ нихъ ворогôвъ заклятыхъ (стор. 31), а вôдтакъ каже, що знанє не є врагъ житя, — що оно веде къ житю (стор. 34). — Авторъ вкладає вôдтакъ въ Каиновй уста слова, що, хто зъ плоду дерева житя вкусивъ, той прояснювавъ ся ввесь

и проймавъ ся благимъ спокоємъ, та отъ, незабаромъ каже Каинъ, що жерело житя маємо въ собѣ, й що не треба намъ въ рай тиснути ся, щобъ єго дôстати, — значить, Каинъ безъ причины нарѣкавъ на Бога, що не казавъ людямъ ѣсти плодôвъ дерева житя. Вôдтакъ не розумѣємо, по-що дорогу до серця загородила химера быстрокрыла, котра правду въ привидъ, въману змѣняє. Вже-жь по-переду сказано, що та химера засѣла пôдъ деревомъ житя, дармá, що она мала-бы бôльшь пригоже мѣсце пôдъ деревомъ знаня.

Вкôнци поминувши се пытанє, чи слѣпый Лемехъ мôгъ Каина вбити, чи нѣ, заявляємо, що Каинъ не мôгъ сказати, мабуть-то чоловѣкъ лишь у своємъ серцю може знайти щастє, супокôй раю, — що вôнъ не мôгъ учити людей, щобъ себе взаимно любили. Вже-жь єму була ненавистна й та, котру колись любивъ бôльшь вôтця й матери, — єму стала нелюба єго сестра й жôнка вразъ, коли вбивъ свого брата. Вôдки-жь взялась въ єго завмерлôмъ серцю снага горячои любови? — вôдки наплыло єму на думку, стати речникомъ щирои любови, братерства братнього, коли пôсля погляду на рай оставъ ся въ єго души „несвѣцькій, острый бôль?“ Правда, що такою метаморфозою въ души Каина кôнчить ся лєґенда епизодомъ примиряючимъ, — правда, що Каинъ являє ся вкôнци въ сьявѣ героя-страдальця, що любвою влагоджує своє примучене серце, — але-жь такій страдалець перестає бути Каиномъ, бо перетворює ся въ речника новыхъ идей нашого часу. Коли-жь така проповѣдь любови въ устахъ Каина здає ся намъ иллюзоричною, то справдѣ имовѣрными суть слова Люцифера, высказаній въ Байроновôй мистеріи до Каина, що дерево знаня подало людямъ одно добро, — розумъ[1]).

* * *

Помѣжь иншими стихотворами Франка вызначує ся оповѣданє служницѣ п. з. „Сурка“ (Львôвъ, 1890). Се коротеньке оповѣданє оцѣнивъ складно Илля Кокорудзъ („Зоря“, 1891; стор. 136). Подавши змѣстъ сего гарного стихотвору, пише сей рецензентъ мѣжь иншимъ ось-що: „Въ сѣмъ артистичнôмъ творѣ выступає передъ нашй очи на першôмъ планѣ стать бѣднои служницѣ жидôвськои, стать оточена милымъ свѣтломъ, котре насъ вражає приємно, будить любе чувство й зъєднує нашу симпатію для Сурки. Стать Сурки, змальована авторомъ, робить зъ нашою душею то-само, щó кождый правдивый твôръ штуки: мы забуваємо на нужденнôсть и тѣсноту щоденного житя, а переносимо ся въ сферу идеалôвъ, взносимо ся нашими думками й чувствами высоко-высоко и спонукуємо самй себе, и въ людинѣ, щó займає найнизше становище въ суспôльности, поважати тепле, глубоке, благородне й до пожертвованя готове чувство... Цѣле оповѣданє повне вельми хорошихъ, а такъ пластичныхъ и вѣрныхъ описôвъ и докладныхъ мальовань мыслей и чувствъ душѣ, щó нѣчого не дало-бъ ся вôдняти, анѣ додати безъ попсованя гармонiѣ“...

Подавши поглядъ на поетичну творчôсть Ивана Франка згадуємо тутъ ще про сй три єго стихотворы: 1. „Дума про Маледикта Плосколоба“. Изъ старыхъ паперôвъ выпорпавъ Джеджаликъ. Львôвъ, 1878[2]). — 2. „Идиллія“ („Зоря“, 1886; стор. 388—389)[1]). — 3. „Прольоґъ“ — выголошеный С. Яновичемъ на ювилейнôмъ передставленю руско-народного театру въ память 50-тыхъ роковинъ смерти Ивана Котляревского („Зоря“, 1888; стор. 359—360)[2]). Въ сѣмъ стихотворѣ авторъ являє ся поетомъ-народовцемъ, котрому батькôвскй святощѣ справдѣ дорогй. Народовцемъ уважаємо єго такожь въ стихотворнôй „Вандрôвничôй лѣтописи“, котру зладивъ у Львовѣ 1884. р., коли вразъ зъ рускою молодѣжю йшовъ „въ дорогу“ зъ Дрогобича ажь до Выжницѣ. Ось бо на хоругвѣ, щó на заголовнôмъ образку держить въ руцѣ молодый вандрôвникъ, велѣвъ авторъ выписати отъ-сй слова звѣстнои пѣснѣ:

Я щасный руску матѣрь маю,
И ревный Русинъ мôй отець,
Я тымъ надъ все ся величаю,
Що-мь щиро-рускій молодець!

До рускои пѣснѣ мои груди,
Ажь скаче серденько моє, —
Для рускои землѣ мои труды,
Для рускои вѣры серце бє!

Вôдтакъ подаємо ще переглядъ важнѣйшихъ стихотворныхъ перекладôвъ и переспѣвôвъ Франка: 1. „Каинъ“. Мистерія въ трьохъ дѣяхъ Ґордона Байрона. („Дрôбна Библіотека“. IV. Львôвъ, 1879). — 2. „Фавстъ“. Траґедія Йогана Вольфґанґа Ґете. Часть перша. Зъ нѣмецкого переклавъ и пояснивъ...[3]). У Львовѣ, 1882. — 3. „Лисъ Микита“ — зъ нѣмецкого переробивъ... („Дзвôнокъ“, письмо илюстроване для дѣтей и молодежи. Львôвъ, 1890; число 3—21; и окрема вôдбитка зъ р. 1891.)[4]). — 4. „Пригоды Донъ Кихота“. Зъ испаньскои повѣсти переробивъ Миронъ („Дзвôнокъ“, 1891; число 2. и дальшй, — доси не докôнчено)[5]). — Мѣжь сими литературными працями вызначує ся найпаче перекладъ Ґетового „Фавста“[6]). Сей перекладъ є справдѣ окрасою нашои литературы, поза-якъ Франко въ гарнôй, милозвучнôй нашôй мовѣ вмѣвъ выразити высокй думки величнои нѣмецкои траґедiѣ. Въ „переднѣмъ словѣ“ подає вôнъ ось-якій свôй поглядъ на Фавста: „Зъ початку траґедiѣ — ворогъ суспôльности, при кôнци ставъ Фавстъ борцемъ за суспôльнôсть. Боротьба, почата въ имени єдиницѣ стала ся боротьбою тои єдиницѣ за суспôльнôсть и для суспôльности. Герой духовои революцiѣ, Фавстъ, пôшовъ далѣ и станувъ безмѣрно высше, нѣжь герой суспôльно-политичнои революцiѣ, Наполєонъ. Бо коли Наполєонъ стоить мовь великій дубъ корѣнємъ зовсѣмъ ще въ XVIII. вѣцѣ и тôлько величезну, тьмаву тѣнь кидає въ XIX. вѣкъ, то Фавстъ,

[1]) Порôвн. мистерію Ґордона Байрона „Каинъ“ въ перекладѣ Ивана Франка („Дрôбна Библіотека“. IV. Львôвъ, 1879; стор. 49).

[2]) Се є сатира на Венедикта Площаньского, бувшого редактора политичнои часописи „Слово“.

[1]) „З вершин і низин“, стор. 70—75. — Прегарный стихотвôръ „Идиллія“ надруковано въ польскôмъ перекладѣ автора въ литературнôй часописи „Ruch“ у Львовѣ, 1887; стор 168—170.

[2]) Въ „Зорѣ“ надруковано 1890. р. „Панича“, урывокъ зъ поемы „Нове житя“, стор. 105—107.

[3]) Меншу половину сеи першои части „Фавста“ надруковано въ XIII. рочнику „Правды“ у Львовѣ, 1880. р.; стор. 1—24; 146—195.

[4]) Въ нѣмецкôмъ текстѣ сей стихотвôръ має заголовокъ „Reineke Fuchs“. — Комична поема „Reineke Vos“ є памятникомъ долѣшньо-нѣмецкои мовы зъ кôнца XV. вѣку. Нѣмецкій поетъ Ґете переробивъ сей единчный стихотвôръ въ мовѣ ново-горѣшньо-нѣмецкôй пôдъ заголовкомъ „Reineke Fuchs“.

[5]) Авторомъ испаньскои повѣсти „Don Quixote“ бувъ Miguel de Cervantes Saavedra (родивъ ся 1547. р.).

[6]) Франко присвятивъ перекладъ „Фавста“ Михайлови Петровичу Драгоманову.

мовь рѣка, хоть жерело своє має такожь въ XVIII. вѣцѣ, прецѣнь найширшимъ и найглубшимъ ложискомъ плыве въ XIX. вѣцѣ. — Зъ тымъ историчнымъ значѣнємъ „Фавста“ безпосередно вяже ся й єго загально-людське значѣнє. Анѣ наука сама собою, анѣ свобо́дне й безжурне житє, анѣ почести, нѣ слава, — нѣчо те не може ущасливити чоловѣка, якъ довго той чоловѣкъ все и всюды має на оцѣ то́лько себе самого. Ажь коли вонъ всѣ свои здобутки, всю свою силу поверне на працю около ущасливленя другихъ,... тодѣ чоловѣкъ може бути щасливымъ. Ся велика правда, котрою завершує ся „Фавстъ“, надає тому творови ще й теперь, въ нашь вѣкъ, живу революційну силу. Вонъ не то, що не застарѣлый для насъ и по идеямъ, але противно, може и въ то́мъ зглядѣ — не згадуючи про незро́внану поетичну красоту — служити намъ на довго ще взо́рцемъ и прово́дникомъ“ (стор. X—XI).

* * *

(Дальше буде).

Ненадруковані байки В. Н. Забіли.

В. Н. Забіла відомий в нашому письменстві трьома віршами, надрукованими в збірнику Е. Гребінки: „Ласто́вка“ (Петербург 1841 р.), а ще може більше двома́ піснями: *Не щебечи, соловейко* і *Гуде вітер вельми в полі*, до котрих музику скомпонував славно-звісний композитор М. Глинка. Сими піснями, котрі сьпівають ся скрізь на всьому просторі України, В. Забіла придбав собі добру славу і можна дивувати ся, що почавши так добре, він потім неначе занедбав свою кобзу, бо навіть в часи найбільшого літературного руху на Україні не чуємо його голосу.

Се стало ся мабуть з тих особистих причин, про які мають ся деякі звістки в книжці Н. Петрова „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“ [Київ, 1884 р.] і в моїй замітці, надрукованій в „Кіевской старинѣ“ за 1886 р. Н° 9. Тим часом Забіла писав чимало і кінї самому дово́дилось бачити величенький зшиток його віршів, та така вже мабуть судилась йому доля, що той зшиток без вісти десь загубив ся. Про все те, дещо його віршів зберегло ся в паперах і в памяти земляків Забіли. Так п. Петров записав десь і надруковав в вище згаданій своїй книжці вірші Забіли: *Остап і чорт*; другі його вірші, проказані мінї з памяти сусїдкою Забіли, надруковані в „Кіев. стар.“ за 1888 р. Н° 4, а недавно оце трапилось в паперах шан. С. Д. Носа надибати ще дві байки Забіли, що́ й досї нїгде ще не надруковані: *Будяк* і *Семенова кобила*.

Правда, всї оцї вірші і байки не мають вже такої цїни, як перші лїричні пьєси Забіли, котрі визначають ся і своєю щиростью, і народним складом і тою тихою, правдивою журбою, яка так чарує нас в найкращих піснях народних.

В байках Забіли фабула якась вигадлива, алєґорія не досить ясна і наука виводить ся якось штучно; до того ще байки дуже довгі і самий вірш місцями зовсїм не вироблений, що найбільше виявляєть ся в байцї: „Семенова кобила“. Про все те, яко новий зна́дібок до оцїнки літературної дїяльности Забіли, вони мають вагу в історії нашого письменства, і ми подаємо їх у „Зорі“.

Що сї байки скомпоновані Забілою, а не іншим ким, про се сьвідчить шан. С. Д. Ніс, та й сам я, памятаю, бачив сї байки в тому зшитку, про котрий вище згадано.

Списані вони у С. Д. Носа разом з віршами: „Остап і Чорт“, але вірші ці списані в тій саме редакції, як вони надруковані в книжці Петрова, хіба лиш з деякими незначними одмінами; тим-то ми друкуємо тут самі тільки байки, тримаючись дословно того списка, який зберіг ся у Носа, без ніяких поправок і одмін.

М. Комар.

I.

Будяк.

По́рали ся люди в полї, хлїб сьвятий збирали,
І дїток своїх маленьких всїх позабирали.
Інші колоски збирали, матеркам носили:
„Любий Сидір, любий Семен!“ за те їх хвалили.
— І я, мамо, ось-де скільки, дивись, назбирала!
„І ти, любая Хотїнко!“ — мати їй сказала.
„З'їжте-ж сальця́ трошки з хлїбцем, та не розкидайте,
Як поїсте — і знов дїтки, колоски збирайте!“
Дру́гі-ж дїтки знай бігали, цїлий день крутились,
Вже й матерки́ на їх кричали, і батьки́ сварились.
Та не слухали, що кажуть, щоб не пустовали;
Регочуть ся, та бігають, через сніп скакали.
Загледїли: квітка якась в житї червонїє.
І побігли усї разом, хто перший поспіє,
Собі вирвать тую квітку. А того й не знали,
Що то будяк преколючий... аж опережали
Один дру́гого як можна; деякі побились;
Трошки згодом уже вони добре роздивились;
Підбіг один зовсїм близько, зачепивсь ногою,
Прямо так і покотив ся в будяк головою.
Поколов собі всю пику, позбивав колїна,
Іще й мати, як підбігла! „А, вража дитина!“
На його вона сказала, за чуб стрепенула...
І тим дїтям добре чуби́ вона всїм намнула,
Котрі бігали умістї та жито топтали.
„Бачте! Як-би не крутились“, — батьки́ їм сказали —
„Та так, як ті дїти, колоски збирали, —
„І ви-б тепер хлїб і з салом вмістї з ними їли,
„Нїхто вас-би і не лаяв, й чуби-б не болїли,
„А тепер так голодуйте, плачте скільки хочте,
Та не лїзьте нам у вічі, і нас не морочте.
„Геть із поля по домівкам, не слухняні дїти,
„Через вас і ми не вспієм дїла поробити!“

* * *

Треба дїтей вчити з малку, щоб вони трудились,
Щоб були вони слухняні, та щоб не крутились.
Коли що самі не знають, щоб батьків питались,
За червоним щоб не дуже вони все ганялись.
Не все гарне, що червоне, треба роздивить ся,
Що воно такеє в сьвітї, й до чого годить ся.
Інчая прегарна квітка, може ще й пахуча,
Та не треба зразу лапать, бо може й колюча.
Так і людей треба в сьвітї дуже розбирати,
Не все треба од їх слухать, не все їм казати.
Інчий буде дуже гарно тобі балагурить,
Наче за тебе́ і тягне, та тебе́ й одурить.
Грошей тобі у позику він буде давати:
По шагу з рубля у тиждень росту буде брати.
Такі очей у Сїрка позичать не стануть,
Вони сорому ізроду не мали й не мають.
Так їх треба стерегти ся більше всього в сьвітї,
Бо страшнїйше сто раз вони, як будяк у житї;
Бо будяк тільки поколе, хто на його ступить,
А такого, як зачепиш, так зовсїм облупить.

В. Забіла.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

IV. Сто тисяч.

Комедія в 4 дїях Карпенка-Карого.

Дїйство комедії відбуваєть ся в українськім селї, героями і героїнями її з малими виїмками суть селяне; тільки автор бере до сего твору село, на котре вже повіяло руйнуючим духом мійської розпусти. І старий богатий селянин Герасим Калитка, і бідний молодий селянин Савка і копач Бонавентура, — всї тільки про се і думають, як-би їм надбати більше грошей, хоч Калитка і без того богач (він має 200 десятин землї і ґаздівство). Але єму, Калитцї, треба ще

більше, єму треба придбати навколо всї землї бідніючих панків, а до сего треба мати не менше „Сто тисяч“ капіталу, у нього-ж готових грошей всего тільки 5000 рублїв. Бажаня бідолашного Савки значно менші; для него вже і капітал 1000 рублїв велике богацтво. Здійснити мрії Калитки бере ся жид Невідомий, котрий намавляє єго закупити від него знаменито виконані фальшиві гроші, що їх роблять в Анґлії, — по пять руб. за тисячь. Калитка годить ся і до „компанії“ приймає Савку. Відтак Невідомий в умовленім місци при відході поїзду зелїзничого з стації вручає Калитці мішок з пачками білого паперу, оклеєними з обох боків справдешними рублями паперовими. Зруйнований Калитка іде вішатись, але єго в сам час ратує Бонавентура і приводить до памяти.

Отсе коротенький зміст нової комедії Карпенка-Карого, написаної на основі теперішних відносин пануючих в українських селах. Головний мотив — гроші. Вже-ж то треба сказати, що кужик ніколи не був і не міг бути рівнодушним до грошей. Ріжниця тільки в тім, що давнїйше мужик хотїв богатїти длятого, щоби придбати як можна найбільше землї; земля була єго одинокою метою, альфою і омеґою єго житя. Тепер-же, як представляє нам автор, навідворіть: мужик бажає мати як найбільше землї тільки длятого, щоб богатїти... Земля вже не остаточна мета єго змагань, а средство; він дивить ся на ню вже не очима рільника, хліборода, а ненаситним взором капіталїста; він любить її вже не сьвятою любовю сина, а грішною страстью зіпсованого коханка. Ось таким і рисує нам автор головного героя комедії Герасима Калитку.

Землї, кілько можна найбільше землї і землї! Ідеш день один і питаєш: Чия се земля? — Калитчина. Ідеш другій день і питаєшь: Чия се земля? — Калитчина. Ідеш третій день і питаєш: Чия се земля? — Калитчина! Ось які мрії Калитки. Очевидно сей споконвічний син землї не відносить ся ще до своєї матери з пінїзмом мійського властивця-експльоататора, — він відзиває ся до землї з нїжними епітетами, називає її „Божою дочечкою“, рисує собі поетичні образи представляючі цїле море золотофилястого збіжа. Але поезія не має нїякого впливу на єго сьвітогляд, на єго практичну дїяльність. Герасим Калитка не тільки крайній реалїст, але і грубий матеріялїст. Він незвичайно низько ставить все те, що людям дороге; у него не мають вартости ні родинне щастє, ні любов і привязане інших, ні честь, ані навіть єго релїґійні вірованя, бо все те годі зреалїзувати і заміняти на землю. Гроші — се одинока сила, котру він узнає; се єго бо́жок, котрому він покланяє ся з вірою і любвою. Маючи природний практичний розум, силу волї, енерґію, предприїмчивість і відвагу, — він перед нїчим не здержує ся, щоб дійти до задуманої мети — стати великим капіталїстом. Він з висока дивить ся на вірованя, понятя та погляди людей і вірить тільки в силу практичної думки. Він не оспорює істнованя неба і пекла, але пересьвідчений, що небо не може простити чоловікови, що́ згрішив задля розумної, практичної мети, бо і сам Бог не велить бути дураком і позївати. Чорт-же, як небудь, істнує, але він тепер, пісьля Герасимової думки, не такий вже дурний, щоби давати гроші за таку річ, як душа людська, і щоби взагалї вязатись з чоловіком незаможним і з таким, на котрого годі спуститись.

Калитка прямує до своєї мети практичною дорогою. Він скупий і трясе ся над кождою копійкою, встає рано і робітникам не дає спати. Він готов обдурити, обманути, не додати, здерти величезний процент, казати другим робити на себе, щоб лише калитку набити. Та хто-ж тепер не лупить? — питає ся він. Всї луплять, то і я мушу лупити, наколи не хочу щоб мене облупили. Він і не марить так як інші мужики і міщане о тім, щоб колись стати паном; він кпить ся з усїх панських витребеньків і буде їсти борщ та кашу навіть втоді, коли у него в кишени буде сто тисяч.

Бонавентура — псіхопат особливого роду, котрий лизнув трохи осьвіти, ліпить недотепні вірші, і немов сорока, чи треба чи не треба, повтаряє кілька французьких слів. Він здурів на тім пункті, що скорше чи пізнійше мусить викопати з землї величезний скарб; до сего часу всї єго розкопи кінчились лише на тім, що він находив нїчо не вартні річи, як порожні сковородки, ступки, товкачі, або горшки, але маняк вірить в свою зьвізду, вірить, що сам божий про́вид вкаже єму дорогу, котра повинна єго завести до богацтва. Єму треба грошей, він ходить і марить о грошах, спить і думає о грошах, розмавляє і думає о своїх скарбах та о бочках з золотом. А на що єму ті гроші? Він сам не знає. Він поїде до Парижа... А поки що він живе собі безжурним птахом, вбирає ся немов жебрак, жиє чужим коштом, багато їсть, багато спить, багато сьміє ся і багато плете. Іногдї він для жарту і скаже неправду, але злого він нїкому не бажає. Він і без грошей щасливший і богатший, нїж мілїонери і богачі, а совість єго зовсїм спокійна.

Кум Савка звичайний тип бідолашного і на все готового мужика. Він хотїв Гнатови Безпятому за гроші душу продати; він з вдоволенєм згодив ся на проєкт кума Герасима, щоби брати участь в збуваню фальшивих грошей. Він за те дуже вдячний кумови, але вкупі з тим для охорони своїх інтересів держить в чоботах добре вистрений ніж.

Фабула комедії звичайна, поєдинча і не натягнена. Ми вже не говоримо о тім, що в нїй нема анї мельодраматичного елємету, нї ідилїчних сцен, але нема навіть інтриґи, сердечних страстей, любови і зависти, — тих, як давнїйше думали, конечних частин усякого драматичного препарату, наколи так можна сказати. Автор дає нам образ реального житя без усяких приправ і прикрас. Одначе на вряд чи найде ся в сучаснім репертуарі нашої сцени яка небудь пьєса, котра слухалась-би з таким непереривним інтересом, котра могла-би так зовсїм заволодїти увагою глядача́ і наводити єго на серіозні роздумуваня... І се тільки длятого, що вона написана зовсїм реально, артистично, вірно, — длятого, що вона зачіпає живі інтереси сїльського житя і показує докладно та безпредметово ідеали і напрями нашого меншого брата. Надто в розмовах дїєвих лиць тільки українсько-руського гумору, багато сьміятись, — сьміятись здоровим і веселим сьміхом. Автор заняв ся на сей раз не змальованєм типів і характерів, а описом села, єго побуту, описом причин, під котрих безпосередним впливом складають ся нові условини житя і виробляють ся нові ідеали. В цїлій комедії типів повних, викінчених — тільки два: Герасим Калитка і Бонавентура копа́ч. Але за те як релєфно видїлюють ся вони оба з окружаючого їх товариства.

Порівнуючи сей новий твір Карпенка-Карого з першими єго творами драматичними, не можна не завважати ось якої переміни. В перших творах бачимо змаганє автора поруч з злими боками сїльського житя представити і добрі боки, — а в новій пьєсї шан. автор з безпощадностью анатома скальпелює сїльського мешканця і вказує, що у нього в голові одні тільки чорні і погані думки. В перших творах автор ще не міг висвободитись від впливу великих клясиків драматичної поезії; в остатнім-же своїм творі, котрий отсе рецензуємо, виявляє ся він самостійним і рішучим художником. Він спритно і свобідно володіє молотом Вулькана і виковує такі фіґури, які єму лично вгодні, не оглядаючись на смак і жаданя критикуючої публїки. Автор показав нам, о кілько ще сильна на селї власть темноти; але на єго думку, вона сильна там не длятого, що туди проникла потрохи кійська цівілїзація, ні у д. Карпенка-Карого надто тверезі погляди на значінє і ролю просьвіти, — а противно власть темноти пісьля єго думки сильна там іменно длятого, що цівілїзація ще бесильна. Герасим Калитка не був-би таким, наколи-б єго розум був більше розвитий, наколи-б не думав, що наука не має практичної рації а всї учені „голодранці“ навіть чортови не здали ся,

Сам Бонавентура не був-би, мабуть, таким псіхопатом, наколи-б був дістав лїпшу осьвіту і не вважав-би був себе осьвіченим тільки длятого, що знає кілька французьких фраз. Д. Карпенко-Карий потверджає, що корень науки немов-то солодкий, але овочі єго гіркі. Яка ріжниця!

Новою комедією „Сто тисяч“, котру в сім числї розпочинаємо друковати, шан. автор вельми збогатив репертуар рідного театру.

В. Сїчовик.

Оповістки і критичні замітки.

Антонина зъ Ливчакôвъ. **Руска Орнаментика.** — Львів, 1891 р. 16 таблиць і окладинка 4°. Ціна 1 зр. а. в.

Нарешті і галицькі Русини здобулись на виданє рідної орнаментики. Саме тепер з львівської літоґрафії А. Пришляка вийшло чепурненьке альбум, що́ на 16 таблицях містить взірці азбуки руської [10 родів] і латинської [4 роди], відтак взірці чисел [арабських і римських], моноґрамів, пташків, мотилів, китиць, галузок, якорів і різних орнаментів та всіляких вишивок пригожих до мережаня і приоздоблюваня хусток, обрусів, рушників, сорочок і т. і. Між взірцями бачимо на 13 таблици також герб галицької Руси. Таблиці відбиті в одній синій красці, але в такий спосіб, що на перший зараз погляд можна пізнати де при вишиваню має прийти инша краска. Вистачанє взірців одною краскою вийшло мабуть з огляду на те, щоби низькою ціною зробити виданє як найприступнійшим. Взірці відбиті чистенько, а добір їх старанний. Таблиці вложені в окладинці а відтак в теці з берегами мережаними. Взагалі виданє [особливо таблиці з взірцями відбиті на білім грубім картоні] представляє ся гарно. Мусимо одначе піднести дві хиби. Передовсім в азбуці не бачимо взірців наших питомих букв ґ і є, — а за те подані взірці букв ѣ, ы а навіть ѳ! Се наводить нас на думку, що шан. авторка копіювала азбуку дослівно з московських видань, а в тій думці утверджує нас ще і ся обставина, що навіть помістила взірці у Русинів зовсім неуживаної і типічно московської э! На всякий спосіб се недогляд, котрого при другім виданю треба стерегтись. Відтак треба було дати назви вишивок. У нас кожда вишивка має свою питому назву на пр. хрестики, очка, вовчі зуби, волові очка, безконечник, хвилька, чорнобривець, хміль, виноград, косиці і т. і. Такі назви подано у виданю п. Косачевої, а навіть у Wzor-ах przemysłu domowego. А коли-б до назв шан. авторка була додала хоч коротенькі пояснєня та загальну характеристику нашої орнаментики, то виданє було-б мало цїху наукового. А так єсть тільки добрим домовим підручником, котрий заслугує на широке розповсюдненє, тим більше що і ціна вельми приступна [1 прим. на звичайнім папери 1 злр., на грубшім 1 злр. 15 кр., а з пересилкою о 20 кр. дорожше. За теку платить ся окремо 30 кр. Дістати можна в Ставропигійській книгарні у Львові і в складах „Народної Торговлі]. Шан. авторка, з поміж галицьких Русинів перша, взявшись за виданє взірців рідної орнаментики, поклала немалу заслугу, і ми висказуючи їй признанє за працю і захід при виданю, поручаємо „Руську орнаментику“ нашій патріотичній громаді.

Василь Лукич.

Прага і чеська вистава 1891 р.

(Конець.)

Перейдім до павільону малюнків. О різьбі, котра представлена не в багато примірниках, не буду говорити, бо вона не взнесла ся ще до самостійного артизму... Натомісць малярство чеське подає кільканайцять знаменитих взірців, котрі віщують єму вже невдовзї високій розвій.

Артист Чермак заслугує своїми малюнками на дуже визначне місце в парнасї малярів-артистів; єго кольорит єсть знаменитий і оріґінальний; композиція, уґрупованє, осьвітленє, перспектива і характеристика без заміту. Найбільше малює він сцени з Чорногорського житя. Чорногорець і єго внучка молоденька, се так гарний образ, що годї від него око відвернути. Чорногорець з бранками, двома гарними дївчатами, се образ висшого настрою; тож само можна сказати о „Похороні Чорногорця“, котрого на ношах несуть на високу гору, — і про облогу Навмбурґа. Начальник Гуситів, Прокіп лисий, обляг Навмбурґ; знана була єго жорстокість над побідженими. Тому то мешканці Навмбурґа вислали до него депутацію, зложену з самих малих дїтей; між ними були деякі дуже малі, лише в сорочках, а навіть і зовсім голі. Прокіп сидить за столом і поглядає на ту дивну депутацію; старші дїти підняли до него рученята і благають о милосердіє; дїти зовсім малі, не розуміючи, по що їх вислано, забавляють ся по своєму, деяке з них їсть колачик, инше знов голїсіньке повзає по земли і т. і. В задї стоїть дївчина 12-ти лїтна, в білій спідниці; видно, що лагодить ся з промовою. Прокіп, дивлячись на ту оріґінальну депутацію, змяк в своїм жорстокім серци, а в оці блисло чувство змилованя на вид тих невинних дїточок.

З поміж живучих заслугують на велику похвалу Seifert; намалював він під заголовком: Očekivani—молоду красну панночку в білій сукни, котра виходить з покою; в правій руцї держить цьвітку, в очах малює ся дожиданє коханої особи. Панночка люба, миловида, мов жива, — от гейбисьмо бачили справдешну молоду панночку, виходячу з комнати. — „Dokonano jest“ заслугує для свого оріґінального кольориту і доброго рисунку також на похвалу. Оріґінальне єсть також і те, що зі споду під Хрестом, зносить ся горі багато рук, — без осіб. Liška Emanuel Krescenč намалював прегарно: Mater dolorosa, лише чорною і білою барвою. — I. Doubek виставив прекрасний образ: Oldřich a Božena. В лїсній сценерії їде молодий, хороший рицар на кони; не далеко несе в збанку воду чудово красна дївчина з синими очима, з обнаженим білим мов лебідь правим раменем; він і вона вліпили в себе очи і пожирають одно одного палким зором; серце закипіло пристрастно; вони залюбили ся на смерт, в одній хвилї, як колись Ромео і Юлїя... Леґенда каже, що Oldřich оженив ся з Боженою... Два малі пейзажі подібного кольориту і подібного змісту, сподобають ся кождому дуже, хто лише троха має вправи пізнавати красні малюнки. На просторім, необмеженім воднім зеркалї спочиває невеличкий корабель. Зеркало водне тихе і снокійне, кораблик намальований так живо і пластично, щобись сїв зараз на него, коби лише прибив до берега, — меви взносять ся в воздусї, а в природї люба, мила тишина. Хто був на мори і зазнав такої любої хвилї, — той глядячи на сї образки, перенесе ся душею на море і задумає ся. Се правдивий артизм влити в мертвий образ поетичну душу і розбудити глядача́ до думок. — Найзнаменитшим і що до розмірів найбільшим образом єсть „Jan Hus před soudem Kostnickym“, дїло Vacslava Brožika. Займає він майже цїлу поперечну стїну павільону, і імпонує так своєю великостю, як ще більше поважним змістом і майстерським виконанєм. Vacslav Brožik станув тим своїм дїлом від разу в рядах найзнаменитших артистів-малярів... Річ дїє ся в місті Констанції 1414, — в тамошнім катедральнім костелї. На першім пляні в самій серединї стоїть по лївій руцї архієпископ в понтіфікальнім строю, з інфулою на голові, з письмом в руках, викидаючи Гусови блуди і взиваючи єго їх відкликати, а по лївім боцї стоїть Гус з правою рукою на грудях і взнїс очи до неба, мов-би мовив: Я вірую сильно і рішучо в мої пересьвідченя і я їх не відкличу... Зараз за сими двома постатями в самій серединї сидить цїсарь Жигмонт на тронї, в цїсарськім орнатї, з короною на голові. По обох боках сидять прихильники то одної то другої сторони; по лївім боцї прихильники собору Констанцийського, а по правім прихильники Гуса. На дальших плянах всї инші члени собору... Лице читаючого архієпископа, повне пристрасти, і гнївне, очи вліплені в Гуса, палають від злости, між тим коли лице Гуса снокійне; він рішив ся піти хоч-би і на смерть за своє пересьвідченє, — тож грозьби собору не роблять на него нїякого вражіня. Цїсар неспокійно споглядає на архієпископа, — здаєть ся не думав, що справа возьме такий оборот, видно єму жаль Гуса... Прихильники собору подїляють чувства архієпископа; суть то типові фіґури — червоні і опаслі, що́ роблять не миле вражінє; прихильники-ж Гуса виявляють в лицях смуток і жаль або глубоку задуму; особливо одна постать, мабуть чеського маґната, виявляє глубокій жаль; сльоза закрутила ся єму в очах. Се постать дуже поважна і благородна, а заразом і симпатична.

Композиція сего величавого дїла і її виконанє відповідають зовсім технічним вимогам нинїшної штуки малярської. Брожік образував ся в Монахіюм а відтак в Парижи [де і тепер пробуває], присвоїв собі все те, що маляреви потреба. Характеристика, рисунок, кольорит, уґрупованє, перспектива,

пластика — все то віддано по майстерськи. Вдививши ся в образ, здає ся, що живі особи стоять перед полотном, одна по за другою, що нога, рука, пола від сутанни і т. і. не на полотні але на свобіднім воздусі...

Перед тим образом стоять кождої хвилі численні глядачі ріжних верств суспільности; — інтеліґентні люде виясняють простолюдинам значінє того образа взагалі і в подробицях. А позаяк Іван Гус і єго епока, становлять важний і славний епізод в історії чеського народа, — проте сей образ єсть немов вимовним відтворенєм того епізоду, котрий будить і роздмухує патріотичні чувства в грудях народу... Сей епізод чеської історії похожий в певнім згляді на епізод нашої історії за часів Б. Хмельницького і війн козацьких... Будь що будь, Чехи сим образом дали доказ, що і в малярстві вони стають в перших рядах враз з іншими осьвіченими народами.

На тім кінчимо наші замітки про чеську виставу. Ми могли-би ще додати і те, що на виставу, крім згаданої, веде ще і друга дорога. Переїхавши ланцюховий міст, висїдає ся з поїзду і всїдає ся до комнатки, котру машинерія тягне горі (Drathseilbahn) на так зване Бельзедере. Тут висївши, всїдає са до ваґону, котрий дуже скоро перевозить сила електрична через поперек бельведерської височини, — а висївши з відтам, заходить ся на виставу з другого боку. Згадаю при тій нагоді, що Бельзедере єсть то письмо горі невисокої, обгортаюче Прагу від Градчіна. На Бельведері суть лїски, променади, кавярні, реставрації і таке інше, для вигоди і забави.

Ще одно мушу завважати, що для нас не єсть без значіня. Один Чех, що розговорив ся зі мною при вечери, сказав: Ми Чехи любимо Вас, Русинів, більше, як Поляків, — бо ми знаємо, що ви щирі Славяне, — а Поляки — ні; отже ми до Вас також щирі; — Поляків ми приймаємо більше з політики...

Денис.

Дїяльність наших товариств.

3. Руське товариство педаґоґічне у Львові.

Виділ руського товариства педаґоґічного у Львові видав тепер „Справозданє“ з своєї дїяльности від остатних загальних зборів [29. вересня 1890], з котрого виймаємо важнїйші дати.

Виділ [під проводом голови товариства о. Івана Чапельського, а зглядно заступника голови Ол. Барвінського] відбув в тім часї 20 засїдань, на котрих радив над ріжними справами. В справі заснованя руської жіночої семінарії учительської не відносив ся виділ до дотичних властей, позаяк сю справу порушили наші посли в раді державній, тим самим одже узнав виділ єї за безпредметову. Що до заснованя інстітуту для дївчат виділ обговорював єї основно на кількох засїданях, одначе мимо щирих змагань не міг виконати постанови, бо заснованє інституту для руських дївчат зараз на початку вимагало-би великих видатків грошевих, котрих товариство не має. Виділ не залишив однакож сеї справи, лише відложив єї на пізнїйше. Що до ухвали загальних зборів, щоби в жіночих школах видїлових заведено язик руський, відніс ся виділ до дирекції школи Бенедиктинок вірменських і до ради шкільної краєвої, та на жаль відповіди не дістав. Крім сих справ поладжено ще деякі інші. І так: Щоби члени товариства мали якусь матеріяльну користь ухвалено знизити їм передплату „Учителя“ з 3 злр. на 2 злр., коли з початком року зложать єї враз з членською вкладкою 50 кр. Відтак ухвалено внести просьбу до сойму о запомогу на видавництво „Учитель“, в наслїдок чого і одержало товариство 500 злр. Крім того удїлив сойм товариству 200 злр. на прибори наукові для інстітуту хлопців під покровом св. о. Миколая що удержує товариство у Львові. Внесено також петиції до сойму о зміну деяких артикулів устави шкільної краєвої, щоби полїпшити долю учителїв народних, на що одначе одержано відмовну відповідь. Дальше просив виділ Раду шкільну краєву о призвіл раз на все філії руського тов. педаґоґічного в Щирци уживати салї шкільні: Рада шкільна не прихилила ся до сеї просьби, одначе уповажнила Раду шкільну окружну замійську у Львові удїлювати згаданій філії призвіл кождого разу. Щоби подати руськимъ дівчатам можність зазнайомитись докладнїйше з рідною історією і літературою, держали проф. Ол. Барвінський, Теоф. Грушкевич і Волод. Коцовський дотичні відчити в неділї і сьвята в салях Львівської Руської Бесїди. Відтак ухвалив виділ заложити при інституті хлопців музей педаґоґічний. Дальше устроював виділ враз з іншими нашими товариствами концерти в честь і память Тараса Шевченка і Осипа Федьковича, брав дїяльну участь в похоронах члена товариства д-ра Олекс. Огоновського, старав ся придбати як найбільше число членів, і о те, щоби Рада шкільна краєва затвердила до ужитку в школах книжки на надгороди і „Учителя“. — Заходом виділу вийшли в 1890/91 р. ось які книжки [майже усї ілюстровані]: 1) Для забави в 3100 прим. 2) Звіринець в 3100 прим. 3) Менажерія в 3100 прим. 4) Гостинець в 3100 прим. 5) Робінзон [другий наклад] в 1000 прим. 6) Квіточка в 1000 прим. 7) Віночок в 1000 прим. 8) Кобзар в 2000 прим.

Редакцію „Учителя“ поручив виділ на 1891 р. проф. Т. Грушкевичеви. Предплатників має „Учитель“ платних 396, а не платних 40. Разом 436. До товариства в 1890/91 р. вступило 104 нових членів (всїх членів має товариство 379).

Поиходу мало товариство в 1890/91 р. разом 760 злр. [між тим: З вкладок членських 117·34 злр. а з розпродажи книжок і сплат 241·38 злр.]. *Розходу* було також 760 злр. [за друк книжок 195 злр. Цло за образки 21 злр. Оправа книжок 97 злр. Дрібні видатки 60 злр.]. Стан маєтку товариства з кінцем вересня 1891 р. виносив: *Актива* 1720 злр. 71 кр. *Пасива* 339 злр. 25 кр. Маєток товариства [головно в книжках] представляє вартість 1380 злр.

Наші ілюстрації.

Марко Кропивнїцький [стор. 401.].

Україна видала великого артиста драматичного, Марка Кропивнїцького, що єсть справдї нашою славою і пихою. Він побачив сьвіт божий 1841 р. в селї Жеванівцї, херсоньської ґубернії. Коли скінчив науку в ґімназії, то вчив ся відтак на історично-фільольоґічнім виділї київського університету. Опісля пішов на урядову службу в місті Бобринци, херсоньскої ґубернії, і став там споруживати аматорські вистави театральні на сцені тамошнього клюбу. В Бобринци був він секретарем мійської ради. Відтак був урядовцем в Єлисаветградї, херсоньскої ґуб., а в 1871 р. віддав себе цїлком театрови. Вперше дебютував він на великій сцені в Одесї. Небавом опісля пок. адвокат д-р Вол. Ганкевичь гостював на Україні, і пізнавшись з К—им спонукав єго прибути до Галичини і виступати в русько-народнім театрі, що стояв тоді під дирекцією Т. Романовичівної. К—ий згодив ся і прибув до Галичини. Побувши відтак 4—5 місяців в Галичині, К—ий вернув ся на Україну. В 1880 р. засновав він в Харкові свою трупу театральну, котра опісля об'їздила більші міста України. Коли-ж Мих. Старицький засновав свій театр, то К—ий був тут режісером (1882), але по двох роках відділив ся від С—кого і засновав знов свою трупу театральну. В 1887 р. приїхав він з сею трупою до Петербурга і з'єднав собі таку славу, що московські ґазети признали К—ого артистом лїпшим від акторів сцени імператорської. Тепер директор К—ий об'їздить з своїм товариством [як і передше] різні більші і менші міста України, а часами завертає до Петербурга і Москви. — Літературну дїяльність почав він 1863 р. Доси написав чимало творів драматичних, з котрих важнїйші: Глитай або-ж павук (драма в 4 дїях), Дай серцю волю, заведе у неволю (драма в 5 дїях), Зайди голова (драма в 5 дїях), Доки сонце зійде роса очи виїсть (драма в 5 дїях). Дві семьї (драма

в 4 дїях), Чмир (комедія в 4 дїях), Вуси (комедія в 5 дїях), Невольник (драматичні картини в 5 відмінах) Пошлились у дурнї (штука-оперетка в 3 дїях), Лихо не кожному лихе, інчому й талан (траґікомічний етюд в 1 дії), По ревізії (драматичний етюд в 1 дії), Помирились (жарт в 1 дії), За сиротою і Бог з калитою (жарт в 1 дії) і т. і. Марко Кропивнїцький єсть славним артистом драматичним, а окрім сего визначним нашим драматурґом. Єму головно треба дякувати за розвій українських театрів в Росії — він є їх неначе батьком. Уся Україна-Русь споглядає з гордощами на славного і щирого свого сина Марка Кропивнїцького, і бажає щоб він ще довгі лїта міг працювати для української Мельпомени

ЛЇТЕРАТУРА і ШТУКА.

Рôдмый зѣльникъ. Під таким заголовком видав саме тепер Василь Лукич ілюстрований літературно-науковий збірник. На другім місци подаємо докладний зміст збірника. Ту завважаємо, що в нім поміщені оріґінальні і перекладані твори 25 наших письменників Збірник вийшов з друкарні товариства імени Шевченка. Друковений на гарнім жовтавім папери, дрібним друком, і приоздоблений 13 ілюстраціями. Ціна 1 примірника (136 стор. 8°) дуже ниська, бо виносить 30 кр. Набути можна в товаристві „Просьвіта“ у Львові [ул. Вірменська Ч-о 27], котрого коштом збірник появив ся.

Націоналїзм в церковнім малярстві. Юліян Панкевич наш артист-маляр, бувший ученик академії штук красних у Відни, прислав на львівську постійну виставу образів два свої образи невеличких розмірів на темат релїґійний, а композицією оріґінальні і дуже замітні. Образи представляють: один Ісуса Христа а другий Матїр Божу в народнім строю. Ісус Христос, в довгій мережаній сорочці, опережаний червоним поясом, вказує рукою на книгу, в котру глядять два малі руські хлопчики сїльські. Мати-ж Божа, в строю народнім гуцульськім держить на руцї дитину-Ісуса а в єї лице вдивив ся хлопчина-Гуцулик в киптарику. Тло образів має також мотиви українсько-руські. Образи д. Панкевича і своєю оріґінальностью і артистичним викінченєм звертають на себе увагу усїх відвідуючих виставу.

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Товариство під управою М. Старицького гостить тепер у Воронежи, а з відтам їде до Тамбова. — Трупа М. Кропівницького виступила останними часами в Теодозії і Симферополї, а від 6. вересня дає вистави в Ялтї. З Ялти переїде до Одеси. — Товариство під орудою М. Садовського (в котрім єсть знов М. Заньковецька) розпочала 19. вересня с. р. зимовий сезон в Курську; від 26. жовтня має грати в Петербурзї, в театрі Панаєва. — Трупа під дирекцією А. Саксаганського гостьювала в Севастополї, а тепер дає вистави в Миколаєві. — Руський народний театр під управою І. Біберовича гостить тепер в Коломні. — Товариство Мирова Бедюха виступало у вересни в Баку; тепер їде в Закаспійський край, де єго запросив місцевий антрепренер Василєв-Вятський.

Мийський театр в Ставрополї заняла Лавровська, що зложила трупу українсько-московську. Отворенє сезона назначено на 22 вересня. — Театр в Елцї заняла трупа під управою К. В. Бравича. Побіч московських виставлятиме і українські ньєси.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Рôдный зѣльникъ ілюстрованый літературный збôрникъ выдавъ Василь Лукичь. Коштомъ товариства „Просвѣта“. — Львів 1891 р. 136+4 нен. стор. 8°. Ціна 30 кр.

Зміст: І. *Поезія:* Євг. Олесницького — Товариству „Просьвіта“! Корнила Устияновича — Під нинїшну хвилю. Д-ра Степ. Руданського — Велямін. В. І. Масляка — Всї враз! Аркадія Ів. Й-на — Поклик О. Філяретова — Забута могила. Л. Глїбова — Осел і соловей, і Сьнїгур та синичка. В. Чайченка — Кузьмина і Хора. В. Лиманського — Заколисна пісьня і На степї. М. Рихвіцького — Весняна думка. Д-ра В. Александрова — Псалом XVIII. Дан. Старого — Вельможа [пісьня Ад. Міцкевича]. Переклади з Гейне — Лесї Українки, М. Головатого. М. Коцюбінського і А. Кримського. Матеріял етноґрафічний. П. *Проза:* В. Чайченка — Оповідання про Павла Хлїбороба. Ів. Спілки — Козацька виправа на Кафу і Колись і тепер. Народній переказ про Хмельницького. М. і В. Чайченка — Поезії в прозї І. С. Тургенева: 1. Старець. 2. Черепки. 3. Милостиня. Ю. Р-на Василя Лукича — Настя (оповіданє) та житєписи Л. Глїбова і В. Чайченка. Євг. Ярошинської — Весїльні обичаї буковинсько-руського народу в наддністрянських околицях. Замітні Русини: Митрополїт Д-р Сильвестер Сембратович, Данило Мордовець, Домонтаря — Юліян Лаврівський і Олександер Барвінський, Артиста — Іван Тобілевич Карпенко-Карий і Батьк. — Грицько Запаренюк. Сьмішне. [*Ілюстрації:* Юліян Лаврівський. В. Чайченко. Л. Глїбів, Ол. Барвінський, Петро Могила, Митр. Д-р Сильвестр Сембратович, Д. Мордовець, Карпенко-Карий, Гринько Запаренюк, Герб Галицької Руси, Могила Несторова, Церква св. Юра у Львові і Хата Федьковича].

До мирового! Жартъ въ одн. дiи Л. П. Глибова. — Петербург 1891 р. 39 стор. 16°. Ціна 15 коп.

Илюстрованый календарь товарищества „Просвѣта“ на рôкъ переступный 1892. Рочникъ пятнадцятый. — Львів 1891 р. 146 нен. + 44 + 52 + 136 + 40 стор. 8°. Ціна 50 кр. Друковано 5000 прим. Зміст: Календарієм. Устав церковний. Часть інформаційна. Часть літературна. Часть господарска. Спис членів тов. „Просьвіта“ у Львові від часу заснованя в р. 1868. Анонси.

Вѣночокъ, дарунокъ для молодежи. Впорядкувавъ Кость Федьковъ. Накладомъ руского товариства педаґоґічного. — Львів 1891 р. Стор. 31 і 4 ілюстр. 16°. Ціна 20 кр

Антонина зъ Ливчаковъ — **Руска орнаментика.** — Львів 1891 р. 16 табл. 4°. Ціна 1 злр., въ тецї 1 злр. 30 кр.

Проспектъ и тарифа премій убезпечень на житє. (Оддѣлъ убезпечень на житє товариства взаимныхъ убезпечень на житя). — Львів 1891 р. 42 стор. 12°. На окладинцї вірш В. Поля в руськім перекладї під заг. „Золоте „Слово“.

Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора Лѣтописца. Книга пятая Издана подъ редакцiей М. Ф. Владимирскаго-Буданова. — Кіїв 1891 р. Стор. V + 3 + 182 + 227. Ціна 2 р. 50 коп.

Харьковскій Сборникъ, литературно-научное приложеніе къ „Харьковскому Календарю“ на 1891 г., выпускъ V., подъ ред. В. И. Касперова.

Важнїйший матеріял літературний по періодичних виданях:

Правда [Том III. Випуск X. За місяць Жовтень 1891 р. 185—248 стор. 8°]. Зміст: Українські ґумористи та штукарі, етноґрафічна студія — Ів. Нечуя Левіцького. Антін Головатий, запорожський депутат і кобзар — М. Уманця. Галицькі вірші, критична стаття В. Чайченка. Весїле в Ковалївцї, етноґрафічні записки М. Колцуняка. Недорід і його причини — Журмана Поможіть — вірш М. Школиченка і Поет-фейлетонїсть — Сивенького. Вісти: З Брідок. З Станіславова, З Стрия, З Парижа. Безвиглядність соціальної демократії. Дальша сесія ради державної. Caveant consules. Чеська вистава ювілейна в Празї. Бібліоґрафічні замітки. Переписка Редакції і оповіщення на окладці.

Кіевская Старина. [Октябрь. Томъ XXXV. Стор. 1—167 і 97—112 в 8°]. Зміст: Тревожные годы. Очеркъ изъ общественной и политической жизни г. Кіева и юго-западнаго края въ 1811—1812 гг. — О. Левицкаго. Ѳедоръ Лисовскій 1709—1722. [Очеркъ изъ внутренней исторіи Малороссіи въ 1-й пол. XVIII ст.] — С. П. Моравскаго. Нѣсколько соображеній къ вопросу о князѣ Турѣ — П. Голубовскаго. Записки Мих. Чайковскаго. Бакотскій скальный монастырь. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіоґрафія. Приложенія: 1) Скальная живопись въ древнемъ Бакотскомъ монастирѣ (два рисунки). 2) Дневникъ генер. подскарбія Якова Марковича.

Поправки похибок.

В Ч-ї 19 на стор. 376 в 1 стовпци 17 вірш з гори замість: „трохи таки нї сюди“ має бути: „трохи таки наближаєть ся до кобзарських дум, а вже останнїх дві справдї таки нї сюди, нї туди“.

В Ч-ї 20 в оповіданю „Батьківське право“:

на стор. 386, вірш 27 з гори замість „спобити“ має бути: „спобігти“.

„ „ 387, стов. 2, вірш 32 з долини треба читати: „навіть не в різках вага“.

„ „ 388, стовп. 1, вірш 7 з долини замість „полюхнути“ — має бути: „плюхнути“ (= гепнути, бухнути).

В тім-же Ч-ї на стор. 394 в 2 стовпци 14 вірш з долини замість „минуло“ має бути: „минуле“ — замість „вбізвало ся“ має бути: „обізвало ся“.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцію відповідає: Василь Тисовський.**

Видає Товариство імени Шевченка. З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 15 (27) падолиста. | Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. (для заграниці 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 22.

Соняшний промінь.

Повість Василя Чайченка.

(Конець.)

Юліян Лаврівський.

По Катерининому обличчю пробіга вираз муки. Вона хоче щось сказати, але ту-ж мить страшний кашель перепиня її слова і примушує вхопить ся за намучені груди. Довго вона кашля і той кашель пойма всю душу Маркови. Страшна правда починає неначе виявляти ся в його перед очима.

Викашлявшись, вона довго не може сказати й слова. Марко держить у своїх руках її худі похолодїлі руки і не хоче вірити цій правді: ще вчора Катерина була весела, радісна, ходила, навіть бігала — зовсїм здоровою здавала ся; а сьогоднї вона вже зато́го не може встати і лежить непорушно.

— Коханий мій! не клич лїкарів, бо це даремно. Я тобі все скажу і ти мене зрозумієш. Сядь ближче до мене, положи свою руку мінї на груди...

Марко слухаєть ся, сїда ближче і кладе їй на груди руку. Вона важко й швидко диха, груди високо здимають ся. Вона мовчить кільки хвилин, заплющивши очи, і нарештї каже:

— Не нарікай на мене, коханий!... Може я помилялась... Може так не треба було робити, але спокуса була велика, дуже велика... Хоч одна хвилина щастя, — але такою дорогою вона здавала ся...

Вона зупинилась на хвилину, щоб передихнути.

— Ти ще не розумієш мене, коханий, — я бачу. Але зараз, зараз!...

Вона знов зупиняєть ся, вона не може казати... Марко цїлує їй руки і сам не помічає, як на їх пада його сльоза.

— Памятаєш ти мою фантазію, знаєш, ту, що ти несподївано почув, вернувшись до дому? — питаєть ся вона нарештї.

— Памятаю! — говорить Марко, і холодний о́страх пронизує його наскрізь: він згадує, що було казано в тій пісьнї.

— Памятаєш ти... її зміст?

— Памятаю... Але-ж, мила моя! невже...

— Еге, я одурила тебе тодї. Прости мене, прости, моє щастя! Не тодї я це склала, як у школї хворою була, а за день до того, як ти почув. І те, що там казано було, те була правда.

Вона одразу устала. Очи їй зазоріли ясно, обличчя зрумяніло. Голос задзвенів голоснїйше.

— Еге, мій милий! Як при-

їхав ти до мене в школу, я відразу мов ожила. Тяжка хвороба, що сиділа у мене в грудях, точила їх, як шашель зерно, уже тоді була. Але я ожила! Я почула в собі таку силу, таку дужість, шо могла встати і думати, що я справді одужала. Я вірила в це, бо хвороба мов сховала ся, — я вірила в це усї сьвятки, вірила, як ми вінчали ся в церкві, і тільки тоді побачила, що помиляю ся, як зробилась твоєю...

— Чому-ж ти мінї тоді не сказала цього? — скрикує Марко.

— Чому? О коханий мій! Яка це страшна хвилина була, як побачила я, що я не одужала, що я й не одужаю! Я певна була, що я не одужаю, я знала, — розумієш? — запевне знала, що я вмру. Відкіля я це взнала — я й сама не можу сказати. Але я вневнилась. Я вмру! Які страшні хвилини перебула я пісьля того, як уперше сказала собі цї слова!...

— Я знала, що пособить мінї не можна. На що-ж я казала-б тобі, отруїла-б твоє життя моїм передсмертним хиріннням, мучила-б тебе. Тебе, мого коханого, мого любого, що показав мінї, хто я і що я, напоїв мою душу таким щастям, таким коханням! О, милий мій! Я не могла цього зробити і я зважилась зробити так, щоб ти не знав про це, щоб і ти, і я — обоє були щасливі за той короткий час, що нам судило ся прожити ще вкупі. Я сховалась з своєю хворобою. Мінї іноді трудно, дуже трудно було ховати ся, найбільш в останнїй час... Але скажи, милий мій, — не дурно я це зробила? Був ти щасливий?

— Боже мій! та що-ж се таке, що-ж се таке! — скрикує Марко, як несамовитий.

Він кидаєть ся з хати, він біжить по лїкаря, що́ живе сумежно з їм і приводить його до покірної Катерини.

— Сухоти в останньому ґрадусї, — каже лїкар.

Але Марко не вірить, не хоче вірити йому. Він кидаєть ся по других лїкарях, він збира всїх, яких тільки може знайти в цьому містї, затяга якогось славетного лїкаря, що́ на той час був там. І Катерина покірно два днї скоряєть йому. Але од усїх чує Марко одну одмову:

— Надії нема!

. . . . . .

— Бачиш, милий, — ти одняв у нашого життя умісного два днї, — говорить усьміхаючись ласкаво Катерина, — бо не поняв мінї віри. Але скажи мінї тепер те, про що я тоді в тебе питала ся і про що ти мінї не сказав. Скажи: був ти щасливий зо мною?

— Чи був я щасливий? Я не знаю, чи був хто інший коли такий щасливий! І пісьля такого щастя!... — і Марко в безнадійній тузї ламає руки, але не плаче: не має сили плакати.

— Коханий мій, на що нам смутити останнї хвилини нашого життя вкупі! — каже вона і цї ласкаві слова тяжким докором бьють у Маркове серце. Еге, вона носила смерть у грудях і ховалась з нею, щоб не засмутити його щастя, його, котрий ще мав цїле життя перед себе, — а він тепер отруює останнї хвилини її життя!

— Прости, прости мене, моє одине щастя, але-ж я не зможу без тебе жити!

— Не кажи так, голубе мій, не кажи! Я знаю, як тобі тяжко думати про те, що ти будеш без мене, бо я знаю, як се тяжко мінї. Але ти остаєш ся на сьвітї і на тобі лежить обовязок: праця на рідний край. Вкраїна повинна бути вища од мене, вона твоя сьвятиня!

— Не журись, не плач, милий! Я вірю в життя на тому сьвітї. Я завсїгди в його вірила, а тепер ще дужче. Бо це була-б страшенна кривда розлучити нас так рано і не дати нам змоги побачити ся знову. І я вірю, що ми побачимо ся і не розстанемо ся вже нїколи. Але поки прийде той час сьвятий, — ти повинен зробити все на цьому сьвітї, все те, що вимагає од тебе рідний край. Тільки тоді ми матимем право побачити ся.

— Коханий мій! не тим мінї шкода вмирати, що я так рано покидаю сьвіт. Я так мало жила, а зазнала такого щастя! І коли я згадаю, що тисячі, може мілїони людей проживають довге життя, не зазнавши і невеличкої частини такого щастя, якого я зазнала, то я бачу, що нема на-що мінї нарікати на своє життя. А того мінї шкода вмирати, що сходжу зо сьвіту без сьлїду, не кинувши нїчого на спомин моїй матері Вкраїні, не зробивши їй нїчого, не спокутувавши навіть мого гріха — моєї сьлїпоти, з котрої ти мене вивів!

— Не посилай до тата й до мами! Я не хочу! На що я їх смутитиму. Потім узнають. Досить того, що я змучу тебе, мій коханий!

— О, життя моє, кохання моє! — скрикує Марко і відразу сльози ринуть у його з очей і течуть швидко по щоках, печучи їх мов роспечене залїзо. Він плаче, але се тільки на хвилину: він чує в собі силу зробити не сумними її останнї хвилини...

. . . . . .

Минає день. Вони все вдвох. У неї на обличчю сяє ясний спокій; його обличчя захмарювала-б страшна журба, як-би він не давив її в собі. Він згадує, як вона перемогла себе, і дивить ся їй у вічи ясними очима. Пригортаючи на груди, обережно переносить він її на руках на те місце до моря під скелею, де вона так любить бути і кладе в спокійне крісло, що там стоїть. А сам він сїдає коло її ніг і її рука спочиває в його на голові.

Тихо плеще блакитне море; ясно сяє на блакитному небі сонце. Тихо та ясно дивить ся Катерина на Марка і каже йому:

— Дивись, як здалека білїє вітрило на тому човні! Яке воно чепурне і як-би я хотїла тепер удвох з тобою бути там, під їм. Хай вітер напружував-би вітрило, і човен линув-би з нами по морській блакитї, а над нами сьміялась-би соняшним промінням друга безкрая блакить. Гарно було-б!

— Еге, мила, гарно!

— Тим гарно, що се була-б емблєма нашого життя: як човник увесь у соняшному сяєві лине по рівній площинї, так і наше життя пролинуло рівно та легко, все осяяне сонцем великого щастя.

— Але на що-ж так швидко воно пролинуло, як і той човник: його вже нема.

— Мій коханий, — не журись тим! Той човник не згинув, він знову з'явить ся, і ми знов зустрінемось колись. Ти віриш в це?

— Я не вірив колись, але ти навчила мене вірити.

— Вір, коханий! З цією вірою лекш буде тобі жити на сьвітї.

. . . . . .

Вона зовсїм уже не може ходити, але вона не хоче сидїти в хатї і каже:

— Я хочу вмерти під соняшним сяєвом.

І Марко кільки разів на день як дитину носить її на беріг до моря і вони там сидять.

. . . . . .

Вона вже мало балака — їй важко балакати. Вона тільки проха Марка, щоб він їй казав що-небудь. Вона хоче чути його голос. Здержуючи сльози, він починa їй казати про те, чим вона цікавить ся, читати. Вона слухає жадібно, мов хоче в останнє впити ся звістками про рідний край перед тим, як покине його. Вона лежить у своєму кріслї. Волосся розсипало ся круг страшенно схудлого обличчя. Дихання важке, груди високо здимають ся і низько опадають.

Прочитай мінї що з Кобзаря, милий, — я хочу попрощати ся з їм.

Марко бере Кобзаря і починa читати „Наймичку“, котру Катерина дуже любить.

— Нї, не се, не се! Прочитай „Мінї однаково, чи буду...“

Марко чита, а вона слуха уважно, як молитву, і шепоче потім:

— Ох не однаково мінї!... Але я щасливійша, бо вмираю на Вкраїнї. Адже це Вкраїна, коханий, — бо ми купили цю землю своєю кровью, своїми муками?

— Еге, кохана.

— Тепер прочитай мінї „Бьють пороги...“ знаєш, до того місця...

Марко чита і зупиняєть ся на словах:

Наша дума, наша пісьня
Не вмре, не загине, —
От де, люде, наша слава,
Слава Украіни!

— Буде!... Вже!...

. . . . . .

Сонце починає сідати.

— Мила, — говорить Марко, — вже холодно, — час до дому йти.

— Постривай, голубе, — я хочу подивить ся, як заходитиме сонце.

І вона жадібними очима дивить ся на його. Розкидаючи червоне проміння, тихо схиляєть ся сонце до незмірньої площини. Ось паруси з спіднього краю вже втопли в морі; ось і край сонця вже в воді. Хитливий водяний поверх зазолотив ся, торкнувшись до сонця. А воно горить, пала з усієї сили, мов бореть ся з могутною безоднею, що ось-ось вона поглине його. Але борня даремна: безкрая й безодня, мокра стіхія втяга в себе золоте сьвітило. Ось тільки край з його видко над морем; ось тільки цяточку золоту — і нарештї немає й тієї; зникає, погасає й та...

— Скінчилось! — шепоче Катерина.

. . . . . .

Вчора погашене сонце знов сяє на небі. Море плеще. Катерина лежить у кріслї. Вона каже. Вона шепоче так, що Марко ледві розбира її слова:

— Я знаю, що сьогоднї вже не побачу, як заходитиме сонце. І так краще! Прощавай, моє ясне!... Зоставайсь на небі та сьвіти ясно моєму милому! Прощавай, море! Розважай ти мого коханого так, як мене розважало. А ти, пречистеє небо, нагадуй йому про інше життя, що в йому ми зустрінемо ся!

Вона шепоче все тихше та тихше. Вона все прощаєть ся.

— Прощавай мій рідний краю! Недавно я тебе узнала, недовго й знала! Не могла я нїякого добра тобі зробити. Але прости мінї се за те, що я тебе так любила. Тобі зостаєть ся мій коханий...

Марко вже не може нїчо́го розібрати, але вона ще шепоче:

— Батько й мати — прощавайте! Милий, не врази їх одразу звісткою...

Ще кільки хвилин. Вона одразу підводить си.

— Милий! коханий! сьвіте мій!... Прощавай!...

З останньої сили обхоплює вона його руками за шию.

— Поцїлуй!...

Вуста їм стуляють ся в останньому поцїлунку. Останнї зітхання віддає вона Марковим вустам і її головонька пада до його на груди.

Темрява, безпросьвітня темрява обнимає Марка...

ЕПІЛЬОҐЪ.

Минуло кільки часу...

Був вечір. Косе соняшне проміння золотило верховіття дерев у невеличкому, зарослому вітами та листом, куточку. Воно пробігало поміж деревами і ясно сяло на позлотистому хрестї, що́ був поміж тими деревами.

Поміж деревами була невеличка прогайльовина. Серед неї, обгорожена залїзними штахетками була могилка. Прогайльовина ховала ся проміж деревами тільки з боків, а згори в день ясно й радісно сяло на неї сонце.

На не дуже високій могилцї з білим надгробком стояв золотий хрест. Навкруги цьвіли трояндові кущі. Вони розросли ся буйно і за їми не видко було з середини залїзних штахеток. Пишні троянди просували свої запашні головки й крізь штахетки.

В день, як сяло сонце, над цїм куточком тріпались крильцями метелики, в гілках сьпівали пташки.

В день тут цьвіло й сяло життя.

Тепер був уже вечір. Тільки на позлотистому хрестї грало промінем сонце.

Прихилившись до надгробку, сидїв Марко. Він багато одмінив ся. Обличчя зблїдло, зморшки лягли на чолї, біля губів визначались поки ще ледві помітні риски гіркого усьміху. Але його очи дивились хоч сумно, та спокійно й поважно.

Він прийшов сюди в гостину до своєї коханої. Він ходить сюди, у сей куточок, у котрий він перенїс з над моря дорогий прах, часто... Він любить тут бути і думати...

— Минули ся сльози, минули ся нестерпучі муки. Але твій образ, моє єдине кохання, не вмер і не вмре в моїй душі. І я не знаю, коли ти мінї дорожча була, — чи тодї, як я непритомний ридав над твоїм холодним трупом, чи тепер? Минули ся ридання, та не минула ся невтихаюча-невгаваюча журба по великій згубі. І з цієї журби серце болить мов ще більше, нїж тодї з риданнїв...

..Еге, ти мінї дорожча тепер. Як плакав я над тобою мертвою, плакав я тільки по коханій, без міри дорогій, нїколи незабутній дружинї. То ридало моє кохання до тебе. Але тепер минув час, і я міг багато думати і я згадав тебе всю і зрозумів тебе всю. І тепер ти мінї не тільки незабутня дружина кохана, але й більше... Ти своїм життям довела мінї, що на сьвітї може істнїти щось таке, що́ ми зато́го можемо назвати ідеалом. Ти своїм життям навчила мене вірити в те, що ідеал цей істнїє на землї. І що нї зробилось-би зо мною в життї, які бурі не налїтали-б на мене, які болота не силкувались-би поглинути мене, — нїщо не вирве з моєї душі цієї віри. Еге, я вірю в те, що є на сьвітї кохання таке чисте, таке ідеальне, що не їмеш віри, що його породила земля, кохання, що за його можна і треба віддати життя. А коли є таке кохання, то є і все добре на сьвітї, бо кохання є джерело всього доброго. І тільки дякуючи тобі, моя кохана, я нїколи не кину вірити в красу, правду, добро, і нїколи не згожусь з тими, котрі кажуть, що їх нема. Вони є і я їх мав у тобі — а хто мінї може довести, що я тебе не мав? І ти мінї двічі тепер дорога: ти моя дружина довічняя єдиная, ти й мій янгол, що́ возвістив мінї, що не темрява та безнадійність панує на землї, а сяє сонце правди, краси та добра!...

.....І ще іншого ти мене навчила. Ти мене навчила, як можна віддавати своє життя за других. Ти була мінї соняшним промінем, що осяяв мінї все життя моє і зробив мене щасливим. Еге, я й тепер щасливий. Хоч ти і вмерла, але вмерло твоє тїло. Вся душа твоя чиста перелинула з останнїм твоїм зітханням в мою душу і на віки з'єднала ся з нею...

.....Соняшний промінь... Ти так завсїгди любила сонце, що тобі сподобаєть ся се порівнання — я знаю. Чи не в цьому-ж і мета людського життя — бути людям соняшним промінем і робити їх щасливими?...

.....Але на се треба мати таке налите коханням серце, яке мала ти, таку чисту душу, яку мала ти. Не всяке їх має і я перший — нї. Але-ж все, що я можу зробити, — я зроблю. Я не забуваю нїколи твого останнього заповіту: віддати моє життя рідному краєви. Одну частину своєї душі я вже давно віддав йому; друга — належала тобі. Ти пішла од мене і не бійсь, що твоя частина повернеть ся на що інше, а не на рідний край!...

Він устав і припав вустами до холодного надгробку.

— Спи, моя доле, моє сонце! Спи спокійно: я не забув іще одного твого заповіту: — вірити в те, що ми зустрінемо ся на іншому сьвітї. Ти й цьому навчила мене вірити, і я вірю. Я прийду до тебе, як тільки зроблю все, що зможу зробити на цім сьвітї. Спи!...

І ще раз його вуста припадають до могилки і сльози капають на холодний камінь. Вони такі гарячі, що, здаєть ся, про́ймуть той камінь на́скрізь і пройдуть аж туди, де лежить в о н а.....

Марко випростав ся. Останнїй соняшний промінь блиснув на хрестї і погас. Сонце сховалось за о́брій.

Тихо вийшов Марко з штахеток, замкнув хвіртку і пішов до дому. Був уже вечір і велике рухливе місто починало де-не-де перерізувати ся блискучими низками лїхтарів. Гугот та гомін чути було здалека. Марко не любив того гуготу та го́мону, але він ішов тепер туди, відкіля його було чути, бо там була та робота, що на неї він призначив своє життя. Там були щирі товариші, що́ робили з їм укупі коло одного дїла — дїла піднесення вгору затоптаної матері-Вкраїни. Марко йшов туди сповняти той заповіт, що́ почув він з вуст умираючої коханої — віддавати себе борнї та працї за високу ідею національного відродження.....

1890.

ЗРАДНИК.

(Леґенда з далекого сходу.)

(Тайченка)

I.

Було це в півде́нному кра́ї,
Де сонце довішно сия,
Де гордая пальма пишає,
В роско́шах втопає земля;
Де небо блакитне й широкі
Безмежні простори степів, —
В тім кра́ї ще в давнії ро́ки
Народ наймогутнійший жив
І славою гучно пишав ся
Той край у народів сімьї,
Друг кожен тій славі вклоняв ся,
А ворог лякав ся її.
Не тим тая слава, що в полї
Козак із народу того
З війни не втікав ще ні́ко́ли,
Не ки́дав ще місця свого;
Не тим тая слава, що зроду
Нїхто ще з усїх ворогів
Того переважить народу
Ніколи й разу́ не здолїв;
Не тим, що над їх нарубоцтво
Хоробрійш ніде́ не було,
Не з то́го, що їхнє дївоцтво
Як пишні троянди цьвіло, —
Нї, тим така слава велика
Була у народу того,
Що з їх нї один спокоївіку
Не зрадив ще краю свого.
В якії несьвіцькії муки
Не кинув-би ко́жного з їх,
Але нї вуста їх, нї руки
Не зрадили-б зроду своїх.
І „зради“ — пекельного слова —
В ті давні колишнії днї
Не знала ще їхняя мова,
Не знали й не чули вони.

II.

Ото-ж у ті давні години,
Що спо́мин про їх уже згас,
Жив нарубок в їхнїй країнї
І звав ся той хлопець — Киндарз.
Судилось йому вирости́ти
Безрідному серед чужих,
Давно-бо в землї його мати
І батько у бо́ї полїг.
За те був вояцької вроди,
Орлом він у бо́ї лїтав,
Не раз і не два у походи
Ходив він і слави придбав.
Хоч ще молодий був лїта́ми,
Та в радах усїх військови́х
Мав голос проміж козаками
За славу учи́нків своїх;
І го́лови сиві старії
Схилялись до слова його,
І бачив себе він у мрії
Гетьма́ном народу свого.
І сто́ячи в раді козацькій,
І дома у хатї своїй,
І ли́нучи в бучі вояцькій
Не ки́дав нїко́ли тих мрій.
І гордая думка буяє:
„Тепер я з старими в рівнї, —
Минуть ще години — й кра́ї
Не буде вже й рівних мінї:
Я бью ся, — і ворог тїкає,
Чи мертвий лягає до ніг;
Я в раді, — й нїхто не здолає
Розважить так справ військови́х.
Той досьвід увесь, що з'уміли
Придбать тільки сиві дїди,
Не втративши му́жньої сили,
Здобув я в мій час молодий.
І чом-же мінї не держати
У дужих руках булаву?
Я краще-б іміг керувати
Тим краєм, у ко́трім живу...“
Та ро́ки минають швидкії,
Й хоч слава його вироста, —
Не спра́вдились досї надії,
Далеко бажана мета́.
Старий ще гетьман заправляє
І вирвать не дасть булави —
Киндарз лиху думу ховає
В своїй молодій голові.

III.

Ось чутка пішла поміж люди:
Край рідний їх во́рога жде;
Збираєть ся військо з усю́ди,
Зібралось, — на ворога йде.
Не блискавка то небо крає,
Не в хмарах насуплених грім, —
Гетьман то в похід виступає
І військо славетнеє з їм.
Як хижі орли налетїли,
На во́рога впали усї, —
І ни́кнуть ворожії сили,
Як в полї трава од коси.
І, тру́пом заславши країну
Од їх уже ворог тїка...
Боротись змогла до загину
Старо́го привíдцї рука;
Над їм іще во́рог нїко́ли
В боях переваги не брав,
Тепер-же в широкому полї
Поліг він і більш не вставав.
І рада зійшла́ ся обрати,
Як звичай дїдівський велїв,
Гетьма́на ізнов, щоб скарати
За батькову смерть ворогів.
„За кров нашу й батька старо́го
Ходїмо, ходїмо на їх!
Нам треба гетьма́на такого,
Щоб їм він оддячити зміг“.
Киндарз чує всї цї бажання
І дума: „Діждав ся і я!
Справди́лись мої домагання —
Моя булава вже, моя!“
І чути йому, вже гука́є
Хтось в раді: „Киндарз поведе!“
У серцї надія палає,
Він го́рдий і впе́внений жде.
Але між дїдами стари́ми
Щось думи були не такі:
Мовчать ще дїди, а за їми
Мовчать і усї козаки.
Нарештї старий і похилий
Озвав ся з між їх дїдуган:
„Хоч ворога ми й подолїли,
Та вбитий полїг наш гетьма́н...
На віщо-ж нам довго шукати?
Тепер серед нас його син...
Хто-ж більше за батька скарати
Бажа ворогів, як не він?
Він вде́ржати шаблю здолає,
Здола́ боронити свій край; —
Так хай булаву він прийма́є
Й веде нас до бою нехай!“
Замовк дїдуган, і вся рада
Гукнула у голос один:
„Правдива старого пора́да, —
Гетьманом хай буде нам син!“
І ось — молодий, але дужий,
До рук булаву він прийма́.
Киндарз знов неначе байдужий,
А лютість у се́рцї німа́:
„Так о́сь як мене вшанували
За славу й послугу мою:
Гетьма́ном ви хлопця обрали,
Я-ж знову у боцї стою́.
Нехай! я не буду прохати!
Ви бити йдете́ ворогів, —
Та тільки вам їх не зламати,
Бо я вам іще не простив!
Коли мінї ша́ни немає
Знайду́ її в во́рога я:
Помститись над вами здолає
Гартована шабля моя!“
Чорнїйший од чорної хмари,
Що сонце хова серед дня,
І гро́зи віщує і ка́ри,
Сїдає Киндарз на коня
І їде. Свій край вже минає,
У землю чужую вступив...
Жене він коня, поспішає
Скорійш до своїх ворогів.
Але-ж не за рідную країну
Тепер їде бити ся він:
Про по́сту він дума єдину,
Голу́бить замір той один...

IV.

Ізнову війна неупинна,
Ізнову кривавії днї...
З ворожого війська части́на,
З гетьма́ном стає до борнї,
А дру́га набли́жилась тихо,
Пройшла серед гір та лїсів, —
То, рідній країнї на лихо,
Киндарз тее військо привів.
Прийшли — і палають вже хати
І тру́пи лежать навкруги́ —
І батька, й дитину, і мати
Всїх бьють без жалю́ вороги́.
Пала увесь край, мов у пеклї,
І топне у власній крови́...
Все бачить той зрадник запеклий
І дума: „Нарештї і ви
Згадали в час кари і суду,
Кого занеха́ли колись!
Прися́гсь я, що вам не забуду —
Й ви кровью тепер залились!“
Ой то не орел стрепенувшись,
Гнїздо захищає своє,
Гетьман молодий повернувшись,
Боро́нячись, ворога бье.
І во́рог не довго держав ся:
З усїх, що́ з Киндарзом прийшли,
Нїхто не утїк, не сховав ся,
Усї там вони полягли.
Над трупами батька і брата,
Над трупом сестер, матерів
Зібралась народня громада
Й дізналась, хто зраду вчинив.

Іменини бабуні.

Здрігнули ся всї: споконвіку
Того не було в їх землї, —
Й Киндарза за зраду велику
Проклоном сьвятим прокляли!

V.

Де-ж зрадник запеклий? Немає
На полї між трупом його
Од кари сховавшись, тїкає
Він з рідного краю свого.
Тїка серед темної ночи,
Тїка й серед білого дня,
І страшно бдищать йому очи,
Й присталого бье він коня.
Але-ж од сьвятого проклону
Не втїк він і серед степів:

Бурхаючи, вітер з розгону
У гору його підхопив,
І лютая буря ревучи
Киндарза туди понесла,
Де, в сьнїг загорнувшись блискучий,
Країна безживна лягла;
Де вічня зима закувала
Усе в крижанї кайдани, —
Туди його буря пригнала
З країни рясної весни.
Підкинувши вгору що-сили,
Його швиргонула вона
На мерзлії скелї похилі,
Край скель-же — безодня без дна.
Й здаєть ся йому, що в безоднї
Усе він з круч пада крутих,
Й за гострії скелї холодні

Хапаєть ся в муках страшних.
Не держуть збезсилені руки,
Покинула сила його —
І скрикнути хоче він з муки,
І скрику не чує свого.
І крига йому усе тїло
Скувала й лягла на вустах,
І серце немов скрижанїло,
І сльози замерзли в очах...
І праведна кара сьвятая!
І скільки-б її не терпів, —
Кінця їй для його немає
Й не буде во віки вікiв!
Нї смерти йому, нї спочину:
Страшнїйш-бо нема над той гріх,
Як зрадити рідну країну,
Продати сьвятиню сьвятих!...

Василь Чайченко.

Чайка.

Минуло веселее лїто,
Похмурая осінь настала,
Струсила пожовклее листя
І квітки на землю поклала.

Нахмурила брови на пташок
І всї полетїли — немає, —
Одна тілько чайка зосталась
І сумно над лугом лїтає...

Одбилась, сердешна, од пташтва...
До кого-ж тепер їй пристати?
І в мріях смутних, невеселих,
Давнина їй стала зринати.

Під натовпом сумної мрії
Кігикнула чайка що-сили,
Луна покотила ся лугом
І душу її звеселила...

Кігикає чайка, сьпіває,
У пісьнї пораду находить,
Не бачить, небога, що в неї
Стрілець гаківницю наводить.

Навів... Загуло у повітрі,
Ударило в вольнії крила, —
Порвалась початая пісьня,
Ослабла відвага і сила.

Уже-бо не пісьня почулась,
А стогін хотїв щось сказати,
Та сили не стало і чайка
У низ почала осїдати, —

Упала в долину глибоку,
Де тілько деревья стояли,
Та гнулись, не маючи сили,
Куди їх вітри нагинали.

І очи у чайки небоги
Покрились гіркою сльозою,
А слаба голівонька тихо
Схилила ся набік з журбою...

„За що мої крила побили?“
У чайки питання зрина, —
На що мою пісьню порвали,
Кого уразила вона?

Коли вона мучила душу?
На той сьвіт загнала кого?
А крила?... Я ними лиш волю
Горнула до серця свого...

І чують ті скарги деревья,
Та тілько помочи нема, —
У їх бо нї сили, нї волї,
Вони бо істота нїма!

М. Школиченко.

В хатї.

Хижим зьвірем круг хатини
Буйний вітер завива,
У віконечко стукоче,
Чорну стріху ізрива.
Холод в хатї. Сонно сьвітить
На полиці каганець,
Пісьня сумно якось льлєть ся,
Чути шум веретенець.
Мати хвора безталанна,
Що увесь вік пропада,
Слуха пісьню, як сьпіває
Краля доня молода
Про козачі карі очи,
Про гнучкий козачий стан,
Про війну куди, мов сокіл,
Полетів її Іван.
І сьпіває і зітхає
А на дворі завива,
І в віконечко стукоче,
Чорну стріху ізрива...

Я. Жарко.

Сила любови.

Метелик-нетля у темряві ночи
Як ясне сьвітло від огня засяє,
Затуманений блеску красотою,
Кидаєсь в жару недоступне море:
Хоть спалить си крильці золотії,
Если за першим разом не загине,
Ще раз ся верне, і ще раз ся кине.

Таким то блеском сяють її очи.
Той блеск глибоко в серце западає,
Мутить ми розум, тягне за собою,
І хоть я знаю, що там лише горе
Знайду для себе, і що очи тії
Спалять ми серце, спопелять ми душу,
Однак я вічно ї любити мушу!...

1885 р.

Олександер Колесса.

Сто тисяч.

Комедія в 4 дїях Карпенка-Карого.

(Дальше.)

Дїя II.

[Перед сьвітом в хатї].

Ява 1.

Копач сам.

Копач (ходить по хатї, то сїдає на лавї). Боковенька... Боковенька... Боковенька... Не дає мінї спокою цей предмет... Боковенька; копили[1]), камяна фіґура... з голови не вилазять. Там грошї, іменно там. Там моя доля... Копили, оскардами[2]) висїчені... Сьогодня цїлу нїч снилась камяна фіґура. Ох, Боковенька, Боковенька.

Ява 2.

Копач, Герасим, а відтак Параска і Клим.

Герасим (за сценою). Вставайте-ж, вставайте! Не мнїть ся, чепіга зайшла, пора скотину порать.

Копач. Еге, Герасим вже по хазяйству гасає, невсипущий! (Входить Герасим).

Герасим. О, і ви вже встали? Чого так рано? Полежали-б ще.

Копач. Не спить ся. Почув, що ви встали, та й я підняв ся. А знаєте, що я придумав?

Герасим. А що?

Копач. Ви-б зробили колокольчик у ту хату... Тут вірівка над ліжком. От прокинулись, пора вставать — зараз: дзїнь, дзїнь, дзїнь, — сам ще лежиш, а там встають.

Герасим. Та це чорт зна що! Я буду лежать, то всї будуть лежать. (Заглядає у дверї). Чи не поснули знову, щось тихо у тій хатї?... От вам і дзвінок. І вигадай-же, скажи на милість. Ану, ану!

Копач. Оце саме добра пора копать: не душно, холодком можна Бог знає кілько викопать! Воно ще рано, тілько на сьвіт благословить ся.

Герасим. Та де воно вам рано? Вони надолужать: то вмиваннячком, то взуваннячком, або як почнуть Богу молить ся, то й сонце зійде. Хоч-би-ж молились, а то стоїть, чухаєть ся, та шепче собі губами, аби простоять більше без роботи. Вже-ж я їм і „Отче-наша“ даю: як затоплю, то зараз і на землї... (Одчиняє дверї на встяж і стоїть на дверях). Кажете рано; вже сьвіт білий, кури підпімають ся... (На дворі починає свитать). Так і хазяйство проспиш! Стара, а стара! Параско! пора до коров, чого ви там мнете ся? Ану, ану!... Хлопцї, гайда з хати! Тілько коти в таку пору сидять у хатї на печі, а робітники та собаки на дворі повинні бути. Це хто вийшов? Клим? Ти що ото несеш під пахою? А йди сюди, я поланаю. (Входить Клим).

Клим (жує:) Що, хлїба взяв окраєць. Поки до обіда, то їсти захочеть ся...

Герасим. І тобі не гріх? Недїля сьвята, а ти нї сьвіт, нї зоря — вже й жереш! Не пропадеш, як до обіду попостиш, хоч раз у тиждень. Однеси хлїб назад. Стара, Параско!

Параска (на дверях з дійницею в руках). Чого ти ґвалтуєш?

Герасим. Що це в тебе за порядки? (Показує хлїб). Дивп! Хто хоче, той і бере без спросу, мабуть ти хлїба не запираєш?

Параска. Оце вигадав! Де-ж таки, щоб хлїб був не заперт ий, нехай Бог милує все заперто.

Герасим. Один візьме, другий візьме, так і хлїба не настачиш! Де ти взяв хлїб?

Клим. Та я ще вчора, за вечерою, заховав окраєць.

Герасим. Чуєш, Параско? Хлїб крадуть у тебе з під носа! Гарна хазяйка! Чого-ж Мотря глядить?

Параска. Ну, а що-ж я зроблю, коли хватають, як на зарванській вулиці... (Іде, а ідучи балакає:) Чи чуєш, Мотре, вже хлїб крадуть, скоро самим не буде чого їсти... (Голос зникає).

[1]) копили = чоловічі ноги по колїна.

[2]) оскард = інструмент.

Герасим. Це так, це так!... Однеси зараз назад. Гріх у недїлю снїдать.

Клим. Як-би спав у недїлю, то й не снїдав-би, а то з цієї пори до обіду на ногах не ївши — охлянеш.

Герасим. Бій ся Бога! Хіба ти з'їси до обіду пів хлїба.

Клим. А то-ж. Бога треба боять ся, щоб не з'їсти до обіду пів хлїба...

Герасим. Одріж собі скибку, подавись ти нею, а то однеси назад.

Клим. Поживиш ся скибкою, як собака мухою.... (Пішов).

Герасим (до Копача). Така з'їжа, така з'їжа, що й сказать не можна! Повірите: з млина привезуть пуд 30 борошна, не вспієш оглянуть ся, вже з'їли. Настане день, то роботи не бачиш, а тілько чуєш, як губами плямкають.

Копач. Сарана!

Герасим. Гірш! Повірите, що у нас тілько й думки, як-би до снїданку, а пісьля снїданку, все погляда на сонце: коли-б скорійше обідать. Чи воно таке пажерливе, чи Господь його знає. По обідї: сюди тень, туди тень — давай полуднувать... Та ще коли-б хоч їло скоріще, а то жує, та й жує, прямо душу з тебе вимотує: хлїб з'їдає і час гаїть! Він собі чавкає, а сонце не стоїть, котить ся на низ; йому-ж того тілько й треба, аби мерщій до вечері.

Копач. Хе, хе, хе! Ви опит великий в цім дїлї маєте.

Герасим. Та нї, ви те візьміть: ти мізкуєш, ти крутиш головою: де того взять, де того; як обернуть ся, щоб земельки прикупить, та за думками і не їсть ся тобі і не спить ся тобі... Мене вже ці думки зовсім зсушили... До того додумаєш ся, що інодї здаєть ся наче хто вхопив тебе за ноги і крутить кругом себе! А вони до того байдужі, тілько й думають: їсти й спати; і жеруть і жеруть, як з немочи, а сплять як мертві!

Копач (зітхнувши). Счасливі люде... Я й сам від думок не сплю.

Герасим. Та ви хоч їсте добре — вчера я придивив ся.

Копач. Та ще до якого часу їм, апетитом Бог не обідив, а спати, не можу... Засіли мінї в голову два предмети: один на Боковенцї, другий...

Герасим. Ха! На Боковенцї? чув, чув...

Копач. Не вже? Від кого, що чули?

Герасим. Та чув, як ви сегодня у ночи бормотали. Боковенька, скала якась, копили і ще щось — не розібрав.

Копач. Та ну? не вже голосно отак балакав?

Герасим. Голосно! А потім, як залопочете, тим язиком, що ото вчора лопотали...

Копач. А-а! Пермете, коман — вів ля патрі? Хе, хе, хе... То мінї снило ся, що я вже викопав грошї і приїхав у Париж.

Герасим. Вам і снить ся чорт зна що.

Копач (зітхає). Не дає мінї спокою цей предмет. Тілько задрімало, так зараз і ввижаєть ся скала на Боковенцї... Ви не вірите — я знаю! А вникніть: опит — практика... Гляну на приміти і чує моя душа, чує, наче хто шепче: тут є грошї, тут знайдеш!... Як-би знав, що удержите язика, то одкрив-би вам секрет.

Герасим. Та я й сам знаю.

Копач. Та ну? Що-ж ви знаєте?!...

Герасим. Що це чорт зна що.

Копач. А, Боже мій! Ви думаєте, що я дурак.

Герасим. Та хто його зна.

Копач. То-то! У мене опит... Ви тільки візьміть примір, які приміти: скала гостра, верх зрізаний, як у чумацькій шапцї... балка так і балка так — клином сходять ся до скали... Тридцять лїт опита дармо не пройшли! Біля скали лежить — так на пригорку, два копили, робота чудова — оскардами висїчені... Один копил так (показує ногою)... на востоК показує, другий на запад... Як углядів перший раз, мало серце не вискочило... Пустив біля них щупа, а щуп — цок! на-

кнув ся на камінь. Став копать і не більше, як на пів аршина під землею одкрив камяну фіґуру чоловіка, взяв і закрив його землею. Бачите! фіґура висічена теж оскардами. Що ви скажете?

Герасим (цїкаво). Та хто його знає, що вам сказать... Це наче щось і справдї похоже на дїло.

Копач. Е! в тім сила. От тілько грошї потрібні, щоб почати копать.

Герасим (сьмієть ся). От тобі й маєш...

Копач. А Боже мій! Треба вникнуть, обслїдовать... Тут опит, я кажеть ся не дурак.

Герасим. Та не видумуйте чорт зна — чого.

Копач. От чоловік, от чоловік! Та ви-ж з роду такого дерева не бачили.

Герасим. А на біса воно мінї здало ся, що то грошей у мене прибавить ся, як я його побачу, чи що? Завтра робота, то йому треба сегодня й вернуть ся — нїчого гаять ся.

Копач. З вами каші не наварили. Піду я краще до криниці умиюсь. (Бере щупа і йде).

Герасим. Та на біса ви того свердла таскаєте за собою, і його будете умивать.

Нїдерляндка в костюмі з VII віку.

Герасим. А хто його знає... Почнете копать і викопаєте сковороду, або ступку.

Копач. А як грошї? Вірте мінї, що це не дурниця: скала, балка так і балка так, два копили показують і фіґура... Це моя доля, само провидїнїє указує путь. (Входить Роман).

Ява 3.

Герасим, Копач і Роман.

Роман. Поїдемо, чи як? Я дав коням оброку.

Герасим. Налагодились їхать, то їдьте.

Копач. Я тобі покажу окамяніле дерево; нам не багато в бік прийдеть ся звернуть.

Копач. Вещ дорога: і від собак і від лихого чоловіка. Хе, хе, хе! Опит велике дїло. (Вийшов).

Ява 4.

Герасим і Роман.

Роман. Ну та й не хочеть ся мінї їхать до тих Пузирів, коли-б ви знали, та ще з Бонавентурою.

Герасим. Не вигадуй, не вигадуй...

Роман. Та єй Богу! хоч-би щупа цего не брав, покинув-би його тут, бо хто побачить мене і його з щупом, то засьміють.

Герасим. З посьміху люде бувають. От як викопаю грошї, тодї нехай сьміють ся, так-то. (Вийшов).

Ява 5.

Роман, а потім Мотря.

Роман (сам). Не хочеть ся мині суперечать батькови, бо він тоді ще гірше візьметь ся за це сватання; а тут ще з Мотрею біда: здаєть ся підслухала, чи догадуєть ся, що я іду на оглядини — сопе й сопе. З вечера й не вийшла. Вже я разів три підморгнув їй і сегодня, а вона й не дивить ся. (Входить Мотря, перекидає одежу, шукає). От і добре: тепер нікого нема — побалакаю. Чого ти шукаєш Мотре?

Мотря. Іди під три чорти.

Роман. Ґедз напав?

Мотря (взяла рядно, іде). Ґедз.

Роман (стоїть на дверях). Скажи-бо мині, на кого ти сердиш ся? на мене, чи на себе?

Мотря. На себе. Пусти!

Роман. На себе? За віщо?

Мотря. За те, що дурна.

Роман. Ха, ха, ха! Я бачу, що дурна, тілько від чого-ж ти здуріла?

Мотря. Тікай з дверей, бо як стусону, то й ноги задереш.

Роман. Та ти божевільна!

Мотря. Сам ти божевільний! Що ти мині очи замазуєш? Я не сліпа і не глуха — чула, що їдеш на оглядини, бач, як вирядив ся!

Роман. Тю! та я іду свиней куповать. Ну, а як за одним заходом подивлю ся на свиней і на Пузиревих дівчат...

Мотря (крізь сльози). Дивись, дивись, хоч нехай тобі і повилазять... (Штовхає його од дверей і виходить).

Ява 6.

Роман один, а потім Герасим і Копач.

Роман. Оце дівка! І я-ж здаєть ся не з послідних, а мало не впав. Оце робітниця, оце жінка, сама за косарем звяже! Та хоч-би батько цапа скакав, а я таки женюсь на Мотрі. (Входить Герасим).

Герасим На-ж тобі 25 карбованців на свиней, та хоч і їдьте, ми вже коней запрягли. Тілько ти давай за поросят Пузиреви так, щоб він не продав — дешево давай, на біса терять гроші. Жени ся на Пузирівні, тоді і сам матимеш завідських свиней. (Входить Копач).

Копач. А садочок-би отут у вас гарний був. Низинка, так і просить ся, щоб засадить. Грушівку, сливянку і вишнівку свою-б мали. Ви дістанете дерева, а я вам пришлю садівника, він пустяк візьме... Побачите, який садок буде годів через три-чотири.

Герасим. Я-ж кажу, що так. У вас на все порада готова.

Копач. А як-же? Опит — велике діло! Садок у літку, все одно що кожух зимою. Як ви полагаєте: в саму спеку під яблунею полежать. Хе! А пасіка?... бджоли гудуть, медом пахне... і ґосподар старий тут похожає... Опит, опит! Зараз бачу, чого де треба.

Герасим. Ви все на витребеньках! На біса нам той садок? Нам земля потрібна, нам немає часу по садку ходить на проходку... А це що у вас?

Копач. Запас! Без запасу в дорозі не можна. Оце взяв у Прасковії Іванівни шматок сала і хліба на дорогу.

Герасим. Це вже й ви як Клим! Сегодня-ж неділя, де-ж таки сьнідать.

Копач. Опит говорить, запас біди не чинить.

Герасим. Ви-ж поспієте на ранній обід, то не вже-ж таки Пузирі не дадуть вам попоїсти?

Копач. А як буває не застанем дома?

Герасим. Та на віщо-ж так багато взяли?

Копач. Не журіть ся, я маю опит: це порція, як раз!

Герасим. Отакого робітника візьми на рік і вуха об'їсть.

Копач А тепер лє козак, пур ашеве, сон здюкасин — алем! (Вийшли).

Ява 7.

Герасим сам, потім Параска.

Герасим. От і вчений на язики, а дурний! Таки що не кажи, а у него є зайці в голові! (Загляда у вікно). Поїхали, слава Богу! Не так мині ті оглядини, як те, що здихав ся. Ходить сьлідком, не дає й подумать об ділі. А тут кидаю думками й сюди й туди — нічого не придумаю: чи самому їхать у город розмінять гроші в казначействі, чи послать кого?... (Запирає двері, виймає гроші і розглядає). Ей не розберу, котрі настоящі, а котрі ні! Однаковісінькі! Ага, оце вони, краї надірвані. Хоча й сам бачу, що всяке прийме, одначе боязко повірить жидови, краще попробувать розмінять у казначействі. (Стук у двері). Хтось стукаєть ся у двері... (Ховає гроші). Чи не кум приніс запродажню?... Хіба взять кума в компаніони? А кращого компаніона не найдеш, коли він чорта не бояв ся кликать, то не злякаєть ся розмінять фальшиві гроші в казначействі. (З-за дверей: Та відчини-бо!) Жінка... і чого лізе. (Відчиня, входить Параска).

Параска. Що ти затіваєш, скажи на милість Божу?

Герасим (змішав ся). А ти почім знаєш?... А тобі яке діло?..ї

Параска. Хоч-би-ж сказав, пораїв ся...

Герасим. Звідкіля вона довідалась?!... Знай свою дїжу, а у мої діла носа не тикай!... Іди собі, іди, не заважай мині думать.

Параска. Та ти на старість, що-дня дурнїщий робиш ся.

Герасим. Ей Параско!

Параска Чого там Параско?

Герасим. Не чіпляй ся! У мене в шапці більше розуму, ніж у тебе в голові.

Параска. Та з великого розуму в дурний заходиш! Що ти це затіяв женить Романа па Пузирівні?

Герасим. А — а! То ти про це? (На бік:) Думав, що довідалась за гроші, аж в середині похолонуло. Ну так що-ж? Тобі яке діло?

Параска. Не хочу я нікого за невістку опріч Мотрі. Сам казав, що будем її сватать, діти полюбились, я до неї привикла, вона до мене, дівка красива, здорова, зна всї порядки: коло птиці, коло коров — одно слово хазяйка біля всего; в хаті як у кімнаті, я вже не здужаю, а против неї, скілько їх у нас не було, ніхто хліба не спече, ніхто борщу не наварить, хоч і без олію іноді, а всї їдять, не нахвалять ся.

Герасим. Не треба мині ні доброго хліба, ні доброго борщу бо чим краще спече, а смачніще зварить, тим більше робітники з'їдять. Мині треба невістку з приданим, з грішми.

Параска Візьмеш в обидві жмені.

Герасим. Іди собі — не заважай мині думать.

Параска. Нехай-же тілько Роман женить ся на Пузирівні — не буде їй пресьвітлої години, — я її заїм.

Герасим. Про мене хоч і цілком з начинням ковтни її, мін аби гроші. Іди собі, Параско, від мене. Тут думок, як піску в морі, а ти з чорт-зна чим причепилась.

Параска. Які там думки, чом-же ти не пораєш ся зо мною?

Герасим. Не з твоєю головою мене вчить. Іди собі...

Параска. Тьфу! (Іде до дверей і вертаєть ся). Вели хоч коней запрягти.

Герасим. На віщо?

Параска. У церкву поїду з Мотрею.

Герасим. Ще що вигадай! До церкви можна й пішки піти, тут недалеко — три верстви.

Параска. Туди три та назад три, то вже шість.

Герасим. Люде в Київ ходять за 400 верстов, а ти не хочеш потрудить ся для Божого дому й шість верстов! Ай, ай, ай, а ще й богомільна — важко вже тобі пішки піти до Божого дому шість верстов... Худобу ганять в празник гріх: Блажен чоловік, іже скоти милує

Параска. Що-ж-то тобі більше коней жаль, ніж жінки?

Герасим. Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала-б відпочить, гони в церкву. Це не по Божому і не по хазяйськи.

Параска. Та й я-ж цілісінький тиждень на ногах і роблю не покладаючи рук.

Герасим. То ти, а то коняка... Ти собі робиш, а коняка тобі. Та й знову, робота до роботи не приходить ся: хіба ти борону, або плуга тягаєш? От як-би ви в-двох з Мотрею борону попотягали, то інча річ... Не дам коней. Пожалій скотину раз, вона тобі послужить десять раз... Ідіть пішки, Господь прийме ваші труди і дасть вам здоровя.

Параска. Та чи ти-ж з розумом? Всяке знає, що ми хазяїни, не абиякі, а я буду тьопать ся стілько сьвіту пішки до церкви.

Герасим. Ото-то бо й є, що хазяїни, і кожний скаже, що це по хазяйськи: скотинка одпочива, а хазяйка пішки. Іди, іди Параско пішки, Бог прийме твої труди, а коні одпочинуть — завтра робота.

Параска. Сором людям в очи дивить ся! Та ми-ж пішки поспіємо на шапкобраніє. Так буде, як у ту неділю: люде з церкви, а ми в церкву.

Герасим. А ви не мніть, то поспієте й на „Херувими"..., а коней гріх ганять у неділю.

Параска. А бодай ти пропав з своїми кіньми разом!

Герасим. Параско! не лай ся, щоб я часом ради неділі не дав тобі по потилиці.

Параска. Бий, бодай тобі руки посхли! І з замолоду з синяків не виходила — бий і на старість! І! Харциз! Коняку жаліє, а жінку бить збираєть ся... Тьфу!

Герасим. От-же вдарю!

Параска. Бий, бий, я не тікаю.

Герасим. А ти-ж відьма чортова, то ти оце мене дратувать заходилась, та я... (Хватає за голову. Входить Савка. Побачивши кума, Герасим цілує жінку).

Ява 8.

Герасим, Параска і Савка.

Савка. Здрастуйте, з неділею будьте здорові.

Герасим. Спасибі, будьте й ви здорові.

Савка. А ви з старою, як сизі голуби і досі буркочете?

Герасим. Еге!... Дома нема нікого, то ми собі у двох...

Савка. Нагадали молодощі і буркотали!...

Герасим. Еге... Іди, Парасю, душко, по своєму ділу, а у нас своє.

Параска. Бісурмен, бодай ти пропав! Доведеть ся пішки йти. (Вийшла).

Савка. Бач „Парасю"! Любо й слухать.. То все достатки роблять. А ми з старою тілько лаємось і все через гроші: того нема, другого нема — і раз-у-раз: гир, гир, гир, гар, гар, гар! Оце й зараз посварились. Виряжав її у церкву, а вона й насіла: у других, каже, фурґони, любо глянуть, а я на возї та й на возї. Який ти, каже, хазяїн? Така мене злість узяла, що мало-мало не потяг віжками. А все гроші...

Герасим. Я слава Богу і фурґони маю, та моя стара не хоче їздить. Оце умовляв, щоб кіньми їхала до церкви — не хоче! Каже: потрудюсь пішечком до Божого дому, а скотина нехай одпочине.

Савка. От через те вам і Бог дає!... Охо, хо-х! Принїс-же я запродажню.

Герасим (бере запродажню). Не знаю-ж я як воно буде. Я неграмотний, а син поїхав до Пузирів. Нема кому прочитать.

Савка. Що там читать... Я її сам не писав; а писареви не первина їх писать, а вам не первина їх брать. Певно написано як слід.

Герасим. Та що... все таки надійнійше, як прочитаєш. Писар не батько. А в тім вам, куме, дам і не читавши. (Лічить гроші).

Савка. А Роман чого поїхав до Пузирів?

Герасим (перестає лічити). Хочу парочку поросят купить у Пузиря. Хвалять завід... (Лічить, а перелічивши другий раз лічить). Що то гроші куме: свині завідські, коні завідські, вівці завідські.

Савка. І де вони набрали таку силу грошви? Вже куме, хоч ви мині що хочете кажіть, а я знаю, що більше нігде було достать грошей тілько од нечистого. (Лічить). Їх дід кажуть знав ся з нечистим, він як умирав, то доти не вмер, поки стелю не розібрали. (Ховає гроші).

Герасим. То було колись. А тепер куме, такі люде понаставали, що чорт, не при хаті згадуючи, боїть ся і носа показать між них. Так хіба зведе дурну дівку з чужим чоловіком, поскоромить яку непутящу молодицю з недолітком; посварить батька з сином, зведе на бійку приятелів, а щоб він узяв у розумного чоловіка душу, і за це дав йому грошей — шкода: і душі не візьме, грошей не дасть, бо чоловік його обмане... Тілько вдарить ся до доброго „аблаката", то той таку машину підведе, що у чорта очи на роги повилазять. Ні, куме, тепер не ті часи. (Таємничо:) Люде самі уміють робить гроші, краще від чорта.

Савка. То-б-то фальшиві?

Герасим (озираєть ся). Еге. (Запирає двері). Та ще й які гроші! В вік вічний не розбереш: чи вони фальшиві, чи вони настоящі...

Савка. Не вірить ся мині, щоб такі гроші були. Я памятаю, як один панок наробив фальшивих грошей; аж з Варшави привозив майстрів, а тілько випустив — зараз і піймав ся.

Герасим. Ну, а як-би були такі фальшиві гроші, що всяке прийме, то ви-б згодили ся достать?

Савка. Я? З охотою! Коли люде багатіють, то чом-же нам не попробувать счастя... Надокучили прокляті злидні!... Тілько горе моє — грошей немає; а без грошей-же не дістанеш і фальшивих бумажок. Та й де вони є отакі, як це ви кажете.

Герасим. Є... є, куме... Та ви зараз від мене прийняли на десять рублів фальшивих бумажок.

Савка (витягає гроші з кишені). Що це ви, куме, Господь з вами! Мині так страшно стало, як тоді, коли ходив викликать Безпятого... (Розглядає). Де-ж вони тут? Це ви на глум мене піднімаєте... Гроші всї натуральні, як є!

Герасим. От-же, побий мене Бог, між ними є фальшиві! І таких грошей можна купить скілько хочете...

Савка. Та що ви кажете, де?!...

Герасим. То вже моє діло. Приставайте у компанію? Купимо Сто тисяч.

Савка. Стрівайте, куме, помовчіть, нехай я опамятаюсь, бо з мене мало дух не випре... Сто тисяч!! (Тре голову, потім тяжко зітхає). Ні... куме... може ви шуткуєте надо мною?...

Герасим. Не до шуток мині, куме самому. Бодай я завтра сонця не побачив, коли шуткую.

Савка. Покажіть-же мині, котрі настоящі, а котрі фальшиві.

Герасим. Угадайте самі.

Савка (розглядає). Не вгадаю.

Герасим. Оце вони! Ну, як таких грошей не купить. (Виймає з пачки 2 бумажки по три і 4 по рублю).

Савка. Ніколи в сьвіті-б не подумав, що це фальшиві.

Герасим. От-же, не вважаючи на те, що гроші зроблені дуже добре, все таки перше ніж купить таку суму, їдьте ви, куме, хоч і зараз, в казначейство і розміняйте ці гроші. Як казначей прийме, то всяке прийме.

Савка. А як казначей не прийме та протокола зроблять — га?

Герасим. Е, куме, ви чорта не боялись, а протокола боїтесь.

Савка. То-то бо й є, що чорт не такий страшний, як його малюють, а протокол...

Герасим. Дурниця. Скажете, що ви продали незнакомому чоловікови воли і між інчими грішми взяли й ці, а я посьвідчу, що іменно так, то й край.

Савка. Добре... Їду. Тілько договор краще грошей. Скілько ви мині дасте, як купите?

Герасим. А скілько хочете?

Савка. Скілько?... Від кожної тисячі, що купите, мині сто карбованців.

Герасим. Багато буде. Я-ж таки буду гроші свої кровні терять, а ви тілько поміч мині дасте. Візьміть пятьдесять від тисячі.

Савка. Ні, куме! Коли вже трусить ся, то хоч знать за віщо.

Герасим. А! Нехай буде по вашому. Отодї куме заживем, га?

Савка. Заживем! Об землю злиднї, а розторгувавшись ще прикупимо... А тим часом гаять ся нічого: давайте мині цих безбілетних окремно, а замість їх давайте настоящих десять. (Обмінюють гроші). Може й це таки хе, хе, хе!

Герасим. Ні. Більше десятки нема.

Савка. Прощайте-ж, зараз іду до Жолудя, а звідтіля у город. (Виходить).

Герасим. Нехай вам Бог помагає, счасливої дороги! (Сам. Стає на-вколішки, молить ся Богу). Якась полегкість на серці і наче почуває моя душа удачу... Клим! Запрягай коней,

та хутко... Парасю, а Парасю! Збирай ся, серце, зараз поїдемо до церкви, і я поїду з тобою! (Надіває свиту і відходить).

ЗАВІСА.

Д І Я III.

[Декорація та сама],

Ява 1.

Герасим, одягнутий лежить на лаві, спить, а потім Роман.

Герасим (сонний бормоче). Став рибний! Риба все линина... лини карасі... (Стогне. Входить Роман).

Роман. Ого! Батько сплять і досі. Що за знак? Чи не випили, буває, вчора? Тілько вони не охочі гулять, хіба хто могорича поставив, а на свої не будуть пить. Від своєї, кажуть, у грудях пухне. Навідаюсь потім; вчера приїхав пізно і не бачив ся ще з батьком. (Виходить).

Герасим (сонний бормоче так, як бува в кошмарі — протягом). Ава-ва!... о-о-о-ши! Гоом, гоом! (Балакає ясніще). Кругом, кругом — все моє. (Спить тихо, потім знову так саме). І-і ааам, ааам (говорить хутко). Недам, недам, недам! (Стогне). У-у-у! (Схоплюєть ся). Господи помилуй, Господи помилуй! (Оглядаєть ся кругом). Спав... Тьфу! Снилось, що кум гроші однімав. (Витирає піт). Аж упрів, так боров ся, не давав. А робітники мабуть сплять! (Біжить до дверей. Одчиняє двері і кричить:) Хлопці, вставайте, чепіга зійшла. (Входить Роман).

Ява 2.

Герасим і Роман.

Роман. Де там чепіга, вже сонце зійшло, давно всї на роботї.

Герасим. Ото диви, як заснув! Побудив всїх, а сам тілько прикучнув, і до цієї пори приспав. А ти чого-ж це дома?

Роман. Підстовба зламалась, та я заніс до коваля, а поки зварить, зайшов до дому.

Герасим. Чорт на вас настачить; катюги, залізо ламають! Чого ти так запізнив ся, мабуть о півночи приїхав від Пузирів?

Роман. Та!... Задержали.

Герасим. Ну-ну, розказуй: як приймали, чим частували?... чи уподобались дівчата, га?

Роман. У них були гості: пани якісь, офіцери...

Герасим. Хе, хе, хе! І ти рядом з панами, з офіцерами? Он куди Калитка заліз! Що то гроші!

Роман. Та я, тату, на кухні й обідав, мене у горницї й не кликали.

Герасим. Оце гарно... А сто чортів їх матери! Хазяйського сина і в хату не закликали! Ну, а Бонавентура-ж що?

Роман. Бодай той Бонавентура сказив ся! Тілько підїхав під крильце, а він зараз зскочив з фурґона і почав комедію приставлять: вірші читає, по турецькому, чи що-балака, люде аж за животи беруть ся та регочуть, а він рад, що на посьміх здав ся, та ще гірше! Тут вийшов і Пузир. Тож регоче і закликає єго у хату. Бонавентура показуючи на мене, каже: кличте-ж і його, це Калитчин син, хазяїн гарний... А Пузир одказує: Голяк масти — чирва сьвітить! Нехай, каже, розпряга конї, та йде у застольну, там і пообідає, у мене гості не такі, щоб рядом його посадить.

Герасим. А ти-жь погань! Мужва репана! Давно лизала панам руки, за верству шапку скидала, а тепер розжила ся, кумпанію з панами водить і зараз пику пендючить перед своїм братом! А ти-ж Пузир з горохом!... Та я, як позичив князеви гроші, то рядом сидів... Чого-ж ти там зостав ся? Було-б в круть і до дому.

Роман. Ждав Бонавентури, думав свиней купить, свині завідські, остроухі, гарні свині, я бачив.

Герасим. Та нехай їм чорт і з їх завідськими свиньми, коли вони самі гірш свиней!

Роман. Бачив я й дочок Пузиревих: ходили з офіцерами на проходку. Одягнені по-панячі і ходять з вихилясами — настоящі панночки.

Герасим. Чорт зна що — покручі! Роботи з неї нїякої — знаю я: все подай, все прийми, від зеркала віровкою не відтягнеш на двір — не то зимою, а й лїтом — виходить тілько на спацир! На біса нам білоручки, дармоїди... Стрівай, лишень, хтось либонь підїхав. (Біжить до вікна). Чи не кум Савка вернув ся? І ноги затруслились. Іди по своєму дїлу. (Роман вийшов).

Ява 3.

Герасим, а потім Гершко.

Герасим (сам). Ой Пузирі! Глядїть, щоб ви не полапались, а замість вас, Калитку розіпре грошвою... Отодї я вам покажу, як хазяїновать! Я не буду панувать, ні! Як їв борщ та кашу, так і їстиму; як мазав чоботи дехтем, так і мазатиму, — а за те всю землю навкруги скуплю. О-о! кругом все моє буде. Їдеш день — чия земля? Калитчина. Їдеш два — чия земля? Калитчина. Їдеш три — чия земля? Калитчина... Диханіє спирає... А скотини, а овець розведу — земля під товаром буде стогнать. Отодї і я скажу про Пузиря: Голяк масти, чирва сьвітить! (Входить Гершко одягнений чисто по городському).

Гершко. Здрастуйте, Герасим Нїкодимович!

Герасим. Знову жид!... А ти звідкіля знаєш, що мене зовуть Герасимом та ще й Нїкодимовичем?

Гершко. Хто-ж не знає такого хазяїна! Усї знають...

Герасим. Не вже всї? (На бік). От тобі й чирва сьвітить! (До Гершка:) А вас, як зовуть?

Гершко. Григорий Мойсєєвич.

Герасим. Ага! Сїдайте, Григорій Мойсєєвич. (Сїдають). Виходить ви вихрест?

Гершко. Боже мєня сохрани! Настоящий єврей...

Герасим. Григорий Мойсєєвич, а жид!

Гершко. Это мода теперички... Разлї ви мєня нє узналї! Я тут недалечко од вас... Ми з папашею у Куклиновського землю держимо... т. є. нам теперички нєльзя держать, то ми гендлї робимо: формально Суписов держить, а ми з папашею хазяїнуємо — роздаєм землю мужикам. Ви ще у папаші пару лошадєй купили на середопостя.

Герасим. А-а! То це ти Гершку? Диви! Я одразу й не пізнав; ти тодї, на ярмарку, був замурзаний, а тепер Пузирем виглядаєш...

Гершко. Замурзаний? Зачем замурзаний?... Разлї можна так говорить? Звєсно на ярмарку, біля скотини, модного платя не надінеш.

Герасим. А чого-ж ти приїхав до мене?

Гершко. Єсть гендель, хочете купить землю?...

Герасим. Оце спитав! Та чи єсть-же на сьвітї такий чоловік, щоб не хотїв землї купить?... Тут під боком, межа з межею Смоквинова земля: не перепахана, ставок рибний — а! Та все лини, та карасї — кожна грошики лупить у городї.

Гершко. Ну, і ви хочете покупать цю землю?

Герасим. Ох хочу, голубчику, хочу! І в день і в ночи тілько про це й думаю. Одна біда — грошей не вистача.

Гершко. Я можу вам помагати покупать землю Смоквинова.

Герасим. Як? грошей даси?

Гершко. Зачим гроші? Ми грошей не маємо, ми і з розумом живем.

Герасим. Еге-ге! Як грошей нема, то й розуму Біг дасть.

Гершко. Помиляєтесь, Герасим Нїкодимович! Не так: як розум є, будуть гроші — хе, хе, хе!

Герасим. А може й так. Ну, показуй-же твій розум.

Гершко. Ізвольтє, з нашим удовольствієм! Смоквинов позичає на улучшеніє хазяйства пять тисяч! Хе, хе, хе!... Яке там улучшеніє? Ихі! Между прочево мнє досконально звісно, що він уже пять іменій проїв. Ну, добре, нехай собі їсть!... Він любить смачно їсти, а ви любите землю... Давайте йому пять тисячов під закладну; возьмете добрі проценти і земля буде ваша.

Герасим. Яким побитом?

Гершко. А скудова він візьме заплатить довг, га? Скудова — я вас питаю? Земля заложена і перезаложена, уф банк. Прийде строк платить, її будуть продавать з акціона, тодї ви приймете на себе банк і земля ваша.

Герасим. Це виходить, я йому не позичу, а дам задаток на землю і ще й процент візьму. Добре?

Гершко. Зараз видко комерческу голову. З вами легко дїло мать.

Герасим (про себе). Що-ж його робить? Що його робить? Два дїла збіглось до куни... Кума ще нема... Голова тріщить! (До Гершка:) Треба подумать.

Гершко. Ви довго не думайте, бо до Смоквинова уже приїздив фактор куповать землю... Ну, я його прогнав, бо без мене ні один єврей тут не має права гендлювать. Я фактор на цей куток і Смоквинов до мене належить; а як-би тот ґосподин, поворотив ся до мене, я-б йому купив з одного слова, а теперички на злість тому ґосподину желаю вам устроїть дїло.

Герасим. Добре робиш, спасибі тобі. А від кого-ж то фактор приїздив до Смоквинова?

Гершко. Від денежного чоловіка, від Жолудя.

Герасим (хапає за груди і голову). Ой!... Ой!... Ой!...

Гершко. Вус? Що з вами?

Герасим. Ох!... Шпигнуло в серце і в голову...

Гершко. Ви мене перепугали на смерть.

Герасим. Нїчого... нїчого! (Зітхає). Пройшло. Григорий Мойсєєвич, будь ласка не допустїть Жолудя. Ідїть зараз до Смоквинова, кажіть йому, що я дам грошей під закладну і процент візьму невеликий... Тілько треба день-другий підождать, поки я оберну ся з своїми дїлами.

Гершко. Можна. А скілько ви мінї дасте факторського?

Герасим. А скілько-ж ви хочете, Григорий Мойсєєвич?

Гершко. Дасте пятьдесять карбованців тепер, а як поладнаєть ся дїло, то ще пятьдесять.

Герасим. Помилуйте, Господь з вами, Бога бійтесь! Де-ж таки сто карбованців за такий пустяк? Візьміть тепер десять карбованців, а як дїло скінчить ся, тодї ще 25.

Гершко. Мінї это даже странно, как чесний человєк! За кого ви мене принїмаєте? Разлї я какой пархач. Я человєк русскій, у мене душа на распашку.

Герасим. Не вже-ж мало? За віщо-ж більше?

Гершко. За такоє дєло 35 рублей! Та я только слово скажу Жолудю, то он мнє дасть 150 рублей, бо його земля подходить тож до Смоквиновой. Йому до зарєзу эта земля нужна. На його землї вода далеко, аж у головках, а тут став, можна купать овець, можна... Мало чого нє можна! Жолудь аж трусить ся за этою земля.

Герасим. Ой, ой, ой!... (Здавлює голову руками), Знову шпигнуло. От-же ти мінї смерть принїс.

Гершко. Не пужайтесь так дуже, бо я собі поїду, мінї страшно...

Герасим. Ви хочете мене живцем облупить. І не гріх вам, Григорий Мойсєєвич! Я з вашим батьком давний приятель і коней у него купив.

Гершко. Наш заработок у год раз; треба пользовать ся. (Встає). Не дасте ви, дасть Жолудь. Разлї мнє не всьо равно? Аби грошї.

Герасим. Аби грошї... Правда. (На бік). От грабитель! Візьміть-же тепер двадцять пять, а решту, як дїло скінчите, бо єй нема при собі! Хоч гарячим залїзом печіть — не можу зараз більше дать.

Гершко. Ну — край. Давайте грошї, зараз поїду.

Герасим (шукає; кілька рублїв ховає). Отак! Тілько двадцять і знайшов. Здїлайте милость: візьміть двадцять, а решту потім. За мною не пропаде.

Гершко. Ну, що робить!... Нїчого з вами робить, давайте. (Бере). Теперички поїду прямо до Смоквинова. Ну, прощайте. Так через день-два.

Герасим. Найбільше, як через три. (Жид вийшов).

Явa 4.

Герасим сам.

Герасим. От збігли ся дїла до куни!... Упустить землю Смоквинова, та ще у такі лапи, як у Жолудя, гріх смертельний; все одно, що посиротить свою землю на вікі вічні, бо від Жолудя вже не поживи ся! А тут знову як його упустить злучай — дать пять, а взять Сто тисяч! Серце перестає бить ся, як подумаю: за пять — сто! Господи! Коли-б тілько кум благополучно розміняв, а тодї я й Гершка обманю: на біса мінї його факторство здало ся? Сам куплю у Смоквинова землю. Аби тільки грошї. Що-ж це кум не їде... Давно пора йому вернути ся... А що як кума арештували?... От тобі й земля, от тобі й Сто тисяч. (Входить Савка). Кум! Слава Богу, діждав ся; думав — умру! Що?

Явa 5.

Герасим і Савка.

Савка (трохи випивши. Стрівайте! (Виймає з-за пазухи пляшку з горілкою, другу з румом, булку, рибу і кладе на стіл). Ідїть сюди, куме! (Герасим підходить, Савка обнїма його і цїлує, а поцїлувавши — держить за шию і дивить ся йому у вічи).

Герасим. Не мучте, куме, кажіть!

Савка (цїлує Герасима). Годять ся, куме. (Випускає шию Герасимову з рук).

Герасим. Годять ся??... (Обнїма Савку так саме, як його обнїмав Савка і, держучи його за шию, балака крізь сльози). Куме, соколе мій... Куме, Бог вашими устами говорить! (Цїлує його). Я кращого слова від роду не чув, як пташка защебетала перший раз весною, так радісно зробилось на серцї від цего слова. Скажіть ще раз це слово, скажіть, куме!

Савка. Годять ся!

Герасим (цїлує його, крізь сльози). Годять ся?... (Нервово сьміють ся, ніби плаче).

Савка. Чого-ж ви не радієте, та плачете.

Герасим. Це я так радію.. Як-же, як — розкажіть! Я мало не заслаб, ждучи вас.

Савка Пустїть. Сідайте. Випьємо, я вам роскажу. (Пьють). Ви думаєте я мало трусив ся в городі? Танцював так, що й зуб на зуб не попадав. Вчора хотїв спробувать: чи приймуть у лавках, бо казначейство було заперте. Оце підійду до лавки та й думаю: а що, як пізнають, що фальшиві? та й назад. Заспокоюсь трохи, знов іду і знов вертаюсь. Нема сьмілости. Зайшов у трахтир до Кукленчихи, випив одну восьмушку, другу випив, попоїв добре холодцю і сьмілість найшла на мене. Вийняв фальшиву бумажку, даю Кукленчисї, а у самого серце затьопалось і волосся чую піднімаєть ся на голові, та вже й не знаю, як я здачу взяв! А як вийшов на улицю, то вже й землї під собою не чув. Мерщій до Лошкаря, купив пачку канату, даю знову бумажку. Глянув на неї прикащик, прищурив око, у мене в душі захолонуло, а далї поклав у ящик, а мінї дав здачу. Тодї я — у казначейство. Купив гербову марку у присяжного — приняв і присяжний і дав здачі.

Герасим (радісно). Дав?! (Нервовий сьміх).

Савка. На другий день біжу у казначейство. Рано.

Герасим. Рано? Кушайте!

Савка (пье). Сидїв довго і знов почав тревожить ся. Кругом люде, щось балакають, не розберу... Пропасниця мене бье... аж прийшов казначей. Я увесь затрусив ся. Іти, чи не йти? Зцїпив зуби — підійшов до віконця... Казать, чи не казать — думаю, а тут казначей: Тобі чого? — питає... А воно, не знаю як, само зірвалось з язика: розміняйте грошї! Давай, каже, чого стоїш! Я дав, а в самого думка: тїкать, чи ждать? І стою, як окамянїв. Коли це до мене штовхають. Чи ти земляк заснув, чи що? Тобі казначей дають грошї, а ти мов не бачиш і не чуєш... Тодї я очуняв ся, дивлюсь: срібні грошї дає мінї в пачці; я взяв, і як одійшов від того вікна, як пьяний шатаюсь. Помалу-помалу виліз на двір, аж тут, разом, наче проснув ся і все зрозумів. Тут радість мене напосїла така, що й сказати не можу, іду та всїм усьміхаюсь... А якийсь пан питає, чого сьмієш ся? Раденький, що дурненький? А я, кажу, ходїмо пане випьємо, я вас почастую. Пішов вон, каже, дурак! Кажу: може й так, та грошї є! Зайшов у трахтир, випив трохи, купив пляшку руму і пляшку горілки та й до дому, їхав прудко, всїх попережав. (Тим часом Герасим вже випив і налив чарку). А! куме — пиймо: це на ті грошї куплено. (Довго дивлять ся один на другого і сьміють ся).

Герасим (цїлує). Сегодня у вечері у нас буде Сто тисяч!!

Савка. Та що? У мене, куме, тілько десять. (Цїлують ся).

Герасим. Куме! Я подарую вам ті сто рублїв. (Виймає запродажню і рве). От вам запродажня! Погуляємо-ж трохи, а у вечері, як смеркне — на вокзал... А знаєте, куме,

треба щось видумать, якусь причину нашій гульні, щоб не догадались, буває. Я ніколи не гуляю, щоб не було підозріня.

Савка. Скажемо — засватали Романа.

Герасим. А й справді! Що тут ждать. Зробимо на радощах сватання чи змовини. (У двері:) Параско! Мотре! Романе! Посватаю Романа на Мотрі, та й буде причина гулять. (Входять Мотря, Параска і Роман).

Ява 6.

Гарасим, Савка, Мотря, Параска і Роман.

Герасим. Випий стара!

Параска. Що це з ним? (Пье). Будьте здорові.

Герасим. Обідив Пузир Романа. Не закликав у хату, так я женю Романа на Мотрі. Мотре! Підеш за Романа?

Мотря. А тож.

Герасим. Стара, що ти скажеш?

Параска Я рада, що ти мене послухав. Такої невістки пошукать.

Герасим. А ти Романе?

Роман. Спасибі вам, тату, що ви уважили мою просьбу.

Герасим. А ви куме?

Савка. Я?

Ой куме, куме, добра горілка,
Випьємо, куме, ще й з понеділка.

Герасим. Підтягуй!

Складемось, куме, грошей по сорок,
Випьємо, куме, ще й у вівторок.

(Герасим частує:)

Добра горілка, краща від меду,
Випьємо куме ще й у середу.

Савка. Гуляй душа без контуша!

Продайно, куме, миски та ложки,
Випьємо, куме, ще й в четвер трошки.
Продаймо, куме рябу телицю,
Випьємо, куме, ще й у пятницю.
Покиньмо, куме, всяку роботу,
Випьємо, куме, ще й у суботу.
Покиньмо, куме, всякеє діло,
Випьємо, куме, ще й у неділю.
Од понеділка до понеділка
Випиймо, куме — добра горілка!

ЗАВІСА.

(Конець буде).

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[17. Иванъ Франко].

(Дальше.)

Слѣдує вôдтакъ поглядъ на повѣсти й новелѣ Ивана Франка. Ось и онн:

1. „Петрѣй и Добощуки.“ Повѣсть Джеджалика въ трехъ частяхъ („Другъ“. Письмо для белєтристики и науки. Львôвъ, 1875; стор. 441. 465. 490. 514. 537. 561; — ibid. 1876; стор. 6. 19. 38. 53. 67, 88. 100. 134. 151. 161. 197. 217. 262. 281. 294. 305).

2. „Два приятелѣ“. Оповѣданє Джеджалика („Днѣстрянка.“ Альманахъ зъ калєндаромъ на рôкъ 1877. У Львовѣ, 1876; стор. 22—32. — „Въ потѣ чола“. Образки зъ житя робучого люду. Львôвъ, 1890; стор. 12 – 22).

3. „Лесишина челядь“ — Джеджалика („Днѣстрянка“, стор. 57—64. — „Въ потѣ чола“, стор. 1—12).

4. „Бориславъ“. Картины зъ житя пôдгôрского народа. I. Рôпникъ („Другъ“, 1877; стор. 1—7; 17—18). — II. На роботѣ (ibid., стор. 18 – 23; 36—38). — III. Наверненый грѣшникъ (ibid., стор. 38—45; 66—74; 93—105). — Въ окремôй вôдбитцѣ явились сй три картины у Львовѣ р. 1877. п. з. „Письма Ивана Франка“. II.

5. „Патріотичнй порывы“ (Громадській Другъ“. Львôвъ, 1878; № I; стор. 2—6).

6. „Boa constrictor“. Повѣсть („Громадській Другъ“, 1878; № II; стор. 98—109; — „Дзвôнъ“, 1878; стор. 187 —202; — „Молотъ“, 1878; стор. 39—62. — У-друге надруковано сю повѣсть въ Библіотецѣ „Зорѣ“ у Львовѣ, 1884. р.

7. „Оловець“. Зъ моихъ споминокъ. Ескизъ Руслана („Правда“, рôкъ XII. Львôвъ, 1879; стор. 762—773. — „Галицки образки“ Ивана Франка въ руско-украиньскôй Библіотецѣ [№ 12]. Евгенія Олесницкого. Львôвъ, 1885; стор. 26—48. — „Въ потѣ чола“, стор. 42—55.

8. „На днѣ“. Суспôльно-психольогічна студія. („Дрôбна Библіотека“. Львôвъ 1880; книжка XIV. — „Въ потѣ чола“, стор. 62 – 120).

9. „Добрый заробокъ“. Оповѣданє Руслана („Свѣтъ“. Львôвъ, 1881; стор. 44—46. — „Въ потѣ чола“, стор. 139—145).

10. „Бориславъ смѣється“. („Свѣтъ“, 1881; стор. 1. 21. 41. 61. 81. 99. 119. 139. 163. 185; — 1882; стор. 211. 231. 253. 277. 309).

11. „Слимакъ“ — Мирона („Калєндарь товариства Просвѣта“ на рôкъ 1882; стор. 27—39. — „Въ потѣ чола“, стор. 130 – 139.

12. „Циганы“. Ескизъ Мирона („Дѣло“. Львôвъ 1882; число 86. 87. — „Въ потѣ чола“, стор. 167—179 — переробленo 1887. р.)

13. „Грицева шкôльна наука“ — Мирона („Дѣло“, 1883; ч. 40. — „Галицкй образки“; стор. 14—25. — „Въ потѣ чола“, стор. 35—42).

14. „Захаръ Беркутъ“. Образъ громадского житя карпатскои Руси въ XIII вѣцѣ („Зоря“. Львôвъ, 1883; стор. 97. 117. 133. 149. 169. 185. 205. 221. 237. — Въ окремôй вôдбитцѣ явилась сеся повѣсть накладомъ редакціѣ „Зорѣ“ у Львовѣ 1883 р.).

15. „Мавка“. Лѣтна казочка Мирона („Зоря“, 1883; стор. 322—324).

16. „Поєдинокъ“. Зимова казка Мирона (ibid., стор. 339—340).

17. „Самъ собѣ виненъ“ („Иллюстрованый калєндарь товариства Просвѣта“ на рôкъ 1884; стор. 1—10. — „Въ потѣ чола“, стор. 120—130).

18. „Исторія моєи сѣчкарнѣ“ — Руслана („Иллюстр. калєндарь тов. Просвѣта“, 1884; стор. 10—16. — „Въ потѣ чола“, стор. 159—166).

19. Лѣсы и пасовиска — Мирона. Оповѣданє бувшого плєнипотента („Иллюстр. калєндарь тов. Просвѣта“, 1884; стор. 24 – 35. — „Въ потѣ чола, стор. 179—190).

20. „Вильгельмъ Тель.“ Новеля Мирона („Зоря“, 1884; стор. 1—3).

21. „Schönschreiben“ — Мирона (ibid., стор. 9 – 11. — „Галицкй образки“, стор. 49—58. — „Въ потѣ чола“, стор. 56 – 61).

22. Хлопська комісія. Оповѣданє („Зоря“, 1884; стор. 25—27; 32—35. — „Въ потѣ чола“, стор. 145—158).

23. „Пироги зъ черницями“ — Мирона („Дѣло,“ 1884; число 47).

24. „Малый Миронъ“. („Галицкй образки“; стор. 3—13. — „Въ потѣ чола“, стор. 28—35)[1]).

25. „Довбанюкъ“. Оповѣданє („Зоря“, 1886; стор. 105—107. — „Въ потѣ чола“, стор. 190—198).

26. „Місія“ („Ватра“. Стрый, 1887; стор. 63—90).

27. „Яць Зелепуга“. Образокъ зъ Бориславского житя („Зоря“ 1887; стор. 291—294; 311—314; 327—329; 390—394; 410—412).

28. „Домашній промыслъ“. Оповѣданє („Товаришъ“. Письмо литературно-наукове. Ч. I. Львовъ, 1888; стор. 3—13. — „Въ потѣ чола“, стор. 198—207).

29. „Гава“. Образокъ зъ житя подкарпатского народу (выданє товариства „Просвѣта“. Число 110. Львовъ, 1888).

30. „Чума“. („Зоря“, 1889; стор 209—213; 237—243; 277—278).

31. „На лонѣ природы“. („Зоря“, 1890, стор. 1—4).

32. „До свѣтла“! Оповѣданє арештанта (ibid., стор. 17—21; 33—36; — „Въ потѣ чола“, стор. 267—288).

33. „Гава и Вовкунъ“. („Зоря“, 1890; стор. 49—53).

34. „Борисъ Грабъ“ (ibid., стор. 135—137).

35. „Ґеній“ (ibid., стор. 183—186).

36. „Мулярь“ („Въ потѣ чола“, стор. 22—28)[2]).

37. „Маніпулянтка“ (ibid. стор. 207—266).

38. „Мѣжь добрыми людьми“. Оповѣданє (ibid., стор. 289—309).

39. „Гершко Ґольдмахеръ“ („Иллюстр. калєндарь тов. Просвѣта“, 1891; стор. 2—9),

40. „Безъ працѣ“. Казка („Зоря“, 1891; стор. 287—292; 309—311; 329—334; 349—351; 367—371).

41. „Якъ Русинъ товкъ ся по тамтомъ свѣтѣ“ („Хлѣборобъ“. Письмо политичне, литературне и наукове для рускихъ селянъ и мѣщанъ“. Львовъ, 1891; стор. 13—14; 19—21; 30—32)[3]).

Кромъ сихъ повѣстей и новель написавъ Франко ще „Казку про добробытъ“ („Народъ“, орґанъ руско-украиньскои радикальнои партіѣ“. Львовъ, 1890; стор. 18—20), — байку „Свиня“ (ibid., стор. 126—128) и казку „Якъ Згода домъ будувала“ (ibid., стор. 146—149).

* * *

Въ писаню першои своєи повѣсти „Петрѣй и Добощуки“ проявивъ Франко напрямъ романтично-національный, зъобразивши Олексу Добоша въ сьяєвѣ вельми фантастичномъ. Авторъ розказує, що сей славный опришокъ зо своими товаришами заграбивъ замокъ воєводы Шепетиньского, и що взявъ зъ собою маленьку єго внучку Мильцю. Се-жь була месть ватажка, по-за-

[1]) Новелѣ „Schönschreiben“ и „Малый Миронъ“ написавъ Франко въ 1879. р.

[2]) Повѣстку „Мулярь“ написавъ авторъ въ 1878. р.

[3]) Богато изъ тыхъ повѣстей и новель надруковано й въ польскомъ перекладѣ. Гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1891; стор. 374—375.

якъ сынъ воєводы выкравъ бувъ Олесю Добоша и заподѣявъ ѣй нечесть. Вотакъ Добошь воддавъ Мильцю пасѣчникови Семіонови въ Тухольщинѣ, а коли она выросла гарною дѣвчиною, то по смерти своєи жонки оженивъ ся вонъ изъ внучкою того польского воєводы. А вже-жь „зъ упадкомъ Польщѣ скончилось єго капитаньство“ и вонъ тынявъ ся въ жебрачой одежи по всѣмъ усюдамъ. Коли-жь пасѣчникъ умеръ, то Мильця, боячись нападу цѣсарскихъ стражниковъ, втѣкла зъ маленькимъ своимъ сыномъ и найшла захистъ у корчмѣ жида Бляйберґа. Тогдѣ-то взяла она зъ собою такожь псалтыру Семіона, въ котрой на останнѣй сторонѣ зберегались якісь записки. Та незабаромъ Мильця умерла въ корчмѣ и жидъ дознавшись, що се була жонка опришка Добоша, поховавъ єѣ вразъ изъ тою псалтырою и такожь свою мертво-вроджену дитину въ печерѣ близь Розгорча. Такъ отже Бляйберґъ ставъ батькомъ Добошевого сына. Та отъ, недалеко водъ тои печеры скрывъ було Добошь частину своихъ скарбовъ. Коли-жь опосля опришокъ Невеличкій шукавъ тыхъ скарбовъ, то попавъ ся въ ту печеру, де поховано Мильцю и дознавъ ся зъ записокъ въ псалтырѣ, що жидокъ Изакъ, котрого Бляйберґъ назвавъ своимъ сыномъ, є сыномъ Добоша.

Мѣжь-тымъ Добошь передавъ свои скарбы Петрѣєви, що въ єго ватазѣ бувъ колись атаманомъ, и що намовивъ свого ватажка, залишити розбоѣ та „уживати забраныхъ грошей на добро народу“. И звязавъ ся Петрѣй присягою, стерегти Добошевыхъ грошей. Ся присяга вязала єго, старати ся о примиренє Петрѣєвъ зъ Добощуками, бо ажь тогдѣ прийшла-бъ пора до спольного дѣланя для добра народу. И отъ, внукъ того Петрѣя, Кирило, „хотѣвъ бачити щасливу, славну, могучу Русь“. Вонъ бажавъ, щобъ „за Добошевй грошѣ взносили ся народнй школы, подносила ся працююча кляса, выробляла ся руска интелиґенція“[1]). Тому-то посылавъ вонъ до школы зо своимъ сыномъ Андрѣємъ такожь обохъ сыновъ Олексы Добощука, Ленька и Сенька. Але Добощукъ домагавъ ся звороту дѣдовскихъ скарбовъ, а коли Кирило Петрѣй не могъ вволити єго волѣ, то серце єго запалало страшною помстою противъ Петрѣєвъ.

Петрѣй живъ въ Перегиньску. Сынъ єго Андрѣй полюбивъ тутъ гарну Олесю, дочку Батлана, богатого полевого въ громадѣ. Сей-то тямущій молодикъ хотѣвъ примирити Добощуковъ зъ Петрѣями, и про-те пошовши разъ въ Добощуковку, подававъ Олексѣ руку до згоды. Але Добощукъ водказавъ, що згода буде тогдѣ, коли Петрѣѣ воддадуть скарбы. Вотакъ ставъ вонъ мучити Андрѣя, хотячи дознатись, де зберегають ся Добошевй грошѣ. Коли-жь Андрѣй мимо страшныхъ мукъ не хотѣвъ зрадити тайны, то Добощукъ завѣсивъ єго на гакъ на полѣнѣ, котре всунувъ мѣжь колѣна, привязанй до рукъ. Опосля заперъ вонъ дверѣ й выйшовъ изъ хаты.

Тымъ часомъ сыны Добощука, Ленько й Сенько, вкрали частину скарбовъ свого прадѣда, а якъ стражники переловили ихъ на граници, то Петрѣй сказавъ въ судѣ на Угорщинѣ, що грошѣ знайшли ся, зъ-за чого обохъ тыхъ опришковъ пущено на волю. Коли-жь Петрѣй вертавъ ся домовь, то Олекса зъ ватагою зловили єго, и звязавши мучили страшно на Глухомъ Островѣ, тому-що вонъ не хотѣвъ сказати, де скрыває ся золото

[1]) „Другъ“, 1875; стор. 456.

и срѣбло Добоша. Потомъ Ленько й Сенько пошли въ хату, де мучивъ ся Андрѣй, и стали говорити, що треба имъ обомъ залюбити ся въ ту „цяцю“, котру любить ось-той, що тутъ мовь образокъ висить на стѣнѣ. Нещасный Андрѣй чувъ сѣ слова, — вонъ бачивъ, „що Олеся мусить впасти въ сѣть, заставлену зъ діявольскою штукою, — серце его мучила цѣла сила любови й побольшала его физичнѣ муки“[1]). И повелось Ленькови й Сенькови закликати Олесю, здуривши єѣ, що нѣбы-то кличуть єѣ Андрѣй и его батько. Вотакъ оба Добощуки вели єѣ до Глухого Острова, де мучено Петрѣя. Але Олеся втѣкла и втопила ся въ Быстрици.

Дивнымъ дивомъ дѣдови Добощука не судилось ще вмирати. Авторъ розказуе, що вонъ бувъ ктиторомъ Гошовского монастыря, и що каючись за давнѣйшѣ свои злочины, поставивъ собѣ метою, „подняти и просвѣтити народъ“[2]). Скарбы его мали послужити до великого дѣла, — до подвигненя народу. Коли-жь разъ о повночи игуменъ Методій и библіотекарь Спиридонъ сидѣли въ библіотечнѣй сали, то скрытыми дверми ввойшовъ старый велитъ, котрый заявивъ, що вонъ Олекса Добошь, „ославленый колись капитанъ опришковъ“, що ще передъ восемдесяти чотырма роками скрывъ ся въ сѣй сали „передъ постыдною смертію“. Теперь просивъ игумена, щобъ его высповѣдавъ, бо єму здавалось, що вже небавомъ умре.

Той-то старый Добошь жие мовь въ зачарованомъ свѣтѣ, — вонъ уважае ся духомъ-сторожемъ Петрѣвъ. Молячись на-вколѣнкахъ на Чорнѣй Горѣ являе ся вонъ въ одну мить помочникомъ Андрѣя въ небезпечныхъ ситуаціяхъ житя и вотакъ освободжуе его зъ муки-неволѣ въ хатѣ Олексы. Его-жь сынъ находить захистъ въ хатѣ Кирила Петрѣя и вразъ зо своею жонкою Горпиною клене-проклинае своихъ сыновъ Олексу й Демка. Вже-жь Горпина веде цѣсарскихъ стражниковъ на розбишацку ватагу и зъ єи рукъ высвободжуе Петрѣя; — вотакъ єи чоловѣкъ иде въ ночи подъ хаты Олексы й Демка, и привязавши зачѣпки дверей подпалюе обѣ хаты. Але Демко высаджуе дверѣ и страшно бе-побивае подпаляча, не знаючи, що се его батько. Вмираючи старець проклинае Демка й Олексу — и отъ, прибѣгае Горпина и въ мерци познае свого чоловѣка. Мѣжь-жь тымъ стражники вяжуть Довбущуковъ та ихъ сыновъ. Ажь ось являе Олекса Добошь и каже: „Внуки й прявнуки! моe страданє нынѣ кончить ся, а ваше зачинае ся!“ И саме-тогдѣ вмираe сей старезный велитъ.

Хоча-жь Андрѣй жалувавъ за Олесею, що втопилась въ Быстрици, то трохи-перегодя ставъ бувати въ аристократичныхъ домахъ. Вонъ бавивъ ся въ панича, а по-за-якъ розойшлась чутка, що єму мали достатись скарбы батьковскѣ, то задовжена графиня Кралиньска бажала, щобъ вонъ оженивъ ся зъ єи дочкою Дозею. И справдѣ одруживъ ся Андрѣй зъ сею панною, та не могъ дойти до путя въ житю своѣмъ зъ вѣтреницею. Єму стававъ неразъ въ пригодѣ Изакъ Бляйберґъ, котрый, якъ сказано, бувъ сыномъ Олексы Добоша. Але-жь Изакъ не знавъ про се, и бувъ душею збору „чесныхъ и ученыхъ жидовъ“, що були зъѣхались на раду въ Жидачевѣ, щобы поднести свою народность. Въ промовѣ своѣй до жидовъ сказавъ вонъ, що „часъ уже обдумати способы, якими могли-бъ они стати ся не пявками того народа котрый ихъ живить, але его братьми й бодай матеріяльными помочниками!“[1]) Мѣжь-тымъ оба Добощуки, Ленько й Сенько, шукали безъ впину скарбовъ свого прадѣда, и зайшовши разъ въ погребъ Петрѣя, вбили сего противника свого роду, одначе нѣчого не знайшли. Зъ того-жь погребу можь було подземнымъ ходникомъ зайти ажь на Чорну Гору, де въ печерѣ скрывались тѣ скарбы.

Трохи зъ-годомъ Олекса Добощукъ лежавъ недужій на полонинѣ въ колибѣ дѣда Максима. Водбувши кару въ вязници не могъ вонъ прийти до давныхъ силъ. Ажь осъ напала на него якась мара и стала его мучити. Олекса, добувши останнихъ силъ задусивъ напасника. Якъ прийшли Ленько й Сенько, то застали страшно покалѣченѣ два трупы: одинъ бувъ отець обохъ сихъ Добощуковъ, а другій — Демко, котрый збожеволѣвши напавъ бувъ на Олексу.

А вже-жь Ленькови й Сенькови повелось таки по довгихъ заходахъ добитись до печеры, въ котрѣй скрывались скарбы Добошевѣ. Вже захопили они тѣ скарбы й скрывши ихъ хотѣли йти въ Молдаву. Але-жь надбѣгли люде зъ жандармами: Сенька поцѣливъ хтось въ саме серце, а Ленько впавъ въ пропасть изъ вершка Чорной Горы. Добушевѣ скарбы пропали!

Наставъ рокъ 1866. У Львовѣ зъѣхали ся деякѣ школьнѣ товаришѣ Андрѣя та зобрались передъ Народнымъ Домомъ. Въ сѣмъ зборѣ бувъ такожь Изакъ Бляйберґъ. Вонъ бувъ охрестивъ ся въ Гошовскомъ монастырѣ, и водъ коли ставъ читати набожнѣ книжки й житя святыхъ, нахилявъ ся що-разъ больше до мистицизму. Коли-жь Андрѣй по втратѣ скарбовъ не могъ успокоитись, то Бляйберґъ говоривъ єму: „Не Добошевыми грошми, но власными силами — власною працею треба двигати намъ народъ, — и лишь таке дѣло поблагословить Богъ!“ И отъ, товаришѣ стояли передъ Народнымъ Домомъ, а Бляйберґъ-Добощукъ поглянувши на золотого льва, що спинае ся на скалу, сказавъ емфатично: „Не левъ и скала наша хоруговь! ¦— наша хоруговь — плугъ и книга! Плугъ то наша сила, — книга, просвѣта, то наша будучность!“ — И пошли товаришѣ на высокій замокъ, де Бляйберґъ-Добощукъ до нихъ ось-якъ озвавъ ся: „...На сѣмъ мѣсци, панове, нынѣ присягнѣть, що посвятите всѣ свои силы, щобы не лишь самѣ дѣлати, колько можна, для поднесеня сего народа, — но й щобы збирати для него що-разъ больше новыхъ дѣлателѣвъ! А мы оба (се-бъ-то Бляйберґъ и Андрѣй) присягаемъ вамъ, що не спочинемъ и хвилѣ, — и подемъ по селахъ, живымъ словомъ покрѣпляти бѣдныхъ братовъ въ нуждѣ, и розносити межи нихъ науку и свѣтло!... Не спочинемъ, сли Богъ житя продовжить, ажь заложеныхъ буде тысяча читалень, завязаныхъ тысяча товариствъ стремезливости, збудованыхъ тысяча школъ и шпихлѣрѣвъ громадскихъ, — ажь тысяча жидовъ-лихвярѣвъ та арендарѣвъ опустить нашь край!“...[2]) — Почувши сѣ слова всѣ присутнѣ присягли, що присвятять всѣ свои труды въ хосенъ темныхъ-незрячихъ братовъ.

---

[1]) „Другъ“, 1876; стор. 56.
[2]) ibid., 1875; стор. 525.

[1]) ibid., 1876; стор. 218.
[2]) ibid., стор. 312.

Про сю повѣсть пише самъ авторъ, що вонъ „розпочавъ єѣ пôдъ вражѣнємъ фантастичныхъ оповѣдань К. А. Гофмана, а кôнчивъ уже по-троха въ иншôмъ дусѣ (при кôнци пôднесена важнôсть читалень и спôлокъ господарскихъ)“[1]). Хоча-жь авторъ въ кôнци повѣсти спôмнувъ про охоту Бляйберґа-Добощука й Андрѣя Петрѣя до просвѣтныхъ и суспôльно-економичныхъ змаганъ, то все-жь въ цѣлôмъ творѣ бачимо якійсь зачарованый свѣтъ, котрому не можуть надати прикметъ дѣйсности вставленй епизоды, по-за-якъ деякй зъ нихъ, примѣромъ оповѣданє про польскихъ повстанцѣвъ, мало суть пристѣбнй до дѣѣ головнои. Въ сѣй-то повѣсти бачимо неначе въ калєйдоскопѣ безпрерывну змѣну драстичныхъ образкôвъ, котрй укладають ся поббчь себе безъ систематичного перегляду. Видно, що молоденькій авторъ не мôгъ въ тѣсныхъ рамахъ помѣстити просторои картины, тому-то бачимо на нѣй чи-мало згибôвъ, и вôдтакъ малюнки одныхъ осôбъ прикрывають иншй типы, мѣжь-тымъ коли панорама образа являє ся то въ тьмавôй тѣни, то въ искравôмъ свѣтлѣ. А вже-жь романтичнôсть, ба й мистицизмъ можутъ ту звеличитись справдѣшнимъ тріюмфомъ! Не вагуємо ся сказати, що й въ драматичнôмъ творѣ Федьковича „Довбушь“, котрый подавъ Франкови не одинъ мотивъ до написаня сеи повѣсти, не добачаємо стôлько зразкôвъ фантастичного твору, скôлько ихъ знаходимо въ Петрѣяхъ и Добощукахъ[2]). Вкôнци не можемо иорозумѣти, якимъ способомъ Бляйберґъ-Добошь, щó попавъ въ мистицизмъ, мôгъ проявляти думки суспôльнонаціональнй?

А вже-жь въ житю екстремы стыкають ся мѣжь собою. Такъ и Франко зъ крайного романтика ставъ реалистомъ. Ще того-жь року, коли написавъ бôльшу половину повѣсти „Петрѣѣ и Добощуки“, надруковано въ „Днѣстрянцѣ“ єго оповѣданя „Два приятелѣ“ и „Лесишина челядь“[3]), а въ 1877. р. помѣщено въ „Друзѣ“ три картины зъ житя пôдгôрского народа п. з. „Бориславъ“. Въ переднѣмъ словѣ до сихъ картинъ авторъ не тôлько жалѣвъ для того, що робôтники въ Бориславѣ тяжко бѣдують, тратять силы й здоровлє, але й натякнувъ на се, що сй люде ледащѣють „пôдъ зглядомъ моральнымъ“. Ось и єго слова: „Сли де у насъ, то певно въ Бориславѣ найсильнѣйше заступлена кляса робôтницка, — а нужда, трата силъ и здоровля, зледащѣнє тыхъ людей пôдъ зглядомъ моральнымъ, найгрôзнѣйше и найголоснѣйше вѣщують, щó може стати ся зъ нашихъ хлѣборобôвъ въ протягу якихъ-де двохъ десяткôвъ лѣтъ, коли недостача поля, хлѣба й грошей, коли наслѣдки всѣлякихъ хибъ теперѣшного суспôльного устрою змусять ихъ ити на роботу фабричну, продавати своє здоровлє и свою силу за нужденне пропитанє... Бориславъ высысає вздовжь и вширь всѣ сусѣдній села, — пожирає молоде поколѣнє, лѣсы, часъ, здоровлє и моральнôсть цѣлыхъ громадъ, цѣлыхъ масъ“.... („Письма Ивана Франка“. II. „Бориславъ“ — Вступне слово, стор. 35—36).

Въ першôй Бориславскôй картинѣ п. з. „Рôпникъ“ змалювавъ авторъ Ивана, еына богатыхъ батькôвъ, єдинака, котрый, якъ пôдрѣсъ, бôльше для забавы, нѣжь для заробку, почавъ зъ другими ходити до Борислава. Тутъ кинувъ ся вôнъ у виръ тыхъ шумныхъ піятикъ, легкодушныхъ бесѣдъ та рôзныхъ „оргій“, „якими неодну щиру душу селяньску заразила Бориславска цивилизація“ (стор. 45). Коли вôнъ разъ пяный пôзно въ ночи вернувъ домôвь и положивъ ся спати въ стодолѣ на соломѣ, то забувъ, що въ зубахъ у него була люлька закурена, й заснувъ твердо. Прохопивъ ся ажь тогдѣ, коли солома, на котрôй спавъ, запалала поломямъ. Згорѣли стодола, стайня, хата й хлѣвы зъ худобою. Невдовзѣ померли й батьки зъ грызоты. Тогдѣ Иванъ продавъ батькôвщину и забравъ ся зъ села. Нѣхто не жалувавъ за нимъ, а не одинъ говоривъ: „Не вартъ поганець, щобы й єго кости свята земля приняла!“ Та найшла ся щира дѣвчина Фрузя, щó єго щиро полюбила. Коли довѣдалась, що Иванъ въ Бориславѣ занедужавъ, то покинула батька й матѣрь и пôшла за нимъ, щобъ допильнувати єго въ недузѣ. Въ Бориславѣ знайшла она собѣ роботу, а по-за-якъ гôрко бѣдувала, то Иванъ поквапивъ ся, запомогти єѣ чимъ-тымъ на разѣ. Але-жь Иванова запомога стала пещастємъ для бѣднои дѣвчины. Вôнъ гадавъ собѣ теперь, що вже ѣй вôддячивъ ся, и тымъ зможе передъ собою выправдати остыгаючу любовь. Вôдтакъ ставъ водити ся зъ круглолицою Ганкою та й забувавъ про Фрузю. Тому-то нещасна дѣвчина стала задумуватись и цѣлыми годинами туманѣла безъ памяти въ своѣй „цюпцѣ“, де ночували робôтники, и де молоденькимъ дѣвчатамъ „напасники вôдбирали тото, чого не куплять нѣякй скарбы, — добру честь и дѣвичу невинnôсть“ (стор. 40)[1]). Трохи зъ-годомъ найшлась у Фрузѣ дитинка, и отъ, бѣдна мати не зважаючи на своє знесилє, убрала ся гарно й взявши сынка на руки, поволôклась до тои хатки, де живъ Иванъ. Въ углѣ сѣней за Ивановыми дверми сѣла собѣ Фрузя, тулячи до грудей дитятко. Нещасна Фрузя дожидала тутки свого Ивана, котрый забавлявъ ся зъ товаришами. — Прийшовъ Иванъ та заставъ Фрузю вже неживою. Тогдѣто стямивъ ся вôнъ у своѣмъ безголовію. „Давна, чиста любовь вернула, — та по невчасѣ. Не стало той, щó посвятила єму своє житє, — не стало Фрузѣ!“ И вôдъ того дня постановивъ вôнъ, зачати иншe житє, — вôддати ся роботѣ, та не для себе, а для своєи дитинки. Ще цѣлу зиму пробувъ вôнъ у Бориславѣ, працюючи безъ перестанку й пильнуючи маленького Андрѣйка. Вôдтакъ зъ весною пôшовъ въ горы, де єго нѣхто не знавъ и на маленькôмъ кусникy ґрунту ставъ тямущимъ ґосподаромъ.

Изъ сеи повѣстки можь дôзнатись, що авторови зосѣмъ не вподобалось фабрицке житє робочихъ людей въ Бориславѣ, де занапащує ся здоровлє и моральнôсть цѣлыхъ громадъ. Єго идеаломъ було тихе, трудяще житє на сѣльскôмъ ґаздôвствѣ „въ щасливôмъ Пôдгôрю“.

Въ другôй картинѣ „На роботѣ“ вкладає авторъ въ уста рôпника оповѣданє про житє й долю робôтникôвъ въ Бориславѣ. Сеся картина маѣ велику стôйнôсть художницку, зъ-за чого вважає ся она однымъ зъ найлучшихъ творôвъ Ивана Франка.

Менше вдатною є третя картина „Наверненый грѣшникъ“. Авторъ зъобразивъ тутъ Василя Пôвторака, щó свого часу бувъ одинъ изъ найбогатшихъ ґаздôвъ на весь Бориславъ, та щó при помочи трьохъ своихъ сы-

---

[1]) „В поті чола“, стор. IX.

[2]) Про „Довбуша“ Федьковича гляди „Історію литературы руской“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 207—208.

[3]) Про сй оба оповѣданя скажемо дещо при поглядѣ на цикль повѣстей и новель, надрукованыхъ въ збôрцѣ „В поті чола“.

[1]) „Письма Ивана Франка“. II. „Бориславъ“. Картины зъ житя пôдгôрского народа (Передрукъ зъ „Друга“). Львôвъ, 1877.

нôвъ хотѣвъ докопатись до кипячки на своѣмъ ґрунтѣ. Саме въ ту пору починали жиды добувати кипячки. Стали они скуповувати ґрунты, наймати робôтникôвъ и копати ямы. И отъ, кипячка показуѥ ся, грошѣ плынуть у жидôвскій кишенѣ... Продають ґазды частку за часткою, — день-у-день видимо бѣднѣють.“ А вже-жь Пôвторакъ не хотѣвъ продати жидамъ нѣ кусника землѣ. Тогдѣ-то деякій Бориславцѣ почали рыти-копати свои ґрунты. Та не було въ нихъ готового гроша, щобы найняти робôтникôвъ. Приходило ся самымъ копати, — та не споро йшла робота, — не живо наплывавъ зыскъ. А ґаздôвство за той часъ пôдъупадало, поле перерыте не родило, — и ставало хлѣба, а кипячки якъ нема, такъ нема! Що-жь було робити? — продавати жидамъ зновъ частку за часткою, щобы зъ голоду не згинути. Авторъ каже вôдтакъ, що „сто ихъ взяло ся вôдъ-разу до копаня, та лишь шѣсть-сѣмь прийшло до маѥтку. А другій? — другій опôсля копали зновъ на своихъ ґрунтахъ ямы, выдобували кипячку и вôскъ — для жидôвъ!“ (стор. 83)[1]).

Не повелось и Пôвторакови добути кипячки, бо мáло було рукъ до такои роботы, Найстаршого сына Сеня засыпавъ пѣсокъ, — батько оставъ ся безъ него, якъ безъ правои руки, и продавъ жидови частку ґрунту, щобы поховати сына, „якъ Богъ приказавъ“. Та не залишивъ Пôвторакъ дальшои роботы, коли побачивъ, що жидъ на купленôй частцѣ докопавъ ся до кипячки. Та отъ, незабаромъ поховавъ вôнъ и найменшого сына Михайла, щó рѣшивъ ся житя, докопуючись до кипячки, А коли выносили мерця зъ хаты, то й жôнка Пôвторака, горюючи за своимъ сердечнымъ Михайликомъ, вôддала Богу духа.

Опôсля середущій сынъ Василя, Иванъ, ставъ орудувати роботою и самъ полагодивъ справу зъ жидами-спекулянтами, щó одинъ передъ другимъ перли ся, закуповувати въ него кипячки. Торгу добили живо, а старый Василь пôдписавъ контрактъ. Але-жь Иванъ, роблячи зъ жидами контрактъ, щобъ до якогоеь часу достатчити значнои многоты кипячки, перецѣнивъ богацтво ямы. Тому-то стуманѣлый Василь продавъ той закôпъ жидови Шмôлови за безцѣнь. А вже-жь Иванъ пôшовъ до панъотця, жалѣтись на батька, що продаѥ своѥ поле та въ нестямѣ заливаѥ ся горѣлкою. Вôдтакъ Василь дôзнавши ся про се, побивъ Ивана, зъ-за чого сынъ покинувъ батька. Бѣдный Василь туживъ опôсля за Иваномъ: грыжа й горѣлка занапащувала ѥго розумъ и здоровлѥ. Та й було чого грызти ся! бо ось Шмôло прокопавши два сяжнѣ въ ямѣ натрафивъ на нафтове жерело, котре ѥму щотыжня несло бôльше, якъ 120 зол. р. чистого зыску. Опôсля хитрый жидюга видячи, що у Пôвторака ѥ велике ґосподарство, припадавъ коло него, радивъ, потѣшавъ, и поволи высысавъ изъ него все, щó дало ся выссати.

А вже-жь таке житѥ Василя не вподобалось панъотцеви: вôнъ не залишавъ нѣ однои недѣлѣ, щобъ не натыкнути про грѣшне й безбожне житѥ Пôвторака. Томуто Василь переставъ ходити до церкви й сидѣвъ въ шинку Шмôла день и нôчь. Але-жь перегодя сей жидюга ставъ обходитись зъ Василемъ якъ зô слугою, а далѣдалѣ якъ зъ непотрѣбомъ, щó дармо въ хатѣ валяѥ ся.

Мѣжь-тымъ Иванъ занедужавъ въ сусѣднѣмъ селѣ у якогось ґазды, а якъ очунявъ, нанявъ ся въ него на службу. Коли-жь жидъ Шмило ставъ разъ згнущати ся надъ дармоѣдомъ Василемъ, то явивъ ся въ корчмѣ Иванъ и повѣвъ батька до старои запустѣлои хаты. Але вôдъ стуманѣлого батька не мôгъ вôнъ допытатись нѣякои розумнои вôдповѣди. Ажь ось панъ-отець покликавъ до себе Василя та Ивана. Въ розмовѣ зъ попомъ блиснула Иванови ось-яка гадка въ головѣ: вôнъ попросивъ ѥго, щобы принявъ Василя до своѥи хаты. Панъ-отець вволивъ волю Иванову, сподѣючись, що наверне непоправного грѣшника. Спершу сидѣвъ Василь въ кухни, але коли вôнъ не мôгъ забути шинку, то панъ-отець казавъ завести ѥго на пôдъ и всадити въ комôрку. Тутъ проживавъ Василь страшнй днѣ й ночи черезъ двѣ недѣлѣ: ѥго мучили привиды пекла. Тымъ часомъ урядъ присудивъ продати хату и поле Пôвторака и триста зол. р. сплатити Шмôлови за те, що жидъ цѣлый рôкъ ѥго кормивъ, поивъ и зъодягавъ. Бѣдному Иванови не оставалось вôдтакъ нѣчого бôльше, якъ тôлько сейчасъ выноситись изъ рôднои хаты. Втративши батькôвщину Иванъ розпивъ ся й наймивъ ся въ Бориславѣ у жида до ямы. Ажь ось довѣдавъ ся вôнъ, що ѥго батько занедужавъ. Приходить вôнъ до рôдного села й находить свого батька въ церквѣ, лежачого „крижомъ“ передъ царскими дверми. Саме-тогдѣ правила ся Служба Божа, а по Ѥвангелію ставъ панъ-отець говорити Христіянамъ, що ось передъ ними лежить блудный сынъ, такій грѣшникъ, „щó молитвами святыхъ божихъ зновъ навернувъ ся на путь истины.“ — А наверненый грѣшникъ лежавъ тихо, недвижно на помостѣ. Коли-жь по Службѣ Божôй люде хотѣли ѥго пôдôймити и вывести зъ церкви, то зъ немалымъ перелякомъ пôдняли зъ помоста бездушне, холодне вже й задеревѣле тѣло „наверненого грѣшника.“

Въ „Наверненôмъ грѣшнику“ бачимо типъ доволѣ вдатный, тôлько-жь актъ ѥго „наверненя“ зъображено трохи иронично, та й въ загалѣ вдачу панъ-отця змальовано такъ, неначе-бъ авторъ хотѣвъ писати сатиру. Опроче въ сѣй повѣсти проявляѥ ся невдоволенѥ автора зъ истнуючихъ порядкôвъ суспôльныхъ. Такъ примѣромъ згадуючи про панôвъ-судовикôвъ пише вôнъ ось-що: „Иванъ вôдъ давна, вôдъ малечку, звычаѥмъ усѣхъ селянъ, чувъ страхъ передъ тыми страшными людьми, щó мають право (и Богъ знаѥ, вôдки они набрали того права!) кождого разу прийти, вôдсудити або присудити, щó имъ кому злюбить ся, противъ котрыхъ крôмъ того бѣдный селянинъ нѣякъ нѣчо не вдѣѥ, хоть бы и яку кривду потерпѣвъ“ (стор. 107 – 108). А вже-жь въ сѣмъ оповѣданю бачимо живу акцію лишь до того часу, якъ Пôвторакъ поховавъ двохъ сынôвъ и жôнку; — вôдтакъ починаѥ ся психична студія, котру авторъ не конче вдоволяючо довѣвъ до путя.

(Дальше буде).

Ненадруковані байки В. Н. Забіли.

(Конець.)

II.

Семенова кобила.

У Спасівку, у жарке лїто пустив Семен попасти
Свою кобилу за вгороди. Кобила була сивой масти,
Худая, ребра як на марах*, що можна всї й перещитать.
Попáслась небагацько ранком, потім, як почали кусать

[1]) „Письма Ивана Фравка“. II. Львôвъ, 1877.

*) Як щаблї на тих марах, щó носять покійників.

І овадня́ і мухи дуже, вона і па́стись перестала,
Кивала головою все, далі по полю пострибала.
Не в моготу прийшлось сердешній, аж пута на собі порвала,
Побігла навпростець вона; а в полі пасіка стояла.
Кобила в пасіку звернула, в куточок стала головою;
То шкурою ізтрепене вона, то тупає ногою.
По перемінкам тупотіла, сама до лісси притулилась,
Ховалась в холодок вона, назад, сердешна, не дивилась.
Од мух, бач, тільки обганялась, того нещасна і не знала,
Що в пасіці вона була, що й близько уліка стояла.
Не довго оддихала бідна, хвостом разів із пять махнула,
Як раз коло вічка в улї бжола за ногу ї вджиґнула.
Кобида вся аж затрусилась, зігнула ся, брикнула задом,
Роздратувала бжіл зовсім. Оттут як почали всї разом
Кусать котра́ куди попала. Не вста́яла тодї кобила,
По пасіці побігла скільки сил і улїв з десять повалила.
Не бачила воріт вона, гасала все кружка́, брикавши,
Аж пасішник прочнувсь Хома, пісьля обід у будці спавши;
Побіг побачить що за лихо у пасіці таке лучилось:
Чи бжоли краде хто у його, чи друге що зробилось?
Прибіг — і бачить, що кобила як-би скаженая гасає,
То головою кив вона, то задом підкидає.
Узяв ломаку він скорій: „Оце діявольска кобила!
Щоб ти пропала перш, поки ти лиха наробила!“
Почав шмагать по ребрах, докіль потрапила в ворота,
Аж чуб упрів і у Хоми, — була й йому тодї робота.
Із сивої кобила стала зовсім не знать якая, —
Позапухали ребра всї, од браги, мов, була товстая.
Семен ходив давно з обро́тью, кобили по́ полю шукавши,
Побачив з пасіки яка́сь біжить коняка, голову задравши,
Одбігши недалечко, стала. Семен ізпершу не пізнав,
Долонею од сонця затулив ся, предуже довго розглядав.
„Здаєть ся й схожа на мою, хіба в грязї де укачалась?
Чи може се і не моя?“ А та кругом все оглядалась.
Покусаная і побита, насилу аж стояла.
За що й про що? — того вона, сердешная, зовсім не знала.
Семен розгледів, що його, сплеснув тодї руками,
Оброть надів: „Ну, сива, ну!“ — насилу човгає ногами.
Кобила бідна пісьля бані не йде, а тягнеть ся за ним,
Вона і тїлом і душею була невинная зовсім,
Шукала холодку собі, од мух та овадні ховалась,
Та в гірше лихо ще вона зовсім пісьля попалась.
Семен свитиною укрив, щоб муха їй не докучала;
Вона-ж, сердешна, ледве йшла, на силу ноги піднімала.
Не добрела, сердешна, і до дому, пропала бідна серед поля.
Мабуть написана їй на роду така була нещасна доля.
Семен і досї-б на кобилї їздив, як-би ізпершу був укрив,
Поки ще муха не кусала, як скоро пасти ся пустив.

* * *

Не рідко в сьвітї таке лихо і між людьми ведеть ся:
Од іскри думає втїкти, та в полумя і попадеть ся.
Тодї уже брикай, як в пасіці кобила,
Що і до дому не дійшла, душею в полї наложила.
Нехай-же пісьля воду льлють, як-би і спершу пособили!
Бо вже поможуть так тодї, як свитою Семен кобилї.

В. Забіла.

Спомини з прогульки до Праги.

Так пильно подавано справозданя з прогульки Русинів до Праги, що дійсно вже нїчого нового не можна подати. Я постановила проте зібрати лиш усї подробиці, що́ відносять ся до жіноцтва. Товариство „Львовскій Боянъ“ носило передовсім знамена чисто сьпівацького товариства, а через те були виключені усї полїтичні діскусії і манїфестації. На се провідники „Льв. Бояна“ клали сильний натиск, і до тої програми мусїли усї застосоватись, тому-то і прогулька до Праги виходить троха безцьвітно, як-би не правдиво сензаційний, щирий і переходячий наші понятя привіт братів Чехів. Можна сказати, що Чехи отворили широко рамена, щоби при нагоді тріюмфу своїх культурних подвигів притиснути до грудей усїх одної з ними крови братів Славян, та все-ж таки вони не таїли того, що галицькі Русини милїйші їм як деякі інші Славяне.

На привіт Русинів складали ся симпатії усїх чеських партій, найщирійше однакож витали нас елєменти демократичні. Бо дійсно, чи-ж може який інший нарід посїдати більше симпатії демократів, як ми Русини, нарід мілїоновий, котрого сила спочива́є в простім людї, нарід котрого відступили аристократи, котрого довший час опускала рідна інтелїґенція, котрий однакож зумів виробити собі сьвідому горстку людей, що́ не цурають ся свого простого люду, а гордять ся тим, що вони частина маси, котру доля відїхнула від жерела поступу і культури на довгі лїта, котра однакож знаходить в собі тілько живучих сил, що правно жада́є огляду на себе загально-культурного розвою ідучого великими кроками. Ми радо спішили в границї Чехів, щоби придивитись культурному поступови, шоби навчити ся від них підставної орґанічної працї, бо як Чехи так і Русини мають багато спільних черт. Оба ті народи були колись сильні і могучі, оба з причин історичних зникли з виду сего сьвіта, оба майже викреслені з поміж живучих народів. Але як одні так і другі невтратили про те житя дійсного, і серед нас люду стали проявлятись лїпші і сильнїйші характери, котрі почали упоминатись о є́го права, промовляти є́го мовою, дбати о є́го просьвіту і добробит. Жертви і праця тих людей довела обі народности до відродженя, хоч сам процес відродженя інакше відбував ся. У Чехів процес відродженя розвива́є ся скорше і правильнійше; ми-ж під тим зглядом далеко бідніїші від них, бо то що вони вже мають, нам-би ще довго здобувати, довго трудити ся і працювати, — та все-ж таки ще і тепер деякі риси характеру стремлїнь наших народів сильно собі відповідають. Не хочу тут підносити звичайних фраз о братній крови і братній любови, и маю лиш на думцї загальні обриси наших теперішних обставин житя. Так ми як і вони мусимо провадити ще велику борбу з противними елєментами, борбу переходячу нераз наші сили; так ми як і вони обтяжені надто великою національною борбою і працею може за мало звертаємо уваги на інші загальні людські вимоги і права. Та все-ж таки неодно, що у нас проявляє ся доперва в бажаню, в теорії, у них проявля́є ся в практиці. Русинам досить було оглянути лише навільон щадничих кас, щоби позбути ся фальшивого погляду, будьто Чехи поступають в культурі длятого так скоро, що мають і аристократів з їх превеликими маєтками. Книги кас щадничих в Празї доказують цїлком що іншого. Ми там бачили від р. 1858-ого маленькі вкладки селян (навіть по 6 крейцарів), котрі тепер зросли до мілїонового обороту. Цїкаве також, що веденє книг було так примітивне, що наколи хто заплатив довг, то по просту викреслювано є́го без жадних інших формальностей.

Дорога до Праги відбула ся без нїяких важних пригід, окрім сего, що переважно їхало ся ночею, що пасажерів дуже змучило. Треба занотовати, що деякі Русини, мешкаючі на Мазурах, як п. З. з донькою, дожидали своїх посестер з східної Галичини на двірци зелїзниці в Бялій, і відтак прилучившись їхали з ними кілька стацій.

Знаємо вже, що ова́ційний прием Русинів в Чехах розпочав ся в Пардубіцах, як небудь вже попередно на стаціях зелїзничих збирали ся провінціональні чеські патріоти, щоби повитати Русинів своїм народним покликом: Na zdar! Деякі мали навіть промови. В Пардубіцах зібрало ся вже дуже багато народу; там ґалянтним способом роздавано жінкам прегарні китиці, а п. Ш. доручено — найбільшу. В добрах ґр. Гарраха в селї Стєжерах мали наші жінки нагоду оглянути штучну молочарню і багато дечого іншого з відділу жіночого ґосподарства. Передовсім зацїкавила була багато школа жіночого ґосподарства. Ся ґосподарська школа має на метї познакомити вихованиці теоретично і практично з усїма галузями домашного ґосподарства, як: кухня, пранє, молочарство, шитє, городництво. Школою завідує „рядителька“, а в її неприсутности — котра небудь з учительок. При вході до школи старенький парох в присутности рядительки і цїлого тїла учительського привитав промовою руське жіноцтво. Відтак чеські

жінки стали обводити Русинок по усіх комнатах ґосподарської школи, веденої взірцево під кождим зглядом і у всіх галузях визначеної праці. На відході частовано чеськими колачами з ґосподарської кухні. Сї колачі виглядають як в мінїятурнім виді наші перепички [так називають в коломийських сторонах великодні книші] з повилами, як наші з сиром.

Вийшовши з ґосподарської школи цїле товариство вступило до селянської хати, котрої ґазда був приготований щоби приняти далеких гостей. Ми побачили три великі вигідні комнати, а четверту в роді сїней. Столи і шафи вже цїлком на европейський лад, високо вистелені ліжка і другі домашні знаряди знаменували добробит і вигідне житє мешканців. Передовсїм впадало в очи низоньке бюрко, котрім серед інших книжок на першім місци лежала „Історія Чехів.“ Ґосподар, чоловік поважний і розсудний, розмавляв з охотою і радо подавав цїкавійшим можливі пояснення. Стрій єго був звичайний, европейський.

З Стєжерів товариство виїхало до замку ґр. Гарраха в отвертих повозах в супроводї клюбу вельоціпедістів. Деякі чеські панї, як Юлїя Тарабова, панї Червені і інші прилучили ся також до товариства і відпровадили аж до замку, де виступали в роді приймаючих. При відїздї, коли вже покінчились тоасти мущин, одна з наших жінок подякувала тим паням короткими словами за їх сердечну гостинність. Але мабуть жіночий голос був за слабий, щоби звернути увагу цїлої руської компанії, а именно мущин, бо зараз потім хтось з „Боянїстів“ висказав і собі кілька слів на честь тих пань і заінтонував голосне многолїтство.

По дорозї до Кралевого Градця вступили ми до маленького місточка Неханич, де була вже приготована велика овація для Русинів, а котрою переважно займав ся Антін Замечнїк, приятель нашого сердечного друга Ржегоржа. Читачі вже знають з інших описів, як нас приймали в Неханичах; ту лише для характеристики чеських пань згадаю, що при спільнім обідї в городї, коли служба не скоро звивалась, були такі, що́ постягали рукавички і розносили гостям полумиски, подавали пиво, запобігаючи бачним оком вимоги гостей як найпривітливійша ґаздиня у своїй власній хатї. Страшна горячість, невивчасованє по двох недоспаних ночах дороги, що мало сильний вплив на слабші і вражливійші орґанїзми, були причиною, що вже тодї деякі чули ся страшно помучені; інші-ж з наших пань тронуті до глубини серця незвичайною гостинностью, сердечностью і овацїями братів Чехів добували усїх своїх сил, щоби при більше трогаючих сценах незаливатись сльозами. Мужність опускала народ, котрий у власнім краю мусить зносити тілько зневаги, а котрий так багато признання і любови знайшов у інших братів славянської крови... По дорозї до Кралевого Градця задержались повози, щоби оглянути вікопомний памятник Жїжки. Сонце пекло так дуже, що багато женщин користало з яличок коло памятника, щоби трохи відотхнути і охолодніти. Сей відпочинок і оглядини трівали недовго і товариство стало помалу сходити з сумного горбка подертого ярами невживаної землї. Одна з жінок оглянулась і поміж товариством не найшла своєї товаришки, з котрою разом їхала в повозї. Чи не лишилась коло памятника? — подумала мимохіть і вернулась назад. Тут як раз найшла свою товаришку бліду мовь стїна з завязаною головою. Вона лежала під ниським живоплотом і не могла піднести голови. Треба було упросити жінку, що́ враз з дївчиною продавала черешнї коло памятника, аби вистарала ся де трохи води. З цїлого товариства лишили ся ще дві панї, що живим ходом доганяли других. Заклопотана товаришка хорої просила їх, щоби повідомили о тім чоловіка слабої. Надіючись певної помочі, здивувались жінки немало, коли завважали, що повози стали рухатись і зникли у віддаленю. Обі жінки одже посїшили до села. З поїздів і слїду не було, а привітливі селяне заневняли утїшно що „усї до одного поїхали“. Не було іншої ради як просити селян щоби вистарались коней, і їхати з цїлим товариством до Кралевого Градця. Якийсь старий вояк заняв ся долею полишених і обіцяв вистаратись коней. Підчас того товаришка хорої користаючи з ситуації зайшла в довшу розмову з селянками, з котрими, правду сказавши, чесько-руський язик не легко йшов, і запросила ся до першої хати, що́ стояла при дорозї. Їй хотїлось бачити ту селянську хату не лиш втодї, коли надїяла ся гостей, як н. пр. в Стєжерах, але також хату, котрої мешканцї не могли предвидїти так надзвичайних гостей. Сїльські Чехи нагадували Галичанкам нїмецьких кольонїстів в Галичинї, а хата була більше подібна до хати, що́ стояла на виставі, як до хати в Стєжерах. Перше що впадало в очи в прибраню хати, то цїлі ряди образів попід саму стелю, як то буває по наших селянских хатах, а чого не було в хатї селянській в Стєжерах. Ґалянтний вояк-інвалїд стукаючи на кулї роздобув нарештї порядний угорський візок з великим конем, котрого властителем був статочний молодий чоловік. Розмова ішла по чеськи, але коли одна з жінок случайно відозвала ся по нїмецьки, старий вояк аж скрикнув: „А чому не кажете, що говорите по нїмецьки? Тепер будемо лїпше розуміти ся“. Молодий товариш став також говорити нїмецькою мовою, а на питанє як властиво говорить ся в їх селї по нїмецьки, чи по чеськи, відповів, що багато говорить по нїмецьки, хоч суть такі, що лише по чеськи уміють. Надзвичайний випадок полишених серед поля жінок помимо короткого часу дав повід і до другої поговірки немов-то Русини оглядали церкву, а коли один случайно лишив ся, то паламар в церкві єго замкнув. Вояк і властитель візка довезли обі жінки щасливо до Кралевого Градця і казали собі порядно заплатити, що вельми відбивало супротив незвичайно щедрої гостинности чеської інтелїґенції.

(Конець буде).

Наші ілюстрації.

Юлїян Лаврівський [стор. 421].

До людей, що́ в нашій суспільности займали визначне місце і положили для рідної справи чимало заслуг і котрих наша вітчина згадуватиме у вдячній памяти, належить покійний Юл. Лаврівський. В хвилї відродженя Руси галицької, бачимо єго у всїх інституціях руських, де бере живу участь, як небудь живе поза осередком житя, на провінції, в Самборі. Переселившись в 1861 р. до Львова і ставши членом Виділу краєвого з курії сїльської почизає він запопадливо займатись справами народними і розбуджованєм патріотичного духа межи руско-українською громадою львівською. Єго заходами засновано у Львові „Руську Бесїду“ і „Руський народний театр“. Справдї, наколи-б Ю. Л—ий окрім заснованя сих інстітуцій нїчого більше був не зробив, то заложенєм тих двох огнищ руско-українського житя розбудив він дух народний і патріотизм руський так сильно, що для тих заслуг імя єго в серци кождого щирого Русина повинно бути записане у вдячній памяти. Він заступав енергічно все і всюди інтереси нашого селянства, а засновуючи вкупі з митрополитом Литвиновичем селянський [рустикальний] банк, бажав видобути меншого брата з рук лихварських. В 1850-их роках зладив він з порученя мінїстерства переклад закону цивільного на нашу мову. По смерти митрополита Литвиновича іменував єго цїсар заступцем маршалка галицького сойму краєвого і наділив єго австрійським хрестом лицарським ордеру Леопольда. Коли австрійський ряд далеко сягаючими концесіями в р. 1868 позискав для себе галицьких Поляків і зробив їх в дорозї адмінїстраційній панами Галичини, Лаврівський задумав пробувати, чи на підставі угоди з Полякми не дало-б ся узискати хоч часть більших прав для Русинів, і длятого поставив в Соймі звістний угодовий внесок: в тім поперли єго і всї інші наші посли. Не була то зла гадка, але цїла акція в тій справі не була ані зачата ані так ведена, щоб могла щасливо удати ся. Правда, що в більшій части винні тому не Л—ий, що́ мав як найщирші наміри, але другі руські посли, на котрих покійний розпочинаючи свою акцію мусїв оглядати ся, а котрі в дальшій акції, зовсїм без достаточної причини, єго відступили. Щоби попирати свою угодову акцію, він засновав політичну часопись „Основа“ [що́ виходила у Львові двичі на тиждень через 3 роки], але се нїчого єму не помогло. Опу-

щений „Сьвятоюрцями“ він звернув ся до народовців, котрі вже тоді були розжились новим житєм. Він вступив яко член до „Просьвіти“, де в 1870 р. вибрано єго головою товариства. Яко голова „Просьвіти“, внеднавши фонди у міністерства і у сойму галицького, уможливив видавництво руських учебників ґімназіяльних, що єсть незвичайно великої ваги для розвою руско-українського слова і рідної просьвіти у нашім краю. Не судилось єму одначе довго проводити „Просьвіті“, бо 5 нов. ст. мая 1873 р. о год. 4-ій по полудни віддав він Богу духа по недовго тріваючій хоробі.

Обширнійшу житєпись Ю. Лаврівського помістили ми у „Рôднôмъ зѣльнику“, куди відсилаємо цїкавих.

Домонтар.

ЛЇТЕРАТУРА і ШТУКА.

„Илюстрованый калєндарь товариства „Просвѣта“ на рôкъ переступный 1892“ вже вийшов з друкарні товариства імени Шевченка. Є се обємиста книжка. На 30 аркушах дрібного друку 8⁰ містить ся подрібна часть літературно-наукова, впорядкована Василем Лукичем [з котрої окрема відбитка становить літературну збірку „Рôдный зѣльникъ“, займаючу майже 9 аркушів друку], і старанно зложена часть ґосподарська укладу п. Костя Паньківського. До калєндаря додано на 3 аркушах спис усїх членів „Просьвіти“ від хвилї заснованя товариства аж до появи Калєндаря. Нас очевидно займає передовсїм друга частина Калєндаря — літературно-наукова. Спис авторів і заголовків їх творів подали ми в Ч-ї 21 „Зорі“ — оповіщаючи виданє „Рôдного зѣльника“. Поки подамо докладнійший розбір сеї части, а зглядно „Рôд. зѣльника“ — нотуємо, що наша праса відзиває ся про Калєндар взагалї, а про літературно-наукову частину, впорядковану редактором „Зорі“, з окрема, вельми прихильно. На пр. „Дѣло“ в Ч-ї 240 між іншими так пише: „Літературна часть Калєндаря... се солїдний збірник, в родї альманаха, котрого значінє не никне разом з появою нового дальшого Калєндаря. Єсть се вклад в літературу не абиякий, а важнійший ще тим, що зі змістом єго познакомить ся не лише кілька соток людей, а тисячі, бо Калєндаря друковано пять тисячи примірників, а ще й відбитки части літературної з Калєндаря мають вийти під заг. „Рôдный зѣльникъ“ [Вже вийшли. *Ред.*]. Єсть се одинока книжка літературна, котра у нас розходить ся в тілько тисячах примірників. Зрозумів се впорядчик сеї части Калєндаря п. Василь Лукич, і длятого постарав ся о подрібний матеріял літературний...“ Цїна 1 прим. незвичайно низька, бо виносить тілько 50 кр.

Ілюстрована Україна. „*Новь*“ 1891. (Ч-а 7—12).

Два типа западнаго края — Лося (7—8).

У плетня — Соколова (9—10).

Входъ въ дальнія пещеры Кіево-Печерской Лавры — Шамоти.

Подольская бричка — Брандта.

Видъ Днѣпра подъ Кіевомъ (11—12).

А. Кримський.

МУЗИКА.

Музикалія. *а) фортепян на ові руки.* [Дальше до Ч-а 20].

171) Н. Петровъ. Гандзя. Air favorit petit-russien. Цїна 40 коп.

172) A. Rubinstein. Op. 12. Cosaque et Petite-Russienne. Казакъ и Малороссіянка. Цїна 70 коп.

173) Русскія пляски. Казацкій вальсъ. Цїна 60 коп.

174) L. Ducommun. Op. 50. Волинка. Полька. Цїна 20 коп.

175) L. Ducommun. Op. 107. Малороссіянка. Кадриль изъ малороссійскихъ пѣсень. Цїна 40 коп.

176) М. Смирновой. Маруся. Малороссійская полька. Цїна 20 коп.

☛ Музикалія 171—176 можна купити в Ставр. книгарни у Львові, — або у П. Юргенсона в Москві [Неглинный проѣздъ N⁰ 10 (уголъ Кузнецкаго моста)].

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Справозданє директора ц. к. ґімназії академичної у Львовѣ за рôкъ шкôльный 1891. Накладомъ фонду наукового. — Львів 1891 р. 19+52 стор. 8⁰.

Садъ и єго плеканє черезъ цѣлый рôкъ. Практична книжочка для старшихъ и молодшихъ. Написавъ Александеръ Яницкій. [Выдавництво народне у Львовѣ. Рік X. Книжочка 8—9. Місяць Серпень і Вересень]. — Львів 1891 р. 64+2 нен стор. 16⁰. Цїна 20 кр.

Руско-народна поетична и музикална ритмика. Написавъ Порфирій Бажаньскій. — Львів 1891 р. 100 стор. 8⁰. Цїна 50 кр

Статутъ товариства „Просвѣта“. — Львів 1891 р. 17 стор. 16⁰. [Се єсть новий статут затверджений львівським ц. к. Намістництвом з 18. серпня 1891 Ч⁰ 59.616].

Культурная нужда Австрійской Руси. Ч. I. и II. Написалъ С. В. Будзыновскій. — Львів 1891 р. 122 стор 16⁰.

И. А. Шляпкинъ. **Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.).** — Петербург 1891.

Городъ Кременчукъ. Историческій очеркъ Ѳ. Д. Николайчика. — Петербург 1791 р. 217 стор. 8⁰. Цїна 1 рубл. 25 коп.

Важнійший матеріял літературний по періодичних виданях:

Учитель, органъ руского тов. педагоґічного [Ч-а 7—20[. *Оповіданє* Стеф. Ковальова — Сьвіт учить розуму (14—17). *Розправи:* Коротка історія педагоґії (7—20). Юл. Левіцького — Наука реалїв в школї народній (7) і Деякі замітки дотикаючі укладу шкільних читанок для II. і III. кл. з особливим узглядненєм шкіл 1 і 2-клясових (9—11). Мик. Колцуняка — Учитель садівництва (9 і 11). Стеф. Ковальова — О методичнім опрацьованю уступів в читанках шкільних (12). Як. Миколаєвича-Буклє — Вплив природи на чоловіка (13 і 15). Лєктура для молодїжи: „Дзвôнокъ“ (13). *Справозданя.* Третє справозданє з дїяльности інстітуту руского тов. педагоґічного під покровом св. о. Николая у Львові (14—15). Справозданє з дїяльности головного видїлу руского тов. педагоґічного у Львові за час від 1881—1890 і Справозданє з дїяльности видїлу від послїдних загальних зборів (9).

Посмертні оповістки.

Микола Колцуняк умер 2 (14) липня с. р. Походив з селянської родини з села Ковалївки, коломийського повіту. Початки шкільної науки побирав у місцевій школї, а народну школу і нисшу ґімназію кінчив в Коломиї. Щоби чим скорше віддати ся на послуги рідному народови, покинув дальшу ґімназіяльну науку і 1875 р. вступив до семінарії учительської в Станїславові, де невдовзї між патріотичною молодежию займав найвидатнійше місце. Кожду вільну хвилю посвячував він студіям руської мови і літератури. Єго заходами утворив ся між семінаристами кружок патріотичних Русинів, котрий вибирав єго головою. Зробивши екзамін зрілости дістав посаду учителя в родиннім селї Ковалівцї, а відтак в Яворові, де і закінчив своє житє. Ще як семінарист збирав „Пісьнї з коломийського підгіря“ і під тим заголовком помістив їх в літературній часописи „Другъ“. Крім того збирав лєксікальні матеріяли до Малорусько-нїмецького словаря, виданого проф. Евг. Желєховським. Відбувши в Сокали трилїтний курс зручности „слєйду“, завів сю науку в своїй школї, і навчив хлопців-школяриків вирабляти всїлякі вироби і знаряди з дерева. З етноґрафічних праць Миколи Колцуняка на особливу увагу заслугує обширна статя „Весілє в Ковалївцї“, що саме тепер появляє ся в „Правдї“. Крім того дописував до „Батьковщины“, Шкôльної часописи“ і „Учителя“. Покійний був взірцем народного учителя в повнім того слова значінню і давав наглядний доказ, що можна бути добрим педагоґом і щирим руським дїячем-патріотом, коли єсть щира охота і добра воля. Пером єму земля і вічна память!

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. За редакцію відповідає: Василь Тисовський.

Видає Товариство імени Шевченка. З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 1 (13) грудня. | Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. (для заграниці 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 23.

ХАТА.

Оповіданнє Василя Чайченка.

I.

— Чи ти оглух, чи який тебе біс знає?! Кажуть тобі: судьдїв клич!

— Та-ґже кликав, — що-ж їм зробиш, як не йдуть? Могорич запивають!

— Могорич, кажеш? Який могорич? Із кого? і, кажучи це, пан волосний писар аж підскочив.

Поки старий приглухуватий дїд Опанас, волосний сторож, збереть ся одмовити цьому панови писареви, дозвольте мінї сказати про його кільки слів. Пан писар зросту був високого, навіть через лад високого, так що жінка його мусїла що разу набирати сїрого черкасину йому на чумарку аж на аршин більш, нїж то треба для усяких інчих людей, що завсїгди чинило їй превеликий жаль. На широких плечах у пана писаря була довжезна шия, а на їй чималенька голова. Що найбільш кидало ся у вічі, як тільки глянути на цю голову, так це ніс, котрий стремів мало не на все обличчя. Ніс цей був вельми червоний, навіть подекуди синий і виразно показував на превелику прихильність пана писаря до тих могоричів, про котрі він з таким запалом зараз питав ся у сторожа. Другі частини його обличчя були зовсім звичайні, такі, як і у всяких людей і „особих приміт“ не було нїяких, опріч хіба пера, що́ стирчало з-за писаревого вуха. Звали цього писаря Хома Григорович і був він вельми розумний і знаючий писар і це він і доводив щодня „мужикам“ у формі гривеників, копшників, мішечків зерна і інчого усякого дрібязку, котрий мусїв давати ся йому за його писарські премудрощі, на́звище од рокової плати.

Адам Міцкевич.

— Могорич? З кого можна? за що могорич? — знову гримнув пан писар на сторожа.

— Та хіба-ж я знаю, за що? Там і Василь Трохимович з їми.

— Василь Трохимович? Ти кажеш Василь Трохимович? Ах-же вони такісякі! Бач, я йому все зробив, чисто усе зробив і приговор написав, а він судьїв покликав, а мене й забув! Нї, стрівай! Цього не буде! Я піду...

І пан писар, роспалений обра́зою, ухопив шапку і хотїв був уже бігти, як його зненацька зупинив чоловік, котрого ми досї ще не запримітили, хоч він і сидїв у цій-же хатї. Це була противулегліcть писареви: невеличкий товстенький чоловічок, виголений, з підстриженими вусами, з масними,

але пронозуватими очима, у сукняній чистенькій чумарці. Коротко кажучи, це був Семен Олексієвич Цупченко, сільський крамар і шинкар, великий шануватель релігійних розмов і позичок грішми селянам за літню працю, котрі він, як то сам казав, робив, щоб хоч трошки пособити убогому, памятаючи заповіт Божий. Правда, селяне зовсім інакше розуміли його діяльність і звали його просто „глитаєм“, але-ж хто того не знає, що мужик ніколи не бува вдячний?...

Так ось, побачивши, що писар хоче йти, Цупченко ухопив його за рукав і промовив:

— Хомо Григоровичу! Та хай йому, тому могоричеви! Та я вам аби тільки справу виграти, я вам утроє більше могоричу поставлю!

— Та ні! та як-же це? Мене — і не покликать! — лютував писар, порываючись іти.

— Ні вже, Хомо Григоровичу, ви вже не йдіть, дослухайте мого діла, — прохав Цупченко, не випускаючи писаревого рукава.

— Ні вже, Семене Олексієвичу, — ви мене пустіть! А то як-же це: без мене могорич! — не вгавав писар, не покидаючи надії іти.

— Та, Хомо Григоровичу! та ви послухайте: зараз після суду я вас до себе, а в мене, знаєте, — очищенна і наливочка, і все таке!... — спокушав Семен Олексієвич.

Од згадки про „наливочку, очищенну і все таке“ трохи помякшало серце в Хоми Григоровича, і він сів, але усе-ж не міг одразу заспокоїти ся.

— Та це спасибі вам за вашу ласку, — казав він, — спасибі! Тільки-ж і Василь Трохимович, і судьді!!... Ну, добре! Я змовчу, тільки я їм колись усе це згадаю!

— Так ось, доложу вам, — знову почав перепинену розмову Цупченко. — Я й позичив гроші тридцять і пять рублів Шоломієви, а він мині росписку видав, що „по первому востребованію“, а коли ні, то його хата моя буде. Тепер-же він умер, дітей нема, удова одна зостала ся. То чи можна мині з удови гроші виправити?

— Чому не можна? Аби росписка. Єсть у вас? — питавсь писар.

Цупченко ростебнув чумарку, витяг і дав писареви помяту й заялозену чвертку паперу. Писар уткнув у неї носа і забубонів: „1886 года... даю сію росписку... по первому востребованію обязываюсь возвратить... Въ случаѣ неуплаты принадлежащее мнѣ недвижимое имущество остаєтся въ пользу его, Цупченка...“

— Гм... гм... Це ще як Лойко писарем був, то цю росписку писано? — спитавсь писар, прочитавши.

— Еге-ж.

— Гм... гм... Тут, бачите, не указано — хату, а „принадлежащее мнѣ имущество“ — ось що.

— Та хіба-ж хата не „имущество“?

— Звісно — „имущество“. Тільки тут, бачите, — „принадлежащее мнѣ“. А всьому селу звісно, що Шоломій у прийми до Новаків пристав, то хата не його, а жінчина виходить.

— Та вона... адже вона йому жінка була, та хіба не одвіча вона за його?

— Ні. Та й хіба ви не знаєте наших? Зараз закричать: — Приймак! приймак! не його хата!

— Гм... Знаєте що, Хомо Григоровичу! Моя вже дяка буде...

— Так... дяка... що там дяка... Тут, бачите, діло таке... уголовнеє, коли що... Та й хіба я не знаю? Тридцять пять рублів! Горілочка-матіночка, усе на-бор, а тоді й тридцять пять!...

— Тошно, було й так... А все-ж і своїх грошей хоч трохи дав. Ну, та що там казать, — синенька*) вже для вас, а вже про могорич, та що й казать — чого душа забажа.

— Синенька... гм... То оце вам хата за тридцять і пять рублів буде, (а хата така, що двісті рублів стоїть), а мині...

— А проценти-ж, Хомо Григоровичу, а проценти? Ну, та вже два трояки — так? — І Цупченко витяг з кишені калитку.

— Гм... Звісно — проценти... Тільки-ж і діло таке, що...

*) пять рублів.

— Та ось і вони — два трояки... — промовив Цупченко, кладучи на стіл шість рублів.

— Так... — одмовив писар, якось надзвичайно швидко пригортаючи до себе гроші і ховаючи їх у кишеню. — Тільки-ж подумайте, Семене Олексієвичу, як-же його у приговорі написать незаконне рішеніє...

— Та... хіба не можна написати так, щоб воно по закону було? А в мене, знаєте, ячмінець цей рік не поганий — я-б мішечок...

— Гм... воно як два, так і краще-б... Та ще в мене кабан... — рахував писар.

— Та буде й кабанови і два мішечки буде!

— Судьді ідуть! — гукнув дід Опанас, вернувшись. — І Шоломійку ведуть.

Три судьді вже сиділи на своїх місцях, а біля їх, за столом з паперами і навіть з „Сводомъ законовъ“ і сам писар, як увели у волость Шоломійку.

Це була ще не стара, років тридцяти пяти, жінка, але вже зістарена горем, недостатками та працею. Обличчя змучене, немов залякане чимсь, руки тремтять. Вона тихо й несьміливо увійшла у хату, перехрестилась на образи, вклонилась і промовила, зупинившись біля порогу:

— Здорові були, з вівторком!

— Здорова, бабо, здорова! — гукнув один, вже трохи підпилий, судьдя. Ось тут діло до тебе є.

— Що-ж там таке?

— А ось по́зов на тебе є. Позивають тебе.

— Хто-ж мене позиває? — тихо спитала ся жінка.

— А ось, — промовив писар, — Семен Олексієвич!

Семен Олексієвич устав з лави.

— Так... Ну, Семене Олексієвичу, роскажіть нам, до чого ваше діло, — попрохав його один судьдя.

Семен Олексієвич кахикнув, випроставсь трохи і почав:

— Та ось, діло таке, що не слід-би й турбувати вас, господа судьді, та що-ж як люде не правдою, а кривдою живуть. Як ще живий був чоловік оцієї жінки, Микола Шоломій, то позичив він у мене тридцять і пять рублів грошей. І росписка ось єсть... А тепер діло таке виходить, що і сам не віддав — так і вмер — і ось жінка його не оддає.

— Ось росписка, — промовив писар, передаючи судьдям папір, — росписка справедлива й законна.

Судьдя узяв росписку, покрутив її у руках і положив знову на стіл.

— Як-же, тітко? Позичала ти — чи хоч чоловік твій — у Семена Олексієвича гроші? — спитавсь один судьдя.

— І помилуйте і пожалуйте, люде добрі! — почала Шоломійка, вклоняючись судьдям. Не знаю я, чи позичав він гроші, чи ні, бо я того не бачила. А ви самі знаєте, яке моє життя було: тільки й знала, що з шинку виглядала. І у їх-же, у Семена Олексієвича і шинк був, то може він там пяний і позичив та й пропив десять разів.

— А росписка? — запитавсь судьдя.

— Що-ж росписка? Я її не писала і не знаю, й не бачила.

— Як не знаєш? Адже твій чоловік її дав, а ти не знаєш? — грімнув писар.

— Не знаю, Хомо Григоровичу, не знаю! — знов уклоняєть ся жінка.

Судьді й собі не знали, що казати. Цупченко, знову кахикнувши, промовив:

— Господа судьді! Дозвольте сказати! Ось вона жінка оця, каже, що не знає, що може чоловік пропив ті гроші. Господа судьді! Адже вона мужняя жона, то якже-ж вона не знає і не одвічає за свого чоловіка, мужа свого? І знову каже: пропив. Ну, то хіба що, що пропив?

— Та бачите, як пєш набор, то воно потім усе якось удвоє доводить ся платити... — почав був один судьдя, чухаючись у потилиці; але-ж Цупченко не звернув на те уваги і протяг далі:

— Ну, то що хіба, що пропив? Це до мене усякий пяниця зайде, гроші візьме, пропє, та й нема на його суду? Я не як небудь, у мене росписка є. Ось дозвольте, господа судьді, росписку прочитати.

— Читайте, Хомо Григоровичу, — промовили судьді.

Писар витяг з кишені хустку, голосно висякавсь, потім одкашлявся, знову висякавсь і почав читати. Усі слухали мовчки і видко було, що, опріч писаря та Цупченка, ніхто нічого не розуміє з ламаної мови, котрою писано росписку.

— Бачиш? — промовив писар до Шоломійки, скінчивши читання; ось сказано: усім „имуществом“ одвічаю. Розумієш? Тридцять і пять рублів мусиш заплатити, або „имущество“ яке єсть — спріч хату — віддати.

— Хату! — промовила з острахом жінка. — Та-'дже-ж це моя хата, не чоловікова була. Адже він у приймі пристав, і це мого батька, з діда й прадіда, хата була, — то й тепер моя, а не його. І оце я своє добро віддаватиму за те, що він піячив?

— Еч! яка велеречива та премудра! — промовив перекривлюючи жінку писар. — Сказано тобі: жінка ти його і одвічаєш за його!

— Та воно справді, — уступився у розмову один судьдя,— воно справді, усякому звісно, що хата у діда й прадіда Новаків була, а не Шоломіїв. То це щось не виходить...

— Як не виходить? Що не виходить? — визвірився писар. — Новаків хата! Новаків хата! Ну, то що з того для діла виходить, що Новаків хата?

— Та, бачите, щось воно не теє... — почав був судьдя.

— Не теє? Що не теє? — роспалювавсь писар, що хвилини підскакуючи на своєму стільци. — Що не теє?

— Та бачите-ж: Шоломій позичив, — з Шоломія було й правити, а що-ж тепер на бідну жінку нападати ся? — боронив Шоломійку судьдя.

— Іменно так, як оце ви кажете: хіба я знала, хіба я відала, де і як він позичав? А хата моя, з батька, з діда й прадіда моя.

— Ти вже мовчи, коли тебе не питають! — грімнув на неї писар. — Якове Івановичу! Петре Васильовичу! Григорію Семеновичу: обернув ся він до судьдів: Ось слухайте, що я казатиму. Вона каже: Новаків хата. Добре! Адже вона вийшла за Шоломія заміж, Шоломієвою жінкою стала?

— Так.

— А у законі „ізображено“, — ось у законі, — казав писар, стукаючи рукою по „Своду“, — „ізображено“, що жона єсть, то єсть сказати, рабиня мужа, і що усе, що її було, те його, єдина-бо плоть і дух єдиний, а потому і добра всі суть єдиної, для обох єдиної повинні бути. І поневаж муж єсть хазяїн і голова дому і єдиний властитель, то тепер уже виходить, що коли ця жінка за Шоломія пішла заміж, то не її вже хата стала, а Шоломієва, чоловікова стала...

— Та чоловіка-ж мого нема?... — почала була жінка, але писар кинув на неї грізний погляд і протяг далі:

— Хата чоловікова стала І як чоловік умер, то жінка, стало буть, тільки володіє чоловіковим добром і того ради усі, які єсть й позички і претенсії усякі — з цього добра повинні зискувати ся й правити ся. От який закон! — скінчив писар, втираючи хусткою спітнілого од довгої промови лоба.

Судьді мовчали. Цупченко, бачучи це, промовив:

— Розсудіть уже, будьте ласкаві, господа судьді, мене з нею: нехай або гроші вертає, або „імуществом“ одвіча. Розсудіть по правді, — моя вже дяка й могорич буде...

— Та це звісно... — промовив один судьдя. — А тільки-ж якось не второпаю я щось, як це так, що хата її була, а це одразу не її зробила ся.

— Як не второпаєте? Як не второпаєте? — підскочив писар. — Я-ж вам кажу понеже і в писанії, і в законі стоїть: муж і жона єдина плоть єсть і жона своєму мужови у всьому корити ся мусить, а муж єдиний голова і властитель усьому дому, то того ради це вже не її хата, а Шоломієва чоловікова стала, і жінка, володіючи чоловіковим добром мусить його довги сплачувати.

— Розсудіть, господа судьді, — знов почав Цупченко, — моя вже дяка буде...

— І помилуйте, і пожалуйте, люде добрі! Ні в чому я тут не повинна, — прохала жінка.

— Та глядіть лиш, Хомо Григоровичу, чи так? — спитавсь один судьдя у писаря.

— Так, так! Іменно так і закон „ізображаєть і писаніе глаголеть“, — одмовив той.

Судьді ще помовчали.

— Що-ж ти? згожуєш ся заплатити? — запитавсь нарешті один з їх у Шоломійки.

— Не можу я і ні з чого мині платити, — одмовила вона.

— Так ось-же чуєш, хату, кажуть, тоді в тебе одберуть, бо в росписці, бач, як там казано... усім, каже, „мучесьтовм“, чи-що, одвічаю...

— „Въ случаѣ неуплаты принадлежащее мнѣ имущество остается въ пользу его, Цупченка“, — вичитав з росписки писар.

— Чуєш, тітко, що написано? — спитавсь один судьдя.

— Та хіба-ж я знаю, що там написано, що й до чого воно? Ми люде темні. А хата наша, Новакова вона з поконвіку.

— Якове Івановичу! Петре Васильовичу! Григорію Семеновичу! — загомонів писар. — Ну, що тут з якою небудь бабою дурною базікати? Тут чоловік статечний, Семен Олексієвич ось каже, — не те, що баба ця, — та й росписка єсть.

— Та треба-ж і її роспитати... — одказав Григорий Семенович.

— Та що тут роспитувати! — сварив ся писар. — Що тут роспитувати! Адже єсть вам росписка, — ну й треба писати приговор.

— Підождіть, Хомо Григоровичу! А що, як ми не по правді зробимо? А що, як може треба такого приговора написати, щоб цих грошей вона Семенови Олексієвичу не віддавала? — не покидав свого Григорий Семенович.

— Як не віддавала? Як це такий приговор? — роспинав ся писар. — Та ви знаєте, що з цього буде? Коли ви такого приговора постановите, щоб грошей не оддавать, то раз те, що „прысутствіе“ його одмінить — це раз! (писар загнув палець); а удруге те, що Семен Олексієвич може на судьдів пожаліти ся за „лицепріятство“, спріч неправедне, задля своєї вигоди рішення. А ви знаєте, що за таке „лицепріятство“ по закону слідує, знаєте?

— Та де-ж нам знати? Ми люде невчені, законів не знаємо.

— То-ж то, що не знаєте! За це вас самих під суд, у рештанські роти віддадуть — ось що. Та я й писати такого вашого приговору не хочу — ось що. А то ще й сам за написаніе одвічатиму. І писар устав і пішов геть, а за їм Цупченко.

— Що його тут робити? — чухаючи потилицю питавсь Яків Іванович.

— Та чуєте-ж, каже, що коли такий приговор, щоб не платити, так і писати не хоче, бо і за писання, бач, кара, — одмовив Петро Васильович.

— Це рахуба! І жінки шкода... Та може-б ти, Параско, заплатила грішми, а то-ж чуєш, хату одсудить, — казав Яків Іванович Шоломійці.

— Боже мій! Та з чого-ж я буду платити і де я тих грошей візьму? У мене й їсти іноді нічого? — жалїла ся жінка.

— І хто його зна', що й казать?... — чухав ся знов Яків Іванович.

— А на мою думку, так усе це не по правді! Усе це крутить цей Хома. Хата не Шоломієва і плати з неї нема ніякої, — промовив Григорий Семенович.

— І яка там неправда. Каже тобі писар — не можна ніяк більше, ну й треба так писати, щоб Цупченкови хату, — подав голос Петро Васильович.

— А правду-ж де ти сховав? — спитавсь Григорий Семенович.

— І жінки-ж жалко... Так чуєш-же й кара, каже, за лицемірство, чи як він там говорить, велика. У рештанські роти, чуєш... — лякав ся Яків Іванович.

— Ну, а вже-ж що писар цей, то не збреше: уже коли скаже, що не одмінять приговору, то й зроду не одмінять — от скільки вже разів так було. Ну, а вже як сказав, що зламають прісуд у „прысутствіи“, то вже того й сподівайсь, так і буде. Хіба то давно було, як Грицька Шапуваленка за такий приговор „прысутствіе“ з судьдів скинуло, та ще й самого за малим під суд не оддало. Он як! — казав Петро Васильович.

*

— А тепер, бач, каже, що не те, що одмінять, а за лицедирство ще й рештанські роти чуєш, будуть! — обізвавсь Яків Іванович.

— І жінки шкода, і хто його знає, що й робить? — міркував він.

— Та вже мабуть треба так, як писар казав писати, — радив знову Петро Васильович.

— Ні, не так... ні... — казав Григорий Семенович. — Не по правді буде!

Шоломійка, котра увесь цей час стояла ні жива, ні мертва, впала тепер судьдям у ноги.

— О! помилуйте-ж і пожалуйте-ж! Куди-ж я подіну ся, як із хати мене виженуть? Чи мині під тином, як собаці голодній здихати? Моє-ж добро, батьківщина моя! — ридала бідолашна жінка.

— Оце так!... — насупились судьді. — Ну, вже й здирця цей Цупченко — хату послідню одніма. Ну, вже й чоловік!

Тільки Петро Васильович мовчав.

— Та чи не можна-б як небудь її визволить?

— Чуєш-же: лицемірство...

— Семене Івановичу! Петре Васильовичу! Григорию Семеновичу! — почувсь з другої хати писарів голос.

— А що? — спитали ся судьді.

— Та ось ідіть сюди, щось казати маю.

Судьді пішли.

Через кільки хвилин і судьді, і писар, і Цупченко сиділи у шинку, у осібній кімнаті, за столом. Тільки Параска Шоломієва зостала ся у волости — дожидати судьдів.

Цупченко, з пляшкою у руках, частував по ряду кожного, припрошуючи й примовляючи. На столі була закуска — чехоня й хліб. Усі пили й їли. Спорожнили одну півкварту, послав Цупченко по другу. Пісьля другої судьді були вже зовсім пяні і Цупченко почав розмову про діло.

— Так як-же, господа судьді, — загомонів він. — Як буде діло?

Судьді не зараз одмовили. Перший озвав ся Григорий Семенович.

— А що-ж, Семене Олексієвичу, діло таке: помиріть ся ви з нею, поладнайте. Не по правді-бо й ваше діло. Ось що!

Григорий Семенович підпивши був сьміливійший.

— Як-же-ж, господа судьді, не по правді? — бідкав ся Цупченко. — За віщо-ж мої гроші пропадатимуть?

— Що там казати: не по правді! — гукнув Петро Васильович. — Як там не по правді! Росписка єсть... Ну, що-ж? А чоловік нам могорич поставив!...

— Що могорич? Могорич нічого. Я могорич — так: чому не випити з чоловіком, коли трапляєть ся. Коли звик пити — пий! Я сам не пив спершу, а тепер ось уже четвертий рік судьдією — навчив ся пити. І пью... Могорич що?... — казав зовсім уже спянілий Григорий Семенович.

— Ну, а що-ж? а що? дурно могорич питимеш? — сікав ся Петро Васильович.

— Чого дурно... не дурно... Не те... А я не хочу, щоб не по правді.

— Та що там багато балакати — викушайте ще чарочку на добре здоровя, — припрохував Цупченко, підносячи Григорию Семеновичу горілку.

— Чарку? я чарку випью... А тільки не по правді...

— Семене Олексієвичу, — стиха скрикнув через кільки часу писар Цупченка. — Годі вже частувати, а то вони й до волости не дійдуть — тепер вони саме на порі.

І справді — Григорий Семенович і Яків Іванович були на порі — вони вже на вдаку чи розуміли, де і що вони роблять. Тільки Петро Васильович ще не вгавав і роспинав ся за Цупченка.

— Ну, треба у волость — діло кінчати, — устав писар.

Але він мусів сказати це ще двічі, поки судьді зрозуміли його. Так-сяк вибрали ся з шинку, прийшли у волость. Там писар вислав на деякий час Шоломійку геть, а сам швиденько надрябав „присуд“, — звісно такий, який треба було Цупченкови.

— Ну, Петре Васильовичу, Якове Івановичу, Григорию Семеновичу, печаті треба прикладати, — давайте!

— Я зараз! — гукнув Петро Васильович.

Яків Іванович мовчки поліз у кишеню і витяг печать.

Витяг її і Григорий Семенович, силкуючись вимовити:

— І я дам... Тільки не по правді... Ви так робіть, щоб по правді було.

— Та по правді, по правді зробимо, — казав писар, беручи печаті, напалюючи їх на сьвічці і прикладаючи до присуду.

Як скінчило ся це, то вкликано Шоломійку і прочитано їй присуд. Бідна жінка тільки плакала, слухаючи його і нічого не могла вже казати. А судьді вже не розуміли ні того, що писар читав, ні сліз її....

II.

Параска Шоломієва живе тепер одна-одинока. Дітей Бог не дав викохати: один хлопчик був та й той, як поминув йому девятий рік, умер. Чоловік теж недавнечко вмер, навіть роду ніякого близького не зостало ся — усі повмирали. Сумне і одиноке життя...

А колись-же не так воно жило ся. Сімья її заможна була: старий батько з сином по чотири паровиці у Крим по сіль водив, хазяйство чимале, хата гарна, велика. У батька тільки двоє й дітей було: вона, Параска, та син од неї аж на пять років старійший. Любили їх обох старі дуже і нічого їм не жаліли. Братови було вже вісімнадцять років, як він умер, на дорозі з Криму йдучи. І з того часу батько покинув чумацтво — не міг більше й згадувати про його — раз тільки сказав:

— Взіло воно в мене сина!

Та більше вже й не поминав.

Зостала ся Параска у сімьї єдиначкою. І тепер уся любов батька і материна на неї повернула ся — жила як у раї дівчина: тільки того не мала, чого бажати на думку не спадало. Мати тільки й жила нею, а батько, хоч і журив ся, що синів нема і нікому буде батьківського добра доглянути, а все-ж тільки і втіхи у його було, що вона. Ще тільки косу почала заплітати, а вже мати підійде було до неї і дивить ся довго, замисливщись, та й скаже потім:

— Ой, доню моя люба! красно ти цвітеш, та доведеть ся нам розлучити ся, може пробий-голові якому віддати тебе!

А батько, як що нагодить ся на той час у хаті, то так, суворо неначе, промовить:

— Загадала про те, що колись там ще буде! Що то жінота!

А в самого в очех сльоза мабуть замружіє...

Та не дожила мати-жалібниця до того часу, як довело ся чужому дитину віддати — умерла. Та й добре, що не дожила — менче горя зазнала...

А потім і заміж Параска пішла.

Сусіда у їх був, удовин син, двір з двором жили, не у своїй жили хаті, у чужій, бо ахтові були і своєї не мали. Парубок гарний, чепурний, та на лихо хазяйства в його зовсім не було: батько пяниця був, то нічого не покинув. То Микола (так звали його) усе більш по наймах у місті жив і заробляв потроху — тим себе і матір, поки не вмерла, на сьвіті держав. Ну, а то трапило ся одного разу так, що місця в його не було і жив він дома. Двір з двором, садок з садком жила з їм Параска, — часто доводило ся стрівати ся, — то й спізнали ся вони. І любила-ж його Параска дуже — за личко вродливе, за чорнії брови та за речі ласкаві. Одно тільки лякало її — пив іноді Микола. Стала вона йому казати:

— Миколо, покинь пити — не буде з того добра.

— Що-ж мині за свої гроші та й не випити? На чорта-ж і заробляти?

А трохи згодом роздумав ся, каже:

— Правду ти, Параско, мині раяла: не буду пити, бо й батько твій не віддасть тебе за мене.

І справді поки був у селі, то не пив. А як бував у місті, то там не розминавсь з чаркою, та про те ніхто не знав — ні Параска, ні батько її.

Рік вони кохали ся — Микола на той час і в місті не жив, а у свого-ж таки селянина найняв ся. Поминув рік, каже він Парасці:

— Доки будемо так по садках ховати ся? Треба мині хазяїном бути. Пошлю я старостів до тебе.

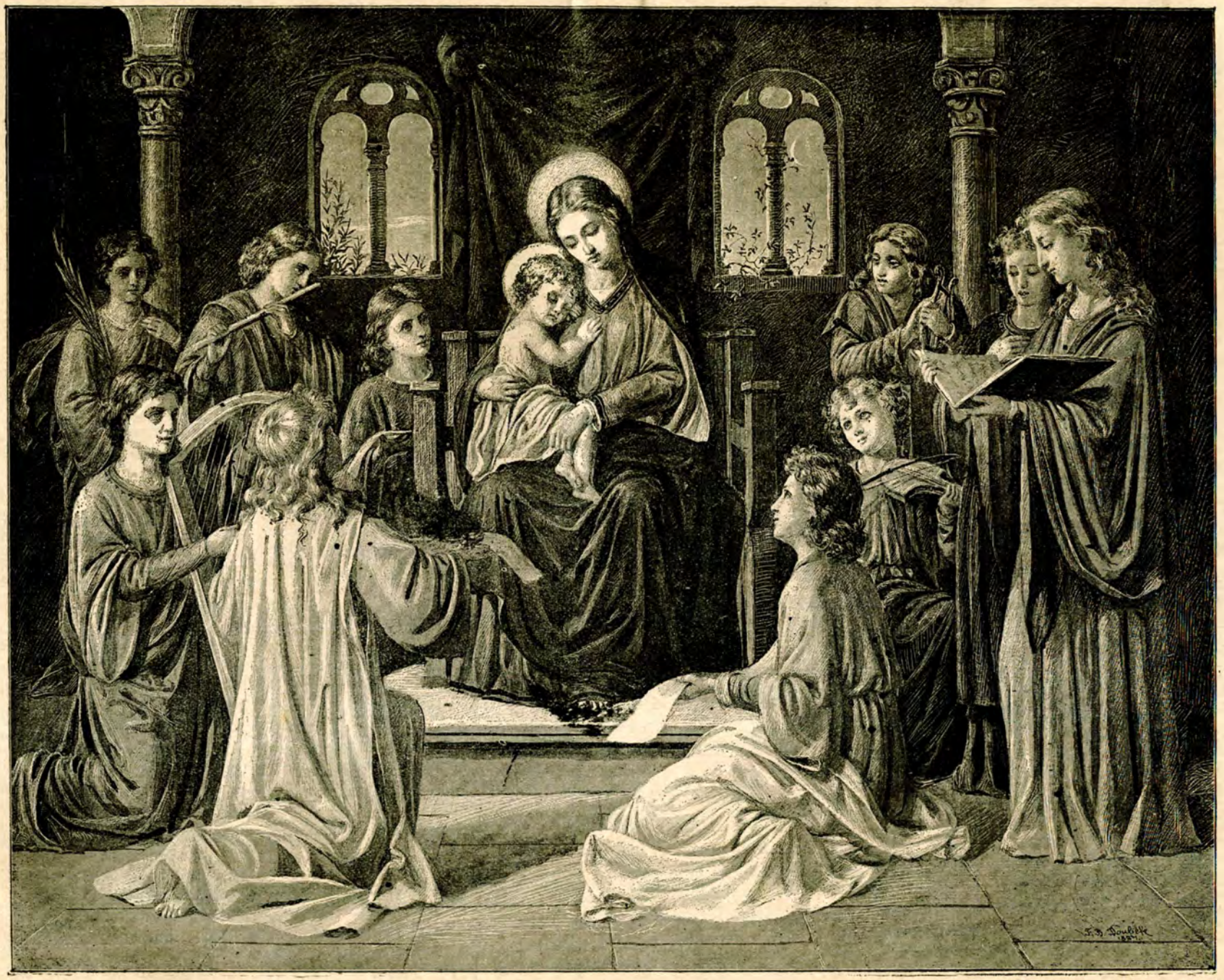

Прославлене Матери Божої. (Образ Ф. Б. Доубка).

І прислав незабаром.

Вагав ся Парасчин батько та й не трохи. Вагав ся тим, що не хотілось йому, статечному хазяїнови свою єдиначку-дитину за безхазяйка давати, вагав ся й тим, що ранійш трохи не гарна слава про Миколу була, хоч тепер він і був доладнім парубком. Та як роспитав ся у дочки, і як признала ся вона йому, що любить Миколу — не схотів старий на перешкоді рідній дитині стати, — і подавала Параска рушники старостам.

Тільки все бояв ся батько.

— Дивись, каже було, Миколо, даю я тобі Параску, не понехтуй моєї дитини. І худоба уся, яку я надбав — ваша-ж вона буде, як умру, — можна хазяїном бути. Дивись!

А Микола на те:

— Бог з вами, тату! Та я не знаю, як за вас Господа молити!

Одружили ся вони, прийняв батько зятя до себе у прийми. І поки батько живий був, то ті два роки гарно було Парасці жити. Хоч і здавало ся їй іноді, що Микола немов щось не такий до неї зробився і що менш уже він до неї душею прихиляєть ся, та мовчала.

— То мінї здаєть ся так, — думала.

А нїчого собі хазяїн Микола вдав ся, а найбільше до батька вміє підлестити ся. Уже так він коло його впадає, так йому догожає, що й не треба краще...

Умер батько — стали самі жити на батьківському добрі. І відколи почали самі жити, почала Параска горя зазнавати — спершу потроху немов, а далі й повну випила того лиха...

Найсамперед, як тільки вмер батько, Микола почав пити, покинув коло хазяйства впадати. Казала йому про це Параска — спершу він мовчав усе, одначе сором було йому. Та так не довго тягло ся. Одного разу усе вирину́ло на по́верх. Повернувсь він пяний, Параска щось і скаже йому про це. Як визьвірить ся він:

— Хіба я не хазяїн у своєму добрі? Все моє, усьому я один хазяїн — схочу пропити, то й пропью. Досить я гнув ся та плазував перед твоїм батьком — тепер моя воля! На чорта-ж я й брав тебе!

Зрозуміла тепер усе бідолашна жінка, та пізно тільки...

І пішло піяцтво, ледарство, батьківщина, як за водою йшла. Часом неначе-б-то і схаменеть ся трохи Микола, мовби коло хазяйства заходить ся — звісно сором мужикови та ще й заможньому купований хлїб їсти, а своє поле неоране кидати, — ну й посїє він так аби на харч, а там знову... І тодї нї сльози Паращині, нї благання її, нї докори — не пособляло нїчого. Спершу тільки лайку од його чула, а потім і бити почав. І почало ся це з того саме часу, як з салдаткою удовою він спізнав ся. Тут уже усього натерпілась Параска, усього зазнала.

І тягли ся так днї за днями, тиждні за тажднями. Проминав так один рік і другий, і третїй. Од хазяйства зосталась тільки хата, а з Параски викоханої чепурної батькової дочки — недочасно зістарена лайкою, бійкою, тяжкою працею та недостатками жінка...

III.

Параска Шоломієва вернула ся з волости до дому мов не при собі маючись. Лихо, що́ несподївано впало на її голову зламало, придавило бідну жінку одразу, узяло у неї всї сили. Вона тільки й могла розуміти одно, те, що її виганяють з власної хати, однімають останнїй притулок, останнє добро. І ця думка так опанувала її, що вона нїчого не могла робити, нїкуди не могла піти і все думала, думала про це. Забігала була до неї сусїда Мотря, хотїла роспитатись, розважити, та нїчого не почула од неї, опріч тільки одного:

— Пропала я!

Але поминуло кільки день — з волости нїхто не приходить, її не займають. Перша щочасна думка про те, що ось-ось її виженуть з хати, одмінилась у інчу:

— А може вони зглянулись на мої гіркі сльози, на моє вбожество — може не займатимуть мене.

Так думала вона і надія потроху одживала у її побитому наболїлому серцї. Їй хотїло ся впевнити ся в цьому, і вона кільки разів збирала ся піти до Цупченка або до писаря, щоб роспитати ся, почути про рішенець. Але-ж мов якась невідома сила не пускала її, мов віщувало їй щось, що як піде вона, то не добро од їх почує.

— Нехай, — казала вона собі. — Житиму мовчки — може якось обійдеть ся.

І вона не йшла і нї з ким не хотїла балакати про хату, а жила тільки надією, що все скінчить ся, як треба.

Минув третій тиждень, минає четвертий. Параска зато́го вже певна, що зостанеть ся у своїй хатї.

— То вони мабуть тільки полякали мене, а далї бачуть, що я не хилюсь, то й кинули.

Так думає вона і заспокоюєть ся на цій думцї; починає навіть хату лагодити на зиму — вікна обмазує, щоб не так холодно було, то-що.

Бідна! Вона не знає, що її ворог, Цупченко, тільки жде, щоб присудови волосному вийшов законом постановлений термін — один місяць.

Але вона незабаром дозналась про це...

Одного дня вона тільки що пообідала і почала вимітати хату, коли чує, у дворі загавкала собака. Параска визирнула у вікно і зомлїла: у двір увійшов писар, а за їм Цупченко й староста. Віник випав у неї з рук і, уся тремтючи і зблїднувши, зупинилась вона посеред хати.

Брязнула клямка, увійшли гості у сїни. Параска чує писарів голос, він каже:

— Ну, Семене Олексієвичу, ось ви у своїй хатї!

Одчиняють ся двері, ось уже у хатї гості — усї троє; староста при знакови.

— Здорові були, — каже староста, — з вівторком!

Але Параска не може одмовити на здоровкання і тільки мовчки дивить ся на гостей та трусить ся.

— Приймай, бабо, гостей у хату, а хоч не гостей, а хазяїна, — гукнув писар і додав потім обертаючись до Цупченка:

— А не погана хатка буде, Семене Олексієвичу! Їй-бо!

— Що-ж, за своє добро, — не дурно припала, — одмовив той, обглядаючи хату навкруги.

— Ну, бабо, — знов почав писар, — час — пора тобі, кажу я, хазяїна у його хату пускати. Чуєш?

— Якого хазяїна? — ледві змогла промовити Параска.

— Як якого? Еге, та чи ти, дурна, й досї не знаєш: адже „строк“ рішення вийшов — місяць. Ти у „прысутствіе“ не подавала — значить хата тепер уже не твоя, а Семена Олексієвича. Так закон каже.

— Іменно, як закон каже, по закону! — додав звичайненько Цупченко.

Так он воно що! Он чому її цей місяць не займа но А тепер, бач, „строк“ вийшов...

— Чуєш-же, бабо, — загомонів уже Цупченко, до завтрього щоб вибралась відціля з своїми манатками, — бо мінї на завтра хату треба. І щоб безпремінно.

— Еге-ж, безпремінно! — ствердив писар. — А не схочеш сама, то й за ноги виволочем. Чуєш? Ось тобі й староста — і він тобі велить. Старосто! Скажіть-же їй! Що-ж ви мовчите, наче вас тут і нема?

Староста, котрого узято було тільки на те, щоб надати офіціяльного колїру приходу до Параски, і котрий не знав на яку ступити і почувавсь зовсім погано, устрявши у таке дїло, ледві міг промовити:

— Та що-ж... І я... звісно так...

Він плутав ся у словах: йому було нїяково і тяжко глядїти на зблїдлу помертвілу жінку.

— Ото-ж щоб знала і хата завтра щоб порожня була та безпремінно! — знов промовив Цупченко.

— Ну, ходімте вже — тепер їй вже обявлено, — сказав писар, повертаючись до дверей.

— Ходімте!

Писар і Цупченко ще у хатї понадївали шапки і вийшли, а за їми позаду староста з похнюпленою головою.

Параска хотїла була скрикнути, щось сказати, але в неї не стало сили. Вона мовчки мов підрізана схилилась на лаву.

Так ось що воно, ось! Так он чого її досї не виганили: „строк“ не виходив. А тепер вийшов уже той „строк“ і її виганяють як собаку, виганяють з власної хати, в котрій

виріс увесь рід їх, Новаків, виріс її батько, виросла й вона. Кожна дощечка, кожна брусинка, кожен кілочок у цій хаті був їй знайомий і такий рідний був, бо з кожним єднала ся якась гадка про минулі часи. Дивлячись на піч вона згадувала, як сам старий батько власними руками складав її і вона уявляла собі батькове обличчя, його голос, його розмову... А он божник, що вона укупі з матірью колись прибивала, як батько у місті нові образи покупив. Яка рада була тоді вона, ще невеличка дівчинка, цим новим блискучим „богам“. З яким побожним óстрахом дивилась, як батько, загорнувши образи у велику хустку поніс їх у церкву посьвятити, як потім приніс їх і як, побожно на їх помоливши, постановив на божник... А он покутне вікно поламане, гвіздками збите. Ох, як давно це було. Це тоді, як вона ще дівчиною була. Дома нікóго не було — вона та дівчина подруга — Маряна. І завелись вони гянятись одна за одною. І доти ганялись, поки Маряна, скочивши на лаву спіткнулась і падаючи вдарилась плечем просто у раму. Рама у одному місци поламала ся... Полякались вони... Параска на себе сказала і батько — нічóго, не лаяли. Полагодили мовчки і он і досі, кільки год міцно держить ся дебело зроблена рама. І од цього випадку Парасчина думка перейшла до усього свого дитиньства і перед нею замигтіли, заблищали давні чудові картини веселих дитячих літ. Картини ці померкли, затерли ся у душі на деякий час, але тепер знову немов поновили ся і оджили новим життям і блищать на їх хварби і сьліплять вони очи бідолашній одинокій жінці, повитій мріями... І радощі, і муки тих сьвятих часів, і сльози, і сьміх, і сонце, і хмари – усе уставало перед нею і сповняло змучену істоту немов якоюсь силою новою, немов знов її до життя тягло... Тільки ось серед цих блискучих і коханих картин починають уставать інчі, похмурі і смутні, де самі хмари і нема сонця, де самі сльози і нема сьміху. Що це? О, це вони, вони ті прокляті дні, котрі їй довело ся прожити пісьля батькової смерти... Вона не хоче про їх думати, бо невимовна туга обнімає її, але не може, не може... Картина за картиною, образ за образом знову встають і пливуть... І виразнійше од усіх одна, та, котра ніколи не зникне з її памяти. Параска бачить йóго пьяного, росхристаного, у драній сорочці, з скуйовдженим волоссям, з побитим обличчям пісьля бійки у шинку за ту салдатку, з безглуздо й люто, по звірячому, витріщеними очима з стиснеными кулаками. Він стоїть проти неї...

— Я тебе вбью, тільки ти мінї слово про це скажеш, тільки нагадаєш про неї!

І кулаки посипались на її голову, обличчя, груди. Вона впала до долу, а він усе бив її, бив руками й ногами і кричав, ревів: Убью!

Здрігнула ся Параска й прочнулась. Невже це смеркаєть ся? Скільки-ж вона часу згаяла за своїми думками. І вона устала і тут тільки помітила, що цупкий холод панував у хаті. Вона глянула і побачила, що гості не причинили дверей. Параска пішла зачиняти. Глянула — у дверях дірка — так і дме вітер. Треба чимсь заткнути, думає Параска. Але на-що-же його затикати? — зараз-же пролїта друга думка. Адже тепер ця хата не її, — хіба-ж їй однаково, чи буде тут холодно, чи тепло?

Не її хата! О, проклятий цей Цупченко, проклятий! Він її грабував і тепер грабує. Скільки він видурив ще у Миколи, як той живий був, а тепер і у неї останнє однімає. У! проклятий, проклятий! Звір лютий!

І невимовна злість, лютість зайняла ся у грудїх у Параски. Їй схотїло ся чим нéбудь оддячити йому, цьому Цупченкови, котрий зробив їй стільки горя, схотїло ся помстити над їм. Хоч що йому зробити — вона на усе піде, аби тільки вразити, дошкулити його проклятого. І вона уся стрепенулась, але знову зупинила ся, не знаючи, що їй зробити. Та потім згадала:

— А! ти хочеш цю хату взяти, хочеш у мене її одняти? Так не однїмеш-же ти її, ні, не однїмеш! Я тобі спалю її, порубаю!

І вона вхопила сокиру, що лежала під лавою і, сама не памятаючи що й як вона робить, почала рубати й ламати усе, що трапляло ся під руку: і піч, і лаву, і сьтїну, не зважаючи ні на що, опанована однією тільки думкою: помститись над їм, над проклятим!

— Нехай знає, нехай знає, що я йому не попущу цього! Не моя хата, так і не його-ж! А я не попущу своєї батьківщини!

І вона знову рубала й рубала. Але що далї, то малосилі руки все дужче втомляли ся, вона ледві махала сокирою, бьючи вже обухом, а не гострієм, і не помічаючи того; далї вся її істота, стомлена і змучена моральними та фізичними турботами, не видержала, і Параска нарештї одразу впала до долу як мертва, без слова, без стогнання. І вона лежала поміждо порубаних лав, печі, стола, поміждо недорубків і клаптїв з одежі, лежала на долівцї в тій самій хатї, котрої їй так не хотїло ся віддавати. Лежала непорушна, не почуваючи й не розуміючи нічóго. А на дворі вже лягла ніч, загортаючи усе в чорне запинало, і бурхливий та холодний осїнний вітер завив і заскіглив, немов одправляючи темний похорон над цим хоч ще й тлїючим, але розбитим роздавленим життям...

* * *

Другого дня Параска вибрала ся з хати. Її прийняла до себе в хату одна убога сїмья.

Минуло кільки років.

Колись Парасчина, а тепер Цупченкова хата сяє вогнями. Там, де жили цілі поколїння чесних хлїборобів, тепер стоїть гучний галас, чути пяні вигуки, лайку — це тепер там Цупченків шинк.

А на сїльському кладовищу єсть одна могилка з невеличким хрестом. Вона приткнула ся одиноко у куточку. В осени гуляє по їй вітер, мочуть її дощі, зимою заміта її завірюха — скоро зрівняєть ся могилка з землею. І тоді нїхто не буде знати, де знайшло собі одпочинок бідне перемучене серце. Та й тепер уже нїхто не знає і старчиха Параска і на кладовищі така-ж одинока, як була і в життї.

„Час до працї, час!“

(Посьвята молодим дїячам на Вкраїнї).

Довго, довго ми мовчали,
Та терпіння вже не стало,
Бо де кинеш тілько оком —
Все заснуло, задрімало!
А роботи-ж — Боже, Боже,
Скільки працї отієї!...
Але часу щоб не гаять,
Краще завтра ми про цеє!

А тепер скорій до дїла,
Нумо-ж зараз починати!
Перш усього сон громадський
Треба швидче розігнати;
Треба так, щоб дїло спільне
Закипіло як живеє,
Бо без сього... Нї, вже завтра
Всї ми візьмемось за цеє!

А тепер складем програму
Як вести громадське дїло,
І по нїй тоді ми працю
Будем гнати жваво, сьміло!
І найперше у програмі
Ставте прáвило сьвятеє...
Нї, постійте, краще завтра
Поміркуєм ми про цеє!

А сьогодня й без програми
Слїд-би нам ураховати,
Що давненько ми збирались
Голод людський описати,

Осьвітить його жерела,
Дошукатись що тут злеє,
Що не тілько тут природа...
Ні, вже завтра хай про цеє!

Бо сьогодня справдї пізно,
Скоро зверне запівно́чі,
Тай не схопим все від разу,
Тут багато треба мочи!
Але що-ж? — робити треба,
Бо без працї тут не теє!...
Але-ж завтра безпремінно
Розміркуєм ми про цеє!

Бо роботи, ой роботи!
Треба швидче, пильно братись,
Тут дебати не поможуть,
Час із ними розквітатись,
А скорій, скорій до працї —
Воруши і сеє й теє...
Ну, та завтра безпремінно
Поміркуєм ми про цеє!

М. Школиченко.

ЯК-БИ-ТО!

Як-би мінї ласки палкії дївочі
Та роскіш весняної тихої ночі!
Схилив-би я голову милій на руки
Й хоч на ніч забув-би гризоти та муки...
І тиша чудовна на мене-б зійшла,
І сон-би, і мрії мінї принесла́;
Крізь сон я почув-би, як в милої ллється ся
Гарячая кров і як серденько бьеть ся;
Почув-би я речі любови палкої —
І мир ввесь в пишнотї й красї неземної
В душі моїй хворій тодї-б засіяв
І про́мінем счастя заграв...
О, дайте ми ласки палкії дївочі
Та роскіш весняної ночі!
Та ніч мої рани на мить хоч загоїть
І скорбную душу мою заспокоїть,
І свїжую силу у мене вдихне,
І знову на дїло двигне!...

П. Таїсич.

З над Рену.

ДО ЧАЙКИ.

Реве Днїпро і Чайка бідна
Над хвилями одна летить;
За дїточок своїх маленьких
У неї серденько болить.
Боїть ся мати, щоб ревучий
Водою лугу не залив,
На хвилї страшні не вхопив,
Та не понїс їх в Чорне море...
Нема там чайок днїпрових,
Нїхто не поратує в горі
Тих чаєнят слабих, малих...
Не бій ся, Чайко, мати вірна!
Днїпр перестане хвилювать, —
І дїточок своїх маленьких
Лети скорійше годувать.
Зесяє сонце; промінь ясний
Паде на дїточок твоїх...
Годуй-же, Чайко, дїток гарних,
Хвиль не жахай ся навісних.

Петро Голота.

Сто тисяч.

Комедія в 4 дїях Карпенка-Карого.

(Конець.)

ДЇЯ IV.

[Декорація та-ж].

Ява I.

Роман сам.

Роман. Батько кудись поїхали з кумом, мати пішли до сусїди, а я оце випровадив робітників пасти воли і забіг на часинку, щоб на самотї пожартувати з Мотрею, а її нема; певно на огородї або з матїрью пішла... Ну, вже це хазяйство допіка: нема тобі пресьвітлої години, раз-у-раз, як у горшку кипить: от любимось з Мотрею, а через хазяйство немає часу й побалакать, посьпівать любенько вкупцї. Тепер ми вже й заручені, а волї нема. Де-ж вона? Дать-би їй звістку, що я тут, а то мати надійдуть, то так замір і пропаде — не поженихаємо ся й сегодня. [Сьпіває]:

Поламалась поличка у плузї,
Та чогось моє та серденько в тузї.

(Сьпіваючи виходить в сїни і сьпіває дужче):

А чи мінї поличку латати,
А чи до дївчини на всю ніч чухрати?

(Виходить з сїней на двір і сьпіває на весь голос):

Ой надїну свитину на спину,
Таки до дївчини на всю ніч полину.

(Вертаєть ся хутко в хату і приєдає за дверима). Іде! в хатї темно, схвачу, обнїму, що вона скаже?... (Входить Гершко. Роман кидаєть ся на него, обнїмає міцно і цїлує).

Ява 2.

Гершко і Роман.

Гершко. Ґвулт! Ратуйте, розбійник!...

Роман (випускає Гершка). Тю, бий його сила Божа! Жида поцїлував замість Мотрі.

Гершко (одмахуєть си брилем). Не підходи, убью! Ґвулт! Ратуйте...

Роман. Та цитьте, ради Бога! Який тут розбійник? Це я — хазяйський син.

Гершко. Не підходи! У мєня ревільвер... вот слишиш звєл курок... (Щолкає язиком). Буду стрілять... (Входить Мотря з лямпою).

Ява 3.

Роман, Гершко і Мотря.

Мотря. Що тут за ґвалт?

Гершко. Хотїв мене задавить... У мєня пятьсот рублей чужих дєнєґ — протестуюсь!

Роман. Та чи ви не сказились, господин єврей, чи з переполоху не знаєте, що язик плеще?... Я... Чорт його знає, що йому сказать... Я пошутковав, я тутешній, я син Герасимів.

Гершко. Ви, син?

Роман. Ей Богу, син.

Мотря. А вже-ж син. Чого ви репетували не своїм голосом?

Роман (тихо). Та я думав, що ти увійшла, кинув ся на нього і обняв. (Мотря посварившись на него пальцем, вийшла).

Гершко. Ох, Боже мій, як ви мене перелякали, дайте води напить ся.

Роман (дає кухлик). Вибачайте, я думав, що то Клим наш робітник уійшов, я не хотїв вас лякать.

Гершко (напившись води). Дай Господи, щоб это минуло благополучно, а єслї ви мнє разстроїлї нерви, то будете мєня возить на свой счот на лиман.

Роман. Оце лихо! Як-би-ж я вас ударив, а то поцїлував...

Гершко. Я думав, що ви мєня кусаєте і хотїтє мене перекусивать горло... Ох! А ґдє отець?

Роман. Поїхали кудись.

Гершко. Це погане дїло.

Роман. А що там трапилось? Скажіть мінї.

Гершко. Мінї нужно бачить ся з батьком.. Одначе не забудьте сказать йому, што був Гершко Маюфес на счот землї, пусть завтра батько будьот у Смоквинова з грішми в обідню пору, і я там буду, — бо ми потеряєм землю, — Жолудь з рук вирве.

Роман. Добре, скажу. (Входить Копач).

Ява 4.

Роман, Гершко і Копач.

Копач. Здоровенькі були! (Побачивши жида): А-а!

Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,
І задком-передком
Перед паном Хведорком... Хе, хе, хе!...

Гершко. Ґосподін, мосю! Што вам од мєня завгодно, я нїкакого Хведора не знаю.

Копач (грізно).

Де цимбали?
Грай псявіро!

Гершко. Какіє там цимбали? Чого ви чепляєтесь? Іґрайтє сєбє, коґда ви музикант.

Копач (до Романа):

Аж коршма трясеть ся
Вальса Ляхи оддирають та мазура.

(До жида): А жид гляне, та нищечком:
Шляхетська натура!

Гершко. Я вас не панїмаю, говоріть сєбє сколько завгодно.

Копач. Хе, хе, хе!... Де тобі понїмать? Це стихи Шевченка. Хочеш, прочитаю всї на память.

Гершко. Нє нужно мінї нїяких ваших стихей. (До Романа): Скажіть-же отцю, щоб завтра був у Смоквинова непремінно, бо програє дїло. З тім до звіданя! (Іде).

Копач. Слухай, як тебе?

Гершко. Я до вас не маю нїкакого прикосновенія і нам нїчего рекомендовать ся. (Відходить).

Копач (в слїд):

Жид мудрує, як-би кого надуть,
А як надує, зараз простує на другий путь.
Тим він живе, тим він і дише,
Що по всяк час векселї пише..

Хе, хе, хе! Не люблять мене, бо я всїм правду ріжу... Чув? Це мої стихи. У мене, брат, цего матеріялу на воза не береш. Тридцять лїт між людьми живу: знаю, хто чим дише. Опит — велике дїло... От засяду зимою і напишу комедію українську. Это совершенний пустяк, лиш-би язика знав! От:

Еней був парубок моторний
І хоч куди козак...

Ха, ха, ха! Чув? Це мої стихи... Тепер всї пишуть! Тілько, як вони пишуть: крадуть у других і видають за своє, а як я напишу, то буде сама правда, потому бачу все як на долонї. От тілько немає часу тепер, треба деякі дїла покінчить. Особливо тут є один предмет на Боковенцї... не тим голова забита. Слухай, Романе! Цей предмет не дає мінї спокою ні в день ні в ночи. Я хочу побалакать з тобою. Не думай собі, що я так, дурно по сьвіту ходжу... Нї, та як-би я хотїв, то й зараз-би доказав... Мінї тілько засїсти, то змаху напишу що завгодно... Тілько не до того мінї. Хочеш пристать до мене в компанію?

Роман. Писать що, чи як? Я до цего не зроден.

Копач. Нї!... Що там писать, чорт зна що писать... Я й сам напишу змаху, що завгодно: хочеш — комедію, а хочеш — прошенїє: яке завгодно прошенїє і куди завгодно, хоч і в консисторію... Це пустяк, одно баловство. Хочеш грошї мать? Хочеш?

Роман. Та де-ж ми їх дістанем? Украдемо, чи як?

Копач. Оце! Яке ти сказав слово — украдемо! Боже борони!... Ти собі цего не думай. Я, слава Богу, вік прожив, а й тріски чужої не взяв. Не взяв. Нї, не взяв! Спитай всїх, мене всї знають... Тридцять пять лїт в одставцї, і як скинув мундира живу між мужиками — мене всї знають.

Роман. То яка небудь комерція, чи що?

Копач. Тут пустяшна й комерція: позич де небудь рублїв 50, тобі повірять і ми дістанемо силу грошей. Вір, це моя судьба; само провидїніе мінї цей путь указує.

Роман. Може фальшивих?

Копач. А-а! Який-бо ти! Ти все на лихе вернеш: Викопаєм!

Роман. Щось ви давно їх копаєте, а ще нїчого не викопали.

Копач. То все нїчого не доказує. Іщите і обрящете! Сегодня нема, завтра нема, пісьля завтрього мілїон! Е! У мене опит. Оцей раз, як не найду грошей, — годї, кінець, амінь... Засяду десь і буду писать, все одно грошї, — я за год напишу стілько, що й на воза не береш. А тілько цей раз треба одкрить, треба — хоч кров з носа. Вік шукаю, а такого предмету не находив. Викопаємо, — все по полам! Стане і тобі і мінї і нашим дїтям і онукам на весь вік... Правда, ми ще не жонаті хе, хе, хе, — ну та це пустяк, — ще поспіємо. Ти тілько те візьми, які прикмети: скала... та яка скала? Прямо шапка. Балка — так і балка так: клином сходять ся до скали; на пригорку два копили, висїчені оскардами. Один показує на восток; другий — на запад; і по серединї, в землї, одкопав камяну фіґуру чоловіка, робота чудова, то-ж оскардами висїчена. Як ти думаєш: хто-б дурно наставив таких прикмет, га?... Ото-то бо

й є! От поїдемо, сам побачиш, і тоді зразу згодиш ся. Я тебе люблю і хочу з тобою попробувать счастя.

Роман. Це ви мене дуже заохотили... Що-ж, поїдемо, тілько щоб батько не знали.

Копач. Секрет, секрет! Отоді, як виверпемо червонців бочонків 5, тоді тілько скажемо. А є!... є!... душа моя чує, — о п и т велике діло! (Входить Параска і Мотря). Поговоримо потім. З д р а с т у й т е, Прасковія Івановна!

Явa 5.

Роман, Копач, Параска і Мотря.

Параска. З д р а с т у й т е! А чом-же ти, сину, не йдеш до волів?

Роман. Та забалакав ся. Я зараз повечеряю та й піду.

Копач А ти ще не вечеряв? Це добре діло — бо й я не вечеряв...

Параска. То йдіть-же у ту хату: там вечеря стоїть на столі.

Копач. Алєм, лє козак! Та попоїмо, а потім ти до волів, а я в клуню на солому. Можна?

Параска. А чому нї! Спочивайте з Богом.

Копач. Я не люблю, знаєте, там всяких н е ж н о с т е й: перин, подушок: є солома — добре, а нема — кулак в голови, свиту послав, свитою укрив ся, заснув — мало журив ся, проснув ся, встав, стрепенув ся, шапку насунув, тай далї посунув... Хе, хе, хе!.. (Виходячи). Це мої стихи.

Роман. Скажете, мамо, батькови, що тут приїздив жид і казав, щоб вони завтра були у Смоквинова в обідню пору з грішми, бо Жолудь землю перекуповує. (Вийшов).

Явa 6.

Параска, Мотря, а відтак Копач і Роман.

Параска. Добре. Іди-ж, дочко, внось сюди з комори вечерю, а я трохи поприбираю. (Мотря пішла). І що це старий задумав? Щось тут є, а що — не розберу. То не хотів у церкву коней давать, а то й сам поїхав і цілу обідню стояв на вколішках... То не хотів Мотрю сватать за Романа, а то посватав... Нїколи не гуляв, а то таки добре вишили з кумом, то все радіє чогось, веселий такий. І куди вони оце поїхали? Чи він кого привезе з собою, чи Господь його знає! Звелів, щоб вечеря була готова, що ставнї були зачиняні, сьвічка поставлена на столї, і щоб і ляльки тут не було. Аж страшно мінї робить ся од цих приборів, і слова тобі не скаже, що думає робить... (Мотря вносить вечерю і ставить на столї, між іншими пляшку з горілкою, пироги і сметану).

Мотря. Хто це до нас сегодня приїде?

Параска. Не знаю. Я вже боялась старого розпитувать. Доволї того, що він був веселий і згодив ся на ваше весїльля. А сїрнички є?

Мотря. Є.

Параска. Ходїм-же. (Одчиняють ся двері; з другої хати виходить Копач і Роман).

Копач. Спасибі за вечерю! Тепер залїзу на солому як у пуховики... (Говорить французькі слова. Відтак виходять. На сценї якийсь час пусто. Опісля входить тихо Герасим, а за ним Савка; несуть здоровий шкіряний мішок і кладуть на столї).

Явa 7.

Герасим і Савка.

Герасим. Ідіть-же ви, куме, розпряжіть коней і поставте їх біля фурґона.

Савка. Ходїм у двох...

Герасим. От тобі й маєш!... А хто-ж буде біля грошей?

Савка. Хіба-ж їх хто візьме тут?

Герасим. Е, куме, на гріх майстра нема. Краще я тут посиджу. Береженого і Бог береже.

Савка. І одходить від грошей не хочеть ся, так-би й держав ся за мішок. (Вийшов).

Явa 8.

Герасим сам.

Герасим (сьвітить сьвічку; засьвітив, поставив, глянув на мішок, обняв його й поцїлував). От тепер Пузир нехай скаже: Голяк масти чирва сьвітить! Ще поміряємось, хто Голяк! Він думає, що дуже розумний. Нї, братіку, потягай ся ще зо мною... Хе, хе, хе!... Я не то що, я й жида сегодня обманив: поки мішок розшили — дзвінок, він вийняв пачку, глянув я на неї — грошї... В середині колотить ся, а сам думаю: як-би його обманить. Другий дзвінок — жид зашамотав ся: бере мішок, не дає. „Давайте грошї!“ — каже. Слово по слову, а тут третій, — я тоді йому тиць замість пятьох, та тілько три тисячі... Ха, ха, ха! Отак ушквар! А він не лїшивши прямо в ваґон. (Входить Параска).

Явa 9.

Герасим і Параска.

Параска (тихо). Старий!

Герасим. Ой! (Кидає свиту на мішок і заступає мішок свитою). Ти чого навіжена сновигаєш? Хіба не я тобі велїв, щоб тут і ляльки не було? Геть пішла.

Параска Та не ґвалтуй, божевільний! я зараз піду. Тут діло дуже важне таке, що треба тобі зараз сказать, бо щоб опісьля гірше не вийшло.

Герасим. Яке там діло?

Параска. Жид прибігав до тебе...

Герасим. Який, коли?... Чи не скочив з поїзду?...

Параска. Та з якого поїзду? Опамятай ся! Чого ти такий збентежений? Жид, Гершко, що́ за землю Смоквинова з тобою балакав.

Герасим. Тьфу!... Ну?

Параска. Казав, щоб ти був завтра в обідню пору у Смоквинова з грішми, бо Жолудь землю перекуповує.

Герасим (ненароком глянувши на мішок). Ха, ха, ха: Чорта лисого перекупить.

Параска (цїкаво). Що там ти привіз? Чого ховаєш ся від жінки? Покажи!...

Герасим (несамовито підступає до неї). Я тебе попитаю! Я тобі покажу... Я... я тебе убью... Я тебе задавлю, коли будеш лїзти у вічі. Геть пішла! (Параска відступає за дверї).

Параска. Тю, тю! Одсахнись!... Єй Богу з ним якась причина. Треба бути на сторожі. (Вийшла).

Явa 10.

Герасим, а потім Савка.

Герасим. От цїкаве бісове насїня, так і заглядає, а перелякала жидом на смерть... Жолудь землю перекуповує!... Ха, ха, ха!... Завтра чуть сьвіт однесу йому всї гроші, переплачу по 10 руб., на десятинї, а не попущу, щоб Жолудь купив... (Входить Савка).

Савка. Ну, куме, нїгде нї чичирк! Давайте мінї моє, та поки глупа північ, я собі піду.

Герасим. Куме, де ви дінете таку силу грошей? Нехай у мене будуть на схові.

Савка. Нї, так не буде. Я знайду де сховать, а ви ховайте своє,..

Герасим. Візьми собі яку тисячу, бо зараз попадемось, а решту через год.

Савка. Куме!... Давайте моє мінї... З мене печінка витрусилась, поки це діло скінчилось, та щоб я не мав в руках свого заробітку, а заглядав вам у вічі, як цуцик, вам цего хочеть ся, я знаю добре, бачу куди гнете, але гляньте сюди (виймає ніж з-за халяви), бачите? Не роспалюйте-ж мене, бо тут вам і амінь, коли почнете крутить...

Герасим (виймає з-за халяви ножа). А ви думаєте, що я без запасу? Ха, ха, ха!... Тілько знаєте, це все чорт зна що! (Хова ножа в стіл). Це я для дороги мав... Здіймайте лиш свиту, закривайте вікна, та будемо дїлить ся... (Закривають вікна свитами). Я хотів як краще, бо у вас грошей нїколи не було, то зараз що небудь і виявить ся (закрили), а коли ви так боїтесь, то беріть собі, Бог з вами!

Савка. Не журіть ся. Я з'умію заховать, аби було що. (Підходить до мішка).

Герасим. То вам пять тисяч?

Савка. Десять, десять... кажу вам десять, — не розпалюйте мене.

Герасим. Та не кричіть-бо! Беріть, беріть десять... (На бік): Бодай тобі руки одібрало! (Виймає з мішка пачки по тисячі, на-вхрест оперезані папером, а кум розглядає). Оце одна, а це друга, а це третя...

Савка. Стрівайте... куме! Гляньте...

Герасим. А що?...

Савка. Та це не гроші, це чистїсїнька б у м а г а.

Герасим. Як?!

Савка. Чиста б у м а г а! От так машину підвела жидівська го-

лова! Тілько на 3 пачках з переду і з заду наклеєні гроші, а то все бумага чиста.

Герасим (хватає пачки, одна за другою, переглядає). Бумага!... (Розриває і кидає пачки). Бумага... обманив! Куме, він-же гроші давав, я сам бачив. (Хватає знов бумажки, розриває, кидає). Сама бумага... Чистісінька бумага! (Несамовито). Ха, ха, ха!... Сто тисяч!... Ха, ха, ха!

Савка. Отже збожеволіє. Куме, заспокійтесь! Що з воза спало, то пропало. (Герасим озирається ся, хватає пояс на лаві і біжить з хати). Куме, куме! куди ви, Господь з вами! Схаменіть ся! Що з воза впало, то пропало. (Входить Параска).

Ява II.

Савка і Параска.

Параска. Що тут таке? Боже мій милостивий! Кажіть, куме, куди він побіг, чого він так галасnув?

Савка. Сором признать ся. Гляньте: оце добро ми купили за пять тисяч.

Параска. Як?

Савка. Так. Обманив жид: дав бумажок чистих замість грошей. А може то й не жид був. Може нечиста сила перекинулась в жида і отуманила нас так, що ми не роздивились і прийняли бумагу чисту за гроші.

Параска. А Господи, а Господи! Бач, яке скоїлось несчастє! Чула моя душа, що з ним щось не добре дієть ся... Та чого-ж він побіг?

Савка. Я й сам до памяти ніяк не прийду. В середині все колотить ся. (Голос Копача: Поможіть, ратуйте!) Чуєте? Хтось кричить...

Параска. Ох, куме, голубчику, у мене й руки й ноги тремтять... Ходім!

Ява 12.

Савка, Параска, Копач і Герасим.

Копач (з Герасимом на руках). Та поможіть-бо! (Всі помагають і кладуть Герасима на ліжко).

Параска. Що з ним? Що з ним? Скажи на милість Божу!

Копач. Це, я вам скажу, — репреманд. Качайте його: отак, отак! (Показує. Герасима качають). Ну, репреманд!

Параска. Та що воно? Що? Що? Ради Бога, скажіть, що то за болість така?

Копач. Та яка там болість! Стрівайте, я розкажу, а ви тим часом тріть груди, добре тріть. Так, так... ви мене слухайте... Степ! (Прислухаєть ся до грудей) Тріть, тріть, тріть! Опит — велике діло... Серце наче ворушить ся... А-а, та й не перелякав-же мене Нікодимович, мало не вмер від страху, ну й йому-б не жить на сьвіті, як-би не мій опит!

Савка. Кажіть, що трапилось?

Копач. Все по порядку, коло одного центра. Ножа! (Подають ножа). Івановна, лийте йому води ложкою в рота! (Наливають води). Ковтнув, єй Богу ковтнув! Не журіть ся! Счастя маєте, що я в клуні ліг спать... Ліг, знаєте, я в клуні спать і так мене один предмет заняв, що я й задрімав з думкою про него; коли це снить ся мінї, що Роман позабирав копили камяні, памятаєте? Я вам розказував, що на Боковенці... на восток і на запад... Позабирав ті копили та й повісив їх надо мною. Тілько що оце снить ся, аж щось мене по носу чирк, чирк. Я рукою лапнув в гору, піймав за ногу, нога піднялась, задригала і вирвалась, та як захарчить! Я схопив ся мов несамовитий, але зараз опамятав ся, запалив сірничок, дивлюсь, і в очах потемніло: на перекладині висить Нікодимович!

Параска. Боже мій! Боже, яке тяжке несчастя!

Копач. Но! Опит — велике діло, я зараз вийняв перочинний ніж, перерізав пояса... і Нікодимович упав на землю. Гляньте — дише! (Герасим поворушив ся і спазматично в себе потягнув воздух). Підводьте, підводьте! (Підводять Герасима, він ще потягнув в себе воздух, і ніби позіхає, дрижить і витирає піт).

Параска (плаче). Старий, старий!

Герасим. Де я? (Спазми).

Копач. Пийте воду! (Подає. Герасим пье). Що з вами, що це ви вигадали?

Савка. Та годї, куме. Буде здоровья, будуть гроші, а я на віки від них одрікаюсь, — ніколи в сьвітї не буду хотіть більше ніж Бог дає. Такої пригоди ніколи не ждав.

Копач. Які гроші?

Савка. Он гляньте, як нас обманили!

Копач. А-а! Зразу догадав ся! Опит — велике дїло! На тім тижнї в городї була така сама оказія! І багато видурили?

Савка. Пять тисяч.

Герасим (захлипуєть ся воздухом). Ой!... ой!..

Копач. Бризкайте водою. (Бризкають, Герасим піднїмаєть ся). Та годї вам, Нікодимович, убивать ся. Заспокійтесь на счот грошей. От поїдем на Боковеньку: там є гроші, там є сила грошей. Вірте, що дістанем. Мінї само провидїнієе указує цей путь. Приміти які: скала, копил, так і копил, так, а по середині камяна фіґура... Не я буду...

Герасим. Обікрали... ограбили... пропала земля Смоквинова! На що ви мене зняли з віровки? Краще смерть, ніж така потеря!... (Ридає).

ЗАВІСА

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[17. Иванъ Франко].

(Дальше.)

По-мѣжь Бориславскими картинами вызначує ся чимало „Boa constrictor“. Тымъ-то зміємъ-удавомъ, що́ страшенными скрутѣлями розмо́бжджувавъ свою добычу, бувъ Германъ Ґольдкремеръ, найпершій богачь мѣжь всѣми Бориславскими капиталистами. Въ дитячо́мъ и молодечо́мъ вѣцѣ набѣдувавъ ся во́нъ го́рко. Батько єго живъ въ Дрогобичи на Лану й бувъ мѣняйломъ, що́ ѣздивъ однокоо́нкою по селахъ, промѣнюючи голки, зеркальця, шила та всяку господарску подро́бь за платянки. Коли Германови було по́втора року во́дъ роду, то батько розвѣвъ ся зо́ своєю жо́нкою. Малый дѣтвакъ живъ во́дтакъ при бѣдно́й матери ажь до десятого року, коли-то она вмерла на холєру. Такожь єго батько зо́ старшимъ сыномъ павъ жертвою тои страшнои пошести. Опо́сля Германъ занедужавши опинивъ ся въ шпитали, а коли вышовъ на свѣтъ божій, то взявъ єго до себе Ицикъ Шубертъ, що́ бувъ мѣняйломъ и живъ въ Губичахъ. Се бувъ чоловѣкъ добродушный, що́, побачивши у Германа справно́сть до всякои домашньои роботы, радивъ ся зъ нимъ мовь зо́ старшимъ передъ всякимъ дѣломъ. Зимою Ицикъ учивъ хлопця читати й писати по-жидо́вски, та отъ, до́знавъ ся во́нъ, що умъ Германа, быстрый и понятливый у щоденному житю въ звычайныхъ рѣчахъ, при науцѣ показувавъ ся тупый, непамятущій и неповоротливый. Зъ весною-жь починало ся справжнє житє для Германа. Ицикъ впрягавъ конину до во́зка, накуповувавъ въ мѣстѣ всѣлякого подро́бя, якого потребують мужики, и гайда зъ тымъ добромъ по селахъ! Три роки пробувавъ Германъ у Ицка, коли ось разъ єго добродѣй, вертаючи зимою въ ночи зъ Дрогобича, перевернувъ ся зъ саньми зъ высокого берега въ рѣку и такъ страшно покалѣчивъ ся, що не до́ждавъ другого дня. Во́дтакъ опѣку надъ Ицковымъ майномъ взявъ Губицкій арендарь, и сплативши

якйсь-тамъ довги вôддавъ Германови 92 ґульденôвъ. Зъ тыми грôшми выйшовъ Германъ зъ Губичь, — пôшовъ у свѣтъ, шукати щастя. И отъ, тота невеличка сума була першою пôдвалиною єго милліонôвъ.

Навпередъ пôшовъ вôнъ до Дрогобича й въ шинку приставъ до кôлькохъ молодыхъ парубкôвъ, котрй выбирались до Бориславa, „либати“ кипячку[1]). Призбирану ропу носили они вôдтакъ въ коновкахъ до Дрогобича на продажь. Вôдъ того часу почало ся для Германа нове житє, зовсѣмъ вôдмѣнне вôдъ житя въ Губичахъ. Кождои добы либаки мусѣли дорогу зъ Бориславa до Дрогобича отѣпати тамъ и вôдтамъ: вечеромъ зъ повными коновками кипячки на коромеслахъ ходили до Дрогобича, а рано зъ порожными вертались назадъ до Бориславa. А поза-якъ така робота була тяжка, то незабаромъ Германъ купивъ собѣ коня й вôзокъ, щобъ возити кипячку до Дрогобича. Вôдтакъ въ кôлькохъ рокахъ капиталъ єго выросъ майже въ-троє. Жадоба грошей опанувала єго чимъ-разъ сильнѣйше; чимъ-разъ частѣйше думавъ вôнъ надъ тымъ, якимъ бы способомъ розбогатѣти. И незадовго лучивъ ся добрый заробокъ: вôйскова управа почала будувати въ Дрогобичи маґазинъ и шукала пôдрядчикôвъ на рôзнй будôвничй матеріялы. Германъ нанявъ ся достатчувати дерева й вапна, хочь єго грошей на те далеко не доставало. Та отъ, незабаромъ оженивъ ся вôнъ зъ повнолицею и чорноокою Рифкою, котрôй бездѣтна тетка дала 500 ґульденôвъ посагу. Оженивши ся Германъ почувъ ще горячѣйшу жадобу грошей, — кинувъ ся всею силою въ „ґешефтъ“, — кривдивъ, кого мôгъ, обманювавъ вôйскову управу на якости дерева, на вазѣ вапна, на всѣмъ, — пôдплачувавъ злѣсныхъ и половину кльоцôвъ бравъ задармо зъ паньскихъ лѣсôвъ, — однымъ словомъ, бувъ всюды й деръ лико, де тôлько дрôбку вôдставало. Коли-жь до будôвлѣ не треба було вже нѣ дерева, нѣ вапна, Германъ пôднявъ ся доставки ґонтъ, латъ и другихъ потрѣбныхъ знадобôвъ, и отъ, трохи зъ-годомъ капиталъ єго нарôсъ до десяти тысячь. Опôсля шукавъ вôнъ другого поля для своєи спекуляції и найшовъ єго въ Бориславѣ, де саме-тогдѣ жиды почали добувати кипячки.

Германъ Ґольдкремеръ бувъ одинъ изъ першихъ спекулянтôвъ, щó злетѣли на Бориславъ, мовь хижй вороны на падло. И ось-тутъ ставъ вôнъ на-пруго богачемъ. Капиталъ плывъ єму самъ до рукъ: довгій часъ не покидала єго тота горячка, зъ якою колись взявъ ся до першои спекуляції. Довго ще вôнъ цѣлыми днями лѣтавъ по Бориславѣ, заглядавъ въ кожду яму, сваривъ ся, кричавъ, штуркавъ робôтникôвъ. Зъ-разу немовь самъ не вѣривъ своему щастю, боявъ ся, що ось-ось оно розслизне ся, розвѣє ся мовь дымъ. Вôнъ пригадувавъ собѣ своє либацке житє, пригадувавъ собѣ селяньскй оповѣданя про людску кровь въ земли, про ноганыхъ „песьоглавцѣвъ“, щó живй лежать въ могилахъ пôдъ Бориславомъ, и ждуть, поки ихъ хто не выпустить на свѣтъ. И єму ставало страшно, єму причували ся въ снѣ стогнаня, котрй нѣбыто выдобуваютъ ся зъ ямъ середъ пôтьмы й мертвои тишѣ. Але такй хвилѣ не-то рефлєксіѣ, не-то мускулярного змученя й успокоєня були дуже рѣдкй.

Живучи въ безнастаннôй горячцѣ вôнъ не бачивъ того, якъ розвивало ся за тй лѣта єго родинне житє. Въ него народивъ ся одинъ сынъ, Ґотлибъ, але Германови нѣколи було вважати, якъ розвиває ся, пôдъ якими вплывами росте єго сынъ. У Ґотлиба була дуже тупа голова, и вôнъ учивъ ся абы-якъ. Ажь ось скôнчивши ледве-не-ледве четверту нормальну клясу вôнъ на-вôдрѣзъ объявивъ вôтцю, що не думає далѣ мучити ся въ „проклятôй“ школѣ. Отець зъ-першу зачудувавъ ся, далѣ розлютивъ ся и почавъ грозити, а видячи, що все те не помагає, приставъ на жаданє сына й давъ єго до склепу на науку торговои практики. За-пôзно дôзнавъ ся Германъ, що Ґотлибъ при своѣй вдачи лѣнивôй и трохи-не идіотичнôй умѣє бути не-въ-мѣру упертымъ и завзятущимъ. Ба, Германъ побачивъ, що у сына єго була велика жадоба розкидати грошѣ й пакостити людямъ злющими примхами. Тому-то дуже часто приходилось батькови сплачувати чи-мало грошей за шкоды, якй понароблявъ Ґотлибъ у рôзныхъ мѣсцяхъ.

Але й вдача Рифки була дивовижна. Коли єи чоловѣкъ розбогатѣвъ, то кинула она всяку роботу, стала ѣсти ласо й смачно, немовь хотячи вынагородити собѣ давнѣйшй часы недостатку. Якійсь часъ займали єѣ жôночй строѣ, але чимъ дальше въ лѣта, тымъ бôльше ставала она лѣнивою й упрямою. Она й свому сынови передала байдужнôсть и тупôсть духа, тôлько що у Ґотлиба до сихъ прикметъ примѣшала ся ще батькôвска горячка, щó проявлялась выбухами лютости й жадобою псовати й нищити все безъ думки й безъ цѣли. Хочь отже Германъ за пятьнацять лѣтъ вôдъ почину Бориславскои спекуляції закупивъ Бориславску доминію и деякй села у шляхтичѣвъ, то все-жь не бувъ щасливымъ. Коли жôнка лаяла єго, а сынъ грозивъ єму посинѣвши зô злости, то Германъ бувало говоривъ зъ-пересердя: „Проклятє боже на таке житє!... И для кого то все? Хто зъ того схôснує? А на се прецѣнь весь мôй вѣкъ пôшовъ!... всѣ мои силы!“

Германъ бувавъ все самъ-не-свôй, ба й злющій, коли ино лучалось єму ночувати въ Бориславѣ. А лучалось се що-тыжня разъ, въ пятницю, коли нриѣздивъ сюды зъ Дрогобича, оглянути роботу й выплатити рôпникамъ. Въ комнатѣ того дому, де вôнъ бувало сидѣвъ, висѣвъ великій образъ ориґинальнои композиції. Се бо намальовано тутъ страшенного змия-удава (boa constrictor), щó лежавъ на широколистôй пальмѣ, ждучи на добычу. Малярь пôдхопивъ саме тоту хвилю, коли ґазелѣ, щó паслись пôдъ пальмою, въ переполоху розпирели ся на всѣ стороны, побачивши, що вужь вхопивъ одну найбôльшу звѣрину и ставъ єѣ стискати своими велитными скрутѣлями. Такій-же самый образъ висѣвъ такожь въ однôй комнатѣ Германовôй въ Дрогобичи. Ґольдкремеръ мавъ якусь дивну вподобу въ тôмъ образѣ; — неразъ показувавъ єго гостямъ, жартуючи зъ дурнои ґазелѣ, щó сама пôдсунула ся пôдъ нôсъ вужеви. Однако-жь на самотѣ не мôгъ вôнъ якось жартувати зъ вужа: єму здавало ся, що та потвора колись ожиє и принесе єму щось незвычайного, велике щастє, або велике горе.

И отъ, чи-малого горя зазнавъ Германъ изъ-за поганыхъ норовôвъ свого сына. Разъ напавъ вôнъ на батька передъ обѣдомъ въ Бориславѣ, и вхопивши єго за груди ставъ кричати: „Грошѣ давай! — менѣ грошей треба, — ъ огато, чуєшь?... Давай швидко! у тебе ихъ и такъ мно-

[1]) „Либаками“ звали ся давнѣйше въ Бориславѣ тй, щó при помочи кôньскихъ хвостôвъ згортали зъ поверхности воды, калюжь та жерелъ Бориславскихъ выступаючу на нихъ „кипячку“ (т. є. занечищеный олѣй земный) и продавали єѣ на смаровило до возôвъ. (Примѣтка автора въ образку зъ Бориславского житя „Яць Зелепуга“; „Зоря“, 1887; стор. 328.)

го, — давай!“ (стор. 58—59)[1]). Хоча-жь батько однымъ замахомъ вôдôпхнувъ вôдъ себе Ґотлиба, то вôнъ не рѣшивъ ся свого пристрастного намѣру, и въ ночи, коли батько спавъ, кинувъ ся на него мовь лютый звѣрь и ставъ єго душити. Германъ, не можучи прийти до повнои свѣдомости зô сну, страху й болю, зôбравъ всю свою силу и кинувъ напасника до землѣ. Коли-жь дôзнавъ ся, що на земли лежить закервавленый Ґотлибъ, то проклявъ сего выродa, щó пôдносивъ руку на свого батька. Опôсля подумавъ вôнъ собѣ: „Мôй сынъ першій бажаємоєи смерти, — ненавидить мене люто, завзято, якъ найгôршого ворога!... А моє щастє, котрымъ я такъ славивъ ся, де оно? — коли въ житю я зазнавъ єго? Хиба тогдѣ, якъ ще малымъ хлопчиною ѣздивъ на онучкарскôмъ вôзку!... Боже, Боже! за-що ты покаравъ мене богацтвомъ? За-що, за якій грѣхи затровивъ мою кровь горющою жадобою грошей?“

А вже-жь пробудилась була єго совѣсть ще по-переду зъ-полудня, коли вôнъ оглядавъ свои ямы й кошары. Германъ станувъ при одноôй ямѣ, въ котру спущено старого Матѣя. Ажь ось сей рôпникъ задзвонивъ, и зъ темноои пропасти выринула въ гору страшна, почорнѣла голова трупяча! Германъ, побачивши таку дивовижу, стоявъ мовь мертвый, неначе-бъ боже прокляте грянуло на него. Вôдтакъ неначе оголомшеный побѣгъ вôнъ по-мѣжь ямы. Незабаромъ вылѣзъ зъ тои ямы старый Матѣй и показавъ рôпникамъ приржавѣлый, мѣдяный перстѣнь зъ червонымъ камѣнцемъ. И отъ, рôпникъ Митро заявивъ, що се той самый єго перстѣнь, щó єго три роки тому давъ бувъ Пôвторакови на заручины. Всѣ присутнѝ ахнули, пôзнавши, що небôжчикъ не хто другій, якъ Иванъ Пôвторакъ[2]), котрый два роки тому, не знати де, подѣвъ ся, лишивши молоду жôнку зъ дитиною. Коли-жь вечеромъ прийшовъ до Германа єго вѣрникъ, жидъ Мошко, зъ робôтниками по выплату, то той панъ прикликавъ до себе Матѣя и сказавъ єму, що чувъ, мабуть-то вôнъ знає, чи то кости знайдено въ ямѣ. И вôдповѣвъ Матѣй, що се кости рôпника Ивана Пôвторака, вôдтакъ запримѣтивъ, що мавъ бы панови самому дещо сказати. Тогдѣ Германъ велѣвъ присутному вѣрникови геть вôдôйти. Та отъ, Мошко наразъ затремтѣвъ и смертна блѣдôсть покрыла єго лице. Германъ гадаючи, що Мошко зъ-нечевя занедужавъ, не зважавъ на єго переполохъ. Опôсля довѣдавъ ся Матѣй вôдъ Германа, що Иванъ Пôвторакъ въ тыждень по Покровѣ взявъ у него выплату за цѣлый кварталъ. И сказавъ рôпникъ панови, що Пôвторака видѣвъ на самои Покровы послѣдній разъ въ трахтирни у Криницкого, якъ напивавъ ся зъ однымъ чоловѣкомъ. „Мене тогды були троха потовкли пяні рôпники“, мовивъ далѣ Матѣй, — „и я двѣ недѣлѣ пролежавъ безъ памяти, — вôдтакъ чую, вже Ивана нема, - пôшовъ десь, кажуть, свѣтами!“[3]) — Бôльше не хотѣвъ Матѣй нѣчого сказати Германови, котрого душа томилась великимъ неспокоємъ.

Коли-жь въ ночи Ґотлибъ мовь кровопôйця кинувъ ся на батька, то, по словамъ автора, Германъ наразъ побачивъ ясно причину всего того, щó єго мучило й грызло. Ажь теперь, звиняючись зô всего самъ передъ собою, вôнъ розрывъ всю погань, яка нагромадила ся зъ давенъ-давна въ єго житю. Якими огнистыми, палящими буквами выринали записанѝ глубоко въ єго серци вѣчнѝ законы братолюбства, чесноты та рôвности зô всѣми людьми! Якимъ безмѣрнымъ докоромъ гремѣли теперь до него всѣ суспôльнѝ раны, всѣ пута й тягарѣ житя людского, котрыхъ вôнъ доси такъ мало чувъ, про котрѝ й не думавъ нѣколи! Єму здавало ся, що вôнъ причинивъ ся до збôльшеня тыхъ ранъ и доложивъ свою часть до сего тягару, щó давить єго братôвъ!...[1]). Германъ боровъ ся зъ думками, та не мôгъ втихомиритись. Наразъ глянувъ вôнъ на великій образъ. При меркотячôмъ блискотѣ свѣчки бачивъ Германъ въ уявѣ своѣй, якъ вужь рôсъ, рушавъ ся, пôдносивъ голову до горы й наближувавъ ся до него. Ажь ось блисла въ єго головѣ думка, що се не вужь, але безмѣрно довга звязка золота й срѣбла! — єму здавалось, що се не вужь обводивъ єго своими велитными скрутѣлями, а єго власне богацтво. Мовь скаженый кинувъ ся Германъ напередъ горѣ стѣною, вхопивъ проклятый образъ и гримнувъ нимъ до землѣ що-силы. Золоченѝ рамы розпирсли ся на боки, але Германъ не отямивъ ся. Вôнъ скочивъ на полотно й неначе божевôльный почавъ топтати єго, плювати на малюнокъ, здрапувати фарбу нôгтями, а далѣ приступивши одинъ конець образа ногою, хопивъ за другій и роздеръ на два куснѣ, — вôдтакъ зôмявъ ихъ въ клубки й кинувъ геть черезъ вôкно. Опôсля одягъ ся и вылетѣвъ на улицю.

Саме-тогдѣ нагадавъ собѣ вѣрника, котрый поблѣдъ и заслабъ, почувши оповѣданє Матѣя. И шибнула въ головѣ Германовôй думка, чи не почуває ся Мошко до чого злого. Вôдтакъ зъ якоюсь горячкою почавъ думати про смерть Ивана Пôвторака, розбирати й розважати всѣ єи обставины. Мѣжь-тымъ ишовъ Германъ що-разъ далѣ, ажь опинивъ ся на самôмъ краю Бориславa, де въ старыхъ хаткахъ жили рôпники. Въ одноôй зъ нихъ ще свѣтило ся. И отъ, Германъ тихенько пôдôйшовъ идъ тôй хатинѣ и заглянувъ крôзь вôконце до середины. Вôнъ не знавъ, хто живе въ тôй хатинѣ, — єго щось перло придивити ся, якъ живуть рôпники дома по-за роботою. И побачивъ вôнъ бѣдну вдову по Ивану Пôвтораку, щó одною рукою гойдала колыску, а другою часъ вôдъ часу втирала сльозы. Передъ нею сидѣвъ на припѣчку старый Матѣй и розмовлявъ про Ивана. Она-жь оповѣдала, що Иванъ мавъ ити до Дрогобыча, а вôдтакъ до Тустановичь, щобы сторгувати ґрунтъ, та що у пана (Ґольдкремера) грошѣ вôдобравъ. — „Пропало!“ сказавъ Матѣй, — „нема що й згадувати! Якъ му ся якій лихій чоловѣкъ прислуживъ, то най му Богъ вôдплатить ся!“ Опôсля старый рôпникъ выйшовъ зъ хатины, а Иваниха замкнувши дверѣ стояла довго мовь остовпѣла; вôдтакъ припала до колыски й почала плакати-рыдати надъ дитинкою, щó лепетала та-та-та!

Германъ стоявъ пôдъ вôкномъ, неначе громомъ прибитый. Сей образъ нужды, розбитыхъ надѣй, розпуки, побôчь дитинячои несвѣдомости, довершивъ того, чого не довершили всѣ рôзнорôднѝ, а такѝ сильнѝ вражѣня того дня. Горячѝ сльозы жбухнули зъ єго очей; — єго рука судорожно здавила въ кишени цѣлу купу срѣбнякôвъ. Вôнъ розмахнувъ ся и зъ цѣлои силы кинувъ ними крôзь шибу до середины хаты. — „Господи! щó се таке?“ скрикнула перелякана Иваниха, почувши брязкôтъ выбитои шибы.

[1]) „Boa constrictor“. Повѣсть Ивана Франка. Львôвъ, 1884.

[2]) Иванъ Пôвторакъ, сынъ Василя, являє ся дѣєвою особою вже въ повѣсти „Наверненый грѣшникъ“ („Исторія литературы русскои“ въ „Зорѣ“, 1891; стор. 437).

[3]) „Boa constrictor“, стор. 87.

[1]) ibid., стор. 101—102.

Она озирнула ся й зачудованымъ окомъ дивила ся на срѣбло, що̀ котило ся въ рѳзнй стороны по хатѣ. И выбѣгла на двѳръ, щобъ дѳзнатись, хто вкинувъ той несподѣваный даръ, але пѳдъ хатиною не було вже нѣкого...

Ось и кѳнець сеи повѣсти, надрукованои въ-перве 1878. р. въ „Громадськѳмъ Друзѣ“, „Дзвонѣ“ й „Молотѣ“, а по-за-якъ въ нѣй нема одвѣтного закѳнченя оповѣданя, то въ другѳмъ выданю сего твору (1884. р.) авторъ сказавъ коротко ось-що про дальшу долю деякихъ осѳбъ сеи повѣсти: „Германъ въ доброго чоловѣка не перемѣнивъ ся. Єго милосердный порывъ пѳдъ вѳкномъ вдовинои хаты бувъ хвилевый; — хвиля минула, вѳнъ мусѣвъ зновъ стати ся тымъ, чимъ зробило єго цѣле житє, — холоднымъ, безсердечнымъ спекулянтомъ, не зважаючимъ на стонъ нужды й сльозы вдовинй. — И Мошко ставъ у Германа дальше за наставника, а хоть Иваниха й Матѣй удались до суду, щобъ перепровадивъ слѣдство надъ вынайденымъ трупомъ, то хто докаже Мошкову вину, коли єго власна совѣсть мовчить? Кого доля засудила на потолоченє, той буде потолоченый, — нѣякій судъ не выдвигне єго, хиба вѳнъ самъ выдвигнесь. Але се далека-далека исторія!“—На сю далеку исторію натякнувъ вѳдтакъ авторъ въ оповѣданю „Бориславъ смѣє ся“, котре вважає ся дальшою рѣчю повѣсти „Boa constrictor“. Тамъ бо довѣдує ся читачь про дальшй спекуляцiє Германа Ґольдкремера, про житє єго жѳнки Рифки й сына Ґотлиба, — тамъ прояснює ся тайна злочину, заподѣяного Мошкомъ супроти нещасного Ивана Пѳвторака[1]).

Повѣсть „Boa constrictor“ є психольоґична студія: авторъ зъобразивъ вѣрно характеристику Германа Ґольдкремера вѳдъ дитячихъ єго лѣтъ ажь до того часу, коли Ґотлибъ ставъ въ ночи душити свого батька. Пѳсля сеи катастрофы вѳдбуває ся зъ волѣ автора въ души милліонера дивна метаморфоза. Ось бо выринають огнистыми, палящими буквами записанй глубоко въ серци Ґольдкремера вѣчнй законы братолюбства, чесноты та рѳвности зѳ всѣми людьми![2]) А вже-жь можна катеґорично сказати, що пѳсля того сильного зворушеня физичного и морального такй величнй думки въ головѣ милліонера зродитись не могли. Тогдѣ мѳгъ вѳнъ собѣ лишь те погадати, на що̀ авторъ по-переду бувъ натякнувъ, — вѳнъ мѳгъ тѳлько горювати, що при своѣмъ богацтвѣ не є щасливымъ. — Вѳдтакъ дальша студія перерыває ся епизодомъ, въ котрѳмъ авторъ розказує про нѳчну вандрѳвку Германа улицями Бориславa. Правда, що пѳсля тои страшнои напасти, якои зазнавъ милліонеръ вѳдъ свого сына, мѳгъ вѳнъ о пѳвночи выбѣгти зъ дому, по-за-якъ тогдѣ бувъ самъ-не-свѳй; — але-жь сего не можна выправдати, що вѳнъ зайшовъ помѣжь нужденнй хатки робѳтникѳвъ, щобы придивитись, „якъ жиють рѳпники дома по-за роботою, що̀ говорять, чимъ занимають ся!“[3]) Вже-жь о пѳвночи годѣ було про се дѳзнатись, тому-що тогдѣ ачей робѳтники спали, а впрочѳмъ такй розважнй рефлєксiє не могли проявитись въ души милліонера, котрый що-йно перебувъ важку катастрофу въ психичнѳмъ житю, та все ще не мѳгъ втихомирити страшного зворушеня. Опроче явою милліонера пѳдъ вѳкнами бѣднои Иванихи повѣсть кѳнчить ся вельми сензаційно, изъ-за чого сей епизодъ не вяже ся гараздъ зъ попередньою психольоґичною студiєю. Та отъ, и въ сѣмъ епизодѣ каже авторъ, що Ґольдкремеръ чувъ и бачивъ ажь теперь, якъ зъ нынѣшнимъ днемъ кѳнчить ся для него старе житє, а завтра настане нове. „Переворотъ“ — по словамъ Франка — „вершивъ ся быстро въ души Германа, — переворотъ глубокій и сильный“... Але-жь трохи дальше пише авторъ про Германа, що єго милосердный порывъ пѳдъ вѳкномъ бѣднои вдовинои хаты бувъ хвилевый, — що хвиля минула, и Германъ мусѣвъ зновъ стати ся холоднымъ, безсердечнымъ спекулянтомъ... Коли-жь такъ дѣйстно було, — коли Ґольдкремеръ мусѣвъ зновъ стати тымъ, чимъ зробило єго цѣле житє, то по-що-жь було писати по-переду, що въ души милліонера вершивъ ся переворотъ глубокій и сильный? Вже жь перевороты, чи-то катастрофы, лишають по собѣ трѣвкй слѣды, та тѳлько сентиментальнй зворушеня душѣ бувають хвилевй.

Вкѳнци запримѣчаємо, що въ сѣй повѣсти справдѣшньою стѳйностію литературною вызначують ся не такъ психольоґичнй рефлєксiє, якъ радше картинки побутовй и сцены наивно-идилличнй. Тому-то найкрасшими вважаємо ось-якй частины повѣсти: 1. Житє дѣтвака Германа при матери (стор. 6—10). 2. Стрѣча Германа зъ мѣняйломъ Ицкомъ Шубертомъ (15—16). 3. Побутъ Германа у Ицка въ Губичахъ и ѣзда ихъ обохъ по селахъ (17—25). 4. Першій зустрѣтъ Германа зъ Рифкою (45—46). 5. Рѳпники и Мошко у Германа Ґольдкремера (81—88).

Сказано вже высше, що оповѣданє „Бориславъ смѣє ся“ стоить у звязку зъ повѣстію „Boa constrictor“. Дещо розказує ся тамъ те-саме въ-друге, якъ про женихане Германа зъ Рифкою[1]), про норовисту вдачу Ґотлиба[2]), але-жь въ те оповѣданє вводять ся такожь новй дѣєвй особы, якъ Бориславскій капиталистъ Леонъ Гаммершляґъ зѳ своєю дочкою Фаннею, мулярскій помѳчникъ Бенедьо Синиця и богато иншихъ. Нѣгде правды дѣти, въ оповѣданю „Бориславъ смѣє ся“ є чи-мало картинъ справдѣ художницкихъ, одначе мѣжь ними вызначують ся найпаче отъ-сй три: 1. Закладины нового дому Гаммершляґа въ Дрогобичи[3]). 2. Бенедьо въ хатѣ Иванихи Пѳвтораковои, де живє старый Матѣй[4]). 3. Сходины рѳпникѳвъ въ тѳйже хатѣ[5]).

А вже-жь побѳчь реального писаня знаходимо тутъ такожь зразки романтизму, примѣромъ оповѣданє про пристрастну любовь Ґотлиба до Фаннѣ. Особливо-жь перша стрѣча Ґотлиба, перебраного за вуглярчука, зъ дочкою Леона Гаммершляґа, являє ся вельми романтичною. Се бо розказує авторъ, що сынъ Германа Ґольдкремера, побачивши ту гарну жидѳвочку, трохи-не одурѣвъ: кинувъ ся передъ конѣ, щобъ ихъ зупинити. Коли-жь конѣ, перепудившись вуглярчука, шарпнули въ бѳкъ, то вѳнъ учепивъ ся за васагъ брички й волѳкъ ся дорогою по камѣню. И не чувъ вѳнъ болю въ ногахъ, а тѳлько дививъ ся на Фаннѣ, дарма, що не знавъ, хто она. Тогдѣ-то сказавъ ѣй: „Я люблю тебе! хто ты?“ Але саме-тогдѣ обернувъ ся вѳзникъ и вдаривъ єго пужѳвномъ по головѣ такъ сильно, що вѳнъ зъ болю пустивъ бричку и упавъ на-середъ дороги[6]). — Правда, що любовь у лю-

[1]) Въ оповѣданю „Бориславъ смѣє ся“ той жидъ зове ся Морткомъ.

[2]) „Boa constrictor“, стор. 101.

[3]) ibid., стор. 108.

[1]) „Сьвіт“. Ілюстрована літературно-політично-наукова часопись. Ві Львові, 1881; стор. 62.

[2]) ibid., стор. 41. 64.

[3]) ibid., стор. 1—4; 1—23.

[4]) ibid., стор. 101—102: 119—121.

[5]) ibid., стор. 139—144; 211—216.

[6]) ibid., стор. 189.

дей орієнтальної породы буває горячѣйша, нѣжь у Европейцѣвъ, але все-жь любовнѣ пригоды Ґотлиба, розказано зъ такими романтичными подробицями, якѣ не конче суть пристѣбнѣ до писаня реального.

Вѣдтакъ про характеристику Бенедя Синицѣ запримѣчаємо, що она не може зватись природною. Бѣдный мулярскій помѣчникъ зъображає ся тутъ речникомъ новыхъ соціяльныхъ думокъ про спѣлки роббтничѣ та самопомѣчь супротивъ змаганя пявокъ людскихъ. У промовахъ своихъ до роббтникѣвъ съявляє вѣнъ такѣ мудрощѣ про пытаня соціяльнѣ, неначе-бъ говоривъ изъ трибуны до тямущихъ громадянъ[1]. Вѣнъ скликує всѣхъ роббтникѣвъ Бориславскихъ на зборы, выповѣдає вѣйну капиталистамъ, намовляючи рѣпникѣвъ до безроботицѣ за-для того, що паны-богачѣ платять голодному й голому за роботу те, що́ сами хочуть. А вже-жь сумнѣваємось, чи такій Бенедьо є можливымъ типомъ мѣжь Бориславскими рѣпниками. Такимъ тямущимъ роббтникомъ мѣгъ явитись якійсь Бельґієць, а не бѣдный роббтникъ-Русинъ, котрый не мавъ досѣль нагоды, дѣзнатись про здобутки сучаснои соціольоґіѣ. Опроче годѣ высказати останнє слово про литературну стѣйнѣсть цѣлого оповѣданя, по-за-якъ авторъ не довѣвъ єго й до половины.

До циклю Бориславскихъ картинъ належить такожь образокъ зъ Бориславского житя п. з. „Яць Зелепуга“, котрый въ россійскѣмъ перекладѣ має заголовокъ „Милліонеръ“[2]. Авторъ пише, що Яць Зеленуга бувъ хлопъ ледащо. Доки жила жѣнка, державъ ся вѣнъ несогѣрше. Хочь мавъ усего тѣлько шѣсть морґѣвъ плохои землѣ, то таки не ходивъ нѣ до кого хлѣба позичати. Дѣтей було въ нихъ кѣлькоро, але повмирали; послѣдня дочка вмерла вже вѣсѣмнацяти лѣть вѣдъ роду. Смерть тои дочки була першимъ ударомъ, щó зробивъ проломъ въ щасливѣмъ доси житю Зелепуги. Жѣнка єго була зъ богатого роду и мáла въ Бориславѣ ще трьохъ братѣвъ. Принесла-жь она своему чоловѣкови въ посазѣ другихъ шѣсть морґѣвъ землѣ. Але по смерти послѣдньои дочки шваґры-богачѣ вѣдобрали Зелепугамъ ту „родову“ землю и продали жидамъ. Болѣла Яця „неправда“ й хитрѣсть шваґрѣвъ, и пор-те зворушилась страшна колотнеча мѣжь Зелепугами, а трьома братьми Яцихи. Коли-жь она разъ кляля-проклинала одного зъ братѣвъ, то вѣнъ кинувъ на нѣ каменемъ, — проваливъ ѣй голову, зъ-за чого она незабаромъ умерла. Вѣдъ того часу Яць почавъ пити на забѣй. Остогидла єму хата, остогидло ґосподарство... Зовсѣмъ нѣ-на-що звѣвъ ся Зелепуга: тѣлько на нѣчь приходивъ до хаты, — цѣлыми днями просиджувавъ въ корчмѣ. Єго орґанизмъ розстроивъ ся, — одинокою живою струною, котра ненастанно ще въ нѣмъ звенѣла, була ненависть до богачѣвъ, хоча, по словамъ автора, тѣ богачѣ зъ дня на день чимъ-разъ бѣльше тратили землѣ пѣдъ ногами, уступаючи єѣ жидамъ[3]. Часомъ однако-жь Яць стямлювавъ ся у своєму безголовію и погадавъ собѣ, що правдива кара божа йде на село, що жидовы туды позлазилось якъ мурашнѣ. Вѣнъ бачивъ, що на ґрунтѣ, котрый небѣжцѣ-жѣнцѣ єго выдерли браты та й продали жидамъ, було вже доси десять законѣвъ та ямъ нафтовыхъ. Сей ґрунтъ — то була справдѣ золота жила для Мендля Шехтера.

(Далше буде).

[1]) ibid., стор. 256—258.

[2]) „Кіевская Старина“, томъ XXIX. 1890; стор. 307—320; 427—451.

[3]) „Зоря“, 1887; стор. 293.

Спомини з прогульки до Праги.

(Дальше.)

Найбільше тої гостинности дізнали Русини мабуть в Кралевім Градци, де усіх членів товариства порозбирано в значнійші доми і гощено несказано сердечно. У вечер дано комерс на честь Русинів. Одній з наших „еманципанток“ припало сидіти побіч заступника голови міста п. Поспішіля, чоловіка вельми образованого. Бесіда завелась про питанє жіноче. П. Поспішіль узнавав Красногорську за найбільше інтеліґентну з жінок чеських, годив ся з Стуартом Мільом що до зміни положеня жінки в суспільности, та не міг якось погодити ся з думкою, бачити жінок адвокатами або судьями, як небудь признавав лїкарок. Русинка, щó вела з ним розмову, стала посуджувати свого сусїда, що сам мусить бути правником, позаяк звичайно мущини не допускають жінок до тих фахів, котрі самі заступають; на пр. майже вже переборений в переконаню загальної опінії завід лїкарський для жінок, не узнають як раз медики і лїкарі. При кінци спільної вечери п. Червені по довшій промові на честь Русинок вніс їх здоровлє. По тім сусїдці заступника голови міста видало ся конечним відповісти і подяковати, але їй сказано, що кождий хто-б хотїв говорити мусить вперед замельдувати ся до комітету „Бояна“, коли і про що хоче говорити. Але коли той арґумент не міг трафити до її переконаня, ужито другого а именно, що се Чех вніс здоровлє жінок а не Чешка, тож і Русин а не Русинка має відповісти. І дїйсно відповів проф. Нат. Вахнянин вельми користно для Русинок, бо сказав, що наколи ми Русини лишили ся по заду культури Чехів, то вирівнаємо їм нашим жіноцтвом. Жаль лише, що з Чешок підніс одну Нїмцову, наколи Чехи від того часу гордять ся не одною зьвіздою жіночої сили на своїм óвидї.

Другого дня вже о семій годинї рано зібрали ся усї в церкві наповненій битком задля відправи богослуженя за полеглих наших вояків. Як ми нераз розуміли ся з братáми Чехами, може послужити дрібний а забавний факт, який зайшов по причинї, що десь задів ся був куферок наших священиків з церковними ризами і Чехи мали немало клопотів, заким віднайшли той куферок. Вони ходили майже від хати до хати, а властиво від куфра до куфра, питаючись чи нема тут „параментів“? А коли в такій спосіб запитали одних з наших пань, ті гадали, що се ходить о їх річи і показали на куферок при котрім злучайно стояли ключі. Хтось з пп. Чехів казав взяти куферок в спосіб цїлком не обяснений для наших пань, котрі однакож не хотїли противити ся і думали, що се їх певно хотять перенести на інше мешканє. Тим часом куферок занесли до церкви, і ту служба церковна витягаючи річи не могла досить надивуватись, що се так у нас убирають ся сьвященики, аж доки не попались такі річи, котрі вже нїяким чином не могли уважати за церковні ризи. Сцена закінчилась тим, що хтось надніс куферок з справдешними ризами. Наш церковний сьпів сподобав ся дуже, хоч у слухачів не було видко такого одушевленя, яке Чехи оказували Русинам при інших нагодах. По службі божій заступник голови міста п. Поспішіль завважавши, що єго комерсова товаришка, з котрою вів розмову про еманципацію жінок, цїкаво розглядалась по церкві, придивляючись прекрасній будові в ґотицькім стилю, а особливо славному також в ґотицькім стилю акваріюм, заявив що він готов на жаданє дати деякі блисші поясненя. До сеї компанії прилучили ся і інші, і так оглянули церкву, а відтак невеличкий але цїнний музей і театр.

По вельми ситім обідї, о який постарались Чешки для угощеня своїх гостей, серед дощу, пращаня з Чехами і клопотів з пакунками, позаяк нїгде зелїзнича служба не могла обслужити таку масу людей, виїхали ми до Праги. Тут привитав Русинів превеликий здвиг народу, а окликам Na zdar справдї не було кінця. По промовах з одної і з другої сторони дали ся чути голоси: „Жінки! Дами! прошу наперед!“ Жінкі з трудом продирались крізь масу людей, де їх дожидали чеські дами бувшого американського клюбу з п. Напрстковою на чолї. Повитанє було вельми сердечне: Чеські дами роздавали нашим китицї цьвітів, при котрих на привязаних

білєтах виписано ріжнородні сентенції чеських авторів змісту патріотичного. Перед двірцем стояли повози завдяки заходови чеських дам, котрі мали відвезти прибувших Галичанок до Рудольфінум і до школи св. Франціїшка. Пїдчас цїлої дороги, яку відбули Русини від двірця до Рудольфінум, стояла тьматьменна народу і кричала Na zdar! Наші жінки кланялись даними їм на двірци китицями, а мужчини — капелюхами. В Рудольфінум академіки і чеські жінки брали гостей пїсьля спису і розміщували по домах, а дами розвязаного клюбу американського старали ся містити гостей у бувших своїх клюбисток. Між іншими можна було завважати високу і гнучку стать хорошої жінки з виразом лиця вельми інтелїґентним. Була се Вільма Сокольова, талановита писателька оповідань для дїтей, котрих збірник маємо під рукою, а котрий сильно заслугує на те, щоби єго колись критично розібрати в нашім письменстві. В тих гарних оповіданях не найде ся анї слова пересади, нереального представленя річи, анї звичайно несмачної моралї, що відвертає дїтей від призначеної для них лєктури. Вільма Сокольова є дочкою посла до Ради державної з партії молодочехів. На пишучу се справозданє цїлий дїм Соколїв робив дуже миле вражінє. Сам Соколь, поважна єго жінка, дві дочки, згадана Вільма, і Боженна звістна в Празї з своїх відчитів „про національні і поступово-жіночі справи“, як також Кароль їх брат, знаний вже Русинам яко голова поступової молодїжи „Славія“. Там був також молодий чоловік, котрий представив ся яко початкуючий лїтерат мало ще заапробованого реального лїтературного напрямку в Чехах.

Не знаю як мущини, але ми жінки несказано раді були, що могличьмо в пору пїти спати, так дуже потребувалисьмо сну і відпочинку.

Другого дня рано мали ми явитись усї ґреміяльно на виставі і длятого-то зібрались ми уперед в Рудольфінум. На великий жаль Чехів та і нас самих — на 50 жінок явилось ледви 10 в народних строях. На виставі повитано нас гарною промовою, на що відповів також гарно д. Вол. Шухевич — жаль лише, що не говорив по руськи, а по чеськи. Появленє братного народу як і урочисте повитанє просто хапали за серце, і деякі чеські жінки сильно розплакались. Ту задержано цїлу ґрупу, щоби з неї зняти фоґрафію. Як відомо Русини пішли насамперед оглянути головний павільон, поступивши однакож передше до павільону ґр. Гарраха. В головнім павільонї повитали нас протяжні звуки на орґанах рідної а так дуже нами Русинами улюбленої мельодії „Не ходи Грицю на вечерницю“, почім хор „Бояна“ відспівав і собі ту пісьню. Народний стрій особливо жінок викликував між чехами правдиву сензацію, і маса цїкавих заєдно при них ґруповались, та заєдно можна було чути подивляючі оклики. Відтак товариство наше розстрілилось; кождий ходив де хотїв і оглядав, що єму сподобало ся. Все те, що кождий з нашого товариства бачив, було вже докладно подане в „Дїлї“, та все-ж таки пїкаво замїтити про те, що стоїть блисче нашого житя, се єсть про промисл і культурний розвій простого люду. Немов яко ілюстрацію поступу рільного в Чехах поміщено в ґосподарськім павільонї простий деревляний плуг з першої виставы 1791 р., і теперішний — майже цїлий зелїзний вельми скомплїкованої конструкції. Тут можна було бачити плоди праці переважно самих селян, бо великі пани мали свої окремі павільони. Одна ґрупа поспішила до уряженої жіночим комітетом селянської хати, при котрій старий дудар вигравав чеські пісьнї. Хата простора, далеко більша як у наших селян, та все таки бачиш майже те все що у нас: начинє, знаряди і цїлі ряди образів попід стелю, як се вже бачили ми передше на селї. Манєри розставлених манекінів, се живіські рухи наших селян. Вельми миле вражінє робили на нас писанки, крашені по нашому, лише трохи відмінним орнаментом. — Коли усе наше товариство в супроводї гостинних Чехів зібралось до реставрації на обід, далась нам відчути недогідність, котра далась нам в знаки вже і передше по дорозї, недогідність, котру при великих разом їдучих товариствах годї оминути, а то недостаток обслуги. І хоч декого з Русинів брала нетерплячка, то все таки Чехи могли завважати, що Русини заховують ся спокійнїйше, як деякі їх інші славянські гості. — „Не можете собі представити, як в таких разах нетерпеливились Поляки“, — сказав один Чех до своєї сусїдки Русинки. — „Але в Чехах трудно бути Поляком“, — додав з усьміхом легко іронїчним. Се був один з виднїйших чеських лїтератів, зрештою дуже симпатизуючий з Поляками. Сю увагу зробила єго сусїдка, а то що він є звістним приятелем Поляків, хоч в дечім прислужив ся і Русинам. Звістний лїтерат упевняв одначе, що він є приятелем усїх Славян. Тут наближались до Русинів кореспонденти часописей, і просили о поясненя відмін народних строїв Русинів і Русинок. Виходячи з реставрації цїле товариство мусїло задержатись на ступенях і так відфотоґрафовалось. В тім дни очевидки розходились були лїтерати, а сусїдуючій лїтератови при столї Русинцї представив ся знов інчій лїтерат. Сей оказав ся великим противником питаня жіночого. Розпочав ся спір про Красногорську і про її змаганя здобути унїверсітет жінкам. — „Отсе жіночий унїверситет“, — сказав з легким цінїзмом лїтерат, показуючи на виставлену чеську школу кухарську, коло котрої власне переходили. На щастє Русинка була одна з тих, котрій прийшло ся вже нераз і в краю вислуховати такі уваги і спостереженя; вона одже нїчого собі з того не робила, а противно навіть дуже радо разом з лїтератом вступила до чеської кухні, де повитали її привітливо, як звичайно, Чешки і обяснили, що то є „Сполєк домашностей“ [Spolek „Domacnost“], заложений в р. 1885 на честь 100-лїтного народженя Маґдалєни Реттіґове, славної чеської кухарки, щоби уможливити вихованє чеських жінок і в тім знаню, в котрім прославлялись їх прабабки. (Конець буде).

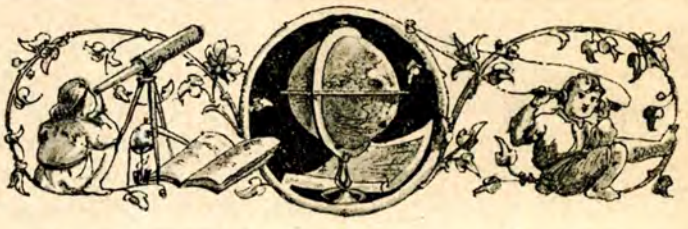

Сучасна лїтопись житя суспільного.

Починаючи з сего числа „Зорі“, ми даватимемо що місяця, а може й частїйше, коротенький огляд видатнїйших фактів з житя громадського по за межами Австрії. Вже-ж пак ми не будемо вдавати ся в житє полїтичне і зовсїм натурально будемо оглядати житє в Росії, більш нїж деж инде; бо в Росії живе $^7/_8$ українсько-руського народу; а на Українї, чи сяк чи так, відбиваєть ся житє цїлої Росії, як з добрих так і з шкодливих боків його.

Почати лїтопись нашу треба-б, звичайно з фактів національно-українського житя; але хто-ж не знає не відає, що по Українї нема і такого житя, і за сучасних обставин не можна йому бути; коли й дають йому де пробити ся — так хіба тілько в якомусь десятку мізерненьких книжочок на українській мові, та спектаклями українських труп; але-ж останнїм вже осьмий рік не вольно показати й носа на правобережній Українї. І про українські трупи і про безталанні українські книжечки, що надруковано сего року в Росії, — ми подавали звістки, тут хіба повідати занадто сумну звістку, що цензура не дала друковати давно-давно сподіваного українсько-російського словаря. Звістка се певна, але нам вона здаєть ся н е п е в н о ю через те, що в царському указї 18 мая р. 1876 прямісенько таки висловлено дозвіл друковати словарі. Певна річ, що тут чи нема якої помилки.

Суспільне, громадське прилюдне житє в Росії — звістна річ — своїм рухом відповідає, і не може не відповідати, цїлому державному устрою і житю урядовому. Вже-ж хоч-би там що, а режім урядовий не може не відбивати ся й на житю громадському, навіть приватному, а через те публічний рух приватного житя громадського показуєть ся лишень стілько, скілько на те призволить, а часом ще й піджене до того, чи сего руху — уряд. Се найвиразнїйше визначило ся в тих на цїлий сьвіт гучних та бучних сьвятах, що справляли в Кронштадтї, в Петербурзї і в Москві французькій ескадрі під кермою і проводом адмірала Жерве!... Нам не рука розмовляти про вагу і межинародне значіння тих сьвят, ми нотуємо лишень ті незвичайні в Росії „народні“ порывання, якими Кронштадт, Петербург, найпаче Москва витали

Французів! Коли в петербурзї цар призволив грати Марселєзу, так пїсля того в Москві — сей республїканський гимн — став ся на короткий час, можна мовити, „рускимъ народнымъ“ гимном. Пїсьля сего нїчого вже дивного не було в нориванню „лїберальної“ часописи д. Нотовича „Новости“, коли вона подала проєкт спорудити памятник приїзду Жерве, памятник той становили-б, по проєкту „Новостїв“ — „дві женщини з мечами і з оливковими вїтками“... Бачте, порівання— „съ дозволенія начальства“ так огорнули „Новости“, що вони забули чи не тямили, що ті сьвята — хоч які бучні і гучні, а все-ж нї що більш як демонстрація, а будовати памятник демонстрації трохи чудно, принаймнї, досї нїхто не будував.

Минуло кілька день і про ті сьвята забули; гомін їх покрив інчій гомін, навіть крик про тяжкий, не звичайний голод, що́ обгорнув 20 росийських ґуберній, а між ними де-які і українські (Степову Україну, а з лївобережних Харківщину і більшу половину Полтавщини). Аж волос на голові дибом стає, коли читаєш звістки про страшенні добутки отсего великого народнього лиха! На пр. в одному числї 277 „Русск. Вѣд“. читаємо: В Одесї Фрайда Гутмахер вбила свою 3-лїтню доню, щоб вона не мордовала ся з голоду, а якійсь садівник з голоду кинув ся на шуни залїзниці під льокомотиву... В селї Ротчинї біля Оренбурга в однїєї матері вмерло з голоду троє дїтей!... Уряд росийський заборонив, але здаєть ся трохи пізно вже, вивозити картоплю, всяке збіже, висївки і видав вже на запомогу голодним 32 мілїони рублїв; але зраховано, що ще найменше треба запомоги 60 мілїонів!...

Вже-ж пак гроші чи сяк, чи так, а уряд знайде, але з того лихо мало поменшає, бо може стати ся і так, що нїчого буде куповати. А воно на те похоже! Головна річ в тому, що запасів збіжа в Росії нема, які де були, вже позабирано і ціна на хлїб підскочила так, що навіть по тих кутках України, де нема голоду, пуд жита коштує що найдешевше — більше рубля; а по голодних країнах, як от в Оренбурщинї так пуд молотої лободи коштує вже нинька 75 коп. (Русс. Вѣд. Нр. 291.) і люде пухнуть з голоду... До нового хлїба ще вельми далеко, та й чи буде він? Принаймнї по ґазетним звісткам на Українї неминуче сподївати ся треба на той рік великого голоду; раз — що велика сила поля лишила ся незасіяним: в Херсонщинї, Воронїжчинї і т. і., ледві чи засїяно й половину звичайного посїву на озим, бо нїчого було сїяти; а в друге , — що й посїяно, так і на те невелика надія, бо більше двох місяцївъ не було дощу, а потім зразу, під кінець жовтня захолодніло вельми. — Друге лихо — великий недорід на трави; худоби нїчим годувати, інде крестяне пордають на пр. коня за 90 копійок, корову за 2 руб. До всего того на Українї скрізь, найпаче в Полтавщинї, а ще гірш в Катеринославщинї, бракує заробітку: з великоруських голодних країв насунула густа хмара робочого люду, через що робоча платня впала більш ніж двічі. Звідсїль натурально ворогування між робочими — тубольцями і захожими — і легко може прокинути ся щось похоже на жидівські погроми.

Одна з отсїх останнїх болячок прокинула ся 29 вересня в Стародубі (в Чернигівщинї). Як подає звістку „Орловскій Вѣстн.“ бити і руйновати жидівське добро і палити їх будинки і крамниці почав натовп великоруської молодїжи за те, що жиди хотїли торговати в неділю. Полїція хоч і покликала 200 козаків, два баталїони піхотинців і силу полїціянтів, але не спромогла ся втихомирити колотнечу, доки сам народ не втихомирив ся. Кажуть: чоловіка десять вбито і згоріло богацько шинків, крамниць і домів. Додамо, що повітове місто Стародуб, невелике: на 25 тис. людности, переважно, великоруської — жидів не більш 6000 чоловіка.

Великий недорід в Росії, як в державі хлїборобській, обізвав ся і на фінансах і на торговлї взагалї. Хоч Росія і розжила ся у Франції на 125 міл. рубл. [500 міл. франк.] золотом в позику за 3%, але позика не полагодила біржевого курсу; в кінцї весни за 100 р. платили в Берлїні 260 марок, а нинї ледві і 200 дають. Головною силою, що завждї держала на тій, чи інчій висшинї курс росийського рубля, було зернове збіже і вивіз його за границю. Тепер вивозити нїчого і певна річ, що через недорід впаде страшенно не тілько курс рубля, а і взагалї привізна і вивізна торговля, котра й досї не стояла вельми високо. Тим часом отся торговля найлїпше характеризує і стан економічного побиту; — і з білянсу її, наче в зеркалї, знати — державний добробит. Найпаче треба уважати на вивіз; бо звичайно вивозить одна держава в другу те що самій їй зайве. Одначе се загальне правило теоретичне ледві чи можна приложити до Росії, бо тут вивозити приходить ся, вважаючи не на зайвину, а перш за все на неминучу потребу платити за границею державні позички. А довгів в Росії така сила, що торік на сплату процентів і рат пішло 263½ мілїони руб. се-б-то четвертина усего державного буджету! Тут до слова буде додати, що на військовий буджет пішло торік, як знати з урядового орґану мінїстерства фінансів 268½ міл., значить отсї дві державні потреби проковтнули 531 міл. руб., а на всї останні потреби Росії пішло торік з усего буджету тілько 346 міл. рублїв!!...

Ото-ж з урядового справоздання знати, що вивіз з Росії давно вже меншає: на пр. р. 1889 вивезено з Росії збіжа 546½ міл. пудів; року 1889 вже менше на 81 міл. пудів; а року 1890 ще менше, аж на 129½ мілїон. пуд. Так само поменшав вивіз вовни, лену, дерева і т. д. Одно слово, р. 1891 в Восії вельми тяжкий рік, тому то й не диво, що житє громадське, і без того приголомшене, принишло навіть менше того, скілько воно можливе „съ дозвленія начальства“. Та не в одній Росии, а скрізь по сьвіту 1891 рік був багатим на всякі нещастя і катастрофи. Не згадуючи вже про незвичайно велику силу катастроф на мостах і залїзницях, звернемо увагу хоч на останню катастрофу в Японії. Там в жовтні на острові Ніппоні стало ся страшенне трясіння землї. Зруйновано одно з столичних міст Осака, де було пів мілїона людности, зруйновані і інчі міста і руїна така що й не сказати: „цілі вулиці попровалювались! Самих тілько вбитих більш 3000 чоловіка, та більш як тричі стілько покалїчено“. Підчас трясіння прокинула ся в м. Нагонї велика пожежа і огонь попалив те, що зацілїло було і не провалило ся. Скрізь по сьвітах лихо та лихо людям, багацько його надає природа, зовсїм незалежно від чоловіка, а ще більше зазнають люде бідування з власної волї через свою недбалість, необачність та темноту і ростич: на пр. таке тяжке лихо як війна, огнї, заразливі хвороби на людей і на худобу, се-ж все добутки людскої темноти, невмілости зорґанізовати ся і стати одностайне проти лиха. Тим-то видатнїйші культурнїйші люде нашого часу все частійше, та частійше споруджають ся рїжні конґреси [з'їзди] та радять ся, яким робом ширити поміж масами ті, чи сї знання, простати сьвіт, єднати людей і загальними гуртовими силами спекати ся того, чи інчого лиха, запобігти того, чи сего бідування людського. З таких конґресів, що́ відбували ся останнїми часами в Европі, найбільшу, всесьвітню вагу треба признати за конґресом в Римі і з людей, щоб постановили собі метою усїма заходами простати пропаґанду ужитку в справах непорозуміння між державами судів третчиків замість гармат, бездимного пороху і таких їнчих добутків „цівілїзації“. Отсї конґреси задали ся знайти практичні засоби, щоб знївечити найбільше лихо між людьми — війну. Подробиці сего конґресу ми подамо перегодам; нинї-ж повідаємо тілько, що в педавньому минулому уже були випадки, що межинародні спори віддавано на суд третчиків і рішенець суду відвертав страшенну війну. Нагадаємо такий випадок в рр. 60-х між Велико-брітанією і Державами Півн. Америки за корабель „Слебему“.

В серпнї відбув ся всесьвітний з'їзд репрезентантів науки ґеоґрафії. За останні 20 рр. се вже пятий такий конґрес. З'їхало ся з усїх кінців сьвіта близько 4-х сотень ученых; звістно перевага була за вченими з Швайцарії, потім за ученими з Нїмеччини і з Австрії. Поважаними президентами з'їзду конґрес іменував колишнього імператора Бразилії. Дон-Педра II, короля Бельґії Леопольда II і т. ін. Між репрезентантами Франції видавав ся принц Ролянд Бонапарте і герцоґ Орлеанський: перший вложив в науку значну працю про переміни в складї Ледяників в Франції, а останнїй, в р. 1889 – 90 в купі з д. Bonvalos зробив важну подорож по середній Азії, в Тібет. З репрезентантів Австрії перше місце було за професором віденського університету Пенком. В 40

сьвітлицях нового двірця федерації містила ся споружена при конґресї виставa. Ми не маємо спроможности хочби коротко оглянути сю виставу, досить звернути увагу на те, що самий каталоґ її займає 220 друкованих сторін. Після Швайцарії найбільше речей пришло ни виставу з Австрії, Німечини і з Франції; з Росії майже нїчого не було, тілько Фінляндія репрезентовала себе вельми значно. Тим часом в Петербурзї є імператорське ґеоґрафічне товариство і не можна вгадати, чому отсе воно так байдуже повернуло ся і до конґресу і до вистави. Видатнїйшими речами на виставі були ґльобуси і ґеоґрафічні карти про сліпих. Опріч карт були патрети і бюсти видатнїйших ученых. З рефератів прочитаних на конґресї більшу увагу звернули на себе реферати д. Екгута про поступ на островах Яві, Суматрі, Целєбесї і Борнео; д. Пфайля про Басемарський архіпеляґ і герцоґа Орлеанського про його подорож по Азії.

В Льондонї з 1 до 11 вересня відбував ся конґрес орієнталїстів. Тут як повідає кореспондент „Правди“ велику увагу звернули на себе реферати д. Пре ґенерального секретаря паризького товариства етноґрафічного — оден про цівілїзацію Японії, другий вельми важний для нас Русинів. Др Пре трактував дві течії цівілїзації у народів кастових і безкастових: ріжниця їх виступила плястично з порівнання Москалїв і Русинів. На Руси, мовив референт, до приходу Варягів бачимо ту саму течію цівілїзації, що і в західній Европі. В державі московскій навпаки в устрою суспільному велика похожість з таким устроєм в Китаю і виступає таж сама ідея цівілїзаційна, основана на комунїзмі. Межею між двома цівілїзаціями, що́ правлять сьвітом — системи автократичної на основах комуністичних, і системи індівідуальної, основаної на суспільних кастах. — Др Пре становить котловину Днїпра, де цівілїзаційна течія і прямования з недавних часів ті самі і анальоґічні з европейським. Таким чином стара теорія Духінського, Кінкля, і ін. знов виступає з новими доказами. Цїкаво буде що проти неї скажуть Люде супротилежного табору? Що скаже д. Пипін?

Згадаємо ще про два спеціяльних конґреси, що́ відбули ся в Росії. З'їзд в Москві місіонерів радився якими заходами побороти сектярство і між ним найпаче штунду, котра широко розкинувшись по Україні, значно простаєть ся і по Московщинї. Місіонери російські і духовні, що́ були на з'їздї, запевнили ся, що самими моральними заходами нїчого не можна вдїяти, а треба щоб на запомогу місіонерам пришла сьвітська власть з адмінїстравними "мѣропріятіями“. Інчих подробиць про конґрес місіонерів майже не було оголошено в часописах російських.

Хорові музичні товариства Естонців збирали ся в Дерптї (колишньому Юрєві). Се був перший з'їзд, перше національне сьвято Естонців з усего прибалтицького краю. Сьпіваків і музик зібрало ся, вже-ж пак за урядовим дозволом і навіть приводом, 2000 чоловіка. Сьвятом кермував професор дерптського університету Др Герман. (Він читає естонську мову.) Величезний натовп народу опріч сьпіваків і музик зібрав ся до Дерпту і справляв сьвято три днї. На той час перебував в Дерптї ґубернатор Естляндії; йому під вікнами відсьпівали серенаду і взагалї Ести пильнували виявити свою прихильність до Росії; жадної якої ознаки чого будь антідержавного, або ознаки не спочутя до Великоросів нїгде нї в чому не можна було спостерегти. Одначе орґани обрусительної праси не пропустили нагоди, щоб не накинути ся на Естонців за сепаратизм. Треба сказати, що Естонцї стоять між двома огнями: з одного боку пече їх обнїмеччення, з другого обрусеніе: в руках нїмецьких баронів — земля, робота і хлїб; в руках обрусенія — власть! значить і туди горяче і туди боляче; а Естонцям, зовсїм натурально не хочеть ся бути нїким інчим — опріч самих себе. Одначе обрусителї тямлять, що зразу повернути круто до обрусенія річ небеспечна, — тодї Естонцї повернуть ся до Нїмців; — треба, значить, провадити обрусеніе і оправославленє повагом; не забороняючи Естонцям де в чому виявляти свої національні прикмети. Естонцї добре врозумїли сю полїтику і користують з неї хоча і проти Нїмців, але нї з чого не знати, щоб і на користь обрусенія. Тим-то обрусительна праса російська, як от Рижський „Кіевлянинъ“, аби в чому хоч трохи помітила прилюдні ознаки естонської національности, зараз бъє на ґвалт і ґукає: „caveant consules!“ Так стало ся і тепер. „Рижскій Вѣстн.“ зараз загукав про „мечту“. Отся страшенна „мечта“ (мрія) нї що більш як піклованя Естонців над розвоєм рідної мови. Естонське слово користуєть ся непомірно більшими правами за наше українсько-руське, так от обрусительній прасї се вельми заздро; се, бачте великий дісонанс в оркестрі „ѧзыка“... „Русская мысль“ змагаючись проти рижських „Москов. Вѣд.“ і заступаючись за право Латишів плекати власну мову і письменство, говорить: „По національно-політичному духу усїєї своєї людности найбільше в Европі міцно з'єднана Франція, але вона нїколи не захожувала ся знївечити в Бретанї мову кельтську; не забороняла провансальського письменства. Навпаки в Анґлії з часу Кромвеля до Роберта Пеля стояли над Ірляндією такі утиски, що дїйсне знївечили там кельтську мову між осьвіченими людьми і тепер усї осьвічені Ірляндцї говорять мовою анґлїйською, але нема в сьвіті сепаратизму більше злого і непримиримого, як сепаратизм Ірляндців в відносинах до Анґлії.

Се сьвата правда, але читаючи її, дивуєшь ся: чому-б „Русск. Мысли“, говорячи про мову Естонців не згадать-би і про указ 18 мая та не порадити Росії, ради власних інтересів прямовати в відносинах до українсько-руського слова стежкою тїєї самої Франції, з якою вона побратала ся тепер? Мабудь — Україна не Естонія, не одно те саме; мабудь по правилам устава о ценз. „іна слава сонцу“, або певнїйше мовити: „Що можна говорити про дяка, того не можна про попа“...

Скінчимо отсю першу нашу лїтопись короткими звістками про смерть видатнїйших людей. В сему році на долю письменства російського випало поховати чимало письменників, і між ними кілька таких, що смерть їх стала значною стратою: як от публїцисти: Елисеєв, Шемунов; романїст Ґончаров; учені: Ковалевська, Рєдкин, Андрієвський і інчі. Наш земляк Григорій Елисеєв помер в Петербурзї 19 сїчня. В початку років 60-их він звернув на себе увагу яко палкий і їдкий публїцист, — писав переважно в "Отеч. Записках“. Року 1862 він заходив ся був видавати коштом асоціяції письменників тижневий журнал „Вѣкъ“, але заходи його небавом розвіяв вітер останнїми часами, років може з десять, Елисеєв яко публїцист замовк. Більше ваги і значінє мав Микола Шемунов, великий приятель Чернишевського. Тридцять лїт жваво і чесно працював Шемунов яко поступовий критик і публїцист. В кінцї рр. 50-их Шемунов був професором в лїсному інститутї, а коли уряд осудив і заслав на каторгу Чернишевського, він покинув професорську катедру і подав ся на Сібір, гадаючи чи не можна яким будь чином крадькома визволити Чернишевського. Заходи його скінчили ся на тому, що й сам він опинив ся спершу в тюрмі, а потім на заслану в Тотьмі (Вологодської ґуб.). Можна мовити, що він на заслану і вмер, відвідавши „надзору“ і в Новгородщинї, і в Фінляндії і в Смоленщинї. Правда підчас Льоріс-Мелїкова Шелгунову поталанило вибити ся на „волю“ і осїсти ся в Петербурзї; а навіть зробив ся редактором місячника „Дѣло“; але небавом „вітер“ знов викинув його на провінцію. В кінцї 1890 р. йому дозволено було приїхати на 3 місяцї в Петебург лїчити ся; тут він і помер 12 квітня. Варто великої уваги, що Шелгунов за цїлий вік не змилив поступовому прямованню: його можна назвати велетнем-робітником на ниві простання поступових чесних думок. Ще більш видатнїйшою рисою його характеру було те, що він не дбав про популярність, не ганяв ся за нею, не підлабузнював ся до молодїжи. На впаки! Він огидливо відвертав ся від такого підлабузнювання, добре тямлячи, як глибоко воно деморалїзує молодїж. Шелгунов сьміливо, прямо в вічи говорив молодїжі правду, не вважаючи на те, кому вона подобаєть ся, кому нї. Його „очерки русской жизни“, що́ друковала „Русская Мысль“ били ключем сьвіжої, молодої енерґічної думки поступової, на скілько можливо виславлювати її в Росії. Докоряючи молодїж, у котрої „ідеалом стало жить без ідеалу“, докоряючи знїкчемнїле покоління 80-их рр. і орґани його „Недѣля“, „Сѣверный Вѣстн.“ і ін. Шелгунов гордо і з достоїнством держав прапор людей 60-их рр. За те-ж

і від „десятників“ довело ся йому зазнати гіркої образи не менш як і з табору „Новаго Врем.“ і „Моск. Вѣд.“. Одначе похорони його показали, що навіть і вороги його мусіли признати заслуги його. Поплїч з тією молодїжью, що не спокусило ся проповідью „Неділї“, „Непротивленіемъ злу“, проповідью містицизму, що в кінцї сходить ся з клерикалїзмом і аскетизмом, проповідью переживати лихолїтє згорнувши тихо руки, — був на похороні величезний натовп молодїжи інчого табору. Отут то й показало ся, що популярність придбана правдою, чесним характером і щирим горячим словом, міцнїйша за ту „популярність“, що надає мода.

15. вересня помер в Петербургї на 79 році свого віку знаменитий автор„ Обломова“ Іван Ґончаров. Написав він вельми мало — три романи; але в сему „малому“ геть більше ваги і вартости ніж в інчих тридцяти томах. В романах Ґончарова з об'єктивностью епічною художественно намальовані живі люде і їх реальне високе реальне житьє, без тієї вульґарности, а тим паче без того цинїзму, які інчі письменники провадять яко „реалїзм“, не вміючи відрізнити дійсного реалїзму людського від порноґрафії „Нани“, „Побулє“ і таких інчих „творів“. В „Обломові“ Ґончарова цїла Росія з її соціяльно-моральними недугами і надїями, і „Обломовъ“ житиме довгі віки яко історичне зеркало житя Росії.

З поміж учених, що пішли сего року в могили не можна не згадати Рєдкіна, професора і ректора петербуського унїверситету Андрієвського, професора київського унїверситету Алексєєва і професора стокгольмського унїверситету Софію Ковалевську. Рєдкін Андрієвський були люде вже немолодого віку але Ковалевська була ще сама в цьвіту. Смерть її тяжка страта для науки. Варто увагу, що Ковалевська не могла знайти притулку своїй ученій працї у рідному краю і мусїла свої молоді сили, свої знания віддати чажині. Чужий край, Швецїя, покликала її на унїверситетську катедру; чужа академія вінчала її найвисшою нагородою. Дійсне „нѣсть пророкъ въ своемъ отечествѣ“... Ковалевська стає докором усїм тим, що зачиняють перед женщиною двері до храму висшої осьвіти.

Смолянський.

Адам Міцкевич.

[Ілюстр. на стор. 441]

Найбільший поет польський, уродив ся дня 24. грудня 1798. р. на шляхоцькім хуторі Заосє на Литві, близько місточка Новий-Городок; сюда переселились небавком родичі, ту прожив Адам найкрасші свої лїта молодечі, і отсе причина, задля котрої в декотрих книжках ще і нині стрічаємо, се-б-то А. М. уродив ся в Новім-Городку, та через котру стає нам ясно, чому-то поет згадує часто так тужливо-красними згадками про Литву и про Новий-Городок. В сім містї покінчив Адам школи ґімназіяльні, а для довершеня наук академічних удав ся до Вільни. У Вільні, славній під ту пору знаменитими професорами, зачинаєсь статочна вже і безпрорівна і вікопомна діяльність поетична молодого поета. Побут у Вільні вплинув рішучо на цїле майже житє поета. Ту истнувало товариство Філяретів, звеличане в гарнім утворі „Pieśń Filaretów“; до сего товариства належали між іншими такі мужі, як Яким Лєлєвель і Тома Зан, найщирший друг лїт молодечих Адама, а найбільшою задачею сего товариства було плекати любов до люду, підняти его звичаї, та через стикаєсь з ним піднести его і поставити на сьвіточи цівілїзації. Адам розстав ся з Вільною вже в 21. році свого житя, зразу тільки на короткий час, а небавком на завше, але з пересьвідченями, набутими в тім містї, не розстав ся ніколи, бо вже в р. 1847., отже на вісїм лїт перед своєю смертію, каже в одній бесїді виразно так: „Справдешня сила є тільки між простим людом і в рішучій хвили голос вийде від него“. — [„Prawdziwa siła jest tylko między prostym ludem i w decydujących chwilach głos wyjdzie od niego“]. — Саме тому мав Адам М—ич таке велике значінє для нас Русинів-Українців, що сливе виключно тою надїєю живемо; саме тому знайшли також твори Адама М—ча може найбільший приступ зі всїх писателїв польських до лїтератури нашої, от хоч-би згадати лиш про баляду „Powrót taty“, що аж чотири рази до нашої лїтератури приноровлена, — дальше про жарким огнем написаний твір „Oda do młodości“, про „Pan Twardowski“, про сонети і деякі інші твори; а від яких двох лїт заходять ся наші люде коло перекладу „Konrad-a Wallenrod-a“ і „Pan-a Tadeusz-a“, що то поет в нім виповів бажанє, щоб він дістав ся під кожду стріху сїльську; отже его власні слова:

O gdybym dożył tej pociechy,
Żeby te książki zdążyły pod strzechy:
Gdyby też wzięły wieśniaczki do ręki
Te księgi proste, jako ich piosenki“ —

Ото-ж щось до знаку таке саме бажанє, яким жив цїле своє житє наш незабутний Тарас.

Крім тих місць єсть ще одно і друге в лїтературі поета-професора, де нашому язикови признає чарівну красу і нашому народови велику вагу і значінє. Безперечно знали о тім вже і наші батьки, коли его твори з рук до рук розривали і на них образували ся; справедливо пізнали ся проте на творах Адама наші спосібнїйші люде, коли їх перекладають на нашу мову, а змагання їх заслугують на тим більше признанє, наколи розважимо, що твори Адама переложені вже не то що на всї майже славянські мови, але також на французьку і італїйську, на анґлїйську і нїмецьку.

З Вільна пішов Адам М—ич до Ковна, де був яких 4 роки професором ґімназіяльним. Но чи то інші які обставини, чи мабуть се, що такій горячій вдачі не сподобалась цїлком професура, що то о нїй вже старий фільозоф Сенека оказав: „Quem dii oderunt, paedagogum fecerunt“, досить що поет вертає впять до дорогої Вільни; ту живе свобідно і пише невсипущо гарні свої поезії, аж поки не постигла его і его товаришів Філяретів така сама доля, яка постигла 20 лїт пізнїйше товаришів Кирило-Методієвого братства, що то розбрились по Тулах і Оренбурґах; бо до Оренбурґа загнано Зана, а Адамови, коли видобувсь із тюрми, призволено перебувати тілько в Москві або Петербургї; ту познакомив ся він з Пушкіном і вони подружились щиро. Опісля за величаву повість поетичну про благородного зрадника Конрада Валєнрода дано єму пашпорт за границю і Адам з Одеси опинив ся аж в Нїмечинї; у Ваймарі познакомив ся з великим Ґете, котрий на пращаню дав своєму гостеви золоте перо на памятку. Адам М—ич був також в Дрезнї, відки поїхав до Швайцарії, був в Римі, був професором в Льозанї, а звідси покликали его Французи на катедру лїтератур славянських в Парижи. В Парижи прожив поет-професор остальну часть свого житя, котре велось єму досить нещасливо. А маємо цїлковите право назвати его так, бо хоч поет-велит заживав слави всесьвітньої, так все-ж бувало густо-часто, що треба було гірко побиватись про хлїб насущний для дорогої подруги і шестеро дїтей; а вже коли люта смерть пірвала єму подругу і кількоро дїточок, грижа з'їдала чим раз дужше ту грудь недавно ще так прегарно сьпівучу. Отсї-то, мабуть, гіркі обставини зножились на те, що той чоловік, що то ще недавно тому був таким могучим, що лагідною своєю вдачею ввів по приязному до лїтератури польської панованє романтизму над клясицизмом, а не так по ворожому, як се сталось в сусїдній Нїмечинї посеред доби, званої Sturm- und Drang-periode. — Що сей ґеній, що то на вїщих своїх крилах попід небеса здіймав ся, під вплівом Товіянїзму став ся цїлком іншим, та в такім розстрою душевнім вів своє бездольне житє аж до року 1855., коли то в якійсь полїтичній орудцї поїхав до Константинополя; отут-то хороба змогла его цїлком, і він розпрощав ся з сим сьвітом 26. падолиста ще таки того самого року. Мощі великого покійника перевезли други небавки до Парижа, де їх похоронено на кладовищи „Montemorency“; ту спочивали вони довгі-довгі лїта, аж 4. червня 1889. р. перевезли земляки тлїнні останки найбільшого свого поета до Кракова і там їх зложили серед великого торжества всенароднього в Пантеонї на Вавелю побіч гробів королївських.

Отсих кілька згадок уважалисьмо за відповідню річ подати при нагоді, коли-то в нашім краю обходять з таким одушевленєм роковини смерти невмираючого ґенія.

К. Л—ий.

ЛІТЕРАТУРА і ШТУКА.

Дрібні вістки. В друкарні тов. імени Шевченка друкують ся книжки шкільні: Руська читанка для 1-ої ґімн. кляси укладу К. Лучаківського, Вправи латинські для 1-ої і 2-ої ґімн. кляси укладу Самолевича Р. Цеглинського і Руська читанка для 5-ої ґімн. кл. укладу Ол. Барвінського. — Львівський двотижневник Goniec і Iskra помістив в Ч-ї 4 з $^{1}/_{11}$ 1891 дуже удатний переклад Федьковичевого оповіданя Сафат Зїнич незвісного перекладчика. — Тов. „Просьвіта“ постановило видати малий Молитовник в руській мові в 30.000 прим. Уклад поручено о. Ол. Стефановичеви. — Т. Косарчук з Бучача заповів, що з початком 1892 р. видаватиме в Станїславі антісемітську часопись „Труд“ два рази на місяць (кождого 1 і 15) в мовах руській і польській (окремо). — В ілюстрованім Календарі „Просьвіти“ на р. 1892 поміщений спис членів „Просьвіти“ від масу заснованя товариства в р. 1868. До часу появи Календаря [в половині падолиста с. р.] вписало ся 5246 членів (багато з них вже померло, а деяких вичеркнено). З спису видко, хто найбільше вписував ся до „Просьвіти“. З поміж членів було: 2004 селян, 626 панотців, 605 читалень, 515 учителїв, 254 студентів, 306 урядників, 209 дяків, 17? міщан, 126 жінок і т. і. — В листопаді с. р. отворено три нові філії „Просьвіти“: в Бродах $^{2}/_{11}$, в Рогатині $^{11}/_{11}$, а в Перемишли $^{19}/_{11}$. — В Станїславській філії „Просьвіти“ відбулись 22. падолиста с. р. два відчити: один з медицини, а другий з права. Членів зібралось над 150. — В Перемишли отворено 14. падолиста с. р. товариство сьпівацьке „Перемыскій Боянъ“ загальними зборами. — „Львовскому Боянови“ прислали пп. Напрстки, котрі наших земляків в Празї так щиро приймали, прегарне велике альбом фотоґрафій. На верхній окладинці альбома виписано золотими буквами „Jarému spěváckému spolku „Bojan“. Upominka na návstěvu Jubilejni výstavy v Praze. 1891 „Многая лѣта“. Vojta a Josefa Naprstkovi“. Цїнне се альбом містить в собі 20 прегарно виконаних фотоґрафій величини 25 : 33 цтм. представляючих види „Праги“. В рівночаснім листї до проф. В. Шухевича пише п-ні Напрсткова: „Гостина Русинів в Празї лишила як найкрасші споминки. Всюда, все і всї ми Чехи любо згадуємо Вашу прогульку! Жаль, що Ваш побут в Празї був так короткий. Ми були-би раді й щасливі, щоб і Ви нас згадували, та пригадуємось, чим зоаємо“. — У Львові засновали Русини-народовці студенти університету нове академічне товариство „Ватра“, котре стоятиме на основах строго національних. Статут нового товариства подано вже до затвердженя. — Академічна Громада в Кракові урядила 9. падолиста с. р. урочистий концерт на честь Т. Шевченка. В концертї взяли участь „Львовскій Боянъ“ і славнозвісний сьпівак наш земляк Пилип Мишуґа. **В. Лукич.**

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Трупа під управою М. Старицького виїхавши з Воронїжа виступила до кінця жовтня в Острогожську, а від $^{1}/_{13}$ падолиста гостить в Катеринославі; там пробуватиме вона цїлий місяць. — Товариство під орудою А. Саксаганського з Миколаєва, де давало вистави рівночасно з трупою М. Кропивницького, завитало в Херсон, а звідти задумує відвідати Єлисаветград і Одесу. — Трупа М. Садовського гостювала в місяци жовтни в Курську, а відтак в падолистї почала виступати в Петербурзї в театрі Панаївськім. — Товариство під управою М. Кропивницького виступало в Одесї, а звідтам переїхало до Петербурга, де від початку грудня дає вистави в салї Кононова. [Склад товариства тепер такий: п-ї Затиркевичка, Нїмченко, Зарнїцька, Суслова, Доленко, Борисоглїбська, і пп. Кропивницький, Манько, Суслов, Левіцький, Чубатий, Арцимович, Загірський, Михайлов, Глазуненко і інш. Постійний хор при трупі складає ся з сорок людей]. Як доносять нам з жерела зовсїм певного, обі трупи М. Кропивницького і М. Садовського мають в Петербурзї злучитись знов разом в одно велике товариство драматичне. Злучена трупа, закінчивши сезон в Петербурзї, задумує відтак вибратись на гостинні виступи до Парижа і до інших головних міст Европи. — Театр під дирекцією Ів. Біберовача закінчив 3. нов. ст. грудня вистави в Коломиї, а звідтам завитав до Станїславова, де почавши від 5. нов. ст. грудня грає в новім великім театрі.

В Київі любителї в половині падолиста відіграли „Чорноморців“. Кажуть, що сего року вистава випала гірше, нїж торік. Соколовському [Кабиця] не ставало голосу, щоб відсьпівати найкрасші нумера (на пр. „Ой запив козак, запив...“), котрі таким чином викинено. За те грою визначали ся всї, а особливо Котляревська [Кулина] та Сворська. Всїм дуже подобались хори. Публїка була одушевлена і оплескувала гучно й часто. Вкінци викликано М. Лисенка, котрого витали оплесками і публїка і артисти. Незабаром думають виставити комедію Карпенка-Карого „Мартин Боруля“ з Соколовським у заголовній ролї. — У Владимирі Волинськім драматична трупа під управою Неймірока виставила 20. ст. ст. жовтня „Наталку Полтавку“; в головній ролї виступила Николаєва-Білоконь. Публїки зібралось дуже багато.

Нові твори драматичні. Цензура дозволила виставляти на сценах в Росії твори: М. Кропивницького — Олеся (драма в 4 дїях) і Титарівна (драма в 4 дїях); П. Мирного — Лемерівна (драма в 4 дїях), — і Д. Суслова — Галя Русина (драматичні картини. Сюжет взято з драми Стеценка „Доля“). **В. Лукич.**

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Кобзар Тараса Шевченка. Книжочка для дїтей — Львів 1891. Накладом руського товариства педаґоґічного. (З портретом). Стор. 63 в 16°. Цїна 20 кр.

Зміст: Передне слово і 45 поезій, до котрих пояснена зладив Т. Г. Над кождою поезією (а тим самим і над думками) поставлений заголовок.

Середъ крыжаного моря. Оповиданнѣ В. Чайченка. — Одеса 1891 р. 76 стор. 16°. Цїна 15 коп.

Зміст: 1. Одїзд. 2. В дорозї. 2. Кити. 4. Крига. 5. Острів. 6. У хатї. 7. Гостї. 8. Весна. Тюленї. 9. Лїто. 10. Знову зима. 11. Незгода. 12. Ведмідь. 13. Човен.

Dr. Al. Czołowski. **Lwów za ruskich czasów** [з мапкою]. — Львів 1891 р. 42 стор. 8°. Цїна 75 кр.

Wołyniak. **Bazylianie na Żmudzi.** — Краків 1891 р. 35 стор. 8°. Цїна 30 кр.

Deutsche und Slaven. Roman von V. v. S. S. — Дрезно 18 1 р. 189 стор. 8°. Цїна 2 марки.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

Вп. Школиченко. Передали редакторови „Дзвінка“. Вірші, про котрі згадуєте, вже надруковані в Ч-ах 22 і 23. — **Вп. Смолянський.** Досї не дістали нї обіщяних катальоґів, нї „Чумака“. Пригадуємо ся ласкавій памяти. — **Вп. Хванько.** Надрукуємо. — **Вп. Грицько Коваленко.** Вірші будуть надруковані. — **Вп. П. Голота.** „Страшна кара“ увійде до Ч-а 24. — **Вп. Йос. Жур[ба].** Непридатне. — **Вп. Ковалько.** „Дида Охрыма“ не будемо друковати. — **Вп. С. Хмара.** „Бабу Кадубиху“ передамо ред. „Правди“. — **Вп. Кернеренко.** Перекладів не містимо. — **Вп. Катренко.** Дістали, спасибі Вам. Надрукуємо, але аж в 1892 р. — **Вп. Сивенький.** Пригадуємо ся уклінно Вашій памяти. — **Вп. Журавель.** Вийшла в Чернівцях, але блисше не знаємо вічо, бо видавець не зволив нам надіслати. Вже то наші видавці зовсїм не спішать ся пересилати свої видання руським редакціям. У нас видавці ще не знають нїчого про „примірник рецензійний“, а хочуть, щоби і редактори маючи охоту писати в своїй ґазетї про нову публїкацію купили ї собі!... — **Вп. Соловей.** Годї! Треба перше навчити ся мови, складнї, прозодії і т. і. Чи думаєте, що редактор не має нїчого пильнїйшого, як тільки читати всїлякі недозрілі проби? — **Вп. М. А. Дикарев.** Спасибі Вам, дістали. З найбільшою охотою готові ми вволити Вашому бажаню, але скажіть якою дорогою?

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцію відповідає: Василь Тисовський.**

Видає Товариство імени Шевченка. З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Р. XII.

Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній.

1891.
У Львові
15 (27) грудня.

Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. (для заграниці 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Поодиноке число коштує 30 кр.

Ч. 24.

Страшна кара.

Оповідання Петра Голоти.

Скінчив ся літній день і палюче сонце уже сховало ся десь за темним лісом, що́ стояв недалеко від села; над лісом небо ще червоніло, залите промінням літнього сонця. З другого краю неба визирнув круглий червоний місяць і повагом почав підіймати ся в гору, неначе бояв ся, щоб сонце часом його не побачило, але швидко червоного проміння зовсім на небі не стало і місяць сьміливо поплив по безкрайому морю, розминаючись з ясними зірками, що́ де-не-де по небу чудово плавали; він повагом почав розсипати своє проміння по землі і обливати ним чепурні хатки невеликого села. В селі все лагодило ся спати і тільки на вигоні, на горбку, сиділо кілька дівчат та парубків; гаряча польова робота хоч і втомила їх, але все таки вони з охотою вийшли на горбок погуляти, один на другого подивити ся, та любо побалакати з милим серцю. Все, кажу, лагодило ся спати і тільки парубки з дівчатами на вигоні гуляли, та ще дехто лагодив ся на завтра їхати до містечка, де мав бути ярмарок, що збирав ся що тиждня, у вівторок. Лагодив ся на ярмарок й Іван Костенко; оселя його стояла в кінці села, біля дороги.

Іван Костенко був чоловік трудящий і богобоязливий і жінку собі недавно таку взяв. У двох вони трудили ся, придбали собі хазяйствечко і хоч не були багатими, але не були й злидарями. Своїх дітей у них не було, і завжди по празниках в їхній хаті можна було побачити малих сусїдських дітей: не було своїх, то хоч чужими втішали ся. Ніколи вони не казали старцеви: „Бог дасть“, як це роблять другі не тільки що заможні люде, а часом і багатирі і ніколи не виходив він з Іванового двору без шматка хліба. Жаден старець божий не минав Іванової хати; не одному старцеви трапляло ся в ній обідати, вечеряти, а часом і підночовувати. Добрі люде були Іван з Одаркою, — нічого казати!

Ото-ж отсей самий Іван лагодив ся на завтра їхати до містечка на ярмарок, тоді, як все в селі готувало ся спати; він мазав воза, а Одарка стояла біля нього, щоб помогти йому поставити на віз кучку з курми. На дворі було тихо, здалека лунала гарна пісьня:

Ой місяцю, місяченьку,
Не сьвіти нїкому,
Тілько мому миленькому,
Як іде до дому.
Ой місяцю, місяченьку,
І ти, зірко ясна!
Ой сьвітїть там по подвірью,
Де дївчина красна!

— Ач як сьпівають, неначе і біди не знають! — сказав Іван.

— А яка-ж їм біда! — підхопила Одарка. — Люде молоді, ще їм і рано бідувати.

— А хіба-ж ти не бідувала, як була молодою?

— Не всім-же молодим і бідувати: то вже моя була така доля... За те-ж тепер я щаслива.

— Чи таки-ж і щаслива?

— А вже-ж, мій голубе! — сказала Одарка і важко зітхнула: вона згадала свого батька та свою мачуху. Згадала вона, як батько, бувало часто, прийде з шинку і почне її ні з сего, ні з того бити по чім попало; і нікому було її оборонити, бо мачуха замість того, щоб заступити ся за неї, ще бувало більше намовляє батька: „Бий її сяку-таку дочку, бо вона в тебе і лінива і неслухняна“. А батько у всьому йняв віри мачусї, неначе ніколи й не бачив, що вона, бувало, бьєть ся цілий день, як риба об кригу, і по хатї і по двору, біля скотини; а мачусї не знала, як і вгодити, на яку ногу перед нею й ступити: і постїль для неї гарно та мнягко постелить, і піч за неї витопить, і посуду за неї помиє, гарно на миснику поскладає, — і за це все вона ніколи й доброго слова від мачухи не почула: усе, бувало, чогось насупившись ходить, та на неї бубонить. Згадала вона, як нераз трапляло ся їй ховати ся від пяного батька де-небудь в бузинї і там пересиджувати цілу ніч аж до сьвіту і, заливаючись гіркими слїзми, прохати свою рідну матїр, щоб вона глянула з того сьвіту на неї бідну сиротину, на її гірке життя і взяла її з собою на той сьвіт, де, кажуть, люде не знають нїякого горя; згадала вона це та й тяжко зітхнула.

— Прости мінї, моя матїнко, що я тобі тоді докучала! — прошопотїла вона.

— Ну, впорав ся! — сказав Іван і підійшов до кучки, де сиділи кури і хтів її підняти, щоб поставити на віз.

— Постій, постій, Іване! Я поможу, а то, боронь Боже, ще підірвеш ся, — сказала Одарка і кинулась на поміч своїому чоловікови.

— Оце так що вигадала! — сказав Іван. — Підірвеш ся... Та я колись не таку вагу підіймав, як наймитував у попа: бувало, як приїде попадя зі льнования*), то возів зо два з собою привезе в мішках борошна, та всякого зерна, і я все на собі в комору переносив. А мішки такі здорові, пудів по пять, або й більш важили... Іди, Одарко, в хату, засьвічуй сьвітло, та готов вечеряти; я зараз увійду.

Одарка пішла в хату і зараз з вікон полив ся жовтий промінь від сьвітла. Трошки згодом увійшов у хату й Іван.

— А ти вже й вечеряти наготувала? Ну, та й швидка-ж ти нївроку тобі! — сказав він.

Сїли за стіл і ще й за сьвятий хлїб не взяли ся, як на дворі, на приспі загавкав старий Рябкó.

— Що воно там таке? — крикнула Одарка. — Крикнула і вибігла на двір. Швидко вбігла вона в хату.

— Ой вийди ти, Іване, — сказала вона. — Там щось таке лазить біля воріт — чи воно чоловік пяний, чи воно інше що... я не додивилась, бо чогось злякалась.

Іван засьміяв ся.

— Злякалась? — сказав він і вийшов з хати.

Зісталась Одарка одна в хатї, та й каже сама собі, приклавши руку до серця:

— Ото, Господи, як злякалась, аж серце неначе розриваєть ся.

— Одарко! — сказав трошки згодом Іван, одчиняючи хатні двері. — А посьвіти-но сюди!

Швидко взяла Одарка з стола каганець, щó стояв на перекинутому до гори дном глечику, й підійшла до дверей.

— Господи! Що це воно таке лїзе? — прошопотїла вона і ледві-ледві не випустила з рук каганця.

— От бач, Одарко, кого ти злякала ся? Це старець божий — калїка, а ти подумала Бог зна що. — Ну, пролазьте-ж далї в хату, — сказав Іван старцеви. — У нас і в хатї найдеть ся місце переночувати.

— Спаси, Господи, і помилуй... Та я може-б і тут, в сїнях, де-небудь примостив ся-б, — сказав старець-калїка. — Мир домови сьому й тому, хто живе в ньому — сказав він далї, перелазюючи в хату через поріг.

— Спасибі, спасибі, — сказав Іван. — Ну, скидайте-ж з себе свої торби, та будемо вечеряти, що Бог послав... Давайте, я вам поможу скинути ваші торби..

— Нї, нї... я сам, я сам, — якось чудно приговорив старець, швидко хапаючись за свої торби.

Скинув старець торби та й поклав їх біля себе.

— Куди-ж це вас Бог несе? — спитав у нього Іван.

— Та так, куди очи дивлять ся. Лажу з села в село, де тільки хрещені люде є.

— А це-ж ви звідкіль тепер?

— А це з містечка!

— Чого-ж це так? Завтра-ж пак там ярмарок.

— Та я знаю, що ярмарок, та тільки той ярмарок не для мене.

— Через що-ж це так? Мінї здаєть ся, що ярмарок для кожного.

— Звісно, що для кожного, але як я буду ярмаркувати, то й остатні калїчені ноги проярмакую: перейдуть, або пяні одтопчуть.

— Та й то правда! — сказав Іван, позираючи на старцеві ноги. — Що-ж це з вашими ногами стало ся? — спитав він трохи згодом у старця.

Старець трохи замяв ся і, як видко було, зовсім не хтів казати, але, трохи помовчавши, почав:

— Бодай уже мінї не казати, а вам не слухати! Колись я, знаєте, поїхав з батьком в лїс по дерево. Батько рубає і я рубаю. Коли оце те дерево, що ми рубали, — а дерево було велике, — як упаде та на мої ноги. Кинув ся батько до мене, виратував мене з під дерева, звалив якось мене на воза і замість дерева повіз мене до дому. Цїлу зиму пролежав я на лаві і вже тільки на весні міг якось стати на ноги, тільки не ходити, а стати. А тут хтось нараяв, щоб скупали мої ноги в гарячому росолї. Як скупали і той лад пропав: з того часу я вже більше й не ставав на ноги, і як бачите й досї лажу по сьвіту, бо батьки мої повмирали, а сестра хоч і є, так зять чортом дивить ся.

— І трапить ся-ж таке нещастя бідному чоловікови, — сказав Іван, появши віри тому, що розказував старець-калїка. — Ну, будемо-ж вечеряти, тільки як-би вас до стола примостити, — сказав він калїцї.

— Та мінї отут поставте, як ваша ласка, на лаві, — сказав старець. — Я й тут повечеряю.

Повечеряли і старець пісьля вечері лїг долї спати, підклавши під голову свої торби.

— Ну, що-ж, Одарко, скільки брати грошей з собою? — спитав Іван трохи згодом.

— Та про мене, забирай хоч і всї шістьдесять: може як раз воли добрі траплять ся, то може купиш, — сказала Одарка.

— А тобі-ж чого купити, Одарко? Чи парчі на очіпок, чи може намиста, чи чого набрати?

— Що-ж ти мінї там купиш? Купи хіба намиста разочок... Але нї; нехай, як піду на прощу у Київ, то тодї вже сама собі куплю що-небудь, як будуть гроші, а тепер нїчого ти мінї не купуй, Іване.

— Ну, про мене, як знаєш, — сказав Іван.

Швидко Іван з Одаркою полягали спати і тихо стало в хатї. Зараз заснули Іван та Одарка, тільки один старець-калїка ще не спав, хоч він і вдавав з себе, що спить: шістьдесять карбованців Іванових не давали йому спати, але натура взяла таки своє: швидко й він захріп на всю хату так, що й цьвіркунів не чутно стало.

Нехай-же вони собі сплять, а ми поки-що скажемо: хто такий бу отой старець.

* * *

Два роки до сього в одному великому лїсї за шість верстов від Іванового села завели ся злодії. Не було тої ночи, щоб в якім-небудь селї не стало або коней пар зо дві, або волів з пару; а то часом і комору обкрадуть. А шляхом і не їдь сам у ночи: обдеруть, або й зовсім убьють. Загомонїло про це лихо не одно село і почало роздумувати, як-би збутись такого несподіваного лиха. Зібрали ся якось люде з двох, чи з трьох сел і пішли облавою, забравши з собою дручки та коси, до того лїсу, де завели ся злодії. Увійшли вони в лїс, дійшли до одного яру і там таки спіймали злодіїв душ із вісїм; похватали їх голубчиків, повязали, та й запровадили куди слїд.

Швидко пісьля того в якімсь селї з'явив ся старець-калїка, котрий волочив за собою ноги, неначе вони в його поодсихали. Всякий йому давав: хто хлїба шматок, хто шматок сала, а хто копійку чи й дві грошей. Нїкому і в голову не приходило, що він був із тих злодіїв, щó недавно було завели ся в лїсї, в яру. Нїхто не думав, що це був не тільки що злодїй, а ще й злодійський отаман, та до того ще й розбійник; нїхто нїколи і не подумав-би, що його руки недавно купали ся в крови одного коробейника, котрий вертав ся до дому, спродавши свій крам, і що в його торбі були два ножі, щó не одного чоловіка перевели на той сьвіт. Нїхто, кажу, і не подумав-би, який-то з його був чоловік і тільки Одарчине серце неначе це вгадало і дуже закидалось, як вона побачила цего старця-калїку у себе в хатї: воно чуло якесь лихо та сказать не сказало.

* * *

Прокинув ся у досьвіта Іван з Одаркою, прокинув ся й розбійник і почав швидко надівати свої торби.

— Куди-ж це ви так рано? — спитав у нього Іван.

— Та оце я вчора, лежучи, надумав ся вдаритись знов до містечка; подам ся туди: там таки може краще буде.

— А вже-ж краще, — сказав Іван. — Дай-же їм, Одарко, чого-небудь на дорогу.

Одкраяла Одарка чималий шматок мнягкого хлїба та сама

*) В деяких селах на Украïнї попадя, а часом й дячиха, візьме з пів відра горілки та й їздить по селу, по багатших хатах. Зайде в хату, почастує хазяїв горілкою, а за це їй дають то борошна, то всякої пашнї, то курей, то гусей. Часом за пів відра горілки назбирає возів зо три всякої пашнї. Це зоветь ся льнованням.

й дала старцеви. Він вкинув той хліб в торбину і, подякувавши добрим людям за їх привітність до його, поліз собі з хати.

— Та й чудний чоловік оцей старець: усе чогось за свої торби держить ся, боїть ся, щоб хто чужий до них навіть не доторкнув ся... Мабуть там грошей повно, або яке добро є, — сказала Одарка.

— А що ти думаєш! — сказав Іван. — Може й є, та боїть ся, щоб хто не довідав ся, та не вкрав. Тепер такий сьвіт, що й старця часом за гроші задушать.

— А чи ти повіриш, Іване, чогось мині аж полекшало на душі, як старця в хаті не стало.

— Чого-ж це так? — спитав у неї Іван.

— Та я й сама не знаю чого... тільки він і страшним чогось мині здав ся. Я вчора довгенько не спала: усе його боялась... Чи не злий він, Іване, чоловік?!

— А хоч і злий... Ми йому нічого поганого не зробила.

— Та воно то так!

— То-ж то бо й є, що так! — сказав Іван і вийшов з Одаркою на двір.

— Ой, чогось мині, Іване, дуже не хочеть ся, щоб ти оце їхав на ярмарок. Ти трошки підождав-би, чи не їхатиме хто, — поїхали-б у двох, — сказала Одарка, переступаючи сінешний поріг.

— Ну, що-ж, Одарко, будемо робити? Як налагодив ся, то треба їхати.

Швидко Іван запріг свої воли і виїхав з двору.

— Прощай, моє серце! — сказала Одарка. — Нехай тобі Бог помагає.

— Спасибі! — сказав Іван і поїхав собі з села по дорозі, що́ круто підіймала ся на гору.

Довго стояла Одарка за воротьми, та все дивила ся на дорогу і вже як не видко стало Івана, зачинила ворота і пішла собі в хату.

— Господи! чого це мині так тяжко стало на душі? — думала вона. — Так тяжко, так важко, неначе я його в останній раз бачила... Сохрани, Господи, і помилуй його, — прошопотїла вона і сїла біля стола — задумалась.

* * *

Тимчасом розбійник, вилїзши з Іванової хати, потяг ся по тій дорозї, по якій поїхав і Іван. Вилїзши на гору, він почав чогось прислухати ся і навкруги озирати ся.

— Не видко нїкого! Можна сьміло тепер розправити свої потомляні кісточки: нїхто не побачить, — подумав він і швидко став на ноги.

— Ото ноги болять, неначе вперше став на ноги, — сказав він, потираючи руками свої колїна. — Ще, чого доброго, і не встигну до лїсу добрати ся. Але нї, він їхатиме волами... Та вже як до чого прийдеть ся, то й тут як-небудь з ним впораюсь.

На дворі почало вже розвиднюватись; місяць почав вже блїднїти, а зірки, що́ ясно в півнїч сьвітили, зовсїм кудись поховались. По дорозї швидко йшов високий розбійник; він і не зогледів ся, як перед очима його показав ся зелений лїс, звідкіль лило ся згучне щебетання усяких пташок.

— Оце добре! — тут все таки безпечнїйше, бо там далї стовбовий шлях, а він нїколи не дрімає: на ньому завжди можна такого чорта надибати, що й не відхрестиш ся, — так думав розбійник, добравшись до лїсу. — От ще тільки біда, — думав далї він, сївши під старим дубом, — як часом з'їдеть ся він з яким-небудь чортом: тодї все дїло пропало. А шкода буде втеряти шістьдесять карбованцїв. Не всякий раз їздять по цїй дорозї з такими грішми... Ну, будемо-ж ждати!

Швидко в лїсї щось заскрипіло. Розбійник почав дивити ся в той бік, де розлягав ся скрип колїс; очи його якось страшно засьвітились, як він побачив Іванові воли, а далї й самого Івана. Іван сидїв на возї і щось думав. Уже воли порівняли ся й з розбійником, а Іван усе дивить ся кудись, та про щось думає.

— Що це так задумали ся? — спитав у нього розбійник.

Здрігнув Іван і зиркнув на розбійника.

— Ой, як ви мене злякали! — сказав Іван, побачивши перед собою калїку-розбійника. — Як-же ви швидко тут опинили ся, — сказав далї він, зупинивши свої воли. — Я їхав, та й то аж ось коли тут опинив ся; а ви-ж...

— Та то, бачите, як хто до чого звичний, — перебив його калїка-розбійник.

— Та воно-то так! — сказав Іван. — А я думав було, що ви роздумали ся та вдарили ся далї, на село...

— Нї, нї! вже краще до містечка. Хотїлось-би-то, щоб як-небудь ранійше туди поспіти, та вже коли поспію. Воно-то ще й далеченько, верстов на десяток мабуть набереть ся.

— А чого доброго й набереть ся на десяток... Може-б вас підвезти? — спитав Іван.

— Вже я й не знаю, як-би я вам за це дякував, — сказав розбійник і по обличчю його пробіг лукавий усьміх.

— Як-же-б ви сїли на віз? мабуть треба вас підсадити, — сказав Іван розбійникови, злїзаючи з воза.

— Еге! будьте ласкаві... підсадїть, — сказав він, засадивши руку в торбу.

Злїз Іван з воза, підійшов до калїки, та й остовпів, глянувши в його вічи.

— Господи! — подумав він. — Що це за чоловік? Які у нього очи страшні, неначе в якого звірюки. Не дармо Одарка його боялась. Може він і справдї не добрий чоловік. А що, як Одарка правду казала? — думав він озираючи розбійника, як-то кажуть, з нїг до голови.

— Ой, підсадїть-же мене, будьте ласкаві, — сказав розбійник, налапавши в торбі свої ножі.

Іван уже хотїв було його кинути, але далї подумав:

— А що як я оце та грішу перед Богом? Нї, щоб вже там не було, а підвезу його. Як тільки вже до чого прийдеть ся, то таки-ж може він мене ще й не подужає: він-же калїка безногий, пхнути його, то він й полетить з воза, та й люшня-ж біля воза є.

Отак розміркувавши, Іван сказав розбійникови:

— Підлїзьте-ж до воза, то я вас підсаджу.

— От спасибі вам, — сказав розбійник і, глянувши страшенними очима навкруги, підлїз до воза.

— От тепер будемо й на воза сїдати, — сказав Іван, обхвачуючи розбійника по-під руками, щоб підняти його та посадити на віз.

Як блискавка мигнули дві руки розбійникові і два гострі ножі впили ся в боки бідного Івана. Повалив ся Іван на землю, обливаючись гарячою кровью, а розбійник швидко кинув ся до Іванової кишенї і, витягши з неї грошї, метнув ся в гущавину, але, згадавши про свої ножі, він знов вернув ся до Івана. Ненароком глянув він у вічи Івана, котрі виявляли страшні його муки...

— За що? За що ти мене, чоловіче, згубив? Я-б тобі усе віддав, аби ти мині тільки віку не збавляв, — сказав хрипким голосом Іван.

— А ось я зараз тобі скажу за що, — якось страшно крикнув розбійник, кинувшись на Івана.

— Не вбивай мене... дай хоч в останнїй раз подивити ся на сьвіт божий. Дай хоч Богу помолити ся в останнїй час...

— На тому сьвітї помолиш ся, — крикнув розбійник, піднявши ніж над нещасним Іваном.

— Помоли ся-ж хоч ти за мене... Господи, прийми мою душу!...

— Помолю ся, помолю ся, — крикнув душегуб і вдарив ножем Івана між ребрами проти серця.

— Суди-ж... тебе... Боже... — ледві прошопотїв Іван та й замовк, на віки замовк.

Притьмом побіг розбійник у лїс, обтерши ножі об Іванову одежу. Нераз трапляло ся йому переводити людей на той сьвіт, але не від кого ще не доводилось йому чути таких слів, які почув він тільки що від Івана. Сьпівали пташки, а йому здавало ся, що вони вимовляли остатнї Іванові слова: „Суди-ж тебе, Боже!“ Біг він по лїсу і бояв ся озирнути ся назад, бо лїс шумів, а йому здавалось, що то Іван біжить за ним і шопотить, голосно шопотить: „Суди-ж тебе, Боже!“ Біг він поки не впав і на місци не заснув.

* * *

Не довго стояли Іванові воли на місци. Побачивши, що нїхто їх не держить і не поганяє, пройшли вони трошки вперед по дорозї, а далї, звернувши з дороги, почали скубти тра-

вицю. Так попасаючись забрели вони так, що — як то кажуть — ні взад ні вперед; а кури (кучка з курми зачепила ся за дубове віття та й впала — розсипалась), — кури собі спокійненько по дорозі похожають, собі їсти шукають.

На ту пору їхали два чоловіки з Іванового села до містечка на ярмарок.

— Що воно за диво? Глянь, Павле, адже то кури бігають по дорозі? — сказав один чоловік.

— А справді кури. Що воно за знак? А он де й воли стоять — заплутали ся. Де-ж це їхній хазяїн? — сказав другий.

— А он де лежить край дороги: мабуть заснув, піджидаючи кого, щоб вкупі їхати, бо самому-ж небеспечно їхати цим лісом. Адже-ж памятаєш, як от колись половили у цьому самому лісі розбійників? Не сподівали ся бідненькі нас до себе в гості: спали собі спокійненько в яру, неначе кабани, повивертавшись...

— Еге-ге! та він зарізаний, — сказав Павло. — От і їдь сам оцим селом. — Хто-ж це такий? — спитали вони один в другого, зупинивши воли.

— Та це Костенко! — сказав Павло.

— Який Костенко? — спитав Яків.

— Та Іван!

— Ото бідний страдальник! Пером йому земля! Це прямо нещастя. То недавно найшли коробейника з перерізаним горлом, а це ще ось що... Ну, Павле, мабуть нам сьогодня не прийдеть ся ярмаркувати. Треба в село звістити... Знаєш що? Я поїду в село — звіщу, а ти тут зістань ся біля нього...

— Е, ні! краще поїдемо вдвох, а то тут страшно зіставать ся самому.

Посїдали вони на воза й поїхали назад в село.

* * *

На другий день прийшла бумага від станового, щоб поховали Івана. Зібрало ся в лісї кілька людей, звалили вони Іванове тїло на віз, повезли до села і там на могилках поховали. Пісьля похорону зібрали ся люде до бідної вдови на обід і в неї в хатї умовили ся на другий день йти облавою до лісу, щоб найти та покарати розбійників, що́ зарізали Івана.

— Ох, люде добрі! Що мінї з того, хоч ви й знайдете тих розбійників? Хіба-ж ви вернете мінї мого милого, мого дорогого Івана? — сказала Одарка, утираючи своє мокре від слїз личенько.

* * *

Починало вечоріти. Сонце ховало ся за зеленим лісом і визирало з-за голов старих, столїтних дубів і щиро обливало ясним промінням шапки полукопок. З усюди злїтали ся в лїс всякі пташки, неначе бояли ся, щоб темна ніч не застигла їх серед поля. Швидко сонця зовсім не видко стало: замісць його трошки згодом на небі показав ся краснощокий місяць; він виглядав своїх зірок, і вони швидко вийшли погуляти-подивитись на гарного парубка. Але не довго гуляли вони по чистому, чудовому полю: злякали ся вони темної хмари, що́ сьмілпво йшла до них, і почали ховати ся від неї одна за другою, а за ними швидко десь сховав ся і гарний парубок, краснощокий.

Того самого вечора над дорогою в лїсї сидїв отой розбійник, що́ зарізав Івана. Вийшов він на дорогу, чи не йтиме, або чи не їхатиме хто-небудь такий, щоб можна було біля нього погріти, як-то кажуть, свої руки. Сїв він над дорогою під дубом і озирнув його кучеряве віття.

— Отут, під оцим самим дубом, колись-то ми, — думав він, — одпочивали; ми тоді йшли з Київа, з прощі. У мене тоді голова болїла, і мати моя мочила водою отут мінї голову. Ще, здаєть ся, недавно ще було, а скільки-то років минуло від того часу. Я-ж тоді ще малим хлопям був.

І згадав він про свої дитячі лїта. Згадав, як часто, бувало, батько його старий бив його пугою, як він часом що де вкраде, та принесе до дому; як стара мати його часто обливала ся слїзми, як він почне їй, бувало, перекривляти.

— І де такий на лихо нам узяв ся? Чи ми тебе не доброму вчимо, що ти нас не слухаєш, та ще над нами й глузуєш? Біда нам, сину, з тобою! Краще-б ти був і на сьвіт не родив ся — бувало каже вона йому.

Згадав він, як батько його, взявши його за руку, веде бувало його до церкви, силує молити ся Богови й, прийшовши до дому, бувало, каже:

— Ти чув, сину, як дяк у церкві читав: смерть грішників люта. Чом-же ти, сину, не слухаєш ся і нас обижаєш, та перед Богом грішиш? Гляди, сину, щоб не довело ся тобі побачити на собі, яка-то буває смерть грішника.

Здрігнув розбійник, як згадав він отсї батькові слова і тяжко зітхнув.

— Простїть мінї, тату й мамо! може ви через мене пішли і на той сьвіт, — прошопотів він і знов задумав ся.

Згадав він, як бувало часто, піймавши яку-небудь пташку, та обскубши їй усе піря, втїшав ся, дивлячись на її страшні муки, на її смерть. А ось і знов перед ним його мати, а за нею й батько, тільки вони уже його не бьють і не лають, а тільки вмираючи на лаві кажуть:

— Сину! послухай ся нас на милість Божу. Ми-ж тобі добра зичимо. Доходь, доходь до розуму... ти-ж уже й не маленький, швидко пятьнадцять років тобі мине, а ти ще таке витворяєш, що й перед людьми стидно сказати, а перед Богом — й подумати. Гляди, сину, Бог не терпить грішників.

Отак сидїв розбійник та передумував про своє минуле життя, аж поки не закрив очей і не заснув під дубом; але сон його був сон неспокійний, сон грішника, котрого мучила совість, за котрим скрізь вона ходить, як тая тінь. Заснув він і йому здаєть ся, що він не спить. І чує він, десь далеко, неначе загуркотїли колеса і він ніби-то, схопившись, почав придивлятись у той бік, звідкіль ніс ся до його гуркіт, але нічого там не видно було. Замісць воза побачив він там того парубка, що колись він пхнув його в ополонку за Оксану, що він колись кохав її. Він знав, що Оксана його не любила, а любила того парубка і він пхнув його в ополонку; і нїхто того не бачив і нїхто того не чув, як бив ся нещасний парубок головою об тверду кригу, тільки душогуб радїв і думав: „Тепер Оксана буде моя. Її коханого не стало!“ Але не помоглось. Зажурилась Оксана за своїм милим і, дуже занедужавши, швидко Богови й душу віддала. Далї побачив розбійник й Оксану, котра здавалась йому ще кращою, нїж перше була; вона обняла свого коханого і гаряче почала його цїлувати в його очи, лоб і уста і приговорювати: „Серце моє! Нас хотїв розлучити отой шибеник, що он — бачиш? — стоїть під дубом!“ І розбійникови здавало ся, що Оксана показала на нього рукою. „Але, бач, не розлучили мене з тобою, мій коханий, бо я тебе, тільки тебе одного, щиро люблю“. Тяжко стало на душі розбійника і він що сили, неначе, кинув ся на того парубка і всадив йому в серце свого ножа. Зареготала Оксана, а парубок звалив ся на землю і не своїм голосом проговорив: „Суди-ж тебе, Боже“. Розбійник знов хотїв кинутись на нього, але замісць парубка побачив він перед собою того чоловіка — Івана, що він недавно зарізав його. Одскочив розбійник від нього, але показались ще якісь три тїни і кинулись на нього. Розбійник хотїв утїкати, але ноги його неначе скамянїли, неначе приросли до землї. „Суди-ж тебе, Боже! Суди-ж тебе, Боже!“ — кричали тїни.

Прокинув ся розбійник; серце його здорово било ся, неначе збирало ся вибратись з тїла; губи його трясли ся; на лобі виступив холодний піт, а очи якось страшно озирали ся навкруги, неначе когось шукали; на душі його так важко стало, ненаме який тяжкий камінь упав на неї. Скрізь було темно. Розбійник хотїв було згадати, де він був і що з ним сталось, але думки його не вязали ся і він не міг нїяк того пригадати. Коли оець мигнула блискавка і осьвітила дерогу. Схопив ся розбійник і подав ся в лїс, до того місця, де він завжди переховував ся від людей. В тому лїсї був глибокий, великий яр, а в тому яру росла висока та густа сосна. Під сосною було накладено і соломи і сухого дубового листу і всякої старої одежи — і чоловічої і жіночої, і жидівської і попівської: то була постїль розбійникова. Трохи далї росло ще кілька сосон; під ними те-ж було понакидано усякого гнилого дрантя та гнилої соломи: там колись те-ж спали розбійники, але трохи не рік минув, як тих розбійників не стало: попереловлювали їх в лїсї, в другому яру, і спровадили далеко, кудись на північ, попереду надївши їм на руки та на ноги залїзні кайдани і тільки зістав ся їх отаман-хазяїн над усїми дорогами, що́ повили ся поміж деревами. Біг туди розбійник і хоч дуже

H I 4.

темно було, але якась незвісна сила показувала йому дорогу до глибокого яру. Біг він туди закривши свої уха. Він чув, що над його головою гуркотів грім, а йому здавало ся, що то чийсь голос над ним говорив: „Суди-ж тебе, Боже!“ Коли ось як грякнув грім, і розбійникови здало ся, що земля перед ним розступила ся, і він упав на вколїшки.

— Господи! — крикнув він. — Це ти мабуть прийшов мене карати... Прости мінї...

І згадав він батькові слова: „Смерть грішників люта...“

— Чи вже-ж оце прийшла моя смерть? — подумав розбійник і схопившись побіг далї.

Нераз отак падав розбійник на вколїшки, нераз молив ся Богови, поки добіг до місця. Прибіг під сосну, впав на вколїшки і простягнув у гору руки.

- Господи! Прости мінї... Суди мене, та не карай мене тільки смертью. Я-ж ще жити хочу... Забуду своє перше життя, життя великого грішника, і буду жити селянином, — плачучи промовив він.

Мигнула блискавка і неначе огнева стріла пролетїла біля розбійника; за нею грякнув грім і неначе аж приглушив його.

— Батьку! Батьку! Чи вже-ж оце справджують ся твої слова?... Ой, батьку, матїнко!... — крикнув він і простяг ся ниць на землї.

Недовго отак лежав розбійник. Йому здало ся, що чийсь, неначе батьків, голос промовив: „Суди-ж тебе, Боже!“

Схопив ся розбійник.

— Хто це? - хто це говорить? Батько?... Де ти, батьку? Ти з того сьвіту прийшов подивити ся на муки свого сина... Ой, муки, муки, страшні муки!... Де мій ніж?... Мінї дуже страшно... серце розриваєть ся... Не хочу я жити, — краще вмерти... Де мої ножі? Убью себе, — крикнув він і кинув ся шукати свої торби.

— Нема, нема! Мабуть, як біг, погубив, — крикнув він і залив ся дрібними слїзми, як тая дитина.

Грякнув ще грім, але розбійник уже не схоплював ся: він сидів та тряс ся, як той Каїн. Йому здавало ся, що чотири людські тїни прибігли до нього і попритягали над ним свої руки, неначе хотїли його розірвати. На боках у трьох із них була запечена кров, а в одного було перерізане горло, і з того горла, здавалось, текла кров; а ось ще й пята тїнь, з неї текла вода і падали дрібні куски леду. „Суди-ж тебе, Боже!“ — неначе крикнули тїни.

Схопив ся розбійник і припав грудьми до сосни. Мигнула блискавка, розбійникови здало ся, що огнева стріла спустилась по сосні і увійшла в нього. Грякнув ще грім; застугонила земля, затріщала сосна і розбійник звалив ся на свою постїль і почув він, що на його ноги впало щось дуже-дуже тяжке. Впав розбійник і неначе замер; але недовго отак він пролежував, — щось почало йому у голову припікати. Одкрив він свої очи; перед ним стояв стовб диму і побачив розбійник, що постїль його заняла ся, горить і огонь починає вже лизати його тїло. Він хотїв утїкати, рвонув ся, але на перебитих його ногах лежала мало не половина сосни.

— Батьку! батьку! Ти правду мінї колись казав, та я тодї не слухав ся тебе... став злодїєм, далї розбійником... пять душ перевів на той сьвіт і тепер мене Господь карає лютою смертью, смертью тяжкого грішника... Прости-ж мінї, мій Боже! — крикнув він, задушуючись від диму.

Тут щось дуже почало біля його серця припікати, неначе щось на йому тлїло чи горіло.

— Ой, тяжко... тяжко!... — кричав розбійник. Йому здало ся, що над ним стоїть якийсь чоловік з пробитою ножем дїркою проти серця, звідкіль показувала ся запекла кров. Розбійник пізнав того чоловіка і одвернув від нього свої очи, але чоловік той стояв таки перед його очима.

— Одійди, одійди від мене... Я знаю, що мене Бог осудив на страшну смерть... чого-ж ще ти прийшов мучити мене? Одійди, не муч мене.

А чоловік той все стояв перед ним. Він дивив ся в вічи розбійника, а куски запеклої крови, здавалось розбійникови, падали на його груди проти серця тяжким каменем і давили його.

— Ой, пече-ж мене, пече отут біля серця, — крикнув ще раз розбійник, хватаючись руками за свої груди проти серця. Він ще щось хотїв казати, та язик уже не слухав ся його і тільки щось белькотав; а огонь лизав, лизав розбійника, поки зовсїм не спалив його.

Грішна душа покинула своє тїло.

* * *

Настав ранок. По лїсї ходило кілька людей з косами та з дручками, — а один і рушницю десь дістав: шукали вони розбійників, щоб їх половити та покарати. Замісць їх знайшли вони в яру тільки обгоріле тїло і догадали ся чиє-то воно було.

ПІСЬНЯ.

Сумно вітер реве
Завіває і рве
Стару стріху на вбогій хатинї...
У господї своїй,
Непривітній, тїсній,
Я сумую в нїмій самотинї.

Де-ж ті яснії днї
І веселі пісьнї,
Де ті квітки і пташки подїлись,
Щó весною нераз,
У лихий горя час
Самотнього мене веселили?

А тепер замісць їх,
Тих пісень голосних,
Замісць днїв і веселих і ясних, —
Кругом мене встає
Моє лихо нїме,
Від слїз радість у серденьку гасне...

Ой ви, сльози гіркі,
Ой ви, думки тяжкі!
На що душу мінї пригнїтили?
Де ви яснії днї,
І надїї мої,
І жадання, і силу подїли?...

1890 р. **Гр. Коваленко.**

М. К—чу!

Збирало ся товариство
До теплої хати
Побалакать, відпочити
І посумовати.
Збирало ся невеселе
З холоду погріть ся,
Збирало ся все до купи,
Бо нїкуди дїть ся.
Нїчим душу обігріти
На лютім морозї, —
Перемерли думи щирі,
Перемерзли сльози.
І не віє теплий вітер
З далекого краю,
І не сходить на Вкраїнї
Сонечко з-за гаю.

Завиває завірюха,
Мерзне все на дворі,
Темна хмара віковічна
Поховала зорі.
А в хатинї любо, тепло,
Ґосподар ласкавий
Добрим словом всїх витає
Щиро, не лукаво.
Обігрілось товариство,
Ожило помалу,
Поставало в тїсне коло
Думу засьпівало...
І надїю на хвилину
Розбудило хвору,
І забуло про те лихо,
Щó мете на дворі.

А. Бобенко.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[17. Иванъ Франко].

(Дальше.)

Неразъ уже пôдходивъ Мендель до Яця, щобы продавъ єму свôй ґрунтъ, але той и чути не хотѣвъ нѣ-прощо. Та й не мавъ коли, бо звычайно або пивъ, або протверезувавъ ся. Поки-жь мавъ за-що пити, то нѣщо не гнало єго, позбувати ся ґрунту. Але зъ-годомъ стало коло него круто, — въ корчмѣ нарбсъ уже значный довгъ. Коли-жь вôдтакъ Мендель не дававъ єму спокою и конче хотѣвъ купити въ него ґрунтъ, то сказавъ єму Яць, що вôнъ самъ стане копати, бо по-що вôддавати другому такій богацтва, — лѣпше пôйти й самому загорнути. Вôнъ задумавъ на-правду выступити въ супôръ зъ жидами.

Але-жь зъ голыми руками годѣ було самому забиратись до копаня, — треба було роздобути грошей до такого почину. Тому-то хотѣвъ вôнъ продати чотыри морґи на Волянцѣ, де ще нѣхто не копавъ, а для себе задержати два морґи близько хаты. И справдѣ продавъ вôнъ тѣ чотыри морґи землѣ жидови Юдцѣ. Та отъ, бѣдный Юдка ставъ небавомъ богачемъ, бо на купленôмъ ґрунтѣ выдобувъ уже чотыри жерела кипячки. Але-жь Яцеви годѣ було докопатись до кипячки. По-малу, сумно йшла въ него робота, дармá, що єго горячка що-разъ бôльше змагала ся. Ажь ось одного ранку дôзнавъ ся вôнъ, що всѣ три єго ямы повнѣ густого, чорного плыну ажь до самого краю. Яць трохи-не збожеволѣвъ, коли здобувъ бажаного скарбу. Якъ-стôй побѣгъ вôнъ до Мендля, привѣвъ єго до ямъ и сказавъ, щобъ купивъ собѣ те все. — „А сила хочешь?“ спытавъ ся жидъ. — „Милліонъ!“ вôдповѣвъ на-пруго Яць Зелепуга. Жидъ почувши таку мову засмѣявъ ся зъ цѣлого горла, та отъ, наразъ зробивъ ся поважнымъ: щаслива думка шибнула єму въ голову. Вôнъ нѣбы-то притакнувъ Яцеви й сказавъ, що треба йти по писаря и свѣдкôвъ.

Коло полудня хата Яця була повна народу, — се були свѣдки. Якъ писарь скôнчивъ писати контрактъ, то прочитавъ вôнъ прилюдно, що передъ вôддачею ґрунту зъ ямами маѣ Мендель Яцеви при свѣдкахъ вручити цѣну купна: милліонъ — валюты австрійскои. Опôсля положивши на столѣ мѣшокъ грошей, ставъ Мендель на-швидку рахувати, й справдѣ дорахувавъ до милліона. Але-жь писарь, дôставши вôдъ Мендля стоґульденового банкнота, допустивъ ся похибки-дрôбнички: ось бо мѣжь словомъ „милліонъ“ а словомъ „валюта“ промовчавъ вôнъ въ читаню контракту одно-однѣсеньке слôвце — „крейцарѣвъ“, изъ-за чого зъ Яцевого милліона вчинило ся десять тысячь. Але-жь Яць, не знаючи сего, радѣвъ радостію, що маѣ милліонъ. Коли люде порозходились, то выпивъ вôнъ кôлька чарокъ солодкои горѣвки, котру принѣсъ Мендель. Опôсля сѣвши на лавѣ оперъ ся обома лôктями о стôлъ и стискаючи въ обôймахъ свôй скарбъ усмѣхавъ ся и повторявъ якісь слова безъ звязку. Вôдтакъ склонивъ голову на мѣшокъ зъ грôшми й заснувъ. Ажь ось тихо-тихесенько отворили ся хатнѣ двери й осторожно ступаючи ввôйшовъ Мендель. Приступивъ до сплячого Яця, пôднявъ въ гору єго лôктѣ, вынявъ зъ-пôдъ нихъ мѣшокъ и пôдложивъ кругле полѣно. Потôмъ взявъ изъ стола каганець и поставивъ на землю, на котрôй лежало богато соломы. Вôдтакъ замкнувъ изъ сѣней передній двери и выйшовъ задними, зачинивши ихъ зъ на-двору. Незабаромъ хата взялась поломямъ, а на другій день рано вôдгребли люде зъ-пôдъ печи на-пôвъ перепаленого трупа Яця Зелепуги. Въ рукахъ замѣсць мѣшка зъ грôшми державъ вôнъ грубе полѣно. Побачивши таке мѣркували люде: „Нещасный! певно здрѣмавъ ся надъ грôшми й зôпхнувъ каганець зô стола въ солому. А коли збудивъ ся, то въ нетямѣ замѣсць ратувати грошѣ вхопивъ полѣно. А грошѣ всѣ згорѣли. Такъ-то вже очевидно самъ Богъ не щастивъ єму зъ тымъ скарбомъ!“[1])

Въ повѣсти „Яць Зелепуга“ вказавъ авторъ на тяжкій злидні хлѣборобôвъ, котрыхъ побутъ руйнуѣ жидова своєю захланною експльоатацією. Се справдѣшня траґедія въ циклю Бориславскихъ сумовитыхъ картинъ, щó ихъ Франко зъобразивъ хистью реалиста-художника. Тôлько-жь, по нашôй думцѣ, въ характеристицѣ Зелепуги проявляють ся деякі похибки. Авторъ сказавъ, що сей хлопъ бувъ ледащо та що по смерти жôнки ставъ пити на-забôй, — що єго орґанизмъ розстроивъ ся. Вôдки-жь взялась у него наразъ пристрасть до горячковои працѣ, щобы стати на-пруго богачемъ? Вже-жь по словамъ автора була у Яця „стара непривычна до думаня голова“[2]), тому-то годѣ порозумѣти, вôдки прибуло єму й силы й смѣлости до того, щобъ „выступити въ супôръ зъ жидами“ въ копаню нафтовыхъ ямъ? Чи такій хлопъ, якимъ зъображено Зелепугу, мôгъ справдѣ першій взятись до такого дѣла? Мы сумнѣваємо ся, бо вже-жь до такои боротьбы зъ жидами не мôгъ выступити хлопъ ледащо й пяниця, дармá, що вôнъ иногдѣ стямлювавъ ся у своєму безголовію. Вôдтакъ проблѣматичною являє ся исторія зъ милліономъ. Чей-же Зелепуга мôгъ дôзнатись, що за три-чотыри ямы зъ кипячкою годѣ єму домагатись вôдъ жида такои сумы, яка єму и въ снѣ не могла уявитись! Коли-жь єму справдѣ захотѣлось дôстати милліона за своє добро, то чей мôгъ покористуватись помôчю якого тямущого чоловѣка, щобъ єму жидъ таки выплативъ ту величезну суму. — Хоча-жь, по нашôй думцѣ, психичнѣ тѣ змаганя Зелепуги здають ся бути неимовѣрными, то все-жь траґична катастрофа, якою скôнчивъ ся той супôръ хлопа зъ хитрымъ жидомъ, вражаѣ сильно душу читача сеи повѣсти.

* * *

Коли-жь авторъ у своихъ творахъ зъявлявъ невдоволенѣ зъ теперѣшнього побуту суспôльного, коли вôнъ сказавъ, що „въ сему свѣтѣ окрôмъ зла годѣ глядѣти правды й розуму“[3]), та що „прогнила стара будова розвалить ся въ бою за правду и волю“[4]), то вже-жь не дивота, що вôнъ змалювавъ картину того щасливого побуту громадского, до якого теперѣшнѣй суспôльности треба прямувати, и якій, по єго думцѣ, въ нашôй давнинѣ справдѣ истнувавъ. Отъ и зладивъ вôнъ „образъ громадского житя карпатскои Руси въ XIII. вѣцѣ“ п. з. „Захаръ Беркутъ“, се-бъ-то написавъ историчну повѣсть, въ котрôй „головный предметъ взявъ по-части зъ исторіи, а по-части зъ переказôвъ народныхъ“[5]).

---

[1]) „Зоря“, 1887; стор. 412. — [2]) ibid., стор. 312.

[3]) „З вершин і низин“, стор. 59. — [4]) ibid., стор. 61.

[5]) „Захаръ Беркутъ“.... У Львовѣ, 1883; стор. 3.

Дѣя вôдбуваєся въ Тухольскихъ горахъ въ 1241. р. Въ тй-то горы приѣхавъ боярынъ, Тугаръ Вовкъ, бо князь Данило дарувавъ єму въ Тухольщинѣ обширнй полонины й цѣле одно пригôрє Зелеменя. Тутъ побудувавъ вôнъ собѣ гарну хату, а бажавши пôзнатись зъ сусѣдними боярами, запросивъ ихъ до себе на бенкетъ, и вôдтакъ рушили всѣ на ловы въ Тухольскй лѣсы. Зъ боярами выбралась такожь Мирослава, гарна дочка Вовкова, єдиначка, щó при народженю втратила була свою матѣрь. Провôдникомъ тои ловецкои дружины бувъ молодый гôрнякъ, Максимъ Беркутъ, першій леґинь на всю Тухольску верховину[1]); але-жь крôмъ того вырядили Тухольцѣ цѣлый вôддѣлъ леґинѣвъ зъ луками й ратищами до помочи зôбранымъ боярамъ.

бѣгъ въ помôчь Максимъ Беркутъ. Въ очахъ дѣвчины заблисли двѣ перловй сльозы, и не кажучи й слова она горячо стиснула руку свого выбавителя. А коли Максимъ, троха осмѣливши сь, стиснувъ єи руку, то Мирослава почула, якъ щось солодко защемѣло ѣй коло серця, — якъ лице єи загорѣлось стыдливымъ румянцемъ...

Коли-жь Тугаръ Вовкъ дôзнавъ ся, що Максимъ выратувавъ єго дочку вôдъ смерти, то подякувавъ вôнъ леґиневи за єго „чесне дѣло“, хоча волѣвъ бы бувъ, якъ бы выбавивъ єго дочку боярскій сынъ, а не сей „смердъ“, простый Тухольскій мужикъ. Вôдтакъ вертавъ ся Вовкъ домôвь, а Максимъ розказувавъ єму про свого батька Захара, щó єго заходами зроблено першу дорогу въ верховинѣ черезъ Бескиды. И запытавъ ся боярынъ леґиня, чи

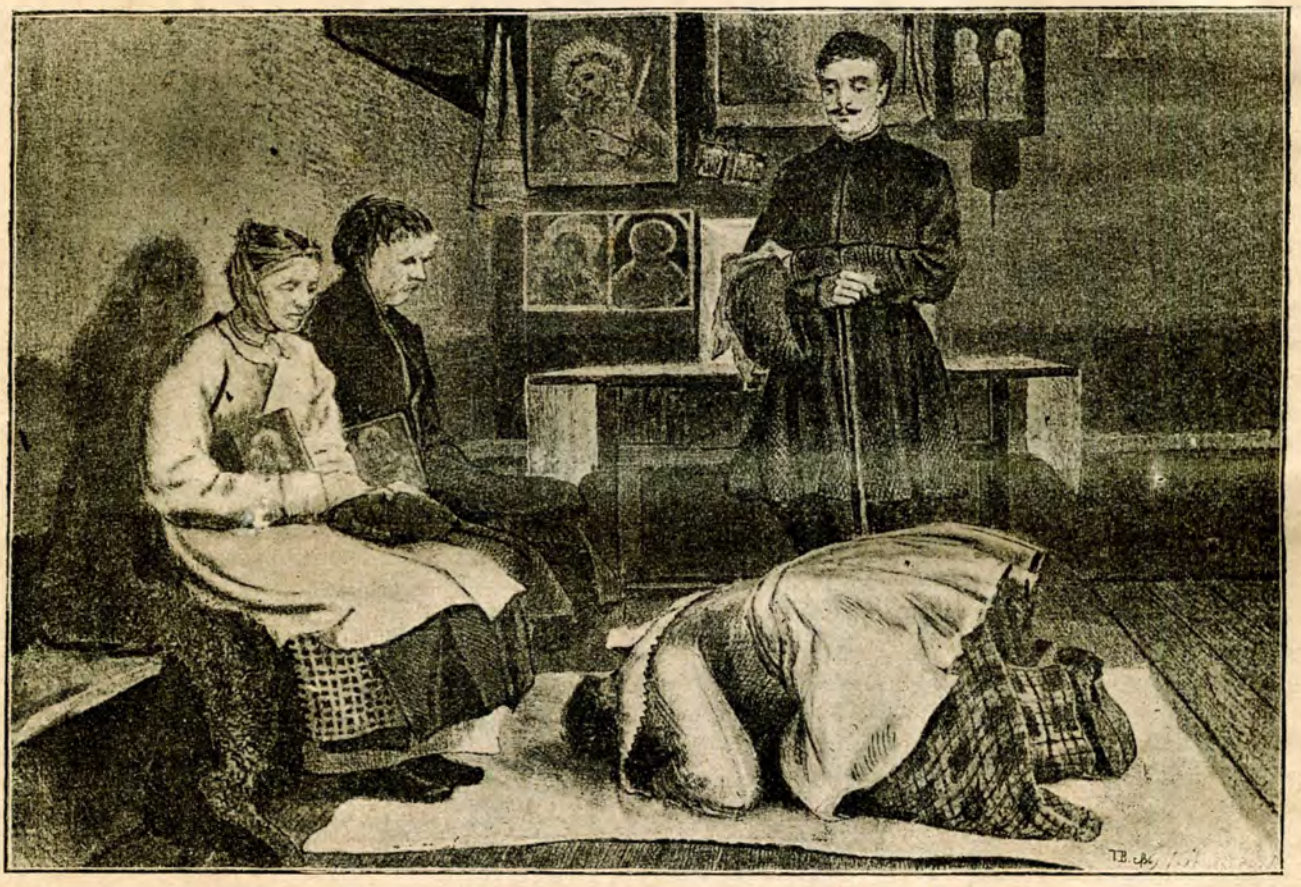

Молода пара просить о благословеньство.

Третього дня вôдбувались ловы на медведѣвъ, и отъ, Мирослава не вжахнулась небезпечного походу. Максимъ поглядаючи на неѣ подумавъ собѣ: „Дивна дѣвчина! такои я ще й не видавъ нѣколи!“ Ажь ось выпавъ на ловцѣвъ величезный медвѣдь та положивъ трупомъ одного боярина. Тогдѣ-то у деякихъ бояръ вôдôйшла охота до ловôвъ, хоча Максимъ тому медведеви влучивъ стрѣлу въ само серце. Але-жь Тугаръ Вовкъ, а найпаче Мирослава й Максимъ, налягали конче, щобъ кôнчити розпочате дѣло. Вôдтакъ ловы вôдбувались далѣ, коли ось Мирослава, переходячи кладкою по-надъ пропасть впала долôвь въ ломы й гнилячє близько медведицѣ, щó схопилась зъ леговища й кинулась до неѣ. И прийшло-бъ ся загинути Мирославѣ въ тôй пропасти, коли-бъ ѣй не бувъ приєго батько маєвелику власть надъ громадою? — „Власть, боярине?“ вôдказавъ Максимъ здивовавшись. — „Нѣ! власти надъ громадою у насъ не маєнѣхто: громада маєвласть сама, а бôльше нѣхто. Але мôй батько досвѣдченый чоловѣкъ и радо служить громадѣ. Якъ вôнъ говорить на радѣ громадскôй, такъ не зъумѣєнѣхто другій въ цѣлôй верховинѣ. Громада радо слухаєбатькôвскои рады, але власти батько мôй не маєнѣякои и не жадаєєи!“[1]) — Коли-жь Вовкъ сказавъ, що батько Максима бунтуєТухольцѣвъ проти него й проти князя, то сынъ Захара вôдповѣвъ смѣливо ось-що: „Бунтуєгромаду, боярине?! Нѣ, се тобѣ неправду сказано! Вся громада гнѣвна на тебе за те, що ты присвоюєшь собѣ громадскій лѣсъ и полонину, не спытавши навѣть громады, чи схоче она на те пристати, чи нѣ“. — Опôсля натякнувъ Максимъ на теє, що єго батько стараєся влагодити зворушену громаду

[1]) Максимъ бувъ наймолодшій сынъ Захара Беркута, щó, по словамъ автора, „бувъ правдивымъ образомъ тыхъ давныхъ патріярхôвъ-батькôвъ и провôдникôвъ цѣлого народа, про котрыхъ говорять намъ тысячолѣтнй пѣснѣ“ (стор. 42).

[1]) ibid., стор. 27—28.

и радить пôдождати ажь до громадского суду, на котрôмъ те дѣло розбере ся.

Незабаромъ прийшли они до села й побачили трьохъ старцѣвъ, щó несли копне знамено и скликували громаду на-завтра на копу, се-бъ-то на раду громадску. Тогдѣ сказавъ Максимъ бояринови, що тѝ старцѣ закличуть и єго, одначе Вовкъ вôдповѣвъ гордовито, що громадска копа єго нѣчого не обходить. — „Я ту зъ княжои волѣ!“ мовивъ вôнъ, „и можу самъ збирати копу, коли се буду вважати потрѣбнымъ“. Все-жь таки просивъ Максимъ бояринa, щобы прийшовъ завтра на копу; — вôнъ бажавъ, щобъ мѣжь Тухольскою громадою а бояриномъ була згода. И обѣцявъ Тугаръ Вовкъ прийти завтра, щобъ побачити, яка се буде рада.

Бояринъ зъ Мирославою и Максимомъ зближались до того мѣсця, де Тухольска кôтловина замыкала ся, пропускаючи тôлько потôкъ въ долину вузкою скалистою брамою. Передъ самымъ проходомъ стоявъ на-сторчь величезный камѣнный стовпъ, щó звавъ ся Сторожемъ, неначе-бъ пильнувавъ входу въ Тухольску долину. Пôсля народного переказу въ тôмъ камени живъ духъ царя велитôвъ. Той же царь воювавъ колись зъ Мораною, богинею смерти. Вôдтакъ Максимъ казавъ бояринови, що та богинѣ збере колись ще разъ свою силу, щобъ занапастити Тухольщину, але Сторожь упаде тогдѣ на силу Мораны й роздавить єѣ собою.

Ажь ось сказавъ Максимъ несмѣлымъ голосомъ Вовкови: „Бояринe! вôддай за мене доньку свою, котру я люблю дужше житя свого, дужше душѣ своєи!“[1]) Грôмъ зъ ясного неба не бувъ бы такъ вразивъ Тугара Вовка, якъ тѝ горячѝ, пристрастнѝ слова молодого леґиня. Згôрдно подививъ ся вôнъ на „смерда“, щó поважився єму таке казати. — „Коли-бъ мáло на таке прийти“, мовивъ бояринъ зъ пересердя, „то волѣла-бъ она (Мирослава) згинути въ крôвавыхъ обнятяхъ дикого звѣря, анѣжь мáла бы тобѣ дôстати ся!“ — Незабаромъ прощавъ ся Максимъ зô своєю „зорею“, щó блиснула єму такъ пречудно на одну днину, а теперь мусить на вѣки для него померкнути. Але-жь Мирослава сказала рѣшучо: „Я не померкну для тебе, молодче! — я буду твоя!“[2])

Та отъ, Вовка закликано на судъ громадскій! Сюды прийшовъ вôнъ въ супроводѣ десяти своихъ лучникôвъ и топôрникôвъ. Станувши мѣжь громадянами заявивъ вôнъ, що нѣхто не маѣ права судити єго, крôмъ князя й рôвныхъ єму бояръ. Тогдѣ вôдповѣвъ єму 90-лѣтнiй поважный старець Захаръ Беркутъ, що Тухольцѣ — вольнѝ люде й не знають нѣякого пана! „Мудрѝ права нашѝ“, мовивъ вôнъ бояринови, „походять не вôдъ твого князя, а вôдъ дѣдôвъ и батькôвъ нашихъ. Мудрыхъ судiѣвъ княжихъ мы не видали доси й жили тихо въ згодѣ й ладѣ, судячись самѝ громадскимъ розумомъ. Батьки нашѝ здавна учили насъ: оденъ чоловѣкъ — дурень, а громадскiй судъ — справедливый судъ. Безъ княжихъ воєводôвъ жили батьки нашѝ, жили й мы доси, и, якъ бачишь, хаты нашѝ не попустошенѝ и дѣти нашѝ не забранѝ до вражои неволѣ!“[3])

Але гордому Вовкови не вподобалась така бесѣда, — вôнъ натякнувъ на се, що князь приславъ єго воєводою въ Тухольщину; — вже-жь вôнъ проливавъ свою кровь въ двацяти битвахъ, — воювавъ проти Монголôвъ надъ Калкою. Та отъ, передъ громаду выйшовъ калѣка, воякъ Митко, й заявивъ, що служивъ въ дружинѣ Вовка й бувъ въ тôй битвѣ надъ Калкою. Коли-жь вôнъ ставъ далѣ говорити про теє, що бояринъ Вовкъ зрадивъ Русь Монголамъ, то розъяреный бояринъ кинувъ ся на него зъ топоромъ и розлупавъ єму голову. Такого злочину не могла стерпѣти громада! — „Смерть єму! смерть!“ закричали Тухольцѣ. — „Вôнъ зганьбивъ святôсть суду! — на радѣ мужа нашого забивъ!“ Але Захаръ зацитькавъ зворушеныхъ громадянъ и сказавъ ось-що Вовкови: „Вôддали ся зъ-мѣжь насъ! Черезъ три днѣ вôдъ нынѣ прийдуть нашѝ люде, щобъ розвалити твôй дôмъ и загладити навѣть слѣдъ твого бутя у насъ!“ — И сейчасъ выбрано десять молодцѣвъ, мѣжь ними й Максима, щобы сповнили волю громадску.

Мѣжь-тымъ Монголы пôдъ проводомъ бегадыра Петы зайшли горѣ рѣкою Стрыємъ на Скôльскiй шляхъ и розложились шатрами на рôвнинѣ по-низше Синевôдска. Коли Вовкъ про се довѣдавъ ся, то поѣхавъ вôнъ до орды зъ Мирославою. Она зъ-першу не знала, куды ѣде батько, коли-жь побачила надъ рѣкою шатра монгольскѝ, то дôзналась вôдъ батька, що Монголы — єго союзники проти проклятыхъ „смердôвъ“ и ихъ громадôвства. — „Тату! се погибель наша!“ крикнула зворушена Мирослава. „Якъ не стане хлопôвъ, то хто кормити буде бояръ?“[1]) — „Не бôй ся!“ вôдповѣвъ Вовкъ, „не вродилась ще тота буря, котра зможе до кореня знищити те пôдле насѣнe!“

Отъ, уже й приѣхавъ бояринъ зъ дочкою до шатеръ монгольскихъ! Пета дарувавъ Мирославѣ золотый перстѣнь, щó ѣй запоручавъ безпечный прохôдъ въ таборѣ монгольскôмъ. Вôдтакъ казавъ єѣ вôдвести до окремого шатра, а Тугаръ Вовкъ оставъ ся зъ монгольскими бегадырами Петою й Бурундою, щобъ радити воєнну раду. Єму велѣли вести малый вôддѣлъ Монголôвъ, щобъ обсадити вхôдъ до Тухлѣ. Опôсля лишивъ вôнъ Мирославу въ шатрѣ монгольскôмъ та впевнивъ єѣ, що нѣ вôнъ самъ, нѣ нѣхто зъ єго дружины не доторкне ся до Максима й не заподѣє єму нѣякого лиха[2]).

Поки Вовкъ прийшовъ зъ Монголами до Тухлѣ, то Максимъ, сповняючи волю громады, занявъ зъ молодцями дôмъ боярина, але-жь они не валили будовы, бо довѣдались, що наближують ся Монголы. Тѝ Тухольскѝ лицарѣ порѣшили, зробити той дôмъ своєю твердынею. И отъ, незабаромъ явивъ ся въ Тухольщинѣ Тугаръ Вовкъ и велѣвъ обступити свôй дôмъ широкимъ колесомъ въ три ряды. По тяжкôй боротьбѣ обсадженѝ Тухольцѣ перебились крôзь монгольску ватагу й погнали до лѣса. Але Вовкъ догнавъ ихъ, — одинъ вôддѣлъ монгольскiй перейшовъ имъ дорогу. Въ дальшôмъ крôвавôмъ змаганю осталось лишь пять молодцѣвъ, щó окружали Максима, и отъ, та горстка вôдбила три приступы Монголôвъ! Якъ же Вовкъ побачивъ завзятє Максима, то сказавъ самъ до себе: „Ѣй Богу! дѣльный молодець! Не дивуюсь, що вôнъ очарувавъ мою доньку! — и мене самого вôнъ мôгъ бы очарувати своєю рицарскою вдачею!“[3]) — Незабаромъ тѝ пять молодцѣвъ погибли, — оставъ ся тôлько Максимъ, — єго

[1]) ibid., стор. 37.

[2]) ibid., стор. 39.

[3]) ibid., стор. 59 – 60.

[1]) ibid., стор. 80.

[2]) Въ сѣй повѣсти читаємо, що Бурунда зъ десяти-тысячнымъ вôддѣломъ монгольскимъ хотѣвъ ити Тухольскимъ шляхомъ, мѣжь-тымъ коли Пета мавъ поступати Скôльскою дорогою (стор. 91).

[3]) „Захаръ-Беркутъ“; стор. 113.

закували въ зелѣзнѝ пута. Але-жь сынъ Захаря Беркута не вжахнувъ ся кайданôвъ и сказавъ Вовкови: „Хочь и въ путахъ, а все буду вольный чоловѣкъ! У мене пута на рукахъ, а у тебе на души!“

Коли-жь Тухольска громада довѣдала ся про долю тыхъ молодцѣвъ, то закликала старого Беркута, потребуючи єго рады. „Щó дѣяти? щó починати? якъ боронити ся?“ гуло въ народѣ. И порадивъ имъ Захаръ, не вôдбити, але розбити Монголôвъ. И отъ, саме-тогдѣ прийшла въ Тухлю помôчь верховиньскихъ и загôрныхъ громадъ. Ба, незабаромъ зъявилась Мирослава на кони та оповѣстила громаду, що передъ вечеромъ прийде сюды орда монгольска. Захарови-жь сказала она, що єго сынъ живый, — що бачила Максима въ неволи й говорила зъ нимъ. Вôдтакъ просила Захара, щобы схотѣвъ бути єи отцемъ. — „Тугаръ Вовкъ“, мовила она, „переставъ бути моимъ батькомъ, вôдколи зрадивъ свôй край и приставъ у службу Монголôвъ“. Опôсля заявила Мирослава, що Максимъ радивъ Тухольскôй громадѣ не спиняти Монголôвъ передъ тѣсниною, а впустити ихъ въ кôтловину, — тутъ бо можна ихъ обступити й вырубати до послѣднього, або выморити голодомъ. — „Треба тôлько поробити засѣки въ вывозѣ при водопадѣ й повыносити зъ села все добро громадске, все збôже, весь хлѣбъ, всю худобу, а вôдтакъ замкнути ихъ тутка зô всѣхъ бокôвъ!“ — Така була рада Максима.

И отъ, незабаромъ показались Монголы въ долинѣ надъ Опоромъ. Тогдѣ-то Захаръ Беркутъ обставъ за тымъ, щобы впустити ихъ въ Тухольску кôтловину, а коли сѣй радѣ нѣхто не протививъ ся, то всѣ вергли ся до своихъ хатъ, щобъ хоронити своє добро въ лѣсы. — Якъ Тухольцѣ вынесли ся зъ села, то почали въ кôтловину валити ся страшнѝ Монголы. Передомъ ѣхавъ бегадыръ Бурунда й Тугаръ Вовкъ. Вôдтакъ чôльный вôддѣлъ орды выйшовъ изъ безлюдного села й по приказу Бурунды спѣшивъ до вывозу, выкованого въ скалѣ Але-жь той вывôзъ бувъ заваленый камѣнѣмъ, а зъ горы Тухольскѝ молодцѣ стали кидати на Монголôвъ величезными плытами. Ажь ось велѣвъ Бурунда поприносити драбины й переднимъ вылѣзти на гору, щобъ зôгнати зъ-вôдтамъ тыхъ смѣльчакôвъ. Одначе Тухольцѣ, побачивши Монголôвъ, спинаючихъ ся горѣ драбинами, обсыпали ихъ ратищами, зъ-за чого ворогъ, мовь тяжка лявина, поваливъ ся долôвь, порываючи за собою слѣдуючѝ ряды. Мѣжь-тымъ сыпалось изъ горы на Монголôвъ камѣнє, зъ-за чого они страшно заметушились. Тогдѣ вызвѣривъ ся Бурунда на Тугара Вовка й назвавши єго „подвôйнымъ зрадникомъ“, сказавъ, що то вôнъ запровадивъ Монголôвъ въ отъ-сю западню, вôдки имъ годѣ выдобути ся. И збентеживъ ся Вовкъ та велѣвъ прикликати Максима у свôй наметъ.

Ажь теперь на згарищахъ вольнои Тухлѣ зачинавъ Вовкъ розумѣти, що Тухольцѣ, борючись за свободу, поступали зовсѣмъ розумно й право. Тому-то подобрѣвъ вôнъ и сказавъ Максимови, що хоче єго обѣцяти Тухольцямъ въ замѣнъ за вольный прохôдъ. Але Максимъ вôдповѣвъ Вовкови, що Тухольцѣ не пристануть на таку замѣну, бо якъ бы се сталось, то они допустили-бъ ся зрады на своихъ верховиньскихъ и загôрныхъ братяхъ, котрыхъ села були-бъ зруйнованѝ вразъ зъ Тухлею. — Ажь ось увôйшла въ наметъ Мирослава. Она заявила Максимови, що Монголы вôдси не выйдуть, що имъ тутъ усѣмъ погибати, — бо ось Тухольцѣ робити-муть въ лѣсѣ машины-метавки, котрыми можь буде кидати на нихъ камѣнє. Опôсля просила она батька, щобъ велѣвъ Максима розкувати та щобъ пôшовъ зъ нимъ до Тухольцѣвъ для переговорôвъ. — „Ось перстѣнь вôдъ Петы“, мовила Мирослава, — „зъ тымъ перстенемъ варта єго пропустить“. Одначе Вовкъ не хотѣвъ ити зъ Максимомъ, бо боявъ ся, щобъ Тухольцѣ не взяли собѣ полоняника, а єго самого не прогнали. И пôшла до Тухольцѣвъ тôлько Мирослава зъ батькомъ, а Максимъ лишивъ ся въ боярскôмъ наметѣ.

Якъ они обоє прийшли до Тухольцѣвъ, то сказавъ Вовкъ Захарови: „Розвалѣть свои засѣки, пустѣть монгольску силу зъ вашои долины, а въ замѣну за те Бурунда готовъ вôддати вамъ вашого полоняника живого й здорового!“ — Але Захаръ вôдповѣвъ, що годѣ мѣняти одного хлопця за руину сусѣдôвъ, верховинцѣвъ и загôрянъ, — а впрочôмъ становище Тухольцѣвъ сильне, мѣжь-тымъ коли Монголы запертѝ въ камяноôй клѣтцѣ. Коли-жь Вовкъ хотѣвъ вôдходити, то Мирослава благала єго, щобъ не вертавъ ся до Монголôвъ, де єго дожидає смерть, — щобъ оставъ ся тутъ мѣжь своими людьми та станувъ мѣжь ними до бою зъ дикою ордою. Одначе Вовкъ сказавъ, що ще не вся надѣя у Монголôвъ пропала, а вôдтакъ додавъ ще отъ-сѝ слова: „Не забувай, дѣвчино, що тамъ — той твôй Максимъ, и хто знає, може мы оденъ другому на що пригодимось!“[1])

И вернувъ ся Вовкъ до Монголôвъ, а Захаръ зъ Мирославою повели Тухольцѣвъ до того мѣсця, де потôкъ тѣсниною выплывавъ зъ долины, и де край него стоявъ величезный камѣнный стовпъ, щó єго звали Сторожемъ. Великою натугою звалили сей стовпъ долôвь, такъ, що вôнъ лягъ по-перекъ потока. Вôдтакъ Сторожь ставъ засновкомъ великои стѣны, котру Тухольскѝ молодцѣ здвигли зъ камѣня на якѝ два сяжнѣ загрубшки вôдъ одноі стѣны тѣснины до другои.

Якъ замуровано потôкъ, незабаромъ въ горахъ упали великѝ дощѣ, — живо прибула повѣнь и въ кôтловинѣ заклекотѣла вода. Довершивши великого дѣла Захаръ помоливъ ся Сонцю, великому, преясному владарю свѣта, и просивъ єго о помôчь у страшному бою. — Мѣжь-тымъ Вовкъ вернувъ ся до Монголôвъ и сказавъ Максимови, що Бурунда конче налягає, шукати способу, щобъ завтра рано вывести Монголôвъ зъ отъ-сеи западнѣ. И вôдповѣвъ Максимъ: „Я знаю стежку зъ сеи кôтловины безпечну и скриту... Туды можна вывести вôддѣлъ Монголôвъ на верхъ и обсадити ними вывôзъ, а тодѣ легка рѣчь буде розвалити засѣки й выйти зъ сеи долины“. И отъ, незабаромъ розкували Максима й повели передъ наметъ Бурунды. Той сказавъ єму, що, коли найде выхôдъ, буде свобôдный та ще й дары одержить, — коли-жь Максимъ манить Монголôвъ пустыми словами, то згине въ мукахъ страшныхъ. И повѣвъ Максимъ Бурунду до городу свого батька, де була велика плыта, щó вкрывала пôдземный хôдникъ. Але-жь той хôдникъ залила вже вода, котра що-разъ бôльше покрывала долину. Вôдтакъ Максимъ пригадавъ Бурундѣ єго слова: „Ты сказавъ“, мовивъ вôнъ, „що, якъ покажу тобѣ выхôдъ, буду вôльный“. — „И выхôдъ обманивъ мене!“ вôдповѣвъ Бурунда. „Тодѣ будешь вôльный, якъ усѣ выйдемо зъ сеи долины, не борше!“

Страшно було глянути по долинѣ: ту й тамъ мовь чорнѝ островы, видно було зъ воды купы Монголôвъ, на

[1]) ibid., стор. 151.

котрыхъ безнастанно сыпалось камѣнє зъ Тухольскихъ машинъ-метавокъ. Уже самъ Бурунда побачивъ, що всѣ Монголы погинуть въ тôй кôтловинѣ безъ бою, безъ славы. Вôдтакъ и самымъ Тухольцямъ дѣялось квапно, доконати ворога. Послухавши рады Мирославы зробили они двѣ плотины зъ ялиць и казали двацяти смѣливымъ молодцямъ поплысти до бою зъ недобитками Монголôвъ. Тогдѣ Вовкъ порадивъ Бурундѣ, запытатись Тухольцѣвъ, чи схочуть теперь за полоняника-Максима дарувати житє та вольный прохôдъ Бурундѣ и тымъ Монголамъ, що не погибли ще въ бою. Але, хоча Бурунда пôднѣсъ уже свôй топôръ надъ головою Максима, Захаръ не приставъ на таку угоду, сказавши: „Нехай радше гине сынъ мôй, нѣжь за-для него має уйти хочь оденъ ворогъ нашого краю!“[1]) Вôдтакъ Бурунда замахнувъ ся, щобъ сокирою розлупати Максимову голову, — одначе саме-тогдѣ блиснула шабля Тугара Вовка, и права рука Бурунды вразъ изъ топоромъ, вôдтята шаблею вôдъ рамени, впала въ воду. Ревнувъ зъ лютости и болю Бурунда и лѣвою рукою стиснувъ Максима за груди, — але той ударивъ єго головою й плечима въ лѣвый бôкъ такъ, що Бурунда втративъ рôвновагу й покотивъ ся въ воду, потягнувши за собою й Максима. — Ажь ось зашумѣло въ воздусѣ и величезный камѣнь, киненый зъ Тухольскои машины руками Захара Беркута, впавъ на купку ворогôвъ. Зъ Бурундувои дружины не було й слѣду.

Максимъ выринувъ незабаромъ зъ воды, — єго выратували тѝ молодцѣ, що̀ плавали на плотинахъ. И зрадѣвъ батько, побачивши свого сына живымъ, одначе й заявивъ, що Сторожь кличе єго вже до себе, — вже-жь Захаръ звершивъ своє дѣло, то й пора спочити. Ажь ось озирнувъ ся Максимъ и задубѣвъ: Мирослава лежала на земли блѣда зъ выразомъ розпуки на лици, — она була зômлѣла ще тогдѣ, якъ Захаръ пустивъ зъ машины камѣнє на останню купку ворогôвъ, въ котрôй Бурунда потягнувъ Максима за собою въ воду. И принявъ Максимъ до Мирославы, стараючись, щобъ она очуняла. Она-жь отворила очи та довго не могла прийти до себе зъ диву, побачивши Максима. Незабаромъ довѣдалась вôдъ него, що єи батько не жиє та що й Захаръ покидає ихъ. И озвавъ ся Захаръ до Максима й Мирославы: „Нехай боги дѣдôвъ нашихъ благословлять васъ, дѣти! Въ тяжкихъ дняхъ звела васъ доля до купы й злучила серця вашѝ... Нехай-же звязокъ въ нынѣшню побѣдну днину буде порукою, що й нашъ народъ такъ-само перебуде тяжкѝ злигоднѣ и не розôрве свого сердечного звязку зъ чеснотою и людскостію!“ Опôсля умираючій промовивъ ще кôлька слôвъ до громады. — „Батьки й братя“, казавъ Захаръ, „нынѣшня наша побѣда — велике дѣло для насъ! Чимъ мы побѣдили? Чи нашимъ оружіємъ тôлько? Нѣ! Чи нашою хитростю тôлько? Нѣ! Мы побѣдили нашимъ громадскимъ ладомъ, нашою згодою и дружностю. Уважайте добре на те! Доки будете жити въ громадскôмъ порядку, дружно держати ся купы, незломно стояти всѣ за одного, а оденъ за всѣхъ, доти нѣяка сила ворожа не побѣдить васъ. Але я знаю, братя, и чує се моя душа, що се не бувъ послѣдній ударъ на нашу громадску твердыню, — що за нимъ послѣдують другѝ й въ кôнци розбôють нашу громаду. Поганѝ часы настануть для нашого народа... Але середъ тыхъ злидньвъ зновъ нагад є собѣ народъ своє давне громадство, и благо єму, коли скоро й живо нагадає собѣ єго: се ощадить єму цѣле море слѣзъ и крови, цѣлѝ столѣтя неволѣ... Але чи швидше, чи пôзнѣйше вôнъ нагадає собѣ житє своихъ предкôвъ и забажає ити ихъ слѣдомъ. Щасливъ, кому судило ся жити въ тѝ днѣ! Се будуть гарнѝ днѣ, днѣ веснянѝ, днѣ вôдродженя народного“...

И зôтхнувъ важко старый Захаръ, зирнувъ на сонце, усмѣхнувъ ся, — и по хвили вже не стало єго. Сыны й громадяне занесли єго тѣло на ясну поляну[1]), до стародавного житла прадѣдôвскихъ богôвъ, и зложивши єго въ просторôй печерѣ, лицемъ до золотого образу Дажбога-сонця, привалили вхôдъ величезною плытою й замурували...

Авторъ кôнчить вôдтакъ свою повѣсть отъ-сими словами: „Богато змѣнило ся вôдъ того часу... Великѝ злигоднѣ градовою хмарою перейшли по-надъ рускою землею. Давне громадство давно забуте и, здавалось бы, похоронене. Такъ нѣ! Чи не нашимъ днямъ судилось вôдновити єго? Чи не мы се жиємъ въ тôй щасливôй добѣ вôдродженя, о котрôй говоривъ умираючій Захаръ, а бодай въ досвѣткахъ тои щасливои добы?“

Литературну оповѣстку про повѣсть „Захаръ Беркутъ“ подавъ Г(орленко) въ „Кіевскôй Старинѣ“ (т. XI. 1885; стор. 369—376). Критикъ называє сей твôръ „прекраснымъ“, кажучи, що, хоча дѣя вôдбуваєся въ давнôй давнинѣ, все-жь повѣсть є повна живого интересу, по-заякъ громадскѝ порядки й типы того далекого вѣку займають осередокъ картины й суть зъображенѝ зъ великою любвою до рôдныхъ святощій. Слабою-жь стороною повѣсти, по думцѣ рецензента, вважає ся якась штучнôсть въ розвитю фабулы; подѣ являють ся подекуды зъ-нечевя, неначе „deus ex machina“, а героѣ выдобувають ся зъ критичнои ситуаціѣ неразъ пошибомъ щастя. Але-жь тѝ недостачѣ влагоджують ся оригинальною и симпатичною композиціею та й справжньою поезією въ деякихъ мѣсцяхъ оповѣданя.

(Дальше буде).

ПРИЧИНОК ДО СПОРУ ЯЗИКОВОГО.

Недавно розпочав знаний письменник п. Чайченко в часописи „Правда“ спір про чистоту язика галицько-руських поетів і дійшов до того заключеня, що галицько-руські поети, між котрими суть деякі і знаменитими прозаїками, не знають добре язика українсько-руського.

Проти основних закидів що до дійсного псованя і занечищованя язика ніхто не мо може виступати; противно правдива критика язикова єсть в розвою кождої бесіди літературної потрібна. Однак критика того рода мусить бути оперта на правдивих, основних студіях язикових і дослідах. Інакше така критика закраває на арбітральний пустий пуризм, котрий, мимоходом сказавши, єсть тепер всюди в моді.

Я ту не буду спорити з п. Чайченком, чи язик галицько-руських поетів єсть чистий чи нечистий; хочу тільки звернути увагу усіх, що̀ занимають ся і слідять за розвоєм язика руського в письменстві, на спосіб критикованя п. Чайченка і пригадати деякі обставини, впливаючі на розвій язика, на котрі п. Чайченко призабув.

П. Чайченко критикуючи каже, що сей вираз — москвіцизм, а той — польонізм, сей — рутенізм (?), а той — церковщина, що ся конструкція — германська, а той акцент —

[1]) Ibid., стор. 179.

[1]) Та поляна звалась ясною вôдъ того, що такъ (по словамъ автора) не вгасавъ вѣчный огонь въ честь богôвъ.

неправильний і т. і. Питаю ся, на чім опер ся шан. критик, видаючи такі суди? Де крітеріюм? Чи може видана історія язика українсько-руського, може великий і повний критичний словар українсько-руської мови і єї діялектів, може які монографії з округа синтакси будь-то словесности устної, будь-то бодай голоснійших писателів українсько-руських, от як Квітки, Шевченка, чи може яка книжка о акцентуації в мові нашій? Де там! Такими річами брати-Українці не занимають ся і не занимали ся... Де-ж одже крітеріюм? — Ото п. Чайченко сам себе ставить ареопагом, свій язик, котрим пише, і свою сторону, в котрій язика навчив ся. Кождий мусить признати, що то крітеріюм за вузке і хвійне. Най буде п. Чайченко найлучшим белєтристом, най знає 15000 слів українсько-руських (у Шекспіра творах не находить ся по-над 15000 слів), то все-ж таки не може братись за серіозну критику язика без попереднього высказаних праць. Інакше стане ся, як і дійсно сталo ся, що се слово, котре находить ся в письмах Котляревського, Квітки або і Шевченка, буде уважати п. Чайченко за чуже, а то тому́, бо він єго в своїй сторонї не чув, а тих творів основно не перестудіював. Хосеннійше одже було-б взятись Українцям [за приміром Галичан], котрих є сила і у котрих засоби грошеві суть значно більші, як у нас, попереду до таких праць, як історія та історично порівнуючий словар язика, бо тоді показало-б ся, що не одно слово, що́ кому видає ся церковним або москвіцизмом, є найкрасшим дуже давним, питомим народно-руським словом, котре противно Москалї собі присвоїли. А тепер звідки може п. Чайченко знати, що пр. слово уживане народом руським в Галичинї, а називане п. Чайченком рутенїзмом, не є руським, а запозиченим? Чи тому́, що на Україні не уживаєсь? А звідки він знає, що воно там не уживає ся, коли до сего часу нїхто не вислїдив основно язика українського у всїх сторонах і не видав словаря?

Перейдім тепер до обставин, впливаючих на розвій язика літературного, на котрі п. Чайченко в своїй критицї призабув. Сї обставини суть безперечно інші на Україні, а інші в Галичинї. На Україні по нещаснім указї з р. 1876. ограничено розвій язика тільки на белєтристику, очевидно поле за вузке для розвою язика так великого народу. І в тій-то белєтристицї вистарчив для письменників язик, котрого навчились від люду безпосередно, а то тим більше, що вони брали без сьвідома кожде вречене люду за добре, за своє, не достерігши, що і там могли бути польонїзми або москвіцизми [приміром най послужать оповідання Стороженка, або язик Куліша]. Однак не може вистарчити язик люду нї у нас нї у жадного іншого народу, коли він приходить в ужите в тих галузях науки і на тих полях житя людського, де простий люд не выступав, одже певних понять не мав і тому́ для тих понять і слів не утворив. В такім одже широкім ужитю, як є широкі течії житя людського, найшов ся язик руський в Галичинї. Ним ту витає ся цїсаря, виголошує ся мови полїтичні в соймі, ним викладає ся всї предмети в ґімназіях, він розлягає ся з катедр університецьких, ним пишуть ся письма і розправи фільозофічні, педаґоґічні, фільольоґічні, історичні, математичні, фізичні, правничі і т. і. О кілько одже ширший круг ужитя, о тілько ширший єго розвій і то розвій природний. Творить люд простий слова, чому не може утворити слова, коли єго ще нема, для нового понятя сей, що́ те понятє посїдає? Природно, що мусїли повстати в Галичинї неольоґізми. А що-ж-би було дивного, коли-б і від сусїдного народа запожичено ся яким словом, — та-ж і інші народи навзаїм запожичають ся, от прим. Поляки від Русинів, — або коли-б відгарбано яке давне староруське слово, котре так може бути нашою і тепер власностью, як безправно присвоїли єго собі Москалї?! А при тім всїм зовсїм нема обави, щоб язик руський звів ся, бо у нас минув період несьвідомого тільки наслїдованя мови люду, а настав через школи період сьвідомого наукого аналїзу руської бесїди, пізнаваня єго історичного розвою, порівнованя з іншими мовами. В наслїдок того у нас є чутливійше ухо, як у Українців на польонїзми, москвіцизми, церковщину і неольоґізми, утворені не в дусї язика руського. Тому́ і з тих рутенїзмів, як зове їх Чайченко, не належить съміяти ся, але треба їх таки навчитись, бо вони суть природним утвором культурного житя Русинів в Галичинї.

Хочу звернути увагу ще на одну обставину. Підчас коли на Україні рідко язик українсько-руський є розговорним між тамошною інтелїґенцією, то в Галичинї говорять ним як в простій хатї, так і в найелєґантнїйших і найвисших сальонах. Розуміесь, що се впливає також так на розвій язика, як і на єго делїкатність, гнучкість і огладу. Ту вже не ходить о говорене лише языком руським, але ходить о красне говорене, бо того вимагає почутє краси язика. Не диво, що хотячи пр. інтелїґентним дївчатам у нас подати читати деякі українські поезії, треба їх очистити насамперед з разячих слів.

Так ото рїжні від України обставини впливають на розвій язика руського в Галичинї. А так знову розвинений язик має свій природний вплив і на дікцію галицько-руських поетів. Ту ото лежить причина того, що язик тих поетів єсть в значній части рїжний від язика поетів українських. Але дарма. Як ми учимо ся зі словарем в руцї деяких слів українських, так най зволять і Українцї вийти трохи по-за свою тїсну межу і навчитись трохи і від нас. В той лише спосіб може вирабляти ся єдність і розуминє.

Ів Кокорудз.

Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихови.

„Ви, галицькі безмозкі вершолипи!
„У вас нема нї вчуття, анї вдатку“....
(„*Зеркало*“, 1891, ч. 16).

Здаєть ся, що нїякого року так багацько не товкувало ся та спорило ся в наших часописях про чистоту нашої мови, як тепер. Ну, та й добалакали ся! Себе не попересьвідчували, а за те москальофілям дали повне право глузувати з нас, радїти нашій незгодї. „Галицька Русь“ ще в 140-ім ч. злорадно кепкувала з „самостійників“, але-ж навряд чи снило ся їй хоч у снї, що сами ми дамо їй в руки таку зброю, як оце недавно в „Правдї“. І от в чч. 157, 158, 159 і 160-ім „Галицькая Русь“ залюбки передруковує під заголовком „Недорозумѣнія сепаратистовъ“ — всеньку допись В. Чайченка, навіть фонетикою („скаженымъ письмомъ“), доводить на підставі її, що Українцї вважають галицьку мову за „карикатуру малорусского языка“, ба навіть її не розуміють, — що взагалї „галицкій сепаратистъ не понимаетъ украинского, а послѣдній первого, а всѣ разомъ не понимаютъ себе взаимно“. Не забува „Гал. Русь“ і за Чайченка, розбира його по ниточцї, доводить, що він, мовляв, пише не по-малоруськи, не знає наріччя не то галицького, ба й українського (простонароднього). Заневне, треба бути великим ідеалїстом, щоб шукати в сій „Ітанєвільській Синиці“[1]) безсторонности та неперекручування фактів: через те взагалї шкода звертати увагу на замітки сієї „симпатичної“ ґазети. Коли-ж тепер, на превеликий жаль, вона має право говорити з апьомбом: бо В. Чайченко через необачність зовсїм невірно представив стан речей. Франко в своїй одповіді йому здебільша одвітив гаразд, але-ж несправедливо відніс ся до самого Чайченка, бо-ж звісно, що коли Франко є найпершій письменник в Галичинї, то Чайченко — перший між новітнїми українськими; опроче, будь-щоб-удь, його твори найбільше од усіх сучасних українських підходять до Франкових. Вкінцї зачепив сю справу Школиченко, силував ся бути об'єктивним, але не збив найголовнїщої помилки Чайченка. Про це я й хочу побалакати.

[Передусїм знов повторю, що Чайченка як літерата я дуже поважаю, так що не можна шукати в моїх словах небезсторонности супроти його]. Чайченко сказав неправду, буцїмто всї Українцї не читають галицьких віршів, навіть будь які „найщиріщі патріоти“. Я протестую, бо й сам усе перечитую, хоч-би вже за-для того, щоб тямити, в якім станї знаходить ся руcько-українська поезія, та й других таких знаю не одну людину. Правда, стрічав я чимало українофілів, котрі таки не люблять читати віршів анї галицьких, анї (часом навіть іще більше).... українських. Тільки-ж тут вина не мова творів, а змі ст. Справдї-бо, що́ ми знаходимо в біль-

[1]) З „Замогильних записок Пікквікського клюбу“ Діккенса.

шости наших теперішніх віршів? Або вкучне висьпівування милої, де зовсім не бачити глибшого чуття, рефлєксії, а просто (по виразу „Зеркала“) поет

Любку описав так ясно,
Як ворону в зоольогії. („*Зеркало*“, 1890, лютий).

Або, замість цьвірінькати, мов горобець на зорі, поет бере темою тріскучий, дзизчачий „патріотизм“, у котрім віршовник

„Про Вкраїну сьпіва милу,
Аж вона з досади мліє“... (Ibidem)[1]).

І на сьвітї такі любовні сьпіви, як Гейне, і такі патріотичні поезії, як Куліша (на пр. „Досьвітки“) та й самого Шевченка, які ніколи не втеряють принади, а сучасні наші поети навіть пересьпівати їх не зугарні! Нема в їх віршах „ні вчуння, ані вдатку“!

При такім стані нашої поезії вірші галичанина Франка, де він стоїть на ґрунті людяности, поступу, волі, загального братерства та т. і., визначають ся різко та яскраво, здають ся осьвіжаючим джерелом! Коли-б Українці їх не захтіли читати тільки через деякі одміни в мові, це було-б що найменче чуднотою. Але-ж вони їх читають! І я знаю навіть ось які події: люде, котрі вважають читання сучасних (українських таки) поетів за марнованя часу, переписували цілу збірку: „З вершин і низин“ Франка! Факт навіть не одиночний, і він сам за себе говорить. Чи багацько українських віршописців діжде сього? Хай не подумають, що цими словами я вже заперечую сучасну українську поезію, — ні, і між моїми земляками є такі віршописці, що не шкода читати їх твори. Сюди на першім місці відносить ся нїхто другий, як сам Чайченко, в котрого часто звучать такі мотиви, що чимало відомих міні людей вважало його навіть за радикала і противоставляли Самійленкови; тут я маю на думці не тільки його вірші, але й інші писання до сього року. І його твори, як-що читають ся охочо, то заневне не через мову, а через зміст. Взагалї мова не може й не повинна одігнати читача. Англичане — Шекспіра, Перси — Фірдовсїя („Шах-наме“) залюбки чигають із комментарями; та й у нас поезії Федьковича, повні безтічі локалїзмів не тільки в засобі слів, але й у формах ґрамат ичних, те-ж читають ся, хоч-би іноді й зо словником, — тут мова ні при чому. А вже-ж тих писателїв закордонної Вкраїни, яких розбирає Чайченко, навіть лекше було-б зрозуміти, ніж Федьковича[2]): коли трапляють ся в їх москалїзм, то ми второпаємо, а польонїзмів дуже незрозумілих Українцями, в їх не гурт.

Ото-ж найперше, що я хтів зазначити: Українці можуть читати галицькі вірші та й читають, коли ті вірші того варті своїм змістом.

А тепер перейду до мови: чи справдї вже вона така неукраїнська? — Нема спору, що є такі галицькі поети, котрі не гаразд знають не кажу вкраїнське, а й галицьке нарічє, котрі заправляють свої вірші польонїзмами, — більше, ніж прозу. Чому це відносить ся іменно до віршів, пояснити не важко. Пориви душі найзручніше вимовити на тій мові, якою хто думає, так-що геть у всїх народів барбарізми в віршах не терплять ся, бо вони ніби вказують на нещирість чуття. Надто це ясно на поезії мусулманських народів (Персів, Турків): їх проза аж стогне під гнетом арабщини, а поезія зостаєть ся так-сяк чистою. Та й у нас, коли-б написати такий вірш:

„Ох, дївчино! через опінїю сьвіта
„До тебе вчащать я не мушу...
„Аналїз, рефлєксія, смуток, нервовість
Мінї афектують всю душу“...

Хоч у прозї подібні слова вживають ся любесенько, але в віршах — уже нї: мабуть, через те, що по-латинї ми не думаємо. Інакше стоїть дїло з польщиною: вона мабуть чи не всїм Галичанам така сама рідна, як у нас росийщина, а найчастїще вона була за-для інтелїґенції навіть рідшою, ніж рущина, чи українщина. Коли-ж іще зважимо, що й форма віршева (ритма, метр) накладає те-ж пута, не дозваляючи легко заміняти одні слова другими, інакшими, то зрозумієм, чому мова в багатьох галицьких віршах збиваєть ся на польську. Але-ж критикування „польонїзмів“ — це ґрунт дуже хитний: треба бути сильне-сильне обачним, щоб часом не залїчити до барбарізмів таке слово, яке може претендувати на права горожанства. Подивімось на деякі вказані Чайченком „польонїзми“, котрих, мовляли, Укрїнець не розчовпає. „Невіста“ стрічаєть ся в волинській приказцї: „Два жиди та дві невістї зроблять ярмарок у містї“. — „Тручати“ — я не стрічав, але „відтрутити“ — це зовсім не рідке подільське слово. „Ляти“ в трошки зміненім видї: „лляти“ (рівно як „налляти“, „увілляти“) — звичайнїсїнько київська форма; й у Херсонській ґуб. форма приказу: „наллїть“ (зам. „налийте“) очевидячки те-ж виходить од „лляти“, а не „лити“. „Жовняр“ є в пісьнях Правобережної України, на пр.: „Ой мати, мати! Жовняр у хатї“, іноді навіть сьпівають „жóмір“ (фонетика анальоґічна з переходом „ковнїр“ у „комір“). „Ту“ є ще в „Слові о Пълку Ігореві“: „Ту кровавого вина не доста. Ту пиръ докончаша храбрыи русичи“... „Ту ся копіямъ преломати, ту ся саблямъ потручати“. (NB. Он тут і дїєслів „тручати“!). „Клячати“ я не знаю, але-ж „заклякнути“ є на 1-ій сторонї „Повії“ Мирного; „покляклі колоски“ — в приказках Гребінки, — скрізь той самий корінь. „Нич“ — слово, справдї, доволї неґевне, але-ж рішучо зачисляти до галицьких польонїзмів не можна й його; а чи відомо критикови, що на Вкраїні таки, в декотрих місцях Подолії та Волинї говорять просто „нїц“? (Мудра Наталка хуторничка встигла навіть оздобити тим „нїц“ = ом свої чудові вірші). „Мóє“, — на Подолії й такечки кажуть; той самий наголос і в дальших надежах: мóйого, мóйому, в мóїм, мóїми і т. д., чого вже нїяк не можна пояснити польським впливом. — Як-же, значить ся, поводити ся супроти подібних слів? Чи можна вважити їх за польські та викидати зо скарбницї мови? Очевидячки так раптом рішать цього дїла не можна, бо в таких случаях критерієм не може бути походженнє слова. Справдї-бо: який нам клопіт до того, що якесь слово або схоже з польським[1]), або навіть живцем узяте з польської мови, — який нам клопіт, раз воно вже усвоєне, стало рідним, вкиваєть ся не якою одністю особою, але народом на чималім обширі? Вже якщо іноді варто втїкати од того чи того „польонїзму“, то не через те, що він польонїзм, а через те, що його вкивають і розуміють тільки на дуже малій просторонї, а в другім місци вже не зрозуміють (та й тут треба обережности, обережности!). Через те, на пр., з яким-небудь „принаймнї“, „до щенту“, „порепчата“, „прилентатись“ ми мусимо мирити ся, а „досконалий“ (хоч є й по-рос. „доскональный“) „жеби“ і т. і. викликатиме в Українцях огиду. Помилки-ж українських критиків галицької мови виходять з того, що вважко пізнати як сьлїд усї вкраїнські нарічя з самих уст народа, а доводить ся обмежати ся мовою якоїсь однїсїнької ґубернії (а то часом й однїсїнького повіту). Мінї трапляли ся такі пригоди: присьвячуючи довший час студіюванню нашої мови, я не міг, природно, залишати й галицької та буковинської. Джерелами я мав Головацького та Федьковича, — се-б-то міг бути певним, що народ в закордонній Українї саме отак і говорить; от і я був прийшов до смутного заключення, що галицька мова має силу одмін од нашої, бо, мовляв, у нїй багацько є слів, яких і сам я не чув, і в українських писателїв не читав. Тільки-ж од того часу я не міг не звертати особливої уваги, коли чував „галицьке“, чи „польське“ слово в устах простого Українця, — і от з годом-перегодом я мав пересьвідчитись, що багацько слів „галицьких“ є найщиріщі українські; так само ще можу порадити тому, кому здаєть ся якесь слово польським чи галицьким, вдавати ся до інтелїґентних людей — сїльських батюшок, які зовсім не знають польської мови, а українську мусять пізнати прямо з уст селян

[1]) Колись я в „Правдї“ писав про язикове питання, та, на лишенько, не дуже дбав про точність виразу кожнїсїнького речення. Ого-ж один дописуватель причепив ся та й замість дивити ся на суть речі, почав розбирати мої моральні якости. Навчений досьвідом, я вже застерегаю читача, котрий захтів-бы в мінї шукати брак патріотизму, що я сам не тільки написав, але навіть пишу патріотичні вірші (див., на пр., у „Правдї“). Чи вони те-ж, замість будити любов до Вкраїни, тільки дзизчать та бренять мов мухи, а Україна „з досади мліє“, про те судити вже не моє дїло, але-ж видно, що потребу патріотичних писань я признаю.

[2]) Я кажу се тільки про поезії Ф—ча, а не про повісти.

[1]) Кажу „схоже“, бо багацько слів, котрі на перший погляд здають ся позиченими од польщини, знаходять ся в „Начальнім лїтописцї“ і других древньо-руських памятниках, коли польська мова не могла ще впливати на руську.

краще, ніж хто інчий... Замітьмо й от-що: в повістях Федьковича український „пуріст“ міг-би чимало понашукувати „польонізмів“, а тимчасом всякий, хто читав українському народови повістки Федьковича, знає, як народ приймає їх! Навпаки, поезії Федьковича будуть часто незрозумілі; та це вже не через „польонізми“, а через щиро-народні, спеціяльно гуцульські слова, котрі важче зрозуміти, ніж quasi польські. — В Галичині російського впливу чей-же нема, а польський сильний, в нас-же навпаки; тим-то Україна може служити міркою „польонізмів“ (а Галичина з свого боку міркою за-для quasi москалізмів, як про це ще казатимем далі).

Всю цю мову я вів не на те, щоб оправдувати в с ї х галицьких поетів од докору за польонізми, — о, ні! їх провина саме в тім лежить, що більшість їх власної г а л и ц ь к о ї (народньої) мови не знає гаразд. Але-ж я хтів показати, що робити поход на деякі т. зв. „польонізми“ є поки-що річ дуже небезпечна, а далі: я хтів оборонити декотрих з цих поетів, найбільше-ж Франка, котрий чим-чим, а польонізмами затого не грішить. В додаток до того, що сказав сам Франко в своїй одповіди, я наведу ще деякі факти. Мині трапляло ся бачити, що Українці (але не українофілі), не знаючи мови галицьких часописей, все таки лекше розуміють Франка, ніж писання таких українських пуристів, як Трохима Зьвіздочота; Чайченка, правда, вони розуміють гарно. Далі, багатьох Українців я знаю, котрі мусіли повірити в однаковість мови української й галицької, коли прочитали Франка: воно правда, що Франко часто пише навіть не по-галицьки, а по-українськи, — надто це виявляєть ся на формах ґраматичних та на наголосах. Я вище росказав, що „З вершин і низин“ переписувалось, але скептік може сказати, що там либонь, надила читачів не форма, а тільки зміст. Так от я поведу інчий факт: один хвершал, що́ стоїть до народа сто разів більше, ніж загал „пуристів“, так уподобав віршовану перерібку „Дон-Кіхота“, що вивчив її на память. Мині відомо, що деякі українські (навіть не українофільські) родини передплачують за-для дітей „Дзвінок“, і дітвора все добре розуміє.

Тепер що до москалізмів. Знов Чайченкова правда, що в багатьох галицьких поетів трапляєть ся чималенько слів з московської мови і з язичія, але критик не мав права так узагальнювати річ. Бо найперше спитаймось, що́ ми маємо вважати за москалізми? Без сумніву, походженнє слова і в сім случаю не може бути критерієм, а до того-ж і походженнє відгадати не так-то легко. Коли я скажу, що більшість „москалізмів“, на які йдуть походом „пуристи“, будуть зрозумілі українському селянинови і навіть сам Чайченко напевне чував їх нераз в устах українського мужика, то Чайченко могтиме мині одвітити: „Байдуже! не лиш вплив московський, на це здавати ся не можна, згадані слова не в дусї нашої мови“. Коли я скажу, що український люд легко зрозуміє такі речі, як „Народ“ або писання Драгоманова[1]), де, мовляли, „москалізмів“ безліч, а за чисту од москалізмів мову Кониського спитаєть ся: „Чи ви часом не Поляк?“ — то й це він могтиме поясняти московським впливом[2]). Тільки-ж чи можна нарікати на вплив Москви в Галичині та Буковині на мову Русинів? А одже, коли ми переглянемо продукти щиро-народньої творчости Галичан та Буковинців (переважно-ж пісьні), то пересьвідчимось, що там дуже багато є слів, схожих з російськими, — це по-просту слова стародавні, а ніякі москалізми. „Галицькая Русь“, глузуючи з Чайченка, наводить декільки народніх галицьких слів, що скидають ся на московські. Запевне, не такий я дурний, щоби вважати „Гал. Русь“ за авторітет, але-ж на те саме вже давненько звертав увагу і російський вчений Соболєвський, показуючи, що „о́кающеє“ наріче російської мови (північне, новгородське) та галицько-буковинське української мають велику схожість поміж собою: в Австрійській Руси є багацько слів і форм, яких сливе нема в центральній Україні, а в области бувшого государства Новгородського чимало є слів, які цілком схожі з українськими або й з бідолашними quasi польонізмами. До речі сказати, варто було-б ворогам „польонізмів“ передивити „Толковый словарь живаго в е л и к о р у с с к а г о языка“ Даля: тоді вони побачили-б, що ненавиджені ними „галицькі польонізми“ часто являють ся не то не польськими словами, а навіть спільними з древніщими наріччями Великоруси.

А в тім, більшість галицьких „москалізмів“, як я казав уже, можна любісінько почути й у центральній Україні, і не треба гадати, що їх насадила Москва з своїм обрусінням. Буває навіть навпаки: дієслів „смотріти“ мінї, як і всякому Українцеви, був здавав ся наймерзеніщим москалізмом, аж коли на своє здивування я одшукав його в козацькій думі в трохи зміненій формі „осмотряти“ (с. є. оглядати): „Сборн. украинск. пѣсенъ“ Максимовича, 1849, ст. 39. А тепер, як мінї здаєть ся, сього слова зовсім не можна почути ніде на Україні.

В IX. вип. „Правди“ Чайченко кидає лєксіку і переходить до ґраматичних форм, складнї, наголосів і т. і. в галицьких віршах. Тутечки знову скрізь йому вбачають ся москалізми та польонізми, але проти сього я й спорити ся не хочу, бо це було-б страшенно довго. Доки йшла мова про лєксіку, де можна було міркувати просто на підставі практики, без знаття фільольогії, доти Чайченка так-сяк ще можна було слухати. Тепер-же він пише щось кумедне, і видко, що він, як неспеціяліст, ніколи не читав анї Микльошіча, анї Житецького, анї „Studien“ д-ра Огоновського. Туди я його одсилаю, там він дізнаєть ся, що повипысувані їм форми зовсім не вигадані галицькими поетами, а є щиро-народні, щиро-руські[1]) і навіть стародавні. А я тільки скажу, що й на Вкраїні трапляють ся форми, які Чайченко відносить до „язичія“, і найчастіще трапляють ся на Вкраїні правобережній; те само й з наголосами. Сам критик, без сумніву, по-троху це добачав у творах Руданського (котрого, запримічу, так залюбки слухає полтавець), Свідницького, навіть Нїщинського та Лесї Українки; на власні уха він міг-би почути ту мову в драмах спеціяліста-етноґрафа Янчука, котрі грають ся нашими найкращими трупами; я вже проминаю таке сьвідоцтво, як збірки народніх пісень, казок і т. і. Хай-би він переглянув їх уважно, то й побачив-би, що „язичіє“ галицьких віршів (так Чайченко зве сю мову, в паралєль з язичієм „Галицкой Руси“) не таке-то вже неукраїнське. Ото-ж, кажу, я й не зупинятимусь на таких звичайніщих формах, як „ся дїють“, „казав-єм“, „чула-сь“, „тихов водов“, „будéш“, „моїй дївчини“ та т. і. Я тільки зверну увагу на декотрі, які трапляють ся не тільки на правобережній закордонній Україні. — „Померший“ — це форма народня, а не літературна; вираз: „помолити ся за померші душі“ — де хочете почуєте. „Тобой“ — форма дуже рідка, але хто зна, чи зовсім вона безправна; в давній, ще козацькій пісьні „Ой, у полї озеречко“ є наворот: „Ой, рада б я виходити, ‖ З тобой речі говорити“, або: „Я б нелюба розбудила, ‖ З тобой речі говорила“... В козацьких думах (Максим., 1849 та передруки в Антон. і Драг.) стрічають ся форми: „тихой погодонькой“, „доріженькой“, то-що; нехай собі вони дуже рідкі, але-ж і в галицьких поетів не поле їми засіяно. — „Мене болить“ (зам. „в мене“) це не рідкий вираз. Навіть в пісьні: „Заслаб чумак..... Що́ його́ болить“. Анальоґічно кажуть: „Це тебе дорого коштуватиме“ (зам. „тобі“). Що-ж до двох різних наголосів на слові, то це буває в кожнісінькій мові, де наголос іде не по звісному пра́вилу. От у російській: „ну́жда“ та „нужда́“, „хо́лодно“ та „холодно́“, „засу́ха“ та „за́суха“, „мы́слями“ та „мыслями́“, „запла́чка“ та „за́плачка“ і т. і. У нас на Вкраїні чергують ся „не́сти“ й „нести́“, „була́“ та „бу́ла“, „пісе́нь“ і „пі́сень“ (навіть „пісьнїв“ — Київськ.), „людськи́й“ і „лю́дський“, „морський“ і „мо́рський“ (Київськ.), „зе́мний“ і „земни́й“, „дїтки́“ і „ді́тки“, „я́сний“ і „ясни́й“, „згоди́тись“ і „зго́дитись“, „зайде“ й „зайде́“, „пі́демо“ й „піде́мо“, „тому́“ й „то́му“ (без предлога) і безліч інших, — чергують ся не тільки в тім самім селї, а навіть іноді в устах тієї самої особи. Не чудно́та й такі події: села Неморож та Озірна (в Київськ.) суміжні, а наголошують не однаково; таке саме явище я знаю в двох місцях

[1]) Очевидячки, я кажу це тільки за ті статтї, які й змістом сво́м доступні розумінню селянина.

[2]) Польськими словами здали ся селянинови не справдї польські, а т. зв. „щиро-українські“ слова писань Кониського, бо між ними лучають ся декотрі страшенно льокальні, не кращі од „явихсь там гупульських або лемківських“.

[1]) За-для точности я зву геть усю русько-укра нську мову „руською“, що́б одрізнити од частних: української з її наріччями (що в Росії) та галицької й буковинської з безліччю їх наріч́й (в Австрії). Дзе їх геоґрафічно.

Полтавщини, а найбільше в Слобідській Україні, де оселяв ся народ з різних областей України.

З усього попереднього видко, що критикувати мову чи то галицьких поетів, чи то українських, страшенно не легко: та небезпечно. Позводжу до куни все, на що я вказував 1) Слова, яких вживають Галичане і які декому здають ся польськими та росийськими, часто єсть і на Вкраїні. 2) Є в нашій мові слова безперечно чужі: польські та росийські, але такі, що викидати їх не лиічить, бо вони вже стали рідними, і народ їх геть краще розуміє, ніж деякі т. зв. „щиро-народні“. 3) Багацько слів, що скидають ся на чужі, є щирі руско-українські, се-б-то в дусї мови: quasi москалізми живуть в устах нероснйської України, а quasi польонізми є в давніх руських памятниках, коли польонії Русь іще не знала. — Тимто, щоб критикувати мову, треба докладно пізнати її геть усю, мову всієї Руси-України, а тоді вже здавати ся на „чуття мови“. Інакше-ж легко вдасти в помилки; от і в Чайченка дещо є щира правда, дещо — неневне, а дещо — зовсім не до ладу. Поки-що „со оружієм і дрекольми“ іти на багато деякі слова не випада'. А в тім, нема нічого лихого в такім становищі нашої мови: навпаки, можна ще й радіти, що вона така багатирка, така розлога.

Я скрізь покладав, що Чайченко воює лиш проти такого „язичія“ галицьких письменників, якого, на його думку, не тримаєть ся народ; я не хтів навіть і гадати, ніби він вимага', щоб ніхто не сьмів писати опроче як мовою лівобережної України; я думаю, що мову народню галицьку, народню буковинську, народню правобережну українську і т. і. він признає. Але деякі пуристи йдуть далі: вони бажали-б, щоб усї писали нарічієм полтавським чи слобідським, котре чомусь має найбільше прав на те, щоб стати літературним, (дарма, що власне лівобережна Україна найбільше зросийщена). Такі пуристи любісінько можуть подати руку або „Галицкой Руси“, котра покликуєть ся на „историческіи начала“, або другим, ще незносніщим „пуристам“ галицьким, котрим те-ж не бракує підстав та своїх „историческихъ началъ“, щоб українські писания перекручувати на галицький лад, на „спільну“ бачте, „літературну“ мову. (Дякувать Господеви, „Зоря“ вже другий рік не зазнає сього „спасенного“ напряму!) Такі спірки марні, сьмішні та некористні. Я цілком пристаю на гадку Франка[1]), що не час іще цім ділом клопотати ся: такі справи найкраще рішають ся не теорією, не „историческими началами“, а практикою, — не росправами, а написаними творами. Те з нарічий стане пануючим, яке зробить найбільше на рідним полі, — яке видасть найкращі писания (я розумію: „найкращі змістом“). Справді, діло й було так, і єсть. Як-що досі Галичане прийняли багацько слів українських, а декотрі (от, хоч-би й Франко) намагають ся писати прямо по-українськи, то це стало ся заневне не через докази пуристів; можна це поясняти декількома причинами, та все другорядними, а головна тільки одна: з України досі йшло сьвітло в Галичину, твори українські ідейно стояли вище од галицьких та й мали вплив; той вплив давнїщих письменників українських ще й тепер відчуваєть ся і, може, буде ще довгенько. Як-що й досі Галичане дають у своїх часописях перевагу українському елементови перед місцевим, то це заневне не стільки через усякі теорії, скільки через те, що українські писателї кращі од їхніх: се-б-то і тут має силу моральний вплив. „Дайте нам, дайте тих галицьких авторів, а ми на підскоки дамо їм перше місце!“ казав колись у „Зорі“ д. Борковський якомусь „пуристові“ галицькому...[2]). Але що буде далі?! Адже тепер, на сором нам, діло робить ся немов не по давнїщому. Українські поети чи письмовці все дрібнійшають та дрібнійшають; ще не диво було-б, як-би тільки новітні таланти були слабіщі од старих, — а то в нас бува' й гірше. А в Галичині тимчасом розвиваєть ся Франко! Я ще не хочу згоджувати ся з Драгомановим та думати, ніби „певна ґрупка Галичан“ вже й перевершила українських писателів ідейно, але, здаєть ся, можна лякати ся, що колись віщування Драгоманова здійснить ся, маленька Галичина переважить велику Україну! Яка тоді буде доля українського нарічія в Галичині? Коли тепер Галичане з власної волї роблять уступки українському нарічію, то вони дуже до ладу покликають ся на „духову єдність“. Через ту „духову єдність“, через пересьвідчення, а не через силування вони зрікають ся прав рідного нарічія в користь українського. Але чи були-б українському нарічію такі самі привілеґії в руській пресї, як-би що власне „духово“ Галичина стала далеко вище над Україну, а Вкраїна „духово“ понижчала-б? Тоді, так само непомітно, вплинав-би галицький елемент, а як-би Україна й далі все нидїла, він став-би пануючим. І це зробив-би сам собою моральний вплив, а не примус, не нападки та докази „пуристів“ галицьких.

Будучність покаже, чия буде перевага в спільній, літературній руско-українській мові. То-ж поки-що будьмо терпимі до різних наших нарічій, стараймось тільки писати щиро по-народньому. Але тут повстає одно дуже важке питання про відносини між словами кованими і провінціялїзмами.

За-для виразу деяких відвлечених, або-ж абстрактних понять не стає слів у нашій мові, — тоді треба виковати слово од руско-українського коріня, в дусї руско-українського словотвору. Коли од „умова“ ми образуємо „умовний“ і далі — незвісне народови: „умовність“ (conditionalité), або од „містити“ — „зміст“, то ці вигворені слова можна вважати за рідні. Практичну вартість має коване слóва не аби-як, а достоту на зразок великоруського або польського (властиво, це є позичати). От, за-для виразу „impressione“, „Eindruck“ можна од „вразити“ образувати „вражіння“ (польськ. — wrażenie), а од „печать“ — „впечатлїння“ (рос. впечатлѣніе); з обидвох слів кожне не гірше й не краще од другого: народови вони не відомі, зрозуміє-ж він їх однаковісінько. [Навіть „впечатлїння“ простий Українець зрозуміє, може, й швидче, бо рос. „впечатлѣніе“ він міг скоріще чувати, ніж wrażenie. А в тім, не хочу про це спориги ся; думаю тільки, що коли не в цих іменно, то в других анальоґічно позичених словах нема підстави дорожити одним словом більше, ніж другим, та що Драгоманів, Франко, і другі не роблять смертельного гріха супроти батьківщини, коли краще люблять позичати з росийської мови, ніж із польської. Це в скобках].

Явище, що́ не стає нам відвлечених слів, є цілком природне і бува' в кожній мові. Те саме ми бачили, на пр., у Росії ще в початку с. століття. Відомо, як тоді сварили ся Шішковісти з Карамзїністами. Перші брали слова з церковно-славянської мови, ковали новітні на взір їх; другі дещо брали таки з простонародньої мови, іменно основу, а багацько кували на взір европейських („вліяніе“ — influence, „предметъ“ — objet, objectum, „сочувствіе“ — sympathie, Mitgefühl і т. і.), не дуже турбуючись тим, що чимало потрібних їм слів можна було понашукувати в усяких простонародніх великоруських нарічіях. Скінчилось на тім, що все по-троху зільлялось, зрівнялось, образувала ся дуже гарна літературна росийська мова, котрою говорять інтеліґенти, але простому великоруському народови чималенько слів у ній (вищих понять) незрозумілі. Ми повинні лякати ся такого випадку і по змозі скрізь-скрізь тримати ся народньої мови, на що сильне натискує Чайченко (коли не прямо, то косо): слова позичені чи уковані він радо заминятиме новітніми, щиро-народніми, — в провінціялїзмах (льокалїзмах) він бачить поруку повного очищення мови. З прінціпом згодити ся треба, коли-ж, на жаль, це є поки-що річ не раз-у-раз можлива. Жаден на сьвіті народ не опікував ся стільки своєю мовою, скільки Араби, але й вони зложили приказку: „Зрозумілий барбарізм краще, ніж незрозумілий пуризм“. Те саме й у нас: не завжди легко зрікати ся якогось дуже добре укованого або позиченого виразу, всїма уживаного, всім відомого, — зрікати ся в користь інчого провінціялїзма, дарма, що він вийшов справді таки з уст селянина. Провінціялїзм може іноді бути незрозумілим або неточним; опроче багато слів, що пуристи хтіли-би їх замінити провінціялїзмами, тільки здають ся чужими чи кованими, а на ділї — народні: фактом свого істнування провінціялїзм ще не доказує, що всяке інакше слово, яке виражає те саме поняття, є неодмінно чуже. Візьмім приклади. Школиченко вигадав „видав“, а намість його дає „впорядкував“. Тимчасом „видати“ (издать, éditer, publier) і „впорядкувати“ (= зреда-

[1]) NB. По „пуристичному“, він давно мусів-би обмінити своє прізвище на „Хранко“; тимчасом я, по вимогам пуристів галицьких, повинен був-би обернути ся в „Ранька“.

[2]) Я зовсім не хочу ображати Галичан: причини недостачі писателїв у їх мині відомі, — але-ж констатувати факт — не гріх.

тувати, rédiger) — не те саме; а щоб народ таки вже й не розумів слова „видати“, запевнювати не можна. — Не варто те-ж обмінювати слово „переклад“ на „переказ“, бо як-же тоді буде по нашому „преданіе“ (tradition)? Вийде плутанина, котра, особливо в якій-небудь научній розвідці, буде зовсім не до ладу. Опроче, слово „переклад“ мабуть таки не тільки відоме народови, але й є щиро-народнє, ні російське ані польське: по-російськи такого слова притьмом нема; по-польськи є, але-ж коли Польщина ще не могла впливати на Русинів, Ярослав „прекладаше отъ Грекъ“... — Якась маска в „Правді“ наказала мині писати „тяма“ замість „поняття“, але я знов пишу тутечки „вищі поняття“, бо мині здаєть ся, що „тяма“ має тільки активне, а не пасивне значіння. — Нехай собі якесь „вибандурювати“ буде широ-народнім, а „визискувати“ — польським, коли-ж друге зрозуміти можна, а перше — ні! Може „грясть“ є найчистійший народній вираз, коли-ж кований „зміст“ Українцеви буде до тямки, а „грясть“ стільки-ж йому скаже, скільки турецьке „замынъ“.

Одним словом, в практиці перевести очищенне мови од загально прийнятих барбарізмів не так-то легко й не зручно. Певне, що хто-небудь може посунути це правило до крайности, се-б-то навіть дуже часті народні слова він схоче вважати „незрозумілими провінціялізмами“ та виганяти. Це знов буде „пуризм“, інакшого сорту, але такий самий несимпатичний та несправедливий. От, на пр., наше таке розповсюднене „еге“ (ga, ja, oui) галицькі „пуристи“ ладні вважати за дуже сьмішний льокалізм (це я чував особисто), а може бути, що деяким „очистителям“ українським „так“ здаватиметь ся страшенним польонізмом. Нема крітерія!

Знов-же, навіть при добрій волі важко буває усвоїти народній неольоґізм-провінціялізм: бо як його впізнаєш? Засада: „вживати виключно народніх слів“ — постійно переведена тільки Мирним: кажуть, ніби всі слова, які трапляють ся в його, не ковані й не чужі. Нехай воно й так, але-ж як роспізнати діло в других писателів? Адже-ж другі (навіть завзяті пуристи) не цурають ся загально вживаних неольоґізмів або барбарізмів, таких, як „вплив“, „зміст“, „скількість“, а через те не можна одрізняти й народніх слів, які досі не були відомі читачеви. От, на пр., коли я стрічаю в 20-ім ч. „Зорі“ слово „впечаток“, то я розумію, що це = „враженія“, але звідкіля я довідаю ся, чи це є слово нове народнє, чи по-просту вироване автором? чи маю я вже закидати „враженія“, чи ні? Чисто „заковика“, не лекша од Гамлєтової!

Невідрадне становище! „Великомученица наша мова!“ скажеш словами „Діла“.... Я думаю, що всякий згодить ся зо мною: нам дуже-дуже треба російсько-українського словника, вийнятого з автентичних джерел, — він-би добре зарадив нашому лихови. За-для виразу якого-небудь поняття там було-б згуртовано вкупі багацько синонімів, видко було-б різні відтінки, всі ми призвичаювались-би до льокалізмів або взагалі таких слів, які не кожному звісні; „льокалізми“ були-б, дякуючи словареви, закріплені, фіксовані, та й зробили-б велику службу нашій мові. Як гарно розвивала ся-б вона, будь у нас такий словник! Як-би гарно доказала вона всім нашим ворогам, до чого вона здатна! Дак на горенько нема в нас словаря та й нема. Брав ся за його Лиманський, брав ся навіть цілий гурток одеських студентів, брав ся ще дехто, — і нема й досі: Воно й справді, одна людина не може швидко та легко виконити цю роботу, — тут цілі роки праці; але чи лекше нам од цього пояснення? Ждати, поки хтось один дасть нам цей подарунок, буде довго, — одже, чому-б не зробити сього діла гуртом? Нас українофілів багацько; коли покладемо, що кожен передплатник „Зорі“ притягне до сієї праці тільки три особи, то й тоді матимем робітників більше, ніж 400. Кожен з них ширих патріотів міг-би взяти якусь одну, одніснісіньку українську книжку та повиписувати з неї слова в азбучнім порядці, з російського на українське. Треба, щоб хтось (найкраще Галичанин) узяв ся бути центром, се-б-то вести переписку, порозумівати ся, хто яку книжку бере на себе, приймати од участників поскінчані словарчики (де можуть бути слова не тільки витягнені з якогось надрукованого матеріялу, ба те-ж і чувані кожним співробітником із уст народа. Робітників, кажу, знайшлось-би багацько, (в тім числі й жіноцтва, котре більше має часу, але менче поля за-для праці рідній словесности), — кожен зробив-би свою частку праці легко, непомітно за-для себе самого, а тимчасом швидко. По якімсь півроці або нехай і цілім році, к' визначеному речинцеви, центральна особа мала-би на своїх руках сотні три-чотири або й більше словників. Впорядкувати їх — річ зовсім механічна, до котрої не треба навіть точного знання російської мови; цим зайняти ся міг-би навіть хтось із Галичан, а зрештою охочих знайшлось-би багато, бо такій особі достала ся-би слава впорядчика. — Отакечки придбали-б ми словник, за котрий сьміливо можна було-б сказати, що він є праця цілої України. Яке-б це було національне придбання! Відомо, який вплив мали словники на розвій других відроджуючих ся народностів. Найголовнійша-ж вигода словаря, зложеного таким способом, ось яка: Кожен складáч мав-би зазначати при кожнім слові назву й картку джерела, — значить ся, в різних співробітників повторяли ся-б ті самі слова. В спільній збірні вказання джерел були-б задержані та позбирані до купи при кожнім слові, і це був-би найкращий спосіб довідати ся, чи треба вважати дане слово за рідне, чи за чуже. Коли, на пр., при слові „лента“ буде навіч показано, що воно є в такім та знов у такім збірникови казок чи пісень, а далі в таких а таких авторітетних письмовців з різних закутків Руси-України, то очевидячки й спірки не може бути про те, що ніби воно чуже, або не в дусі мови і т. і. — Видати словар помогли-б і Галичане: я маю точну підставу так казати.

Всі ми дуже балакаємо про потребу праці за-для України та жалкуємось тільки, що нам не вільно нічого робити. Але-ж от праця цілком льояльна, за неї жадна політція не могтиме до нас причепити ся! Це праця важна, праця користна, а тимчасом не вимагає ніяких жертв, вимагає тільки однієї години в день. Одніеї години! — невже-ж це важко?!.... А який моральний вплив мало-би на Українців спільне працюваньл, те-ж зміркувати легко.

І невже-ж нікого не знайдеть ся, хто-б захтів узяти на себе ініціятиву?!

20/XI 1891. **А. Хванько.**

Додаток до замітки „Галицькі вірші“.

„Галицька Русь“ передруковала з „Правди“ мою замітку про галицькі вірші і зробила мині честь, вилаявши мене в слові од себе. Але на цьому „Г. Русь“ не спинила ся і доводить — часом цілком неправдивими вигадками (на пр. — відома брехня про переклад „Гамлєта“ д. Старицького), що ми, Українці-Русини з Австрії та Українці-Русини з Росії одне одного не розуміємо, що у нас нема жадної єдности і ми, ворогуючи проти Москалів та не маючи власної мови, „стремим ся“ перейти до польської.

Помиляєть ся „Г. Русь“. Маненька спірка про мову у галицьких віршах — се наше хатнє, сїм'йове́ діло, ми його рішимо в своєму гуртї і певне той рішинець не на користь буде нашим ворогам. Ми проміж себе, в своєму гурті можемо й про далеко важливійші речі сперечати ся, але це ні трохи не пошкодить нам іти до однієї мети вкупі, і такі люде, як д. Франко, все-ж сидітимуть на покуті в українській хаті в тій хаті, що й на поріг до неї не ступлять баламути, прихильні до встрявання в чужі справи. І коли-б трапило ся так, що нас, Українців-Русинів з Росії, яким (неможливим — справді) випадком змушено не писати так, як ми пишемо, то ми — і хвилини не вагаючись — почали-б писати такою мовою, якою тепер пишуть автори тих галицьких віршів, знаючи добре, що хоча вона й не зовсім відповідає нашим смакам та звичкам, але все-ж вона нам — своє, рідне.

Ось через віщо ми були, єсть і будемо Українцями-Русинами і не хочемо бути ні Поляками, ні Москалями. Але ми і не ворогуємо ні з Поляками, ні з Москалями, бо се наші найближчі родичі, наші славянські брати, — ми тільки бажаємо бути тим, чим єсть, і з цього становища не поступимось ніколи. Коли-ж у нас з їми є які непорозуміння, то в цьому винні найбільш ті перекінчики чи в польський, чи в моско-

ський табор, що звикли каламутити чисту течію межинародньої згоди.

Але помилять ся вони. Українська література та українська інтеліґенція навіч нам зростає більше й більше, і вже не далеко той час, коли і та, і та будуть стільки дужі, що вже ніяка людська сила не зітре нас зо сьвіту; Божі-ж сили не можуть стояти ні за втисників, ні за перекіньчиків. І тоді, як се зробить ся, то якими пекучими слїзми з страшних мук та з несьвіцького сорому мусять облити ся ті з останніх, у яких служення і найбільшому в сьвітї гріхови — зрадї — ще не знищило людських почуваннїв! Який безпросьвітний острах мусить обхопити їх тоді, як одмовлять їм пани їх так, як давнодавно Юдї одмовлено: „Что есть намъ? ты узриши!“ Але вони вже тоді нїчого не побачуть, нїчого, опріч страшних слів: „Горе же человѣку тому, имъ же Сынъ человѣческій предастся: добро бы было ему, аще не бы родился человѣкъ той“ (Матв. XXVI. 24.). І тоді ми їх пожалїємо, а тепер... ми навіть ворогузати з їми не можемо...

1991. XI. 24 (XII. в.). **В. Чайченко.**

Спомини з прогульки до Праги.

(Конець.)

Другої чи третьої днини по приїздї Русинів до Праги, оглядали Русинки бібліотеку і одну часть музею п. Напрсткової. При входї стояла сама п. Напрсткова — жінка середних лїт, в скромнім сивім убраню, з відкритою головою і гладко зачесаним волосєм — і сердечно приймала входячих, а коли деякі з наших жінок заявляли їй свої признаня задля подвигів чеського жіноцтва, вона приймала то з сльозами в очах. Сего дня оглядано велику бібліотеку п. Напрстка, відтак другу меншу п. Напрсткової, котра то бібліотека стоїть отвором для чеських жінок за малою оплатою 30 кр. місячно. Особливо цїкава для жіноцтва часть музею п. Напрсткової під заг. „Праце наших матек“, в котрім містить ся богатий збір чепців, хусток і інших річей національного убору жіночого. Нас Русинок вражали деякі маленькі манекіни в строю з чеських минулих епок, котрі цїлком нагадували строї ще теперішні наших селянок на Подїлю, особливо спосіб завязувати хусткою голову, як також вінки і стрічки, котрі носять дївчата на Україні. У п. Напрсткової зібрали ся були вже чеські дами, щоби помогти Русинкам оглянути особливости Праги. Коли мали ми удатись до чеського музею, запроєктувала п. Напрсткова, щоби вступити до товариства чеської молодїжи „Славія“, позаяк делеґати сего товариства були у неї і казали, що вони суть готові приняти у себе руське жіноцтво. Тож в товаристві чеських жінок пішли усї до товариства „Славія“, де утвореною вулицею (шпалєром) від брами аж до великої салї на першім поверсї академіки витали чеським Na zdar і Слава, а голова товариства Соколь з прапором в руцї, врученим чеськими еманципантками поступовій чеській молодїжи, виголосив краснорічиву бесїду. Тут вже нїяк було питати дозволу комітету: тож одна з Русинок рішилась виступити і без того дозволу, заявляючи належне признанє чеській молодїжи, „котра по приміру найбільше цївілїзованих змагань в людській суспільности вложили в свою програму знесеня переваги народу над народом, верстви над верствою, мужчини над жінкою, що є найлїпшим доказом, як високо стануда молодїж чеська“. Між Чешками повстав тихій шепіт: не всї, не всї за нами; медики против нас“ — доходило до уха бесїдниці. Ага! і туть суть медики, — подумала она і не перериваючи бесїди, надала лиш зворот промові: „В той спосіб, що хоч іще може тепер не всї з повним переконанєм підносять ту точку програми, котра зносить геґемонїю мужчини над жінкою, то ідучи за трудом загальнокультурних змагань, борше чи пізнїйше прийдуть до переконанї, що питаня жіночого не можна ізолювати від загальноступових суспільних задач нашого часу.“ Відтак голова товариства став обясняти ленти на прапорі прислані їм славянськими жінками інших народів і виявив жаль, що між ними нема анї Польок анї Русинок, хоч товариство в своїм часї писало до Наталї Кобринської і просило в куми [за кморту]. Се сильно застановило Русинок, позаяк адресатка не одержала того письма. Чешки казали, що їх то також було дуже здивувало, бо Русинки так симпатично відносили ся до них по причинї петиції до Ради державної в справі допущеня жінок до університетів, додаючи притім, як їх мило вразили відклик і підмога сестер Русинок. Прихильники і неприхильники питаня жіночого стали роздавати Русинкам прегарні китиці рож і медалїони з написом на однім боцї: K. svobode! osvetoй!, — а на другім: Venovani praporu ženami českymi. Slavii 24 května 1891. Наші жінки в заміну повідпинали металеві відзнаки „Львівского Бояна“ і попринпинали членам Славії. Відтак оглядали богату бібліотеку товариства і гарну колєкцію найпоступовійших періодичних видань, між котрі як раз попало одно з ультрамонтанських видань польських, з чого пішли розмови про Поляків і відносини до них Русинів. Ті відносини зрівняли Чешки з своїми відносинами до Нїмців, а відзиваючись з співчутєм про Русинів виражались в той спосіб, що в Росії симпатизують з Поляками, а в Галичинї з Русинами. Соколь і другі члени товариства згадували, що їм було дуже користно пізнатись з руською академічною мелодежію, котра на їх з'їздї була майже першою. З того вийшла бесїда про нашого писателя Франка, про котрого новелї знали Чешки з присланих на руки Свєтлї руських книжок Нат. Кобр—ською і Соф. Окун—ською. Шкода лише, що хороше вражінє винесене з товариства „Славія“ попсувало маленьке непорозумінє. Проводирі „Бояна“ правдоподібно не знали, що жінки самі з Чешками були в „Славії“, і другої чи третьої днини потім зааранжували, що товариство руське в комплєті ішло до „Славії“. Помимо, що деякі жінки опирались, більша часть рішила ся йти до „Славії“, але до середини увійшло лише кілька; все-ж таки опонентки і тим були сильно зіритовані, як небудь їх Чешки потїшали, що і між ними є багато таких, що самі не знають, що роблять.

З міста Праги оглянули наші жінки разом з Чешками мійський музей старий, і будинок нового, до котрого вже перенесена бібліотека, але до него впустили лише писательок, відтак цїлий музей Напрстків, де знову знайшли багато річей зі свого краю по части етноґрафічній, зібраних переважно п. Ржегоржом, — замок королївський „Градчин“, палату Валєнштайна і інші сьвятости Праги. На виставі в павільонї штук красних Чешки-еманципантки звертали увагу на образ більшого розміру, котрий представляв суд Любуші в хвилї, коли вона узнає свою неміч і віддає руку Премишлеви, — а при тім на другий образ представляючий сцену з війни дївчат [Mädchenkrieg], де на першім пляні сидить героїня на кони взиваючи до бою дївчат, як і матери дїтей. Чешки дуже культівують малярство, а на виставі можна було подибатись з цїлим рядом жіночих імен, котрі виставили свої образи. В павільонах промислових і шкільних мож було бачити немало прекрасних жіночих робіт ручних. Але кожду жінку, що інтересує ся розвоєм жіночого поступу, мусїли передовсїм на видїлї педаґоґічнім заняти вироби пера, а іменно латинські і грецькі вироби дївчат, котрі кваліфікують ся до університетів заходом товариства жіночого „Мінерва“ заложеного допервa недавно, а посїдаючого уже 2000 зелїзного капіталу. Товариство „Мінерва“ удержує ся при помочи міста Праги, котре дає єму безплатно льокаль, сьвітло і опал; там дївчата висших жіночих шкіл можуть доповняти науку предметами висших мужеських ґімназій і переходити постепенно до висших кляс.

Позаяк між Русинками були такі, що́ займають ся літературою і питанєм жіночим, то заявили охоту пізнатись з звістними чеськими писательками і дїльними поборницями жіночого питаня — Свєтлею і Красногорською.

Свєтля жінка вже не молода і поважна; говорить з патосом і з запалом. Вона не може дарувати мужчинам, що́ стають перегородою питаню жіночому. З особливим притиском вона повтаряла, що коли п. Напрсток вернувши з Америки заложив американський клюб чеських дам і жінки на чолї з нею [п. Свєтлею] хотїли єму в часописях зложити прилюдно подяку, часописи не хотїли помістити тої подяки. „О, я не люблю мущин“, — повтаряла раз-по-раз знаменита писателька, котра

помимо того прожила з своїм чоловіком багато літ і до тепер живе з ним — не лїпше не гірше як багато супружеств на сьвітї — хоч вони завдно вели між собою полїтичні спори. Він консерватист, вона лїберална, — він старочех, вона молодочешка, — і ті ріжниці приспорювали їм чимало матеріялів до щоденних бурливих розправ. Коли однакож по упадку Ріґера, а властиво єго умови з ґр. Таффим, Старочехи стали громадою переходити до табору молодочехів, перейшов також до них і чоловік п. Свєтлї. Здавало-б-ся, що той тріюмф повинен був задовольнити талановиту єго жінку, а однакож щоденні спори увійшли так в потребу житя супругів, що без них стало їм нудно. Підчас неприсутности п. Свєтлї єї сестрінниця а разом секретарка [п. Свєтлї довго слабувала на очи: на першій сторонї її альбуму поміщена фотоґрафия лїкаря, котрий здоймав з її очей катаракту] показувала нам ювілєйні адреси на честь улюбленої чеської писательки, прислані їй як численними корпораціями так і поодинокими особами, що становить богату колєкцію, котрі однакож поховала за приходом п. Свєтлї, що з вдячностью приймає всїляки признання, але не любить хвальби.

Також вельми характеристичною личностью представляє ся друга знаменита писателька Красногорська, жінка десь около сорок літ, блїда і утлого складу тїла, з чого як раз судячи по поверховности не можна-б надїяти ся тои енергії, яку дїйсно ся жінка проявляє у всїх своїх дїлах. Тож першим єї словом було: „А чи маєте ви у себе сильних і енергічних жінок, котрі уміють постояти за справу?“ І жаловалась, що їх мало є в Чехах, бо як небудь суть жінки поступові і переняті еманципацією жіночою, то все-ж вони раді-б дивити ся вже на готове. Виносячи з відповіди Галичанок, що їм задля справи жіночої приходить ся переходити не мало прикростей, знаменита лїтератка сказала, що відкриє їм тайну, котра їй завсїгди стає до помочи. „Ви траґічні характери, — говорила вона дальше, — до котрих зачисляє ся і наша Свєтля, не посїдаєте одного з найпотужнїйших оружій, а тим є — сьміх. Сьміх усе убиває. Я з сьміхом на устах іду до найбільшого противника нашої справи, — з сьміхом представляю єму цїлу річ, і мині рідко коли не удало ся довести до того, чого я хотїла, а майже нїколи не дізнала я личної обиди“. Червона демократка не любить жінок, стрійних ляльок, не зносить навіть назвиска „дами“, котру носить і частина поступового жіноцтва в Празї. Красногорська цїкаво допитувалась про літературний рух між Русинками. Вона не є прихильницею реального напрямку в літературі, хоч знов Чешки вияснили відтак Русинкам, що Красногорська лише в своїм переконаню не єсть реалїстка, наколи нею проявляє ся виразно в своїх письмах, ведена силою свого таланту. Властивою однакож репрезентанткою реального напрямку між чеськими лїтератками є молоденька і гарна мораванка Ґабріэля Прайсова, котра написала дві новелї Gazdina rok і Pastarkyna.

Гордість Чехів Divadlo — є справдї дуже гарною сьвятинею чеської штуки. Прекрасна кортина представляє величавий образ, де як за часів Давида на сьвятиню Соломона спішить з жертвою найбіднїйша удова. Підчас побуту „Львовского Бояна“ в Празї, деякі з Русинок були два рази в чеськім „Дівадлї“, — раз на концертї „Бояна“, котрий Чехи приняли з великим ентузіязмом, і по котрім відограно штуку [в одній дії] V studni, що нагадувала улюблені Русинам пьєси, в котрих виступають чаруючі ночі, ворожки, старі женихи, та молоді дівчата, що розпитують о свою долю надприродні сили. Другою пьєсою була Prodana nevesta, опера Сметани звістного чеського композитора, котрого твори духа черпають з пребогатого жерела народних пісень. І в тій пьєсї виходять типи, переважно оброблювані нашими драматурґами і комедіописателями, а се любов молодої дівчини і гарного парубка, свати, і ідіотичний суперник, чистий тип нашого Стецька.

Нам лишило-би-ся сказати багато ще дечого, але постановилисьмо говорити лише про те, що відносилось безпосередно до нашого жіноцтва і єго прогульки до Праги. Натім одже кінчу мої спомини. Думаю, що як я так і інші жінки замало може змогли використати свій зглядно доволї довгий побуть серед братного народу, але тут звиняє нас незвичайне умучене дорогою, про котре я вже кілька разів згадувала; зрештою подорож Русинів не ограничалась тілько на Празї: їм не досить було бачити лише одно велике місто, а хотїлось бачити місточка і села. І наколи що могли-б ми закинути ініціяторам і провідникам прогульки, то хіба лиш те, що не обчислили наших фізичних сил.

Прощанє з Чехами не мало в собі нїчого остентаційного, позаяк в часї побуту Русинів в Празї, полїція заказала була Чехам говорити промови на двірци; тому-то прощанє мало в собі більше характер родинний: всюди можна було бачити ґрупи, що сердечно прощались. Найсердечнїйше однакож прощались дві жінки Вільма Сокольова і одна Русинка, котра за той короткий час цїлою душею прилягнула до понятливого серця і душі нової приятельки.

Вкінци мушу завважати, що вертаючи з прогульки наші жінки щоби лишитись в довшій памяти своїх сестер і братів Чехів, постановили післати ленту на прапор товариства „Славія“ з написом: „Від руського жіноцтва товариству „Славія“ р. 1891“, — а також для клюбу чеських дам, що з такою несказаною гостинностью витали у себе Русинок, альбом усїх участниць прогульки в народних строях тих сторін, в котрих проживають.

Н. К.

Оповістки і критичні замітки.

Кістяки Гольбайна. Образки галицкого житя. Львів 1891 р. 99 стор. 16°. Цїна 15 кр.

Під таким заголовком вийшли сього року дуже цїкаві начерки галицького життя. Надто зацїкавити мусять вони Українців, бо сї останнї, менче відаючи галицьке життя безпосередно, звідсїля можуть пізнати багато закулїсових сторін його, внутрішнї відносини народовців, стосунки з москальофілями, Поляками й полонофілями, відносини сьвіцькі й духовні та таке инче.

Що таке представляють із себе „Кістяки Гольбайна“? Чи це белєтристичний твір? чи побутові малюнки? чи історія галицького розвою? чи публїцістика? Одвічу: „Кістяки Гольбайна“ не є щось одно із цих форм писань, але є все заразом, укупі. Не можна однести сього твору до історичних або публїцістичних, бо історія або публїцістика подають ся тут у белєтристичній формі. Але-ж не можна вважати „Кістяків“ за яке оповідання або роман, бо багацько тут є зовсїм чужих, супротилежних елєментів; яко белєтристика, поезія, цей твір має не велику вагу. Побутовими картинами ще можна його вважати так-сяк, але й це не точно. Тут спотучені всї згадані форми. Чимала частка одводить ся й лїризмови, тільки що не в віршевій формі. І от власне лїричний елємент тут панує, і на мою думку він-то й надає „Кістякам“ таку велику займаючість. Особистість автора не лишає читача ані на хвилину. Ви разом з їм чідходите до кожного явища, вислухуєте його обурення і співчуваєте; сьмієтесь тай засмучуєтесь, коли він саркастично реготе, показуючи перечні явища жизні; весело сьміятесь його живому гуморови і дотепам; щиро, без зла осьміхнетесь, чуючи його патріотичні фантазування. Хто такий автор, на жаль не звісно, бо свого ймення він не підписав, але з твору його ясно, перве, що він народовець-патріот, а друге — мабуть один із тих людей, які кажучи його виразом, „бачили зорю свободи, сходяче сонце правди 1848 року.“ Першу обстановину видно з безлїчі ентузіястичних покликів, обурень, патріотичних марень і т. п. А в справедливости другого мого здогаду я впевнюю ся з живости оповідання про початкові ступнї полїтичного життя закордонної Вкраїни та з надто сьвіжого, палкого, субєктивного одношеня до тих часів. Як я згадав вище, в кожному образкови бачити нам авторову душу наскрізь; отже в історичній частині твору („Пан Презес“) автор не просто перегляда з нами та обсуджує події, — ні, він одчиняє душу сучасника-очевидця, оповіда про вплив того чи инчого факту або епохи на душу патріотичної руської людини. Заразом тут ужито ще одного

анальоґічного способу: замість викладати історію суспільности за звісного часу, автор бере історію одного тогочасного чоловіка, (іменно — „Пана Презеса“), проводить перед нашими очима, загляда раз-у-раз йому в серце і. т. и., а рівночасно чуємо ми ще й особисту думку чи почуття оповідача. Оті одчиняні душа, гадка та чуття автора мають вагу що до рельєфности обмалювання відносин галицьких: здаєть ся, що сам ти переніс ся в ті умови життя, вліз у шкуру Русина, живеш на хвилину галицькими поглядами, почуваннями, інтересами, так-що цілком розумієш їх; таким способом можна збагнути багато явищ у життю закордонної Вкраїни в сто раз лекше, ніж з усяких часописей, то що.

І то треба сказати, що часописи чи загалом галицька література не гурт зачіпала боки життя, обмальованого в „Кістяках Гольбайна“, себ-то галицької інтеліґенції. Потроху хіба, клаптиками викривалось воно то там, то тут; найбільше є знаття всяких подробиць можна добути з „Діла“, та й то немов прихапці, — більше пізнаєш зверхній бік; недурно-ж гаразд обзнакомлений зо справою автор сам надто скептично згадує про „слова (руських) часописей, що житє наше пливе „широкими струями“ та „широким руслом“ (ст. 12)“.

Переказувати змісту „Кістяків Г.“ я не буду, бо тут не в змісті сила, а власне в усяких подробицях та увагах. Побіжно однак зупинюсь на дечім.

Починають ся „Кістяки“ в с т у п о м, де патріот смуткує взагалі над життям, а над Русью в частности, зазначаючи між иичим, що нема Русі-Вкраїни на ніякій маші, і питаючи: „Де-ж Русь?! де її границі, де її політичне житє, культурна місія? самостійність? (ст. 2). І знов мапа в душевній уяві автора: он Збруч, ліворуч його — укази... укази..., а праворуч його?! — „Кістяки з ґалерії Гольбайна, а не живі люде!“ одвічає йому муза його сердечна. Вона береть ся понести автора скрізь, по всіх усюдах Галицької Руси, мов Лесажівський Асмодей. Причім, як бачимо стародавній, арабський, позичений Европою з „1001 ночі“ та „Каліли й Дімни“. Отсього доволі тривіяльного, шабльонового способу вжив писатель, щоб мати змогу намалювати нам де-кільки одрубних образків. А присутність Музи мотивує ліризм автора.

1-й образок — „Н а в е с і л ю“: картина москальофільського [по части й польського] лихоліття на Руси. Всі сценки — одна цікавіща за другу. Не раз засьмієш ся з цих недоброблених підшиванців московських, чуючи, на пр., як „настоящa галицко-русскa попівна“ кличе „ґаспоґіна Ваню Міхайловіча“, та як той на „объединительномъ язикѣ“, в певній надії, що то либонь є „національная песнь русскіх“, сьпіва:

На улїци двѣ куріци
С пѣтухом дѣрутся,
А баришнѣ с кутка сматрят
Та тіхцом смѣются.

Але-ж не сьміх, а щось поважніще заворушить ся в серці, коли послухаєш бесіду бувшого господина управителя „Заведенія,“ послухаєш золоту молодіж, наглядно побачиш крайню погорду до „хлопа-хахла“, та другі подібні речі. — „Навіть на свобіднійшій частині землї своєї гине Україна в словах такого цінізму,“... скрикує писатель: „Бідна, братерством здоптана Україна!“...

Образок 2-й: „П а н п р е з е с“. Тут виступають перед нами недоляшки, gente Rutheni, natione Poloni. Сї перевертні небезпечнійші од попереднїх, бо сильнійші і, значить ся, шкодливійші; в перших народолюбство ще не виключено рішучо, а в цих — геть. Тим-то теперечки менче ми чуєм од автора сьміх, хоч би й різький, — тут більше вже іронії та обурення. Тут-же часто писатель заринає в свої патріотичні думи, і не раз отсї його лїричні одступлення справляють сильне вражінне. Вельми цікаво обмальовано тут першу епоху ери конституцийної од 1848 р., але про це я вже згадував вище. Звертає на себе увагу й панславістична діяльність о. Ѳ. Раєвського. Взагалі тут стрічаємо багацько дуже інтересних подробиць, вказівок на австрийські стосунки, яких не знайдеш у жадній історії галицько-руського руху.

Що до обмальования особи перекінчика-презеса, то на мою думку автор чимало позичив з історії Чічікова („Мертві душі“ Гоголя): презесові дано достоту такі самі обставини життя, які виробили й еґоїстичну натуру героя „Мертвих Душ“.

В 3-му образкови знов польонїя та ще рутенїя: „У п а н а ґ р а ф а“. Починаєть ся несподіванкою: „Ми, Р у с и н и с к а бідні, дивимо ся звичайно на особу кождого вельможі троха з „унизительним почтеніем“,... троха „со страхом мужа достойним“ (ст. 41) і т. д. На ст. 45 автор знов іронічно завважає: „Бачите, і в мене є троха тої спеціяльної руської натури, що часом стидає ся свого походженя“. Та вже до речі пригадаю признанне „Дїла“, що „навіть польський слуга і зарібник споглядає з гори на Русина, станом єму рівного або хоч-би і вищого“ (1890, ч. 178). Дійсне несподіванка, од якої Українець аж спалахне. Ми Українцї не відчуваємо такого морального гнету, ми не маємо стидати ся свого походження, за яке нас не сьміє зневажати Москаль (NB. вважаючий нас за „один народ“), а Поляк — і поготів. Вже, навпаки, трапляєть ся чираз бачити, що Українець гордує поляком і дивить ся на його так, як звичайно людина пануючої нації на підвладного. — Та „Кістяки Гольбайна“ одкривають вам ще не одну несподіванку...

Коли знов і про цей образок я мушу обізвати ся взагалї так само прихильно, як і про попередні, коли знов і тут мушу годити ся з автором що до його симпатій і антипатій, то одна річ тутечки все таки мене дуже вражає, — іменно, таке любьязне одношенє до пана ґрафа. Воно правда, що писатель намалював нам ґрафа ідеального, Поляка-Українофіля (пор. попередню „несподіванку“), без паньских звичок і пересудів, з вірою „в царство люду сего“ (незвісно тільки, як і коли по думцї ґрафа має запанувати „люд сей“). Але-ж відомо нам усїм, що таких ґрафів нема в нас та й не може бути, бо „царство люду сего“ буде не до смаку всяким ґрапам та князям, всякому вельможному панству: згода неможлива, бо інтереси супротилежні. Правда, трапляють ся іноді польські маґнати-українолюбцї, але вони люблять іменно тільки Україну (місцевість) а не її мужицьку людність. Певне що мужуть вони кохати українську гарну мову та ніжну пісьню, — се-б-то „любити на братови шкуру, а не душу“; можуть вони часом швиргонути мужикам окрушки од своїх несчисленних достатків, та ще не варто приплескувати їм за це; як-що вони й вірять у „царство люду сего“, то хіба в таке царство, де вони знов пануватимуть, де вони замість польських ґрафів та князїв будуть руськими царями чи королями, або принаймнї — знов князями-ґрапами. Чи-ж варто було ідеалїзувати подібні сотворіння? бо вже-ж у житю писатель не міг знайти таких. Тут, у сьому образкови, вперше мусиш трохи посварити ся з автором, хоч і бачиш, що це він зробив зовсім несьвідомо, мовляв помилкою.

Найбільшу л і т е р а т у р н у стійність має 4-й о б р а з о к („Соборчик“), де малюєть ся життя-буття духовенства руського. Ся область, очевидьки, автору дуже знайома, так що він тут не потребував нїякої Музиної пособи. От де сила всяких подробиць, всяких споминів! іноді дрібні згадки аж перебивають писателеви повідати про головну річ, раз-у-раз одвертають його од теми. „Соборчик“ — це гарна побутова картинка, написана жваво, з ясним гумором. Тут сливе нема болючого, саркастичного сьміху, бо автор добачає в сій обстанові типи не тільки перечні, але й положні. „Соборчик“ нагадує своєю манерою оповідання (як і темою) „Старосьвіцькі батюшки і матушки“ Левіцького; і як видко, унїяцьке галицьке духовенство дуже нагадує собою „Старосьвіцьких багюшок“ українських.

Цікаво подивити ся в сій повістцї на стосунки холмчаків та на рутенщину; заодно однести сюди треба з попереднього образка (на ст. 56) гумористичну клясіфікацію мови на розряди, рівно „з преувеличенїем чина“.

Зостаєть ся ще сказати про мову твору. Такою мішаниною вміють писати тільки галичане. Дивиш ся, пливе щира українщина, аж читати любо, іноді навіть і правопись українська (напр., „з неохіття“, ст. 10), коли гульк — стремить тобі препоганий барбарізм! Польонїзмів автор силуєть ся уникати (хоч не скрізь успішно) а навмисне, за-для оздоби мови ввертає слова московські. Запевне, росийських слів нам і нема чого лякати ся, тільки-ж треба пильно вважати, щоб вони були зрозумілі і строго в дусї мови. А в „Кістяках“ натра-

пляємо, хоч-би на таке: озарений, таінственний, затія. Дієслів „смотріти“, що так обурює українських „пуристів“, теж стрічаєть ся частенько, але я чував од одного Русина запевненє, що це стародавнє слово справдї вдержало ся в живій, народній мові галицькій — Польскостю тхнуть форми: всходячий, всхідний, встидно і т. и. („в“ в початку є тут зайве). — Зрештою, мова „Кістяків“ непогана.

А. Кримський.

ЛІТЕРАТУРА і ШТУКА.

Стару руську брошуру видану 1676 року в Новгородї Сіверськім а описуючу посьвяченє Лазаря Барановича на єпископа, найдено з початком с. р. в Калузї. Брошура ся єсть одною з нечислених досї знаних видавництв друкарнї в Новгородї Сіверськім, істнуючої там від 1663 до 1679 р. Коли в сім році великий огонь знищив Новгород, перенесено друкарню до Чернигова. Згадана брошура не була досї навіть з іемни звісна бібліоґрафам.

Ілюстрована Україна. „*Дзвінокъ*“ 1891. (Ч-а 1—24).

Осип Юрій Федькович (1).
Олена Пчілка (2).
Князь Ярослав Мудрий (3).
Золоті ворота (3).
Сьвяткованє ювілєю Л. Глібова (4).
Тарас Шевченко (5).
Шевченкова могила (5).
Сьвітлиця для туристів на могилї Шевченка (5).
Князь Лев (12).
Микола Лисенко (13).
Іван Котляревський (16).
Хата, в котрій родив ся Котляревський (16).
Гетьман Петро Дорошенко (19).

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Колоскы. Збирникъ казокъ та оповиданнивъ. — Одеса 1891 р. 114+II+2 нен. стор. 16. Ціна 25 коп.

Зміст: Батьків заповіт. Вірний друг. Два вчителї. Два брати. Два скарби. Двоє розумних. Добрий багатир. Доля. Жолудї та гарбузи. Зерна. Іван Еликовоїн. Казан. Кіш лиха. Княгиня-кобзар. Кого слухати. Маляр. Мудрий Грицько. Милосердна. Окуляри. Підбрехач. Перекотиполе. По щирости. Правда та Кривда. Розумний Івась. Скарб. Три брати. Убогий багатир. Убогий та багатий. Чоловік та жінка. Що страшнійше.

Олександеръ Барвѣньскій єго житє и дѣяльность [зъ портретомъ] написавъ Домонтарь (Передрукъ зъ календаря „Просвѣты“). — Львів 1891 р. 14+2 нен. стор. 8°.

Возсоединєнний Галічанін. (Промова). — Автор: Ікс. — Передрук з „Правди“. — Львів 1891 р. Стор. 26 8°.

М. А. Дикаревъ. **Воронежскій этнографическій Сборникъ.** Изданіе Воронежскаго Губернскаго Статистическаго Комитета. — Воронїж 1891 к. 314+II стор. 8°.

Зміст: Очеркъ воронежскаго мѣщанскаго говора сравнительно съ украйно-русскимъ нарѣчіемъ. Таблица звуковыхъ отношеній прилуцкаго говора Полтавской губерніи. Таблица звуковыхъ этношеній воронежскаго мѣщанскаго говора. Пословицы, поговорки, примѣты и повѣрья Воронежской губерніи. 1. Великорусскій сборникъ. 2. Малорусскій сборникъ. Росказъ про хахлацьку свальбу. Пѣсни, записанныя въ сл. Щучьей Острогожскаго уѣзда. Нѣсколько словъ къ „Очерку воронежскаго мѣщанскаго говора“.

Z dziejów Unii. III. Listy Unitów wygnanych do Orenburskiej gubernii. Część II. — Краків 1891 р. 124 стор. 8°. Ціна 50 кр.

Важнїйший матеріял літературний по періодичних виданях:

Правда. [Том IV. Випуск XI. За місяць падолист 1891 р 249—312 стор. 8°]. Зміст: Українські гумористи та штукарі, етнографічна студія Івана Нечуя-Невіцького. Антін Головатия запорожський депутат і кобзар — Н. Умання. Весїлє в Ковалївці, етнографічні записки Н. Колцуняка. Безвиглядність соціяльної демократії, стаття з німецького Дра Е. А. Шефлє. Вісти: З України, З Полтавщини, З Київа. З пісень про рідний край — В. Чайченка. З ради державної і делегацій. Чеська виставa ювілєйна в Празї. Радикальний терорізм. Політичний радикалізм. Діяльність руських товариств і інститутів. Бібліоґрафічні замітки. Переписка Редакції і оповіщення на окладї.

Кіевская Старина. [Ноябрь. Томъ XXXV. Стор. 169—132+6+113—128 стор. 8°]. Зміст: О. Левіцького — Тревожные годы. Пожарные тревоги. А. Стороженка — Очерки Переяславщины. Ол. Лазаревського — Изъ исторіи селъ и селянъ лѣвобережной Малороссіи. Г. В. Есипова — Путешествіе имп. Екатерины II. въ южную Россію въ 1787 г. В. Ейнгорна — Кіевскій воевода П. В. Шереметевъ и нѣжинскій магистратъ. Табачная контрабанда среди кіевскихъ мѣщанъ. Мирова — Къ исторіи апокрифическихъ сказаній. Записки Михаила Чайковскаго (Садыкъ-паши). Документы, извѣстія и замѣтки. Бібліоґрафія. Приложеніе: Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

Посмертні оповістки.

Олександер Корсун вислужений мировий судьдя, звістний видавець українського новорічника на 1841 р. „Сніп“, умер 25. падолиста с. р. в селї Антинівці коло Таганрогу. Обширнїйшу згадку про него, вистачану д. М. Уманцем, помістимо в сьлїдуючім числї.

Олександер Потебня, професор харківського університету, один з перших славїстів в Европі, автор вельми цїнних творів фільольоґічних, умер дня 11 нов. ст. грудня с. р. Твори єго визначались бистрим поглядом і знаменитою аналїзою. Тут згадаємо тільки важнїйші: „Замѣтки о малорускомъ нарѣчіи.“ Воронїж 1871. — „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“. Воронїж 1876 і 1880. — „Изъ записокъ по русской граматикѣ“. Харків 1874. — „Объясненія малорускихъ и сродныхъ народныхъ пѣсенъ“. Варшава 1887 [2 томи, стор. 801]. — В 1887 р. видало в Харкові повітове земство під єго редакцією 14 повістей Квітки-Основяненка під заг. „Малороссійскія повѣсти, разсказанныя Грицькомъ Основьяненкомъ“. Сї повісти видало земство харківського повіту в хосен народної школи, ааложеної в Основі в память Гр. Квітки. Опісьля надруковано ще томи 3-ій і 4-ий повістей Квітки [повісти писані по московськи] також під єго редакцією. В журналї „Кіевская старина“ том XXI, 1888 р. (стор. 184—208). Надруковав він „Сочиненія Петра II. Артемовскаго-Гулака“ [твори в мові українсько-руській], — і чимало ще инших творів писав покійний Ол. Потебня. — Україна-Русь тратить в нїм свого трудящого і вченого сина. Тож з правдивим жалем треба кликнути над єго сьвіжою могилою: Вічна тобі память і земля пером, щирий земляче!

Максим Михаляк начальник ц. к. повітового суду в Путилові на Буковинї, щирий патріот, вмер 15 нов. ст. грудня с. р. о 3 год. по полудни в Путилові, по довгій і тяжкій хоробі в 50 році житя. Покійний, родом з Галичини, визначав ся вже на університеті горячим патріотизмом. Проживши яко урядник увесь свій вік на Буковинї, займав ся все дуже щиро справами народними. Належав до сеї невеличкої громади Черновецьких Русинів, що перевели реорґанїзацію місцевих руських товариств на основі строго національній. Вибраний до Черновецької ради мійської і до мійскої ради шкільної заступав ся за Русинами щиро і з успіхом, як нїхто перед ним. Ставши начальником суду в Путилові, взяв ся опікувати всїми опущеними а рїжними нявками виссанними Гуцулами. Він рішив ся посьвятити цїле своє житє ратованю нашої нещасної Гуцульщини, і не хотїв старатись о нїяку вищу посаду, хоч давно й напевно був-би її осягнув. Заступаючись за кривду народу витерпів тілько горя, клевет, напастей і т. и., кілько слабовите з роду єго тїло не в силї було перенести. Занепавши сего року зовсїм на силах, пребув якийсь час для поратованя здоровля в Черновцях, і очунявши троха, виїхав помимо противної ради щирих товаришів назад у любі гори гуцульські, де по кількох місяцях зложено єго [17 нов. ст. грудня] в сиру могилу на шкоду народу, на жаль численних єго приятелїв і всїх, що єго знали і поважали. Пером єму земля і вічна память.

Спростованє похибок.

В Ч-ї 20 в оповіданю „Батьківське право“:
на стор. 386, ряд 27 з гори замість: „спобити“ — має бути: „спобігти“.
на стор. 387, стовп. 2., ряд 32 з долини треба читати: „навіть не в різках вага“.
на стор. 388, стовп. 1., ряд 7 з долини замість: „полюхнути“ — має бути: „плюхнути“.

З тим Числом розсилає ся заголовок і зміст „Зорі“ за р. 1891, — і Проспект на „Зорю“ в р. 1892.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Товариство імени Шевченка. З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Львівська Філія Бібліотеки АН УРСР

ИП 21.983
1891

ЗОРЯ
XII
1891

ЗОРЯ
1891